

Széchenyi Ferenc és Csehország

NEMZETI TÉKA

Sorozatszerkesztő
KÉGLI FERENC
MONOK ISTVÁN

Széchenyi Ferenc és Csehország

Levelestár

Válogatta és a bevezető tanulmányt írta
RICHARD PRAŽÁK

Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta
DEÁK ESZTER, ERDÉLYI LUJZA

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
GONDOLAT KIADÓ • BUDAPEST, 2003

Magyar nyelvi lektor Nyerges Judit

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
csak a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásával lehetséges

© Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat Kiadó, 2003

© Richard Pražák, Deák Eszter, Erdélyi Lujza, 2003

Felelős kiadó Monok István főigazgató

és Bácskai István igazgató

Sorozatterv Kurucz Dóra

A nyomdai előkészítés az Amacron Bt. munkája

A sokszorosítást a Books in Print Bt. végezte

ISBN 963 200 464 7

ISSN 1586-1163

Gróf Széchenyi Ferenc
(Czetter Sámuel rézmetszete 1798-ból)

Tartalom

Előszó	9
Hivatkozási kódok a jegyzetekben	11
Lelőhelyek	16
Széchenyi Ferenc kapcsolata Cseh- és Morvaországgal és az onnan hozzá intézett levelek	17
Styky Ference Széchenyiho s Českými zeměmi a dopisy zasílané Széchenyimu z Čech a Moravy	63
Széchenyi Ferencnek írott levelek Cseh- és Morvaországból	115
I. Josef Kinský – Széchenyi Ferencnek	115
II. Franz Josef Mitrovský – Széchenyi Ferencnek	117
III. Ignác Born – Széchenyi Ferencnek	118
IV. Josef Bartsch – Széchenyi Ferencnek	119
V. František Šternberk – Széchenyi Ferencnek	123
VI. Jáchym Šternberk – Széchenyi Ferencnek	130
VII. Josef Anton Riegger – Széchenyi Ferencnek	131
VIII. Antonín Strnad – Széchenyi Ferencnek	135
IX. Tobiáš Gruber – Széchenyi Ferencnek	152

x. Josef Mader – Széchényi Ferencnek	157
XI. Karel Rafael Ungar – Széchényi Ferencnek	169
XII. František Valdštejn – Széchényi Ferencnek	172
XIII. Josef Dobrovský – Széchényi Ferencnek	174
XIV. Jan Mayer – Széchényi Ferencnek	176
XV. Johann Rudolf Chotek – Széchényi Ferencnek	178
XVI. Karel Chotek – Széchényi Ferencnek	181
XVII. Jan Bohumír Dlabač – Széchényi Ferencnek	182
XVIII. Antal Zechenter – Széchényi Ferencnek	184
XIX. Johann Peter Cerroni – Széchényi Ferencnek	188
XX. Michael Tekusch – Széchényi Ferencnek	189
XXI. Christian Karl André – Széchényi Ferencnek	190
XXII. Hugo Franz Salm – Széchényi Ferencnek	192
XXIII. Jean de Carro – Széchényi Ferencnek	196
Jegyzetek	201

Die Beziehungen Ferenc Széchényis zu den Böhmischen Ländern und die an Széchényi aus Böhmen und Mähren gesandten Briefe	225
--	------------

Előszó

A forrásgyűjtemény a Cseh- és Morvaországból Széchenyi Ferencnek írott leveleket tartalmazza az 1780–1816 közötti időszakból. Az anyagot Richard Pražák kezdte gyűjteni az 1960-as években, és elsősorban a *Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist* (Brno 1967) című monográfiájában használta fel; a további gyűjtőmunkában Deák Eszter is részt vett. A huszonhárom tudós és arisztokrata most közreadott ötvenkilenc levele két budapesti lelőhelyen található meg: a Magyar Országos Levéltárban, Széchenyi Ferenc hagyatékában, a *Correspondentiae familiae C. Széchenyi familiares* fondban (P 623. 9/54, 55, 56 sz.); és az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirat-tárában az *Original Dankbriefe an Grafen Franz Széchenyi über das Erhalten des Cataloges der Landesbibliothek* (Fol. Germ. 883.) és a *Litterae originales Virorum illustrium et eruditorum ad Comitem Franciscum Széchenyi ob perceptos Bibliothecae Regnicolis–Catalogus* (Fol. Lat. 1678/III.), továbbá a Fol. Germ. 591, Fol. Germ. 803, Fol. Slav. 14. jelzetű fondokban.

Azokat a leveleket vettük fel kötetünkbe, amelyek részben Széchenyi sokirányú tudományos érdeklődését és kapcsolatát dokumentálják a kor neves cseh és csehországi német tudósaival és arisztokrataival (ez utóbbiak közül nem egy maga is „gyakorló” tudós), részben pedig a nemzeti könyvtár létrehozására irányuló gyűjtőmunka egyes állomásait, a könyvtáralapítás fogadtatását mutatják be. A kifejezetten családi vagy magántermészetű, illetve a kevéssé ismert személyek által írt leveleket nem közöljük gyűjteményünkben. (Például a Clam-Gallas és a Desfours család tagjainak Széchenyi Ferenchez írott leveleit az 1784–1813 közötti évekből, melyek a Magyar Országos Levéltár említett fondjában található.) Széchenyi Ferenc válaszleveleit kötetünk nem tartalmazza, azok fel-

tehetően különböző cseh- és morvaországi hagyatékokban található; ezek összegyűjtése és kiadása további kutatás feladata.

A bevezető tanulmányban Richard Pražák nem csupán a levelezésről ír, hanem általánosságban tekinti át Széchényi Ferenc és szűkebb környezete cseh- és morvaországi kapcsolatait. Az ezt követő forrásközlés a levélírók szerint csoportosítja az anyagot, a levélírók sorrendjét pedig az elsőként közölt levelük dátuma határozza meg. A német és francia nyelvű leveleket Deák Eszter, a latin nyelvűeket Erdélyi Lujza készítette elő kiadásra és látta el jegyzetekkel. (Ettől eltérő esetben a jegyzet íróját monogramja jelöli.)

A szövegközlésben törekedtünk az eredeti forma (dátum, megszólítás stb.) tükrözésére. A német és francia nyelvű leveleket betűhíven közöltük – megőrizve a levélíró egyéni írásmódját – de a kis- és nagybetű következtelen használatát és a központosítást esetenként, a szöveg érthetősége kedvéért a mai szabályokhoz igazítottuk. A rövidítéseket folyamatosan feloldottuk és kurziváltuk, kivéve a mai olvasó számára egyértelmű olvasatokat. Személynevek esetében a szokásostól eltérő helyesírást ilyen módon [sic!] jelöljük.

A latin nyelvű leveleket is betűhíven adtuk közre, a következő kivételekkel: a tollhibákat megjegyzés nélkül javítottuk; a rövidítéseket kurzívval szedve feloldottuk, kivéve etc – et caetera, mp – manu propria, MS – manuscriptum, fl, illetve flo – florenus, x, illetve xr – cruciger; a központosítást – minthogy a korabeli szokásnak megfelelően túlzott bőségben és helytelenül használt írásjelek szinte megnehezítik a szöveg értelmezését – ésszerűsítettük. (Előfordult, hogy az eredeti szöveg már közlésre került máshol – ebben az esetben lábjegyzetet fűztünk a változtatáshoz.) Tulajdonneveknél mindig meghagytuk az eredeti írásmódot, esetenként [sic!] kíséretében.

Köszönetet mondunk Vizkelety András professzornak a szövegközléssel kapcsolatos észrevételeiért és egyes bizonytalan olvasatok feloldásában nyújtott segítségéért.

Kiadásunk az Országos Széchényi Könyvtár alapításának kétszáz-éves évfordulójára készült.

Hivatkozási kódok a jegyzetekben

- Bánó 1996 • Bánó Attila: Régi magyar családok. Mai sorsok. Budapest 1996.
- Bártfai Szabó 1913 • Bártfai Szabó László: A sárvár-felsővidéki gróf Széchényi-család története. 2. köt. Budapest 1913.
- Bartoš 1948 • Dopisy Josefa Dobrovského s Janem Petrem Ceronim. Vydal František M. Bartoš. Praha 1948.
- Benda 1952 • Benda Kálmán: A magyar jakobinusok iratai. 3. köt. Budapest 1952.
- Berlász 1971 • Berlász Jenő: Hogyan propagálta Széchényi Ferenc az Országos Könyvtárt? *In: Az OSZK évkönyve. 1968–1969.* Budapest 1971.
- Berlász 1978 • Berlász Jenő: Hogyan fogadta társadalmunk és a külföld a Széchényi Könyvtár alapítását? *In: Az OSZK évkönyve. 1974–1975.* Budapest 1978.
- Berlász 1980 • Berlász Jenő: Széchényi Ferenc kéziratgyűjteménye. A Miller-féle katalógus feltárása. *In: Az OSZK évkönyve. 1978.* Budapest 1980.
- Berlász 1981 • Berlász Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867. Budapest 1981.
- Brandl 1883 • Brandl, Vincenc: Život Josefa Dobrovského. Brno 1883.
- Bright 1935 • Angol szemmel Keszthelyen százhusz évvel ezelőtt. Szemelvények Richard Bright M. D. 1815. évi útleírásából. Ford. és bev. Szerecz Imre. Keszthely 1935.
- Bright 1970 • Richard Bright utazásai a Dunántúlon 1815. Vál. és ford. Szerecz Imre. Veszprém 1970.

- Deák 1986 • Deák Eszter: Wissenschaftliche Beziehungen zwischen den böhmischen Ländern und Ungarn zur Zeit der Aufklärung im Spiegel der wechselseitigen Korrespondenz der tschechischen und ungarischen Gelehrten in den 1760-er–1810-er Jahren. Brno 1986. Kézirat.
- Deák 2001 • Deák Eszter: A tudományos élet és magyarországi kapcsolatai Cseh- és Morvaországban a felvilágosodás korában. *In: Aetas*. 2001. 3–4. sz.
- Fraknói 1902 • Fraknói Vilmos: Gróf Széchényi Ferenc. Budapest 1902.
- Gárdonyi 1903 • Gárdonyi Albert: Széchényi Ferenc gróf éremgyűjteményének katalógusáról. *In: Numizmatikai Közlöny* 2. (1903).
- Gárdonyi 1904 • Gárdonyi Albert: Széchényi Ferenc gróf éremgyűjteményének megalapítása (1791–1807). *In: Numizmatikai Közlöny* 3. (1904).
- Halada 1999 • Halada, Jan: Lexikon české šlechty. Praha 1999.
- Hanuš 1921 • Hanuš, Josef: Národní muzeum a naše obrození. sv. 1–2. Praha 1921–1923.
- Jávorka 1957 • Jávorka Sándor: Kitaibel Pál. Budapest 1957.
- Kollányi 1905 • Kollányi Ferenc: A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára 1802–1902. 1. köt. A könyvtár megalapításától Széchényi Ferenc haláláig. Budapest 1905.
- Kosáry 1954 • Kosáry Domokos: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába. 2. köt. Budapest 1954.
- Kovács 1997 • Kovács László: A kora árpádkori magyar pénzverésről. Budapest 1997.
- Krbec–Šimeček • Vzájemná korespondence J. Dobrovského a J. Chr. von Engela. Miloslav Krbec, Zdeněk Šimeček (ed.) *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Philologica* VI, Olomouc 1989.
- Kroupa 1986 • Kroupa, Jiří: Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810. Brno 1986.

- Kroupa 1989 • Kroupa, Jiří: Moravská společnost a Velká francouzská revoluce. *In: Časopis Matice moravské* 1989. č. 2.
- Lexikon české literatury • Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Bd. 1–3. Praha 1985–2000.
- LGB • Lexikon des gesamten Buchwesens. 1–5. Hrsg. von Severin Corsten, Günther Pflug und Friedrich Adolf Schmidt-Künsemüller. Stuttgart 1985–1999.
- Marczali 1936 • Marczali Henrik: Gróf Széchényi Ferenc utazásai. *In: Budapesti Szemle* 1936. 240. köt. 699. sz. Első közlemény.
- Memorabilien 1807 • Széchényi Ferenc naplóbejegyzései *In: Memorabilien der Zeit von Gessner*. 2. Aufl. Wien–Triest 1807. OSZKK Qart. Germ. 257
- Nagy • Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 1–12. köt. és pótköt. Pest 1857–1868.
- ÖBL • Österreichisches Biographisches Lexikon. Wien 1983.
- Patera 1895 • Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Fortunáta Durycha z let 1778–1800. Josefa Dobrovského korespondence. Díl I. K vyd. přípr. Adolf Patera. Praha 1895.
- Patera 1913 • Vzájemné listy Josefa Dobrovského a Jiřího Ribaye z let 1783–1810. Josefa Dobrovského korespondence. Díl IV. K vyd. přípr. Adolf Patera, Praha 1913.
- Pokluda 1975 • Pokluda, Zdeněk: Magyarországi nemesek földbirtoklása Cseh- és Morvaországban a XV–XX. században. *In: Levéltári Közlemények* 46. 1975. 2. sz.
- Pražák 1958 • Pražák, Richard: Palacký a Maďari před rokem 1848. *In: Časopis Matice moravské* 77. 1958.
- Pražák 1962 • Pražák, Richard: Josef Dobrovský kapcsolatai Jankovich Miklóssal és Széchényi Ferencsel. *In: Filológiai Közlöny* 10. 1962. 3–4. sz.

- Pražák 1967a • Pražák, Richard: Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist. Brno 1967.
- Pražák 1967b • Pražák, Richard: Působení Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic v Uhrách a jeho odraz v době obrozenské, Humanismus a renesancia na Slovensku v 15–16. storočí. Bratislava 1967.
- Pražák 1983 • Pražák, Richard: Dobrovský, Durych und die Universitätsdruckerei in Ofen. *In: Typographia Universitatis Hungaricae Budae 1777–1848.* Szerk. Péter Király. Budapest 1983.
- Pražák 1994 • Pražák, Richard: Česko–maďarské kulturní vztahy od osvícenství do roku 1848. Brno 1994.
- Pražák 2001 • Pražák, Richard: Josef Dobrovský magyar kapcsolatai. *In: Cseh–magyar történelmi kapcsolatok.* Budapest 2001.
- Reise Journal 1787 • Reise Journal. Descriptio itineris per Germaniam, Angliam et Scotiam 1787–1788. Széchényi Ferenc hagyatéka MOL Budapest, P 623. 1. k. 93. cs. 12. sz.
- Rieger • Rieger, František Ladislav: Slovník naučný. 1–11. díl, Praha 1859–1874.
- Sárkány 1937 • Sárkány Oszkár: Magyar kulturális hatások Csehországban 1790–1848. *In: A Bécsi Magyar Történelmi Intézet évkönyve. 7. évf. 1938.*
- Slavík 1975 • Slavík, Bedřich: Od Dobnera k Dobrovskému. Praha 1975.
- Somkuti 1973 • Somkuti Gabriella: Széchényi Ferenc nemzeti könyvgyűjteménye. *In: Az OSZK évkönyve. 1970–1971.* Budapest 1973.
- Šternberk 1808 • Šternberk, Joachim: Reise nach ungarischen Bergstädten Schemnitz, Neusohl, Schmölnitz, dem Karpathengebirge und Pest im Jahre 1807. Wien 1808.
- Sturm • Sturm, Heribert: Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder. Bd. 1–2. München 1979–1985.

-
- Széchényi-Catalogus • Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci Com. Széchényi. Tomus I. Scriptores Hungaros et rerum Hungaricarum typis editos complexus. Sopronii 1799. Pars 1. A–L. 695; Pars 2. M–Z. 612.
- Széchényi-Index • Index alter libros Bibliothecae Hungaricae Francisci com. Széchényi duobus tomis comprehensos, in scientiarum ordines distributos exhibens. Pesthini 1800. 494.
- Széchényi-Suppl. 1. • Catalogus Bibliothecae Hungaricae Nationalis Széchényiana. Tomi I. Scriptores Hungaros et rerum Hungaricarum typis editos complectentis supplementum 1. A–Z. Posonii 1803. 646.
- Széchényi-Index suppl. 1. • Index alter libros Bibliothecae Hungaricae Széchényiano-Regnicolaris supplemento 1. comprehensos in scientiarum ordines distributos exhibens. Posonii 1803. 211.
- Széchényi-Suppl. 2. • Catalogus Bibliothecae Hungaricae Széchényiano-Regnicolaris. Tomi I. Scriptores Hungaros et rerum Hungaricarum typis editos complectentis supplementum 2. A–Z. Sopronii 1807. 615.
- Széchényi-Index suppl. 2. • Index alter libros Bibliothecae Hungaricae Széchényiano-Regnicolaris supplemento 2. comprehensos in scientiarum ordines distributos exhibens. Pestini 1807. 232.
- Széchényi-Catalogus manuscriptorum • Catalogus manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae Széchényiano-Regnicolaris. Sopronii 1814–1815. Vol. I. 18, 749.; Vol. II. 2, 607.; Vol. III. 2, 409, LXII.
- Széchényi-Catalogus numerum • Catalogus numerum Hungariae et Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani. Pestini 1807–1810. Pars I. 502.; Pars II. 406.; Appendix ad Catalogum numerum 252.
- Széchenyi 1898 • Gróf Széchenyi István levelei 1–3. Összegyűjt., előszóval, jegyz. ell. Majláth Béla. Budapest 1898.

- Széchenyi 1943 • Die erste Balkanreise Széchényis. Kiad. Berczik Albert. *In: Donaeuropa*. Budapest 3. 1943.
- Széchenyi–Waldstein 1942 • Széchenyi István és Waldstein János keleti utazása 1830-ban. Kiad., bev. és magy. ell. Kálnoky Hugó. Budapest 1942.
- Széchenyi 1978 • Széchenyi István: Napló. Vál., szerk., jegyz. Oltványi Ambrus. Budapest 1978.
- Szinnyei • Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 1–14. köt. Budapest 1891–1914.
- Wurzbach • Wurzbach, Constant: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreichs. Bd. 1–60. Wien 1856–1891.
- Vyvíjalová 1969 • Vyvíjalová, Mária: K slovensko–maďarským kultúrným vzťahom koncom 18. a začiatkom 19. storočia (Juraj Ribay a Ferenc Széchényi). *In: Historické štúdie*. 1969.

LELŐHELYEK

- EKK • Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Budapest
- MOL • Magyar Országos Levéltár, Budapest
- MTAKK • Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár, Budapest
- MZAB • Moravský zemský archiv, Brno
- OSZKK • Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Budapest

RICHARD PRAŽÁK

Széchenyi Ferenc kapcsolata Cseh- és Morvaországgal és az onnan hozzá intézett levelek

Gróf Széchenyi Ferencet, a Magyar Nemzeti Múzeum és a róla elnevezett nemzeti könyvtár alapítóját (1754–1820) igen gazdag kapcsolatok fűzték Cseh- és Morvaországhoz. E kapcsolatokat elsősorban a cseh nemességhez kötődő kiterjedt rokoni és baráti szálak jelentették – a Széchenyiek rokonságban álltak a Kinsky, a Desfours, a Clam-Gallas és a Schwarzenberg családokkal.¹ Széchenyi Ferenc nővére, Anna Borbála (sz. 1753. március 2.) első férje, Forgách gróf 1774-ben bekövetkezett halála után néhány évvel nőül ment František Václav Desfours grófhhoz (1737–1809). Desfours-nak is ez a második házassága; első felesége, Antonie Walderode halála után 1777. augusztus 17-én vette feleségül a megözvegyült Forgách Anna Borbálát, s házasságukból hét gyermek született. A Desfours család felváltva élt prágai palotájukban a Malá Stranán és vidéki kastélyukban a Turnov melletti Malá Skálán, melyet 1775-ben építettek újjá. František Václav Desfours a császári karabélyos ezred parancsnokaként 1781-ig Pardubicében, 1782-ben Uherské Hradištěben, 1783-ban a Brünn (Brno) melletti Tuřanyban szolgált. 1784-ben tábornokként vonult nyugállományba 2000 arany fizetéssel. Felesége házasságuk kezdetén még Sopronban tartózkodott, csak férje visszavonulása után éltek együtt folyamatosan Malá Skálán, ahol gyerekeik többsége született, a teleket azonban többnyire Prágában töltötték. Az 1800-as évek elején gazdasági nehézségek következtében el kellett adniuk csehországi vidéki uradalmukat, és Sopronba

költöztek, ahol Desfours gróf 1809. november 14-én meghalt. A Desfours-ok Lotharingiából kerültek át Csehországba, ahol II. Rudolf uralkodása idején telepedtek meg. Birtokuk volt a szintén Turnovhoz közeli Hrubý Rohozec is. A Desfours család cseh ágának alapítója Mikuláš Desfours tábornok 1620-ban, a Fehérhegyi csatában a császár oldalán harcolt a cseh rendek ellen. A család csak 1945 után hagyta el Csehszlovákiát.²

Széchenyi Ferenc 1777-ben vette feleségül testvére özvegyét, Festetics Julianna grófnőt, a keszthelyi Georgikont alapító Festetics György nővérét. 1781-ben született Lajos fiuk 1799-től kezdve gyakran tartózkodott Prágában a Clam-Gallas családnál, és 1800. december 24-én eljegyezte, majd 1801. május 16-án feleségül vette Louise Clam-Gallast. Tudjuk, hogy Széchenyi Lajos 1799. október 12-én is Prágában tartózkodott, és innen utazott nagynénjéhez, Anna Borbála Desfours-hoz Malá Skálára. Desfours gróf is részt vett az esküvő előkészítésében, 1799 decemberében a Clam-Gallas családnál tárgyalt Prágában a házasságkötés részleteiről. A Clam-Gallasok a Festetics családdal is rokonságban álltak.³ Valószínű, hogy Széchenyi Ferenc valamely fontos okból nem tudott részt venni a prágai esküvőn, pár nappal később, május 19-én érkezett csak Prágába.⁴

Széchenyi Ferencnek azonban nem ez volt az első útja Csehországban. 1787-ben felesége és Ribinyi János társaságában tett nagy nyugat-európai körutazása Csehországon, Németországon, Belgiumon és Franciaországon keresztül vezetett Angliába. A gróf Ribinyit bízta meg a latin nyelvű útinapló vezetésével. A *Descriptio itineris seu peregrinationis C. Francisci Széchenyi per Germaniam, Belgium, Galliam et Scotiam* a korábbi szakirodalom közlése alapján a Magyar Országos Levéltár Széchenyi-hagyatékában található.⁵ Ma azonban a családi levéltárban csak egy Széchenyi kézírásával írott német nyelvű útinapló olvasható: *Reise Journal vom 23. Mai 1787 bis d. 16. Juli desselben Jahres, enthaltend die Reise von Wien über Prag, Dresden, Leipzig, Dessau, Berlin, Braunschweig, Hamburg, Hannover, Kassel, Wetzlar, Coblenz, Köln, Aachen, Spa*.⁶ Ennek alapján 1787. május 23–29. között utazott át Széchenyi Csehországon. A május 23-i

znojmoí megállás után még három napig tartott az út Prágába Jihlavan, Golčův Jeníkovon és Německý Brodon keresztül.⁷ Prágába feltehetően május 25-én este érkeztek, és másnap már a város fontosabb látnivalóit tekintették meg, a panorámát a városháza tornyából, a Týn templomot a híres csillagász, Tycho de Brahe sírjával. Széchenyi itt feljegyzi magának a sírfeliratot: Non fasces, nec opes, sola artis sceptrum perennant (Se a hatalom, se a gazdagság, csak a tudás örök). A prágai egyetem könyvtárában, a Klementinumban Barthelotti könyvtáros fogadja őket és IV. Károly korából, Karlštejn várából származó fametszeteket mutat meg nekik, továbbá az első nyomtatott bibliák egyikét, egy 1462-es mainzi Gutenbergkiadást és – ahogy Széchenyi írja – az 1475-ből származó legkorábbi szláv nyelvű bibliát. Ez utóbbi a Pilsenben 1476-ban cseh nyelven nyomtatott Újszövetséggel azonos, melynek évszámát a kutatók korábban 1475-nek olvasták.⁸ Széchenyi a Klementinumban tett látogatás leírásában megemlékezik Stepling szobráról, melyet Mária Terézia kívánságára készítettek az 1778-ban elhunyt híres csehországi filozófus és matematikus, a prágai egyetem professzora emlékére. Feljegyzi továbbá, hogy a Klementinum ősnymotatványai 1450–1500-ból származnak, és megemlíti néhány itt őrzött kéziratot is, például Melanchton leveleit vagy Kunigunda imádságát 1300-ból. Széchenyi külön méltatja azt a nagylelkű adományt, amelyet František Josef Kinský tett a prágai egyetemi könyvtárnak – tizenkétezer kötetet ajándékozott a Klementinumnak saját gyűjteményéből.

Május 27-én Széchenyi meglátogatta Mayer professzor mineralógiai kabinetjét, amelyet Born Ignác, Karel Egon Fürstenberg herceg és F. Josef Kinský gróf támogatásával hoztak létre. A kabinet (Öffentliches Naturalienkabinet) vezetője 1790-ig a természettudományok professzora, dr. Jan Mayer, utóda 1790 után F. J. Kinský.⁹ Széchenyi feljegyez adatokat egyes ásványokról is, például a Jizera folyamvidékéről, Turnov és Malá Skála környékéről származókról, és megjegyzi, hogy az ásványgyűjtemény legértékesebb darabjai Bécsbe kerültek. Leírja találkozását Antonín Strnaddal, az asztro-nómia professzorával, aki a klimatológia kiváló szakértője is egyben,

és aki bemutatta neki Tychó de Brahe szextánsát (melyet Erasmus Habermel készített Prágában 1600-ban) és az értékes gyűjtemény más darabjait is, melyeket a néhai Stepling professzortól örökölt. Strnad szerint Csehország akkori időjárását a déli-délkeleti szél uralja, utóbbi gyakran hoz zivatart és esőt. Széchenyi Ferenc prágai tartózkodása idején rangjához és jelentőségéhez mérten számos ebéd- és vacsorameghívásban részesült, május 27-én például Antonín Petr Přichovský prágai érsek ebédvendége volt, vacsorára pedig Karl Egon Fürstenberg herceg látta vendégül.

Május 28-án már Lounyban ebédel, s közben a helybeli gazdaságokkal a cseh gazdaság és kereskedelem állapotáról cserélnek eszmét. Széchenyi érdeklődik többek között a birtokosok és alattvalók viszonyáról, az adókról, a robot mértékéről, a testi fenytésről, a földhöz való jog kérdéséről. Este már Csehország északi határán, Mostban tér nyugovóra. A következő napon, május 29-én Duchcovban időzött Emanuel Valdštejn (Wallenstein) grófnál, aki megmutatta neki kastélyát, kertjét és az árvaházi kórházat. Széchenyi feljegyzésében feltehetően Josef Karl Emanuel Valdštejn (1755–1814) szerepel, a duchcovi kastély tulajdonosa, aki itt a híres Casanovát is vendégül látta.¹⁰ A Valdštejn családban a magyar ág megalapítója Emanuel Valdštejn gróf (1773–1829), Sztáray Terézia grófnővel kötött házassága révén. Fiuk Waldstejn János Nepomuk (1809–1876), a magyar királyi képzőművészeti társaság elnöke, a Komárom megyei Nagymegyér birtokosa, Ung megye főispánja.¹¹ Ez a Waldstein János kísérte el gróf Széchenyi Istvánt 1830 júniusa és októbere közt tett al-dunai útján egészen Konstantinápolyig, melynek során sikerült megnyernie a szerb fejedelmet, Milos Obrenovićot a Duna-szabályozás tervének.¹² Szerbiai útja során kristályosodott ki Széchenyi elképzelése a különböző társadalmi rétegek érdekegyesítéséről a nemzeti függetlenségért vívott küzdelemben. Ez a gondolat később a magyar reformmozgalom legfőbb eszméjévé vált.¹³ Széchenyi tanúja volt a Szerbiában éppen akkor a Code Napoleon mintájára kialakított liberális demokrata törvényhozás bevezetésére tett előkészületeknek, s ezzel egy időben Waldstein azt írja naplójába, hogy Magyarországon is szükség van új, demokra-

tikus törvényekre, a jobbágyok felszabadítására és földszerzési jogára, valamint a szabad kereskedelem biztosítására. Hasonlóképpen Széchenyi István is a szabad kereskedelmet, a más nemzetekkel való kapcsolatokat és a nemzet kiművelését tekintette Magyarország fejlődése három sarkalatos pontjának 1830 júliusában megfogalmazott végrendeletében, melyet az úton szerzett súlyos betegségében Galacnál vetett papírra, és útitársának, a hűséges barátnak, Waldsteinnek adott át megőrzésre. Waldstein lelkesen támogatta Széchenyit, Széchenyi is becsülte emberségét, tehetségét és baráti bizalmába fogadta a nála 16 évvel fiatalabb nemest.¹⁴

Széchényi Ferenc útja Duchcovból a neves fürdővárosba, Tepličébe vezetett. A fürdő ekkoriban František Václav Clary-Aldringen herceg, császári kamarás tulajdonában volt. A Clary-Aldringen család a Pálffyakkal, Nádasdyakkal, s más magyarországi családokkal való rokonsága révén több szállal kötődött Magyarországhoz. Ezek a magyarországi családok cseh- és morvaországi birtokokkal rendelkeztek, például a Nádasdyak a Třebíč melletti Lesonice, a Pálffyak a Prachatice melletti Zdíkov urai voltak. Leopold Clary-Aldringen (1763–1800) cseh kancellárhelyettes volt Bécsben, vállalkozó Erdélyben, Gelasius Dobner tisztelője és a Királyi Cseh Tudós Társaság támogatója, fia, Vojtěch Václav (megh. 1809) egy Nádasdy grófnőt vett feleségül, Karel Ignác Clary-Aldringennek (1729–1771) a magyarországi Antonia von Fünfkirchen volt a felesége.¹⁵

Széchényi Ferenc 1787. májusi csehországi útján tehát megismerkedett a cseh királyság legmagasabb rangú előjáróival, Antonín Petr Příkladovský érsekkel és Prága első helytartójával, Karel Egon Fürstenberggel, továbbá Clary-Aldringen herceggel és Josef Karel Emanuel Valdštejn gróffal. Megismerte továbbá a korabeli cseh tudomány képviselőit, Jan Mayer és Antonín Strnad professzort, és útja során átfogó képet kapott a cseh kultúra gazdagságáról.¹⁶ Állítólag Széchényi már ekkor találkozott a cseh kultúra és tudomány két másik jelentős képviselőjével, Josef Dobrovskýval és Karel Rafael Ungarral is, jóllehet ezt források nem támasztják alá.¹⁷ Ungar ebben az időben (1780-tól) a prágai egyetemi könyvtár igazgatója, az egyetemen 1778 óta a teológia professzora, 1787-től pedig a

teológiai kar dékánja volt.¹⁸ Minthogy Széchenyi Prágában mind az egyetemi könyvtárat, mind a katolikus szemináriumot fölkereste, elképzelhető, hogy valóban már ekkor megismerkedett Ungarral.¹⁹

A cseh tudósok többségével Széchenyi valószínűleg csak következő cseh útján, 1794–95-ben találkozott. Kivételt jelent František Josef Kinský (1739–1805), a cseh tudomány első számú mecénása, a cseh nemesség nevelője, az *Erinnerungen über einen wichtigen Gegenstand von einem Böhmen* (Prag 1773) szerzője. A cseh felvilágosodás e fontos művében a cseh nemesség intellektuális és erkölcsi nevelésének alapelveit fejt ki. Nem tudjuk, olvasta-e Széchenyi Kinskýnek ezt az írását; inkább a cseh arisztokrata mineralógiai munkássága lehetett ismert számára, amint azt a prágai egyetem természettudományi kabinetjében tett látogatása és ennek gyűjteménye iránti érdeklődése is mutatja. Széchenyi ismerte Kinský tanulmányát, a *Schreiben des Herrn Grafen K. an Herrn von Born über einige mineralogische und lithologische Merkwürdigkeiten in Böhmen* (Abhandlungen der Privatgesellschaft in Böhmen, zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte und der Naturgeschichte I, Prag 1775, 243–263.), mely a tudós gróf Born Ignácnak címzett természettudományi tárgyú leveleit tartalmazza. Born, aki a prágai tudós társaság egyik alapító tagja volt, a társaság kiadványában tette közzé válaszat: *Antwort des Herrn von Born auf das Schreiben des Herrn Grafen von K.* (uo. 253–263.). Born Ignác (1742–1751), a Monarchia kiemelkedő tudósa a bányászat és az ásványtan terén, 1770–1777 között a prágai tudományos és szabadkőműves élet egyik központi alakja volt. A Privatgesellschaft és a későbbi Királyi Cseh Tudós Társaság (Královská česká společnost nauk) tagja és hangadó személyisége 1771–1772-ben adja ki a *Prager Gelehrte Nachrichten* című heti folyóiratot, a korabeli tudományos élet magas színvonalú kritikai orgánumát. Ugyancsak Prágában adta ki Born híres ásványtani gyűjteményének leírását, *Lithophylacium Bornianum seu Index Fossilium, quae collegit, in classes et ordines disposuit et digessit Ignatius de Born* (I–II, Pragae 1772–1775) címmel, azt a munkát, amely a Kinskývel folytatott levelezéshez az indíttatást adta.²⁰

Nem tudjuk pontosan, mikor ismerkedett meg Széchenyi Ferenc

František Josef Kinskývel és Born Ignáccal. Kinskýnek Széchenyihez írott levelei abból az időből valók, mikor a cseh katonatiszt a bécsújhelyi katonai akadémia igazgatója és a Sopronban állomásozó ezred parancsnoka volt. Az első levelet a morvaországi Rousínovból írta (1780. augusztus 19.), a második 1781. szeptember 18-án kelt Sopronban,²¹ ahonnan Kinský ezredével II. Józsefet kísérte el Itáliába.²² Az első levélből kiderül, hogy Kinský Széchenyi számára könyveket próbált megszerezni bizonyos Assman kereskedő közvetítésével, a másodikból kitűnik Kinský közeli ismeretsége a gróf családjával. A Kinsky család a Széchenyieken kívül számos más magyar arisztokrata családdal állt rokonságban: a Batthyányakkal, Esterházyakkal, Festeticsekkal, Zichyekkel.²³

František Josef Mitrovský (1733–1808) szintén hivatásos katonatiszt volt, Péterváradról Széchenyinek írott rövid levele kevésbé utal ismeretségük és kapcsolatuk hátterére: megköszöni Széchenyi 1786. november 17-i levelét, melyben Mitrovskýnak a török ellen harcoló osztrák csapatok főparancsnokává való kinevezéséhez gratulál.²⁴ František Josef Mitrovský sikeres katonai pályát futott be a császári hadseregben, 1773-tól vezérőrnagyként, 1784-től altábornagyként, 1789-től pedig tábornagyként vett részt II. József oldalán a török elleni hadjáratban, az 1790-es években főtábornagy Erdélyben. Mitrovský magyar kultúrához fűződő kapcsolatát jelzi, hogy tisztelője volt a történész Fessler Ignác Aurélnak, s könyvtárában megtalálható a korabeli röpirat, *Testament politique de l'Empereur Joseph II.* (1790), melynek anonim szerzője – akit korábban tévesen Martinoviccsal azonosítottak – Rousseau gondolatait és a francia forradalom eszméit propagálta.²⁵ Mitrovský Koháry Karolina grófnőt vette feleségül, és rokonságban állt még a Forgách, Illésházy és Serényi családokkal, melyek csehországi birtokokkal is rendelkeztek. A Forgáchok tulajdonában volt a 16. század végétől Brumov és Velké Pavlovice. A 17. század közepétől Brumovot az Illésházy család szerzi meg, Illésházy György és Forgách Mária házasságkötése után, 1651-ben a vsetíni uradalmat is megvásárolják, mely korábban Pázmány Péter birtokában volt. A Serényiek szintén a 16. század végétől telepedtek meg Morvaországban (Nový

Světlov, Vlachovice és a később híressé vált fürdőhely, Luhačovice birtokosai voltak), ahol egészen 1945-ig éltek. A 17–18. század folyamán további birtokokra tettek szert Morvaországban (Pohořelice, Bánov, Kunín, Lysice, Drnovice) és Csehországban (Blatná Škvořetice, Ledec nad Sázavou). Leghosszabb ideig a kelet-morvaországi Luhačovice (1628–1945) és a dél-morvaországi Lomnice (1662–1945) volt a tulajdonukban.²⁶

František Josef Mitrovský apja, Jan Nepomuk Mitrovský 1747-ig tevékenykedett Magyarországon, és csak élete hátralévő részét töltötte Morvaországban, ahol mint cs. k. tanácsos 1760-ban halt meg.²⁷ Híresebb volt névrokona, Jan Nepomuk Mitrovský (1757–1799), a szabadkőműves kantiánus gróf, vulkán- és ásványkutató tudós. 1780-ban alapítója és első elnöke a Mährische Gesellschaft der Natur- und Vaterlandskunde elnevezésű, brünni székhelyű tudós társaságnak, s ennek tagjaként publikálja vulkanisztikai tanulmányát a Vezuvról. (*Physikalische Briefe über den Vesuv und die Gegend von Neapel*, Leipzig 1785.) Könyvtára tanúsága szerint élénken érdeklődött a francia forradalom iránt, Blumauer, Condorcet, Volney műveit olvasta, könyvei között szerepel többek közt Fesslernek Korvin Mátyásról szóló tanulmánya (1793) is. Az ő meghívására érkezett Brünnebe a kiváló németországi gazdasági szakember, a Széchényivel szintén levelező Christian Karl André.²⁸

Born Ignác és Széchényi ismeretsége közös ásványtani érdeklődésük eredménye volt. Born élete vége felé beteg, eladósodva jelentős segítséget kapott a gróftól, aki az országgyűlésen is támogatta az erdélyi szász tudósnek magyar indigenátus megszerzésére vonatkozó kérelmét, a kötetünkben közölt 1790. december 14-i levél alapján.²⁹ Széchényi korabeli könyvgyűjteményében Born több műve is megvolt, egyebek között a híres *Briefe über mineralogische Gegenstände, auf seiner Reise durch das Temeswarer Banat, Siebenbürgen, Ober- und Nieder-Hungarn, an den Herausgeber derselben Johann Jakob Ferber geschrieben*. (Frankfurt és Leipzig 1774, angol kiadás London 1777, olasz kiadás Velence 1778, francia kiadás Párizs 1780.)³⁰

Széchényi széles körű kapcsolata a cseh arisztokratákkal 1794–

1795-ös második látogatása idején veszi kezdetét, amikor betegeskedő felesége gyógykezelésére érkeztek Csehországba 1794. szeptember 8-án. Először Karlsbadba mentek, később felváltva tartózkodtak a Desfours-ok prágai palotájában, malá skálái kúriájukban, valamint a karlsbadi kúrákon. 1795. augusztus 12-én Széchenyi végleg hazakiséri feleségét Prágából Magyarországra.³¹ Júlia grófnő karlsbadi kezelésén kívül volt azonban még egy nyomós oka a házaspár hosszúra nyúlt csehországi tartózkodásának. 1794. augusztus 16-án Franz Saurau rendőrfőnök jelentése alapján Bécsben fény derült Széchenyi titkárának, Hajnóczy Józsefnek a magyarországi jakobinus szervezkedés előkészítésében játszott szerepére, még aznap letartóztatták és Bécsbe vitték.³² A bécsi rendőrség fellépése nyilvánvalóan megrémítette Széchenyit és arra készítette, hogy cseh környezetben keressen menedéket nővére és Desfours gróf házának oltalmában.

Ebben az időszakban ismerkedett meg Széchenyi a cseh nemesi családokkal (Šternberk, Pachta), valamint az itteni cseh és német tudósokkal (Josef Dobrovský, Jan Bohumír Dlabáč, Josef Anton Riegger, Josef Mader, Tobiáš Gruber). Jan Josef Pachta, akinek édesanyja magyar származású volt, nagy zenekedvelő hírében állt, s Benešov melletti kastélyában 1832-ben néhány hónapra vendégül látta Richard Wagnert is.³³ Széchenyi is vendége volt prágai palotájában, levelezésük az 1795–97 közötti évekből maradt fenn.³⁴

A Šternberk (Sternberg) család a korabeli cseh művelődés egyik központi „intézménye” volt. Leghíresebb tagja, a cseh Nemzeti Múzeum alapítója, Kašpar Šternberk (1761–1838) nem ismerte személyesen Széchenyi Ferencet, bár kölcsönösen tudtak egymás tevékenységéről.³⁵ Jól ismerte azonban Széchenyi a család oldalágából (anyai ágon Manderscheid) származó František Šternberk gróftól (1763–1830), akinek szintén számottevő érdemei voltak a cseh Nemzeti Múzeum létrehozásában, és aki a cseh tudományos élet Széchenyihez leginkább hasonlítható mecénása volt. Šternberk az 1790-es évektől vett részt a cseh tudósok körének összejövetelein Prágában, Jan Mayer professzor házában. Rendkívül gazdag éremgyűjteménnyel rendelkezett, melynek gyarapításáért sokat tettek

a kor neves csehországi éremkutatói, Mikuláš Adaukt Voigt és Josef Mader, de rézkarc- és rajzgyűjteménye sem volt kevésbé jelentős. A numizmatika terén elért eredményeiért a Királyi Cseh Tudós Társaság tiszteletbeli tagjává választotta. 1796-ban jött létre František Šternberk kezdeményezésére a *Privatgesellschaft patriotischer Freunde der Künste* elnevezésű társaság a képzőművészetek támogatására. Šternberk igen közeli barátságban állt Josef Dobrovskýval és František Palackýval. Utóbbinak jelentős anyagi támogatást nyújtott régi cseh történeti források közreadó kiadványaihoz. Josef Bartsch halála után, 1803-ban Šternberk megvásárolta könyvgyűjteményének nagy részét, mely elsősorban a cseh könyvnyomtatás történetére vonatkozó művekből és a Bartsch által a cseh tudósok általános szótárához gyűjtött anyagból, könyvekből, jegyzetekből állt.³⁶ Széchényi Ferencsel 1794-ben ismerkedtek meg, feltehetően közös éremtani érdeklődésük révén, és kölcsönösen cseréltek cseh és magyar érmekegy gyűjteményéből. 1794. évi első levelében Šternberk megküldi tartozását Széchényinek az igen értékes III. Boleslav érméért (999–1002 között uralkodott), következő levelében (valószínűleg 1795-ből) egy közelebről meg nem határozott érmét küld neki, 1795. február 15-én pedig Spytihněv fejedelem érmének megszerzésére kéri Széchényit. Feltehetően II. Spytihněvről van szó, aki 1055–1061 között uralkodott. Ezen kívül I. Vladislav cseh fejedelem (1110–1115) érmét is kéri. Legértékesebb ezek közül I. Vladislav dénárja lehetett, melynek egyik oldalán a trónon ülő fejedelem az uralkodói jelvényekkel, a másikon Szent Vencel és Szent Adalbert látható. Šternberk 1769. január 21-i levelében beszámol arról, hogy I. Soběslav (1125–1140) cseh fejedelem dénárját már besorolta gyűjteményébe. Széchényi kedvéért fokozott figyelmet fordít ezután a magyar érmékre, ha teheti, gazdagítani szeretné a gróf kiváló gyűjteményét. Következő, 1796. április 26-i levelében már küld is két magyar dukátot. Érdeklődik II. Vencel cseh király (1283–1305) brakteátája iránt, amely Széchényi éremkatalógusában szerepel, és felirata a cseh és magyar királyságra vonatkozik.³⁷ Levelezésükben éremtani szaktekintélyként hivatkoznak a bécsi Éremtani kabinet igazgatójára, Franz Neumannra és

Josef Maderra, a prágai egyetem numizmatikaprofessorára, akikkel Széchényi szintén levelezett.³⁸

A Šternberk család lipóti (leopoldi) ágából származó Adam Šternberk (1751–1811) 1796. március 15-én Bécsből Széchényinek írott leveléből a cseh arisztokrata magyarországi ismeretségeire derül fény.³⁹ Széchényi levelezett Adam Šternberk nővérével, Louise Šternberkkel (1762–1831) is, levelezésükből 1796 és 1811 között három levél maradt fenn.⁴⁰ Louise Šternberk 1796. február 29-én Prágából írott levelében a magyarországi jakobinus perről tesz említést, melyről nyilván Bécsben tartózkodó bátyjától értesült. Együttal prágai meghívást ajánl fel Széchényinek arra az esetre, ha Pesten nem lenne biztonságban.⁴¹

1795-ből maradt ránk Joachim Šternberk (1755–1808) négy levele Széchényi Ferenchez.⁴² Adam Šternberk unokaöccse, Kašpar Šternberk bátyja tizennégy évig szolgált a császári hadseregben, ezután kizárólag a tudományoknak és a művészeteknek (matematika, asztrológia, kémia, zene) szenteli magát. Joachim Šternberk 1790. október 31-én Jean Pierre Blanchard-ral együtt részt vett a Prága fölött tett nevezetes léghajóúton. 1792-ben Josef Dobrovský társaságában utazott Svédországba és Oroszországba. Erről számol be Dobrovský híres útleírása (*Litterarische Nachrichten von einer auf Veranlassung der böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften im Jahre 1792 unternommenen Reise nach Schweden und Russland Prag 1796*), mely igen jelentős a finnugriztika története szempontjából. 1793-ban Šternberk egyedül is vállalkozott egy balti és egy oroszországi útra, melyről ugyanez évben kiadta *Reise von Moskau über Sophia [Riga] nach Königsberg mit einer kurzen Beschreibung von Moskau* (Berlin 1793) című útirajzát.⁴³

Joachim Šternberk leveleiben tükröződnek az egykorú politikai és katonai események a francia csapatok európai hadjárata idején, mikor Csehország megszállása is küszöbön állt. 1795. október 3-i levelében leírja a birtokán pusztító vihar következményeit, ami miatt az épp akkor zajló prágai országgyűlésen sem tudott részt venni. Örül, hogy a hétköznapok életét élve távol maradhat a politikától. Leibniz rendszerét említi az örök igazságok eleve adott harmóniájáról, amivel szerinte kibékíthetetlen ellentétben áll a világban most

uralkodó diszharmónia. Az embereknek már elégük van a háborúból – írja, s ez az országgyűlés munkáját is hátráltatja. Megköszöni Kiblin Józsefnek a számára megküldött térképet. Széchényi levelére válaszolva, 1795. december 15-i levelében Šternberk ismét bírálja a politikai helyzetet és a közállapotokat, és Sonnenfels esztétikai írásának bizonyos részeit idézi ennek kapcsán (*Briefe über die wienerische Schaubühne von einem Franzosen*). A haladás, a Monarchia boldogulása szerinte ellentétben van a valós helyzettel: a franciák elleni háború demoralizáló hatása minden téren érezteti hatását. Ellenzi a parasztok besorozását Csehországban, és bírálja a kerületi hivatalok működését a közemberekkel szemben tanúsított önkényes eljárásuk miatt. Dátum nélküli harmadik levelében (valószínűleg 1795-ből) annak a reményének ad hangot, hogy a francia csapatok végre visszavonulnak a Rajnán túlra, ha a bázeli béke a Rajna-vidéket a Francia Köztársaság keleti határának ismeri el. Megemlíti a bajor parasztok elégedetlenségét a háborús terhek miatt, továbbá a csehországi termékek kivitelét tiltó intézkedést, mely miatt a nép háborog, hasznot egyedül a zsidók húznak belőle, akik mindent fölvásároltak, míg végül az általános elégedetlenség miatt eltörölték ezt az intézkedést. Šternberk mindegyik levelében üdvözli Széchényi feleségét, aki mély benyomást tehetett rá prágai találkozásuk során.⁴⁴ A kiadásunkban szereplő 1803. május 1-jén kelt latin nyelvű levelében a katalógusért mond köszönetet, mely díszre lesz otthoni könyvtárának. Az utókor számára ugyanolyan emlékmű lesz ez – mondja Šternberk – mint Salzburgnál az a hatalmas hegybe vájttalagút, amelynek felirata „Rólad beszélnek a sziklák”.⁴⁵ Feltehetően Széchényi Ferenc baráti köréből jövő kezdeményezésre közölte a Vereingte Ofner und Pester Zeitung (N. 9. 1804. jan. 29., p. 107.) azt a hosszabb híradást, mely beszámolt arról, hogy Joachym Šternberk gróf 300 aranyat ajánlott fel egy tudományos munka megírására, mely az iskolaügy és művészetek csehországi történetét tekinti át a kezdetektől saját koráig. A pályaműveket 1806. január 1-jéig kellett megküldeni a Királyi Cseh Tudós Társaság titkárának, Tobiáš Grubernak – aki szintén levelezett Széchényivel, hogy a nyertes művet kiválasszák.

Külön figyelmet érdemel Joachim Šternberk útleírása, a *Reise nach den ungarischen Bergstädten Schemnitz, Neusohl, Schmöllnitz, dem Karpathengebirge und Pest im Jahre 1807* (Wien 1808), melynek pesti fejezetében ezt írja Széchényi könyvtáráról: „Ich machte den Anfang mit wahrlich grossen und eben so seltenen Institut den gräflich Széchényischen Bibliothek und Münzsammlung, welche dieser nicht nur seiner Nation, sondern für jeden Gelehrten und denkenden Mann unvergessliche Menschenfreund seinem Vaterlande widmete. Alles was er durch eigene ausgebreitete literarische Kenntnisse mit unermesslichem Geldaufwand durch so viele, dem edelsten Zwecke gewidmete Jahre, gesammelt hat, ist hier unter den Aufsicht des gelehrten Bibliothekars Ferdinand von Miller in der besten Ordnung aufgestellt. Die Zahl der Manuscripte dürfte nicht leicht irgendwo vollständiger angetroffen werden. Es wäre überflüssig, sich auf einzelne Fächer einzulassen, in den die mehrern Bände und Supplemente, so diese schätzbare Sammlung der gelehrten Welt bekannt machen, der redendste Beweis ihrer Vollständigkeit sind. Der gelehrte und eben so gefällige Herr Bibliothekar erleichtert dem Wissbegierigen die Übersicht durch seinen interessanten und zweckmässigen Vortrag. Der höhere Sinn der Menschen wird bey einem solchen Anblick, wo sich die edelsten Seelenkräfte in ihrem schönsten Lichte darstellen, regen gemacht.”⁴⁶ Šternberk a továbbiakban beszámol arról, hogy Széchényi unokaöccse, Batthyány gróf kísérte el a pesti egyetemi könyvtárba, ahol megismerkedett Schwartner Mártonnal, a statisztika neves professzorával.⁴⁷ Valószínűleg Batthyány Vince grófról van szó, akinek érdekes útirajzai Magyarországról és a szomszédos tartományokról 1805–1818 között jelentek meg.⁴⁸ Később megemlíti, hogy Széchényi orvosa vitte el Pesten a helyi fürdőbe, feltehetően Smetana sebészorvos, aki nevét tekintve cseh származású, és ezekben az években a Széchényiek szolgálatában állt.⁴⁹ A későbbiekben Šternberk a pesti és budai kerteket dicséri, különösen Orczy báróét, és megemlékezik a budai német színházról is. Érdekes még a magyar és angol alkotmányt összehasonlító eszmefuttatása.⁵⁰

Figyelemre méltó a Magyarország történelméről és alkotmányos

berendezkedéséről szóló rövid, de találó elemzése, valamint útleírásának az a része, amely a magyarországi tudományok és az iskolaügy fejlődésére vonatkozik. Ehhez a fejlődéshez szerinte nem kis mértékben járultak hozzá a Magyarországon megtelepedett különböző nemzetek: „Nicht weniger Interesse müsste eine nähere Untersuchung der so vielen Lehranstalten gewähren, welche, so wie die Wissenschaften in Ungarn überhaupt, ihre Entstehung und ihren Fortgang hauptsächlich der Einwanderungen mehrerer fremden Völkerschaften zu verdanken haben, denn wenn man die Berührungspuncte dieses Landes betrachtet, so wird man schon gewahr, dass Ungarn seine Ausbildung nur aus sich selbst erhalten konnte. Dazu führte vor allem jener glückliche Zeitpunkt unter Stephan I., welcher die deutsche Gefangenen befreyte, die sich hier niederliessen; ferner die Begünstigung deutscher Colonisten unter Béla IV., so wie die Pracht und Grösse unter Ludwig, welche alles an diesen Hof zog, was sehenswertig war. Wissenschaften und Gelehrtsamkeit fanden ihren Beschützer in Matthias Corvinus. Diese und ähnliche glückliche Zeiträume legten den Grund zu Ungarns Wohl. Diese edle Nation wusste, bey den grössten Anhänglichkeit an ihren König, sich bis auf den heutigen Tag in der Verfassung ihrer Vorältern zu erhalten, und hatte das Glück, den Folgen mancher Constitutions-Veränderungen anderer Staaten ruhig zu gesehen haben. Doch die genauere Ausföhrung dieser viel umfassenden Gegenstände gehört nicht für diese wenigen Blätter.”⁵¹

Mint említettük, Széchényi 1794–95-ös prágai tartózkodása során került kapcsolatba a cseh tudósok jelentős részével. Feltehetően 1794-ben ismerkedett meg Josef Dobrovskýval, a cseh felvilágosodás kiemelkedő alakjával, a szlavisztika tudományának megeremtőjével. Dobrovský 1795. január 3-i levelében arról számol be Juraj Ribaynak, hogy Széchényi nagy érdeklődést mutatott a prágai káptalan könyvtárában található magyar oklevelek (például Hunyadi Mátyásé) másolatai iránt.⁵² Ribay már 1794. július 17-i levelében kéri Dobrovskýt az említett magyar oklevelek leírására.⁵³ Széchényi Ferenc prágai könyvtárakban és levéltárakban folytatott gyűjtőmunkájáról számol be Ribaynak Jan Bohumír Dlabáč strahovi

könyvtáros is. 1795. január 8-i levelében azt írja, hogy a nagyműveltségű gróf Prágában értékes könyveket és érmekeket gyűjt, és 1064 aranyért megvásárolta az elhunyt Rocher kanonok könyvtárát. Ribay kérdésére, hogy milyen könyveket vásárol a gróf, Dlabáč 1795. március 8-i levelében azt válaszolja, hogy klasszikusok első kiadásait, történeti, jogi és teológiai munkákat, kéziratokat, melyek valamilyen módon Magyarországra vonatkoznak. Széchényitől szerzett értesülés lehetett a Dlabáč levelének végén álló megjegyzés a Pest-Budán leleplezett összeesküvésről.⁵⁴ Ribay halála után (1812. dec. 31., Torzsa) a Gemeinnützige Blätter 1813. áprilisi száma elismerő nekrológot közölt, mely a magyarországi szlovák tudós szláv könyveinek gyűjteményét méltatta, és megemlíttette Skolka Andrásnak azt a szándékát, hogy Ribay kéziratban maradt műveit kiadja.⁵⁵

Dobrovský Johann Christian Engelnek szóló 1798. november 4-i leveléből megtudjuk, hogy Dobrovský 1795-ben Lipsceből szerezte be Széchényi számára Verančić Faustus *Dictionarium nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae* (Venetiis 1595) című művét.⁵⁶ 1799-ben Széchényi ismét járt Csehországban, és nővére (Anna Borbála Desfours) otthonában találkozott a család számos prágai rokonával és barátjával, akiknek elhozta a magyar nemzeti könyvtár katalógusának ez évben megjelent első köteteit. Tudjuk, hogy személyesen adta át a katalógust Dobrovskýnak, és megkérte, ismertesse össze a Turnovban élő Václav Fortunat Durychhal, de a találkozóra végül nem került sor.⁵⁷ A filológus V. F. Durych (1735–1802) híres *Bibliotheca slavica*jának (a korai szláv kultúrtörténete a legrégebb szláv népek szokásai, írása alapján) 1795. évi bécsi megjelenése után Dobrovský javaslatára a mű készülő második kötetét a budai Egyetemi Nyomdában próbálta megjelentetni. Amikor Durych 1796-ban Bécsből Turnovba távozott, barátja, Josef Valentin Zlobický, a bécsi egyetem professzora évi 200 arany kiegészítő jövedelmet eszközölt ki neki a tudományos munka befejezésére. Durych 1799. július 26-i levelében arról számol be Dobrovskýnak, hogy a budai Egyetemi Nyomdában már megkezdtek a mű szedését. A *Bibliotheca slavica* budai kiadásához Dobrovský 1799-ben próbálta megnyerni Széchényi Ferencet is. A kiadás ügyét

támogatta Stratimirović szerb metropolita, a munkácsi görög katolikus püspök, Bačinskij, valamint Kovachich Márton György, a jogtörténet és diplomatika pesti professzora. Durych 1800-ban bekövetkezett halála miatt végül nem készült el a *Bibliotheca slavica* második kötete.⁵⁸ Dobrovský levelezéséből arra következtethetünk, hogy Széchenyi más cseh szerzők műveit is megkísérelte kiadatni, melyek közül utoljára Jan Alois Hanke munkája jelent meg: *Rezension der ältesten Urkunde der slavischen Kirchengeschichte. Literatur und Sprache. Ein Pergamentcodex aus dem VIII. Jahrhundert* (Ofen 1804). Ez a mű egy, a 8. századból származó ószláv kódexet tartalmazott, amely Dobrovský ítélete szerint a 13. századból való.⁵⁹

A kiadásunkban is szereplő, dátum nélküli (feltehetően 1799-es) Dobrovský-levélben szó esik Gyarmathi Sámuel *Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammaticae demonstrata* (Göttingen 1799) című munkájáról, melyről Dobrovský terjedelmes recenziót közölt még abban az évben a jénai Allgemeine Literatur-Zeitungban (Jena und Leipzig 1799, Dritter Band, N. 214, 215, S. 57–59).⁶⁰ E levélben Dobrovský felajánlja Széchenyinek a finn Juslenius szótárát (*Juslenii Danielis episcopi scaerensis in Svecia lexicon fennico-latino-svecicum*, Holmiae 1745), melyet 1792. évi svédországi útján vásárolt Stockholmban.⁶¹ Dobrovský második, Széchenyinek szóló levele valószínűleg 1803–1804-ből származik, ehhez mellékeli egyik híres kritikai értekezését a cseh történelemről, *Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von spätern Erdichtungen zu reinigen. I. Bořivojs Taufe. Zugleich eine Probe, wie man alte Legende für die Geschichte benützen soll.* (Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, Prag 1803, 111.) Egyúttal elküld Széchenyinek néhány könyvet saját könyvtárából: Berthold Vhael *Grammatica fennicáját* (Holmiae 1733), a már említett Juslenius szótárát, egy finn katekizmust és „valamit a cseremis, votják és csuvas nyelvről”. Valószínűleg 1792-ben oroszországi útján megszerzett munkákról van szó. Dobrovský *Reise nach Schweden und Russland* című munkájában (Prag 1796. 95.) említi az 1775-ben Péterváron kiadott votják nyelvtant s egy kéziratot grammatikát, amelyhez Pallas professzor szívessége révén jutott hozzá. A votják nyelvtan esetében

talán a *Szocsinyenyija prinadlezsascyje k grammatike votskogo jazika* (Sankt Petyerburg, 1775) című munkáról van szó, a cseremisiz esetében Benjamin Grigorovics Pucek kazáni pravoszláv érsek *Szocsinyenyija prinadlezsascyje k cseremiszkoy grammatike* (uo. 1775) című művéről, amelynek az lett volna a feladata, hogy megkönnyítse a pravoszlávia behatolását a cseremiszek közé, s hogy közülük pravoszláv papokat neveljen. A csuvas nyelv esetében minden valószínűség szerint a csuvas nyelv első nyelvtanáról, a *Szocsinyenyija prinadlezsascyje k grammatike csuvaszkogo jazika* című, 1769-ben nyilván hasonló céllal kiadott műről van szó. A cseremisiz, csuvas és votják nyelv iránti érdeklődéséhez Dobrovský valószínűleg H. F. Müller 1791-ben megjelent, a kazahi guberniumban élő pogány népeket, a cseremiszeket, csuvasokat és votjakokat leíró művéből kaphatta az ösztönzést.⁶² A csuvas nyelvet abban az időben a finnugor nyelvekhez tartozónak vélték. A Dobrovský által küldött finn katekizmust még feltételesen sem tudjuk azonosítani. Az első finn katekizmus, Jacobus Petri Finno munkája 1583-ból származik. Martin Luther igen népszerű kis katekizmusát 1628-ban Stockholmban adta ki a finn Canutus Martin Carelius, és figyelemre méltó még Vyborg (Viipuri) Petrus Bjug nevű püspökének finn katekizmusá 1643-ból. Az első teljes finn nyelvű bibliakiadás megjelenése, 1642 után a finn vallásos kiadványok száma igen megnőtt.⁶³ Dobrovský 1807. március 17-én Engelnek írott levele szerint Széchenyinek *Glagolitica* című tanulmányát is megküldte. (*Über die glagolitische Literatur: das Alter der Bukwiza: ihr Muster, nach welchem sie gebildet worden: den Ursprung der Römisch-Slawischen Liturgie: die Beschaffenheit der dalmatischen Übersetzung, die man dem Hieronymus zuschrieb u. s. w.* Ein Anhang zum Slawin Prag 1807), melyben a ciril és glagolita írásról, az ószláv irodalomról és liturgiáról fejt ki gondolatait.⁶⁴ De Széchenyi Dobrovskýnak más munkáit is megkaphatta; ezek megtalálhatók a könyvtár korabeli katalógusaiban és mutatóiban, például a *Historisch-kritische Untersuchungen, woher die Slawen ihren Namen erhalten haben* (Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen, Bd. 6, Prag 1784.),⁶⁵ valamint Dobrovský recenziója Durych *Bibliotheca slavica*jának első kötetéről, amely a jénai Allgemeine Literatur-Zeitung

1799. évfolyamában jelent meg. Dobrovskýt hungarisztikai tanulmányai és számos magyar kapcsolata arra indította, hogy utazást tervezzen Magyarországra. 1798-ban és 1815-ben merült fel a magyarországi út gondolata, de a terv végül nem valósult meg.⁶⁶ A prágai tudós magyarokkal való kapcsolata igen szerteágazó volt, Széchényi Ferencen kívül levelezett még Gyarmathi Sámuellel, Johann Georg Schwandtnerral, Johann Christian Engellel, Juraj Ribayval, Jankovich Miklóssal, Romy Károly Györggyel; magyar tudományos kérdésekről pedig gyakran cserélt eszmét Bartolomej Kopitarral, Václav Fortunát Durychhal, Jan Peter Cerronival. Tudományos munkáiban gyakorta fejtette ki véleményét a hungarisztika és finnugrisztika kérdéseiről, s teljes joggal tarthatjuk őt a csehországi hungarológia és finnugrisztika megeremtőjének.⁶⁷

Karel Rafael Ungar (1743–1807), a premontrei papból lett szabadkőműves, a csehországi felvilágosodás legszabadabb szellemű tudósa szintén kapcsolatban állt Széchényi Ferencsel, de nem állapítható meg pontosan, hogy első vagy második cseh útja óta. Levelezésüknek sajnos elenyésző része, mindössze Ungar két levele maradt fenn. 1796. április 20-i levelében felhívja Széchényi figyelmét a híres lipcsei Breitkopf aukciókra, szavaiból kitűnik, hogy Gerle prágai könyvkereskedő is szerzett Széchényi számára könyveket, és kéri Cornides Dániel könyvtárának katalógusát (*Danielis Cornides Bibliotheca Hungarica, sive Catalogus scriptorum de rebus omnis generis Hungariae*, Pestini 1792).⁶⁸ Cornides Dániel (1732–1787) a pesti egyetemi könyvtár őrre, a pesti egyetem heraldika és diplomatika tanárának tudományos működését Dobrovský is figyelemmel kísérte Ribay tudósításai alapján.⁶⁹ Dobrovský és Cornides véleménye megegyezett például a *tót* szó etimológiai eredetéről, mindketten a *gótból* vezették le.⁷⁰ Második levelében (1803. május 7.) Ungar a magyar nemzeti könyvtár eszméjének és megvalósításának munkálatait méltatja, s köszönetet mond a prágai egyetemi könyvtárnak megküldött katalógusért. Ezzel a gesztusával Széchényi – Ungar szerint – a cseh nemzet iránti rokonszenvét fejezte ki, megerősítve csehek és magyarok hagyományos jó kapcsolatát. Levele végén Ungar a közös chebi gyógyüdülésükről is megemlékezik.⁷¹

Jan Bohumír Dlabáč (1758–1820), a strahovi premontréi kolostor könyvtárosa levelében szintén a katalógusért mondott köszönet barátjának, Széchényi Ferencnek. Az *Allgemeines Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren* (1–3, Prag 1815) szerzője 1796-tól volt tagja a Királyi Cseh Tudós Társaságnak.⁷² 1805. augusztus 23-i levelében megkésve köszöni meg a katalógust, melyért a tudós társaság már korábban köszönetet mondott. Dlabáč szerint a csehek Széchényit egy második Bohuslav Hasištejnský z Lobkovicnak fogják tartani. A 15–16. század fordulóján élt neves cseh humanista költő életművét a közép-európai felvilágosodás neohumanista vonulata fedezte fel újra, a vallási tolerancia előfutárát látva benne. 1719-ben és 1721-ben jelent meg Wittenbergben a róla szóló egyik legfontosabb életrajz Johann Christian Kollertól, valamint 1808-ban Prágában adta ki Ignác Cornova Lobkovic német nyelvű életrajzát: *Der große Böhme Bohuslaw von Lobkowicz und Hassenstein nach seinen eigenen Schriften geschildert*. Lobkovic ismerte a magyarországi humanisták, Janus Pannonius és Antonio Bonfini műveit, és együttműködött Konrad Celtes irodalmi társaságával, a Sodalitas literaria danubianával, mely szintén példakép volt a 18. század végi felvilágosult cseh tudósok, például Mikuláš Adaukt Voigt és František Faustín Procházka (1749–1809) számára. Utóbbi tanulmányt jelentetett meg a Duna menti tudós társaságról: *Abhandlung von der gelehrten Gesellschaft an der Donau* (Miscelaneen der böhmischen und mährischen Literatur Ersten Bandes Erster Theil. Prag 1784, 1–67.), melyben hangsúlyozza Lobkovic szerepét a közép-európai kis nemzetek együttműködésében. Ilyen értelemben említette tehát Dlabáč Lobkovicot Széchényivel kapcsolatban, hiszen ő is a közép-európai tudományos és kulturális együttműködéshez járult hozzá könyvtáralapító tevékenységével.⁷³

Könyvbeszerzései szempontjából fontos volt Széchényi számára a bécsi könyvkereskedővel és antikváriussal, Josef Bartsch-csal folytatott levelezése, aki az 1790-es évek elején a prágai Hradzsínban található Szent János templom adminisztrátora volt, s jelentős, kb. 9 000 kötetes könyv- és kéziratgyűjteményt birtokolt, melyből sokat el is adott. Prágából maradtak ránk Széchényinek szóló levelei is. 1795 júniusában

a Draskovich-kéziratról számol be a grófnak, melyet Lobkovic herceg egyik embere küldött el neki. Feltehetően Draskovich György püspök I. Ferdinándnak szóló jelentéséről van szó, melyet követként küldött a tridenti zsinatról 1562–1563-ban, és a Széchényi Könyvtár kéziratárában maradt ránk.⁷⁴ Bartsch rendszeresen szerzett be Széchényinek hungarikumokat prágai könyvkereskedőktől, például Johann Bedřich Albrechtől és Wolfgang Gerlétől. A németországi W. Gerle (1744–1818 után), az 1770-től Prágában működő könyvkereskedő és kiadó 1777-ben alakította meg a Karolinumban az első olvasókört (Learned Club) és az első újság- és folyóirat-olvasót (Leserkabinett) Prága belvárosában, a Celetná utcában. 1781-ben kölcsönkönyvtárat nyitott, 1784-től pedig havonta könyvaukciókat rendezett. Prága legnevesebb könyvkereskedése Jan Bohumír Calve (1757–1805) tulajdonában volt 1786 és 1805 között az Óvárosban.⁷⁵ Bartsch dátum nélküli (feltehetően 1799-ből való) levelében arról ír Széchényinek, hogy Kiblin József Wroclawból hazafelé tartó útján beszámolt neki a grófné jó egészségi állapotáról. Megkapta Wroclawból a könyveket, és több magyar könyvet is sikerült megszereznie prágai gyűjteményekből.⁷⁶ Arra is felhívja a gróf figyelmét, hogy az elhunyt Fejérváry Károly könyvgyűjteménye 4000 aranyért eladó,⁷⁷ és megjegyzi, hogy Ribay már eladta hungarika-gyűjteményét. Ribay híres szláv könyvgyűjteményét Jankovich Miklós vásárolta meg 1807-ben, de Széchényi is vásárolt tőle 1797-ben egy láda könyvet.⁷⁸ Bartsch főleg két tervezett művéhez, a cseh könyvnyomtatás történetéhez és a cseh tudósok lexikonához gyűjtött szakmunkákat, 1803. február 23-án bekövetkezett halála miatt azonban terveit nem tudta megvalósítani. Bartsch gyűjteményének nagy része František Šternberk gróf tulajdonába került.⁷⁹

Josef Anton Riegger (1742–1795), a statisztika és államjog professzora szintén gyakran találkozott Széchényi Ferencsel annak 1794–95-ös prágai tartózkodása idején. Riegger a tereziánumbeli tanulmányai után 1765-től Freiburgban volt professzor, 27 évesen már állami tanácsos, 1778-tól pedig a prágai egyetem kinevezett államjog professzora. II. József idején cenzori feladatokat lát el, II. Lipót alatt udvari tanácsossá nevezik ki. Jóllehet a francia forrada-

lom kitörése után lojális maradt a monarchiához, ő sem kerülhette el a jakobinus szimpátia vádját. Erre reagálva adta ki Riegger Prágában a *Für Böhmen von Böhmen* című folyóiratot, mely határozott forradalomellenes álláspontot képviselt. Számos fontos munkája közül megemlítjük a *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen* 1–12 (Prag und Leipzig 1787–1794) és az *Archiv der Geschichte und Statistik insbesondere von Böhmen* 1–3 (Dresden 1792–1795) című műveket, mellyekkel a csehországi modern statisztikatudomány megalapítójának számít.⁸⁰ Riegger dátum nélküli levelei Széchényi Ferenchez az 1794–95-ös évekből maradtak ránk. Az egyetlen, dátummal ellátott 1795. április 11-i levélben Riegger Széchényi karlsbadi útját említi, a következő levélben egy Széchényihez hasonló nemes mecénást kíván Csehországnak (O hätte doch Böhmen einen Széchényi!). A levelek szerint ő is fontos összekötő volt Széchényi prágai könyvbeszerzéseinél, könyveken kívül jegyzékeket is küldött neki, melyekből a gróf kiválasztotta a kért darabokat.⁸¹ Levelezésükből az is kiderül, hogy Riegger lekötelezettje volt Széchényinek, mert egy családi vonatkozású peres ügyben segítséget nyújtott neki, amiért a prágai tudós minden levelében hálálkodik.

Gazdag levelezés maradt ránk Széchényi Ferenc és Antonín Strnad között az 1795–96-os évekből, melynek egy része helyi levélváltás volt köztük Széchényi prágai tartózkodása idején. Strnad (1746–1799) a prágai egyetemen az asztronómia és a meteorológia professzora, 1764-ben lépett be a jezsuita rendbe, és annak feloszlása után 1773-ban fordult a matematikai és asztronómiai tanulmányok felé. 1781-ben lett a gyakorlati asztronómia professzora a prágai egyetemen, s egyúttal a helyi csillagvizsgáló igazgatója. Pontosan leírta az 1788. június 4-i teljes napfogyatkozást, és a Klementinumban bevezette a napi időjárás-megfigyelést, ami a későbbi időjárás-előrejelzés elődjének tekinthető. Munkái közül a jelentősebbek: *Chronologische Verzeichniss der Naturbegebenheiten in Böhmen von 633 bis 1700* (Prag 1790), *Beschreibung berühmter Uhr und Kunstwerke am Altstädter Rathaus und auf der königlicher Sternwarte in Prag* (Dresden 1791), *Observationes astronomicae* (Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen, Band 1–6, Prag 1774–1784). Szemé-

lyes prágai találkozását Strnaddal 1787 májusában Széchényi német nyelvű útinaplójában örökíti meg.⁸² Strnad leveleinek mennyisége arra enged következtetni, hogy ő is a gróf egyik bizalmi embere volt könyvvásárlásainál. Strnad szerezte meg neki a már említett Draskovich-kéziratot, melyre Bartsch hívta fel Széchényi figyelmét. 1795. május 27-i levelében Strnad megígéri Széchényinek, hogy megszerzi számára a Csáky-féle kéziratot, amire végül is nem került sor. Minden bizonnyal Csáky Imre püspök (1672–1732) azon művéről van szó, mely a magyarországi jogrend átalakítására vonatkozó javaslatait tartalmazza, aminek előkészítésével VI. Károly császár bízta meg őt 1716-ban.⁸³ Strnad 1795. május 30-i leveléből kitűnik, hogy Nürnbergben és Augsburgban is „vadászott” magyar könyvekre Széchényi számára. Ebben az időben a Széchényi házaspár éppen Karlsbadban tartózkodott, s a gróf innen küldött válaszlevelet Prágába Strnadnak, melyben sürgeti többek között a Csáky-féle kézirat megszerzését. Strnad 1795. június 26-i levelében beszámol a magyarországi török hódoltság korára vonatkozó néhány munka beszerzéséről (Zrínyi, Krieger, Taferner) és bemutatja az asztrognosztikont, az égitestek kelte és nyugta megfigyelésére alkalmas mechanikus eszközt – Hoeschel augsburgi mechanikus munkáját –, melyet Strnad Széchényinek készül elküldeni. Egyúttal megjegyzi, hogy Hoeschel szerkezete sokkal korszerűbb, mint Hartig grófé (feltehetően Franz Anton Hartig gróf prágai technikai gyűjteményéből származó darabra utal). Szó esik Strnad egyik levelében (dátum nélkül) egy másik asztronómiai eszközről is, nevezetesen a horologium nocturnumról, mely a helyi idő meghatározására szolgál éjjel a csillagok állása alapján. Úgy tűnik, az asztrológiai szerkezetek Magyarországra szállításának hivatalos előkészítése sokáig tartott, majd csak november 1-jén kelt levelében számol be Strnad az említett, Nürnbergből megküldetett eszközök és alkatrészeik átszállításáról Koppman kocsis közreműködésével.

Strnad 1795. november 24-i levelében érdekes említés esik Josef Dobrovskýról. Azt írja Széchényinek, hogy Dobrovský különösen és ostobán viselkedik, nyilatkozataival és cselekedeteivel kompromittálja a Királyi Cseh Tudós Társaságot, amelynek ebben az időszak-

ban titkári tisztét töltötte be. Teológiai képtelenségeket állít, a jezsuita rend megújítását követeli. Dobrovský különös viselkedésének magyarázata, hogy az év júniusában átmeneti elmezavar (mániákus depresszió) lépett fel nála, s ez rövid elmegyógyintézeti kezelés után később ismét kiújult. Dobrovský gyógyíttatásában nagy szerepe volt Nostitz grófnak, akinek házánál a tudós nevelőként működött 1776-tól 1787-ig, amikor is az Olmütz melletti Hradisko papi semináriumának igazgatóhelyettese lett, s majd csak a kilencvenes években, elmebetegsége kitörése után veszi ismét igénybe a Nostitz család baráti támogatását.⁸⁴ Abban az időpontban, mikor Strnad ezt írja, Dobrovský Durychnak írott levelében azt jelenti, hogy teljesen egészségesnek érzi magát, jóllehet az itt kifejtett különös gondolatai a szlávokról, melyeknek semmi közük nem volt a tudós komoly szlavisztikai munkáihoz, nem ezt igazolják.⁸⁵

1795. december 24-i levelében Strnad beszámol arról, hogy Riegger professzor hagyatékából a kéziratokat olcsón eladták a zsidóknak, amikor ő nem tartózkodott Prágában, ezért nem tudott szerezni belőlük. Következő év január 19-én köszönetet mond Széchényinek egy pontosan nem ismeretes neki tett szívességéért, melyért élete végéig hálás lesz. A további levelek barátságuk elmélyülésére utalnak, például amikor a tudós tréfásan „Excellentissime Masagetes”-nek szólítja a gróft, aki előző levelében szemrehányást tett Strnad leveleinek elmaradása miatt. Nehéz megítélni, mire vonatkozhat Strnad megjegyzése a jakobinus-utánzókról. (1796. április 20.) Közismert, hogy a csehországi jakobinusok megtalálhatók voltak mind a polgári rétegekben (a morvaországi református szuperintendens Blažek Mihály, a časlavi banktisztviselő Opitz stb.), mind a cseh- és morvaországi nemesség soraiban (Lamberg gróf, a Mitrovský grófok). Közülük néhányan magyar kapcsolatokkal is rendelkeztek, például Blažek Mihály eredetileg Ráday Gedeon szolgálatában állt házitanítóként, Lamberg gróf pedig az Esterházyakkal, Festeticsekkel és Gudenusokkal állt rokonságban.⁸⁶ A csehországi jakobinusok közül többet Széchényi is ismerhetett személyesen. Strnad gondolkodása a levél tanúsága szerint kifejezetten forradalomellenes volt.⁸⁷

Az 1795–1806 közötti években Széchényi sűrűn levelezett a prágai egyetem numizmatikaprofesszorával, Josef Maderral (1754–1815). A bécsi születésű tudós 1779-től élt Prágában, ahol rövidesen az államjog professzora lett, majd 1791-ben a jogi fakultás dékánja. Rövidesen azonban a numizmatika tudományával kezd foglalkozni, és ezen a téren elért eredményeiért 1796-ban a Királyi Cseh Tudós Társaság tagjává választják. Jogi, illetve numizmatikai munkái közül említsük meg a *Vermischte Aufsätze aus der Moral, Staatskunst und Staatskunde* (Prag 1788), *Über Begriff und Lesart der Statistik* (Prag 1790), valamint a *Versuch über die Brakteaten, besonders über die böhmischen* (Abhandlungen der k. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, Prag 1797) és a *Kritische Beiträge zur Münzkunde des Mittelalters* (Prag 1803, 1810, 1811, 1812) címűeket.⁸⁸ Széchényivel folytatott levelezése szinte kizárólag numizmatikai tárgyú. Mader 1795. december 10-i levelében azt írja a grófnak, Prágából való elutazása óta magyar érmék után kutat, eddig egy Béla király dénárt és egy I. József tallért talált számára.⁸⁹ Érméken kívül csak elvétve esik szó egyéb dolgokról, néhány udvarias érdeklődés Széchényi egészségeről vagy újévi jókívánságok.

A leveleket Mader nagyfokú gyűjtőszenvédélye hatja át, s tartalmukat tekintve meglehetősen egyhangúak. 1796. július 8-i leveléből megtudjuk, hogy meg akarja szerezni I. Vencel brakteátáját, ami az abból a korból származó legismertebb brakteáta volt a trónon ülő király képmásával. A brakteáták iránti tudós szenvédélye vezette Madert a már említett tanulmánya kiadásához 1797-ben (*Versuch über die Brakteaten, besonders über die böhmischen*).

Levelezésük egy időre abbamarad, majd 1806. június 26-án indul újra, amikor Mader hat érem megvásárlásáról számol be 293 aranyért. Kéréssel fordul Széchényihez Schönwisner István pesti numizmatikaprofesszor műve kapcsán (Notitia Hungaricae rei numariae ab origine ad praesens tempus, Budae 1801), melyben a magyarországi tudós II. András korabeli, 1209-es prágai garasról tesz említést, holott az 1300 előtt még nem létezett. Mader ezért szeretné tudni, hogy II. András említett oklevele nem hamisítvány-e? Az utóbbi időben Széchényi hatására sokat foglalkozott

magyar pénzekkel, s ezért Schönwisner néhány állítását szeretné korrigálni. Ezeket a megjegyzéseit tette közzé *Einige Anmerkungen und Zusätze zu Herrn Abt Schönwisner Notitia Hungaricae rei numariae* (Budae 1801) című tanulmányában. (In: Joseph Mader, *Kritische Beiträge der Münzkunde des Mittelalters* III. Prag 1810, 50–109.) 1806. július 17-i levelében közli Széchényivel, hogy a prágai éremgyűjtemény meg nem nevezett tulajdonosa a Széchényi által óhajtott pénzeket 360 aranyért hajlandó eladni neki. Ezért Széchényi utasítását várja az ügylet lebonyolítására. Utolsó levelében (1806. július 24.) Mader tudatja a gróffal, hogy a korábban említett hat érmét már el is küldte Sopronba.⁹⁰

A prágai tudósok köréből Széchényi levelezett még az orvos és természettudós Jan Mayerral (1754–1807), aki 1803. március 15-i levelében mond köszönetet a neki megküldött katalógusért, és gratulál a magyar nemzetnek fiához, aki ezzel a nemes cselekedetével bizonyította hazaszeretetét.⁹¹ A levélben Széchényi könyvkatalógusának 1803-as pozsonyi kiadásáról van szó.⁹² Széchényi első prágai útján, 1787 májusában ismerkedett meg Mayerral a prágai egyetem természettudományi kabinetjében. Mayer számos orvosi és természettudományos munkát írt, melyek közül legismertebb a *Sammlung physikalischer Aufsätze, besonders die böhmische Naturgeschichte betreffend* (1–5, Dresden 1791–1795).⁹³

Ebbe a körbe tartozik még Tobiáš Gruber (1744–1806), a Királyi Cseh Tudós Társaság tagja, ismert geológus és vízügyi szakember. Gruber 1774–1777 között Magyarországon, Temes és Bács megyében tevékenykedett építési és hajózási mérnökként, és itteni működéséről adta ki Born Ignácnak címzett munkáját a *Herrn Tobias Grubers, Weltpriesters und k.k. Bau- und Navigationsdirektors in Temeswarer Banat Briefe hydrographischen und physikalischen Inhalts aus Krain an Ignaz Edler von Born* (Wien 1781).⁹⁴ Gruber 1795. augusztus 6-i levelében válaszol az éppen Csehországban, Lobkovicében tartózkodó Széchényi július 30-i levelére, melyből értesül a gróf hazautazásáról (erre 1795. augusztus 12-én került sor). Gruber sajnálja, hogy nem találkozott Prágában, mivel személyesen szeretne volna átadni neki a megígért barométert és termométert. Reméli, hogy

a csehországi fürdőkéúra jótékony hatással volt Széchényire és feleségére. Egy későbbi (1803. március 28.) levelében Gruber a katalógust köszöni meg Széchényinek, az pedig, hogy saját könyvtárát a köznek ajándékozta, példa a jövő számára – mondja.⁹⁵ Visszaemlékezik harminc évvel korábbi magyarországi tartózkodására, amikor folyamfelmérést végzett a Maros folyón Szeged és Gyulafehérvár között. Szívesen gondol ezekre az időkre, amikor Széchényi honfitársai igen szívélyesek voltak irányában. Most, hogy már nincs szolgálatban, otthon kizárólag a tudományoknak és művészeteknek él, és szerencsésnek mondhatja magát, hogy a gróft barátai közé sorolhatja.⁹⁶ 1804. március 19-i levelében Gruber megköszöni a katalógus kiegészítő kötetét.⁹⁷ Széchényi könyvtárának katalógusait és supplementumait példaértékűnek tartja más könyvtárak számára; javasolja az általános, nemzeti és tematikus osztályozás bevezetését a göttingeni könyvtár gyakorlata nyomán. Dicséri Johann Christian Engel bevezetőjét, mely a kiegészítő kötet 1803-as pozsonyi kiadásához jelent meg.⁹⁸

František Adam Valdštejn, a Kitaibel Pállal együtt kiadott híres botanikai munka, a *Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae* I–II (Vindobonae 1802–1805) szerzője szintén kapcsolatban állt Széchényi Ferencsel. F. A. Valdštejn (1759–1823) katonai pályát futott be, 1787–1789-ben a török ellen harcolt, 1809-ben a napóleoni háborúban, 1789-től kezdve azonban a botanika tudományával foglalkozik, és többnyire magyarországi birtokán időzik, a Nagyszombathoz közeli Vedrődön (Voderady). Idősebb testvére halála után 1814-ben átvette a csehországi Duchcovban a családi birtok irányítását. Gazdag botanikai gyűjteményét halála után a prágai Nemzeti Múzeumra hagyta.⁹⁹ Kitaibel Pállal 1795 júliusában Bártfán ismerkedtek meg, s ezután együtt tettek egy tátrai és egy kelet-szlovákiai, 1796-ban máramarosi, 1802 nyarán pedig horvátországi utazást. Útjaikon a magyarországi növényvilágot térképezték fel, és anyagot gyűjtöttek a botanikai katalógus kiadásához.¹⁰⁰

1798. március 25-én Valdštejn Bécsből megküldi Széchényinek két tervezett botanikai munka ismertetésének néhány példányát (Ankündigung eines Werkes unter dem Titel Botanische Reisen in

Ungarn und eines anderen unter dem Ausschrift *Plantae rariores Hungariae indigenae, descriptionibus et iconibus illustratae*), melyekből végül csak a második jelent meg. A művek rövid tartalmát ismertető megrendelőlapot Valdštejn és Kitaibel együtt írták alá Bécsben 1799. március 17-én.¹⁰¹ Széchényinek szóló levelében Valdštejn azt írja, Európát meg fogja lepni Magyarország természeti gazdagsága, s arra kéri a grófot, szerezzen megrendelőket a botanikai munka számára, mert szerinte a magyarországi fióra széles körű bemutatása erősítheti a magyar patriotizmust. Bécsből írott második levelében Valdštejn örömmel nyugtázza, hogy megkapta a katalógust, és kéri, hogy a közeljövőben megjelenő első pótkötetből és a kézirat-katalógusból is küldjön neki a gróf egy-egy példányt.¹⁰²

Jan Rudolf Chotek (1748–1824) cseh birodalmi gróf két, Széchényinek írott levele maradt ránk. Chotek II. József idején legfőbb udvari kancellár, később pénzügyminiszter, 1802-től pedig a cseh tartományok legfőbb királyi helytartója volt. 1803-ban választották a Királyi Cseh Tudós Társaság titkárává, s ezt a tisztelet haláláig, 1824-ig töltötte be.¹⁰³ Chotek 1803. augusztus 1-jei leveléből kiderül, hogy Csehországban egy, a keszthelyi Georgikonhoz hasonló intézményt kíván létrehozni, s ehhez kéri Széchényi közbenjárását, hogy megkaphassa Festetics intézményének alapszabályzatát. Egyben kéri a Széchényi-féle katalógus megküldését is. 1804. január 20-i levelében köszönetet mond Széchényinek, hogy mindkét kívánságát teljesítette, megkapta a katalógus első három kötetét, mely nem hiányozhat egyetlen könyvtárból sem. Utóbbi levelében Chotek – vélhetően Széchényi kérésére – mellékeli rövid hivatali életrajzát, melyben részletesen leírja az általa betöltött állami funkciókat és hivatali pályája állomásait. Jelenleg 1802 óta az államminiszteri tisztelet tölti be, ugyanakkor a cseh gubernium elnöke is.¹⁰⁴

A keszthelyi Georgikont, a gazdasági szakembereket képző és új mezőgazdasági módszereket propagáló mintaiskolát 1797-ben alapította Festetics György, Széchényi Ferenc sógora.¹⁰⁵ Festetics grófnak is szoros kapcsolatai voltak Csehországgal. A Georgikon első igazgatója, Bulla Károly (akitől az intézmény neve is származik)

annak a František Jindřich Bullának volt a testvére, aki Prágában a cseh színjátszás úttörőjének számított ebben az időben.¹⁰⁶ Festetics György 1801-ben cseh- és morvaországi útra küldte fiát, Lászlót, aki francia nyelvű útleírásában örökítette meg ottani élményeit, gazdasági és kulturális tapasztalatait. A *Voyage en Moravie et en Bohême* érdekes leírást ad a cseh és morvaországi nemesség mezőgazdasági és ipari reformtörekvéseiről a nagybirtok és a manufaktúrák terén.

Festetics László 1801. augusztus 14-én kelt útra Morvaországba. Útleírásának második része (*Observationes générales sur la Moravie*) általános megjegyzéseket tartalmaz az ország etnikai sokszínűségéről, ahol morvák, csehek, szlovákok, hanákok élnek együtt.¹⁰⁷ Brünn bemutatásakor megemlíkezik Mitrovský grófról, Christian Karl Andréről, az itt tevékenykedő németországi gazdasági szakemberről és a protestáns egyház és iskola vezetőjéről, Viktor Heinrich Rieckérről. Festetics László nagybátyja, Imre szintén jól ismerte ezt a brünni társaságot, mivel 1793-ban tagja lett a brünni szabadkőműves páholynek és titkos társaságnak, a Freimaurer Gesellschaftnak,¹⁰⁸ ezenkívül Széchényihez hasonlóan levelezett Hugo Franz Salm gróffal, a brünni gazdasági és kulturális reformtörekvések egyik vezető alakjával.¹⁰⁹ Festetics László megcsodálja a Brünnhöz közeli Pernštejn várát, onnan északra tart Vyškovba és Kroměřížbe. A kelet-morvaországi fennsíkot, a Hanát is beutazza, amely akkoriban fontos mezőgazdasági területnek számított. Kroměřížben megnézi az érseki palotát és megemlíti az ottani gyönyörű kerteket. Utazása következő állomása Olmütz, melyet mint egyetemi központot és Morvaország metropolisát említ, részletesen leírja a város történeti és művészeti emlékeit. Csehországot is beutazza, ahol rokon főúri családoknál vendégeskedik (Hradec Králové, Josefov, a Krkonoše hegység, Liberec, Mlada Boleslav, Benátky), Prágában Széchényi Ferenchez hasonlóan a műemlékek mellett meglátogatja az egyetem ásványtani kabinetjét és a strahovi könyvtárat. Ezután Karlsbadba megy, bemutatja a gyógyító forrásokat, s innen Pilsenen, Zelená Horán és České Budějovicén keresztül tér haza Magyarországra. A Csehországról szóló általános észrevételekben (*Observationes générales sur la Bohême*) dicséri a cseh természet

szépségét, a festői hegyeket és a történelmi emlékek gazdagságát. Nem kevésbé fontos azonban számára Csehország mint ipari és kereskedelmi központ.¹¹⁰

Később morvaországi tanulmányútra küldte Festetics György Asbóth Jánost is, a Georgikon igazgatóját, aki magyar nyelvű kéziratok útinaplójában beszámol a Magnis grófok morvaországi birtokain tett látogatásáról, és Festetics Lászlóhoz hasonlóan megkülönböztetett figyelmet szentel a brünni posztóiparnak.¹¹¹ Útjára elkísérte Czírér János, aki magyar nyelvű kéziratok útirajzában szintén megörökítette a morvaországi utazást.¹¹²

Széchenyi megküldte a könyvtár katalógusát a már említett Jan Rudolf Chotek fiának, Karel Choteknek (1783–1868) is. Chotek 1807–1810 között udvari titkárként beutazta a monarchiát, 1809 nyarán valószínűleg Pesten is időzött, s innen írta köszönőlevelét Széchenyinek a katalógusért.¹¹³

A magyarországi születésű Zechenter Antal (1751–valószínűleg 1836) az 1811–1812. években keresi meg leveleivel Széchenyi Ferencet Prágából, ahol a császári főhaditanács fogalmazójaként élete jelentős részét töltötte. Zechenter francia színdarabokat fordított magyarra, később fordított angolból és görögből is. Első fordításait Bécsben és Pozsonyban adta ki, 1785-ben jelent meg Prágában Anakreón-fordítása.¹¹⁴ 1800. július 20-án találkozik a cseh fővárosban Kazinczy Ferencsel és más magyarországi jakobinusokkal, akiket Prágán keresztül szállítottak Kufsteinből Munkácsra.¹¹⁵ Mindkét Prágából írott levelében (1811. nov. 9.; 1812. febr. 29.) arra kéri Széchenyit, segítsen újabb görög és angol fordításai megjelentetésében.¹¹⁶ Míg Zechenter korábbi fordításai, az 1770-es és 1780-as években keletkezett Voltaire-, Corneille- és Racine-fordítások még újításnak számítottak, későbbi munkái kevésbé színvonalasak és kissé elavultak a kor ízléséhez képest. Alexander Pope *Essay on Man* (1732–1734) című filozófiai költeményét Bessenyei György már 1772-ben lefordította *Az embernek próbája* címmel, Ossian Kazinczy magyarította 1815-ben, s velük Zechenter természetesen nem versenyezhetett. Pope- és Ossian-fordítása mellett Széchenyi figyelmébe ajánlja továbbá Apollóniosz *Argonautikájának* fordítását. Utóbbi

előfizetését Zechenter a Magyar Kurír 1810 és 1811. évfolyamában is meghirdette a pozsonyi Wéber Péter Simonnál, és Széchényitől kér anyagi támogatást a kiadáshoz. 1811-es levelében Zechenter hangsúlyozza a magyar országgyűlés jelentőségét a magyar nyelv, irodalom és kultúra szempontjából. Második (1812. február 29-i) levelében megerősíti, hogy Šternberk gróf közvetítésével megkapta a könyvkatalógus kiegészítő kötetét és az éremkatalógust, amiért köszönetet mond.¹¹⁷

Később, 1833. november 24-én Zechenter kiadatlan fordításai ügyében levelet ír Jankovich Miklósnak, a Nemzeti Múzeum igazgatójának. (Ez az egyetlen dokumentum, mely Zechenter életkorára utal: ekkor 82 éves, születésének pontos ideje pedig 1751. február 11., Budán.) Úgy tűnik, Zechenter számára Apollóniosz fordítása volt a legfontosabb (*Az árgo hajósok*), hiszen most Jankovichtól is ennek megjelentetéséhez kér segítséget, amihez húsz évvel korábban már Széchényi támogatását is próbálta megszerezni. A Jankovichnak szóló levelében is felsorolja ötven évvel korábban kiadott munkáit (például *II. József római császár*, Bécsben 1772), továbbá az Ossiant és Pope költeményét, és megemlíti, hogy néhány fordítását már Döbrentei Gábornak, a Magyar Tudományos Akadémia titkárnak is elküldte.¹¹⁸ A Jankovichnak szóló további Zechenter-levelek a későbbiekben is ugyanezen kérések állandó ismétlései, nyilvánvalóan reménytelenül. Az irodalmi, nyelvi stílus ekkorra megváltozott, Zechenter fordításai elavulttá váltak, hiszen Prágában nem volt élő kapcsolata a magyar irodalmi és köznyelvel.¹¹⁹

Ugyancsak külföldiként élt Csehországban a genfi születésű orvos, Jean de Carro (1770–1857), aki Edinburghban tanult, élete első felében Bécsben tevékenykedett, s találmánya, a védőoltás bevezetése tette ismertté Európában. Később egészsége megromlása következtében 1826-ban végleg Karlsbadban telepedett le, ahol fürdőorvosként működött. 1832-ben részt vett Prágában a kolerajárvány elleni küzdelemben.¹²⁰

Jean de Carro 1816. november 26-i levelében mellékeli Széchényinek azon könyvek listáját, melyeket Bright angol orvosnak küldött el, hogy magyarországi útjáról készülő útleírásához felhasználhassa

azokat. Bright 1814-ben részt vett a Bécsi kongresszuson, s beutazta Felső-Magyarországot és a Dunántúlt. Erről az útról adta ki *Travels from Vienna through Lower Hungary with some Remarks of the State of Vienna during the Congress in the Year 1814* című művét (Edinburgh–London 1818), melyben nagy rokonszenvvel mutatja be Keszthelyt és környékét, valamint Festetics György családját és tevékenységét. Arra a következtetésre jut, hogy az itt tapasztalható gazdasági színvonal alapján Magyarország már a monarchia fejlettebb tartományaihoz tartozik.¹²¹ Carro megküldi Széchényinek a neves brünni gazdasági társaság, a K. k. Mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde alapszabályzatát is, és kéri, továbbítsa azt Miller Jakab Ferdinándnak, a magyar Nemzeti Múzeum igazgatójának.¹²²

Jean de Carro 1829-ben kiadott polyglottjával lett ismert Magyarországon, mely a cseh humanista költő, Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic latin nyelvű ódája, a karlsbadi forrásokot dicsőítő *In theomas Caroli IV. huszonkét nyelvű fordítását* tartalmazza, köztük Goethe, Alexandre Dumas, Macpherson, valamint két magyar, Kazinczy Ferenc és Szemere Pál fordításával. (*Ode latine sur Carlsbad, composée vers la fin de quinzième siècle par le baron Bohuslav Hassenstein de Lobkowitz, avec une traduction polyglotte*, Prague 1829).¹²³ Kazinczy fordítását Vörösmarty Mihály küldte meg 1829. január 2-i levelében František Palackýnak,¹²⁴ ő adta át Carrónak, aki ez év május 29-i levelében köszöni meg Kazinczynak.¹²⁵ Lobkovic híres költeményét feltehetően Vörösmarty is lefordította, később, 1869-es karlsbadi tartózkodása idején pedig Arany János is.¹²⁶

Carro polyglottjáról és Kazinczy fordításáról ír Toldy Ferenc az *Ó cseh literatura* című tanulmányában (Tudományos Gyűjtemény 1830. VI. p. 177–124). Amikor Toldy 1829 augusztusában Prágában járt, az ottani Nemzeti Múzeumban megismerkedett a régi cseh irodalom emlékeivel, például az úgynevezett Királyudvari Kézirat-tal. Carro többnyelvű kiadása Palacký érdeklődését is felkeltette, s terjedelmes tanulmányt szentelt neki (*Vergleichende Bemerkungen über Hrn. de Carro's Polyglotte, Jahrbücher des böhmischen Museums für Natur- und Landeskunde, Geschichte, Kunst und Litertur*, Prag 1830, I, 2,

255–261), melyben a magyar fordításokat a legjobbak közé sorolja – főleg Szemere Pál fordítását dicséri –, s kifejti, hogy a modern nyelvek között a cseh mellett a magyar nyelv legalkalmasabb az időmértékes verselésre.¹²⁷

Széchenyi Ferenc morvaországi levelezőpartnerei közé tartozott Jan Peter Cerroni (1753–1826), akinek apja Lombardiából települt át Uherské Hradištěbe. Cerroni 1774-től állami szolgálatban állt, 1789-től a morva-sziléziai gubernium titkára Brünnben, 1799-ben könyvcenzor és a feloszlatott kolostori könyvtárak és levéltárak felügyelője.¹²⁸ Életműve, híres kéziratgyűjteménye a brünni Morva Országos Levéltárban (Moravský zemský archiv) található, és elsősorban Morvaország és Szilézia történetére vonatkozó kéziratokat tartalmaz.¹²⁹

Cerroni 1786. évi pesti látogatásakor számos magyar tudóssal ismerkedett meg személyesen, akikkel később levelezett is¹³⁰ (Ribay György, Johann Christian Engel, Pyrker László, Rummy Károly György, Mednyánszky Alajos, Miller Jakab Ferdinánd). Cerroni és Ribay 1793–1810 közötti levelezése maradt fenn, melyben gyakran esik szó Morvaország és Magyarország kapcsolatáról, morvaországi könyvtárakban, levéltárakban, valamint könyvkereskedésekben és antikváriusoknál föllelhető hungarikákról.¹³¹ Ribay 1795. június 18-i levelében beszámol Cerroninak a pesti jakobinusok kivégzéséről, Engel Cerroninak írott levelében adatokat kér az észak-morvaországi származású magyarországi humanistáról, Taurinus Istvánról; továbbá hungarikákat szeretne megszerezni Cerroni gyűjteményéből.¹³² 1810 körül Cerroni rendszeresen levelezett Miller Jakab Ferdinánddal, mivel több ízben is küldött saját gyűjteményéből hungarikákat a Nemzeti Múzeumnak.¹³³ A felső-magyarországi helytörténet kutatója, Mednyánszky Alajos földbirtokos 1819-ben genealógiai és más honismereti adatokat kér Cerronitól.¹³⁴ A morvaországi gyűjtő legértékesebb hungarikái Pázmány Péter két végrendelete 1636-ból és 1637-ből.¹³⁵ Cerroni a Széchenyitől megkapott könyvkatalógusokból számos biográfiai és bibliográfiai adatot merített Csehország kultúr- és vallástörténetére vonatkozó saját kutatásaihoz.¹³⁶

Széchenyi 1812. január 15-én Bécsből kelt levele kíséretében küldi meg Cerroninak hatkötetes könyv-, és három-három kötetes kézirat- és éremkatalógusát.¹³⁷ Cerroni erre válaszol és mond köszönetet az értékes ajándékért február 20-án kelt, Széchenyinek szóló levelében.¹³⁸

Brünnből mond köszönetet Széchenyinek a könyv- és éremkatalógusért Michael Tekusch (1764–1813) evangélikus pap, a brünni egyházkerület lelkésze és seniora 1812. március 5-i levelében.¹³⁹ A pozsonyi születésű Tekusch 1803-ban Viktor Heinrich Riecke meghívására érkezik Brünnbe, ahol evangélikus lelkészként csaknem tíz évig, haláláig működik.¹⁴⁰ Innen levelezett többek között Romy Károly Györggyel is.¹⁴¹

Németországból érkezett Brünnbe Christian Karl André (1763–1831) gazdasági szakember, aki a brünni evangélikus iskola igazgatója és a helyi gazdasági és tudományos élet egyik fő szervezője volt a 19. század elején. Közeli barátságban állt a helyi arisztokratákkal (Mitrovský, Salm, Berchtold), akik segítségével az itteni tudós társaságot megszervezte, és a felvilágosodást népszerűsítő, gazdasági profilú, egyben pedagógiai célzatú folyóiratait kiadta. 1800-ban Jan Nepomuk Mitrovský elvei alapján létrehozta a Privatgesellschaft der vereinigten Freunden zur Beförderung der Natur- und Vaterlandskunde in Mähren elnevezésű társaságot, mely 1806-ban egyesült a morvaországi hivatalos mezőgazdasági társasággal, később pedig a sziléziai gazdasági társasággal, és így jött létre 1811-ben a K. k. Mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, mely a monarchián kívül is igen ismert volt. André fontos szerepet játszott az Ackerbaugesellschaft életében a gazdasági liberalizmus és Morvaország Magyarországgal való gazdasági együttműködésének szószólójaként. Az általa kiadott folyóiratok cikkei is ezt a célt szolgálták.¹⁴² Az 1800–1805 között megjelenő Patriotisches Tageblatt, mely II. József és Lipót reformtörekvéseit követte, többször is példaként hivatkozik Festetics György Georgikonjára. A Patriotisches Tageblatt 7. kötete a magyarországi olvasók figyelmébe ajánlja az Ofner Zeitung 1803. 49. számának mellékletét (Verinigte Ofner und Pester Zeitung N. 49.

1803. jún. 19. p. 594.), melyet Pesten kizárólag Schedius professornál lehet megkapni. Az 1809–1821 közt kiadott Hesperusban is számos magyar vonatkozású cikket közöl André, például ismerteti Festetics János *Verhältniss der Bauer in Ungarn zu ihren Gutsherren* című tanulmányát (Hesperus 1810, Heft 9, 326), közlésezi Berzeviczy Gergely dolgozatát *Welche sind die Hindernisse, welche die Industrie in den österreichischen Ländern vorzüglich aber in Ungarn nicht emporkommen lassen* (Hesperus 1812, Heft 7, 299), rövid áttekintést ad Magyarország történetéről a kezdetektől a 14. századig J. Chr. Engel történeti munkája, a *Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer* (Halle 1797–1804) alapján *Blick auf Ungarn vom Ursprung des Reichs bis zum vierzehnten Jahrhundert* címmel (Hesperus 1813, Heft 8, 424), és lelkesen ismerteti Schwartner Márton *Statistik des Königreichs Ungarn* című művének 2. kiadását (Buda 1809–1811) *Ideen zu einer statistischen Orts-Beschreibung in Ungarn* (Hesperus 1813, H. 4, 202) címmel. Részleteket közöl továbbá annak a Ráby Mátyásnak az írásából, akinek híres életrajza Jókai regényének forrása lett (*Einige Hauptmomente aus der Organization und Verfassung Ungarns*. Hesperus 1813, H. 11, No. 79, p. 625–627.). Figyelemre méltók még a lap magyarországi tudósítóitól küldött rövidebb hírek a magyar tudományos és irodalmi élet eseményeiről, például a Nemzeti Gazda, az Erdélyi Múzeum és a Tudományos Gyűjtemény kiadásáról, vagy Kazinczy összegyűjtött munkái első kötetének megjelenéséről Pesten, Trattnernál.¹⁴³ Az 1810-es években Magyarországon is megnő az érdeklődés a Hesperus iránt, 1814-ben Pesten már két könyvkereskedőnél, Kiliánál és Eggenbergnél is elő lehetett fizetni.¹⁴⁴ André 1811-től kezdve adja ki Prágában az *Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen* című lapot, melyet Kiliánál szintén meg lehetett rendelni. Magyarországi olvasóinak táborába tartozott például gróf Hunyady József gazdatisztje, Carl von Appel, Eötvös Ignác, a budai udvari kamara fogalmazója, Eötvös József apja, Farkas Imre lovászmester a Pozsony vármegyei Jóka városából. A lap többek között Mednyánszky Alajos, Romy Károly György és mások magyarországi vonatkozású gazdasági, helytörténeti cikkeit, tudósításait közli (*Über die Hindernisse, welche*

der Oekonomie in Ungarn entgegen seyn, 1811, H. 7, 251–256., *Über einige Gegenden des Neutraer Komitats in Ungarn*, 1813, H. 2, 63–64). André nagyhatású brünni tevékenysége 1821-ben ért véget, mivel liberális felfogása a monarchia különböző tartományainak szorosabb együttműködéséről szálka volt a bécsi hatóságok szemében; az állandó megfigyelések és zaklatások miatt a tudós 1821-ben elhagyta a monarchiát és visszatért Stuttgartba.¹⁴⁵

André Brünnből Széchényi Ferencnek írott 1812. szeptember 27-i keltezésű levelében köszönetet mond a katalógusért, és közli Széchényivel, hogy a *Hesperus*-ban cikket szeretne megjelentetni a magyar nemzeti könyvtárról, s ehhez bizonyos adatokat kér tőle a könyvtár rövid történetéről, a gyűjtemények összetételéről stb.¹⁴⁶ Ennek megküldésére Széchényi Millert kérte meg 1812. október 14-i levelében.¹⁴⁷ Nem bizonyos, hogy André vagy valaki más megírta az ismertetést a *Hesperus*-ban, mivel az 1812, 1813 és 1814-es évfolyamokban nem található.

A „Privatgesellschaft” alapszabályzatába André már 1800-ban belevette egy morvaországi tartományi múzeum létrehozásának tervét, amit évekkel később Hugo Franz Salm-Reifferscheid, az *Ackerbaugesellschaft* elnöke, és Josef Auersberg gróf, bírósági elnök valószínűleg megírta, amikor 1816. március 7-én Morvaország helytartójának, Antonín Bedřich Mitrovskýnak megtették javaslatukat a múzeum alapítására. Ebben a levelükben hivatkoznak a pesti Nemzeti Múzeum és Széchényi példájára. 1817. július 29-én megtörtént az engedélyezés, és a leendő Morvaországi Múzeum a császárról a Franzensmuseum elnevezést kapta.¹⁴⁸

Az említett patrióta társaság elnöke, Hugo Franz Salm-Reifferscheid (az Esterházyak rokona) 1816. szeptember 10-i levelében beszámol Széchényinek a Morvaországi Múzeum megalapításáról, melyhez a követendő példát nem kis mértékben az ő magyarországi gyűjteményalapítása adta, s egyben köszönetet mond Széchényinek a tizenkét kötetes katalógus megküldéséért,¹⁴⁹ és kifejezi a „Morvaországban élő szlávok” hálóját a nagyszerű útmutatásért. Minthogy Széchényi áttekintést kért tőle a Morvaországi Múzeum létrehozásának munkálatairól, olyan módon teljesíti kérését, hogy mellékelten

elküldi Josef von Hormayr erről írott cikkét – *Grundsteine eines mährisch-schlesischen Landesmuseum* – mely az *Archiv für Geographie, Geschichte und Kriegskunst*ban jelent meg (No 40–41, 161–168). Hormayr a Spielbergben töltött fogságából szabadulva 1815–1816-ban Salm gróf vendége volt annak Brünn melletti, rájeci birtokán. Második levelében (1816. október 22.) Salm ismét köszönetet mond a katalógusért és a Morvaországi Múzeum számára küldött szlavikákért, és tudatja Széchényivel, hogy János főherceggel együtt a K. k. Ackerbaugesellschaft tiszteletbeli tagjává választották. A társaság küldöttsége, Jean de Carro és a két ismert mezőgazdasági szakember, Ritter von Ehrenfeld és Bernard Petri adja át neki az erről szóló oklevelet. Egyúttal felkéri Széchényit, hogy János főhercegnek ő adja át a dokumentumot e küldöttség élén.¹⁵⁰ Hugo Salm neve ismert volt Magyarországon ebben az időben. A *Gemeinnützige Blätter* 1812. novemberi számában egy ismeretlen tudósító Salm érdemeit méltatja a Brünn melletti rájeci kastély művészi kialakításában, és megemlíti, hogy a gróf hivatalos engedéllyel gépgyárat alapított birtokán – ez a későbbi híres adamovi gépgyár elődjének tekinthető.¹⁵¹

Széchényi Ferenc életének utolsó éveiben, amikor a vallási miszticizmus lett szellemi világának mindinkább uralkodó eleme, közeli kapcsolatba került Bécsben a morvaországi Tasovicból cseh és német szülőktől származó Klement Maria Hofbauerrel, akit 1909-ben avattak szentté Szent Kelemen néven. Hofbauer (1751–1820) cseh apja, Pavel Dvořák halála után vette föl a német nevet. Római teológiai tanulmányai után 1785-ben szentelték pappá és a redemptoristák kongregációjába lépett. Több mint húsz éves varsói működés után 1808-ban tért vissza Bécsbe, ahol 1813-tól a Szent Orsolya templom plébánosa, s a redemptorista rend bécsi alapítója lett. Felvilágosodásellenes prédikációiról és romantikus, érzelmi megközelítésű vallásosságáról volt ismert, ezért kapta a „Heilige der Romantik” elnevezést. Az úgynevezett bécsi Hofbauer-kör tagjai voltak a kor híres nagy romantikusai, Clemens Brentano, Friedrich Schlegel és felesége Dorothea, valamint Josef von Eichendorf, akik a katolikus restauráció hívei voltak, és a vallásos hit romantikus-

érzelmi felfogása alapján elutasították a felvilágosodás ateista hagyományát. Hofbauer köréhez tartozott Széchényi Ferenc is, aki bécsi palotájában szívesen látta vendégül az említetteket, és igen tevékenyen támogatta Hofbauer karitatív tevékenységét a szegények érdekében.¹⁵²

A Széchényi eredeti könyvtárában megtalálható számos cseh szerző (Balbín, Středovský, Voigt, Strnad, Dobrovský, Pilař, Moravec stb.) és a Ribay-gyűjteménnyel odakerült további művek (Tadeáš Hájek z Hájku, Jan Kampanus-Vodňanský, Simon Lomnický z Budče, Komenský, Vušín, Doležal, Thám, Durych, Dobrovský stb.) a magyar főúr cseh kultúrához fűződő intenzív kapcsolatáról tanúskodnak. Széchényi csehországi utazásai, a tudományos tanulmányút, a rokoni látogatások vagy a karlsbadi gyógykúrák alkalmat adtak arra, hogy személyesen is megismerkedjen a cseh- és morvaországi nemesekkel és tudósokkal, az itteni tudományos és kulturális élettel. Levelezése e téren igen szerteágazó, és hűen tükrözi Széchényi őszinte rokonszenvét Csehország iránt. Korszakalkotó munkássága egy nemzeti könyvgyűjtemény megteremtése érdekében, majd a magyar nemzeti könyvtár megalapítása és katalógusainak kiadása élénk visszhangra talált a cseh tartományokban, s ez a fogadtatás bizonyítja a cseh szellemi elit érdeklődését és elismerését Széchényi Ferenc egész életműve iránt.

(Fordította: Deák Eszter)

JEGYZETEK

- ¹ Bánó 1996, 176–177.
- ² Bártfai Szabó 1913, 239–247.; Halada 1999, 124.
- ³ Bártfai Szabó 1913, 246–247.; A Clam-Gallasok és a Festeticsek rokonságáról vö. Bánó 1996, 75.
- ⁴ Vö. Széchényi Ferenc naplóbejegyzéseit, Memorabilien 1807, 149, 152, 371.
- ⁵ Kosáry 1954, 237.
- ⁶ Reise Journal 1787.
- ⁷ Bártfai Szabó 1913, 295, valószínűleg Ribini János latin nyelvű útleírása alapján; Széchényi Ferenc Reise Journalja ezeket az adatokat nem tartalmazza.
- ⁸ Kvas, Vladimír: Česká bible v dějinách národního písemnictví, Praha 1997, 26, 124.
- ⁹ Hanuš 1, 1921, 357.
- ¹⁰ Reise Journal 1787.
- ¹¹ Wurzbach Bd. 52. 1885, 226, 230, 238–240., továbbá Nagy 12. köt. 1865, 24. és Bánó 1996, 37, 191, 218.
- ¹² Széchényi–Waldstejn 1942, 59–154, 155–319. A kiadvány Széchényi István és Waldstein János útinaplóját tartalmazza.
- ¹³ Vö. Széchényi István naplóbejegyzését, Széchényi 1943, 523.
- ¹⁴ 1830. július 19–29-én tartózkodtak Galacon, ahol Széchényi István súlyosan megbetegedett, innen mentek Konstantinápolyba, szeptember második felében Plovdivon és Szófián keresztül Szerbiába, ahol október 2-án találkozott Milos Obrenovićsal. Széchényi 1978, 663–671. Lásd még Széchényi István levelét Waldstein Jánoshoz, Cenk, 1828. okt. 31.: Széchényi 1898, 104–106.
- ¹⁵ A Clary-Aldringenek családi levéltára megtalálható a Státní archiv Děčínben.
- ¹⁶ Széchényi útjához lásd Reise Journal 1787, továbbá Bártfai Szabó 1913, 295–297, és Marczali 1936, 129–132.
- ¹⁷ Széchényi Dobrovskýval való találkozásáról Széchényi naplóbejegyzése (Memorabilien 1807) alapján Sárkány Oszkár tesz említést, nem nevez meg azonban időpontot: Sárkány 1938, 11.; Berlász Jenő szerint Széchényire hatott K. R. Ungarnak az a törekvése, hogy a csehek külföld iránti és a külföldiek Csehország iránti érdeklődését dokumentálja a prágai egyetemi könyvtár állományában, anélkül, hogy említene, találkoztak-e ebben az időben személyesen: Berlász 1981, 20.
- ¹⁸ Wurzbach Bd. 49. 1884, 40–43.
- ¹⁹ Berlász 1981, 20. bizonyosan állítja ezt.
- ²⁰ A Bornról szóló irodalmat lásd a III. sz. levél jegyzetében.

- ²¹ MOL P 623. Kötetünkben az I. 1, 2. sz. levél.
- ²² Wurzbach Bd. 11. 1864, 291. Újabb irodalom F. J. Kinskýról: Brož, Ivan: Velké postavy rodu Kinských. Praha 1997, 48–86.
- ²³ MOL P 623. Kötetünkben az I. 1, 2. sz. levelek. A Kinský család magyarországi rokonságáról vö. Bánó 1996, 37, 60, 64, 75, 176, 218.
- ²⁴ MOL P 623. Kötetünkben az I. 1, 2. sz. levelek.
- ²⁵ Kroupa 1986, 111–115.
- ²⁶ Pokluda 1975, 259, 261, 270–271.
- ²⁷ Rieger 5. díl, 1866, 375.
- ²⁸ Deák 2001, 35. Továbbá Kroupa 1986, 120–148.
- ²⁹ MOL P 623. Kötetünkben a III. sz. levél.
- ³⁰ Széchényi-Index, 268, 337, 427–429.
- ³¹ Memorabilien 1807, 237, 264.
- ³² Benda 1952, 23.
- ³³ Rieger 6. díl, 1867, 19, és Vrkočová, Ludmila: Slovník české hudební kultury. Praha 1997, 734.
- ³⁴ Jan Josef Pachta Széchényi Ferenchez írott levelei (1795. augusztus 9., 1796. január 23., 1796. március 8., 1797. december 2.) megtalálhatók MOL, P 623. Kiadatlan.
- ³⁵ Kašpar Šternberkről vö. Majer, Jiří: Kašpar Šternberk. Praha 1997.
- ³⁶ Hanuš 1, 1921, 198–215.
- ³⁷ Széchényi-Catalogus numerum, Pars 1, 61. A cseh éremtanhoz lásd Nohejlová Prátová, Eliška: Krása české mince. Praha 1955, és Petrář, Zdeněk: První české mince. Praha 1998.
- ³⁸ František Šternberk levelei Széchényi Ferencnek. MOL P 623. Kötetünkben az V. 1–4. sz. levelek.
- ³⁹ Adam Šternberk Széchényi Ferencnek Bécs, 1796. márc. 15. uo. Kiadatlan.
- ⁴⁰ Louise Šternberk levelei Széchényi Ferencnek Prága, 1796. január 29., 1796. március 13., 1811. január 14. uo. Kiadatlan.
- ⁴¹ Louise Šternberk Széchényi Ferencnek Prága, 1796. január 29.
- ⁴² Joachim Šternberk Széchényi Ferencnek Radnice, 1795. október 3., 1795. december 13., s. d. (1795?). MOL P 623. 56. sz. Ezeket a német nyelvű leveleket a rossz írás és a hibás, szinte értelmetlen szöveg miatt nem vetjük fel kiadásunkba. Joachim Šternberk latin nyelvű levele Březina, 1803. május 1. OSZKK Fol. Lat. 1678/III. Kötetünkben a VI. sz. levél.
- ⁴³ Dobrovský útleírásáról és jelentőségéről a finnugrisztika tudományában lásd Pražák, Richard: Josef Dobrovský's Reise nach Schweden und Russland. In: Ünnepi könyv Keresztes László tiszteletére. Folia Uralica Debrecensis 8. Debrecen–Jyväskylä 2001, 483–489. Joachim Šternberkről lásd Wurzbach Bd. 38. 1879, 289–291.

- ⁴⁴ J. Šternberk német nyelvű levelei Széchenyi Ferenchez. MOL P 623. 56. sz.
- ⁴⁵ J. Šternberk Széchenyi Ferenchez Březina, 1803. május 1. OSZKK Fol. Lat. 1678/III. Kötetünkben a VI. sz. levél.
- ⁴⁶ Šternberk 1808, 95–97.
- ⁴⁷ Uo., 97.
- ⁴⁸ Příkladů Über das ungarische Küstenland (Pest 1805), Reise durch einen Theil Ungarns, Siebenbürgens, der Moldau und Buccovina im Jahr 1805 (Pest 1811), magyarul: Utazás Magyarországnak, Erdélynek, Moldáviának és Bukkovinának egy részén által az 1805-ös esztendőben (Pest 1818).
- ⁴⁹ Šternberk 1808, 101–102. Smetana működéséről a Széchenyi családnál vö. Bártfai Szabó 1913, 426.
- ⁵⁰ Šternberk 1808, 102–103.
- ⁵¹ Uo., 104–105.
- ⁵² Josef Dobrovský Juraj Ribaynak 1795. január 3. Dobrovský és Ribay levelezése az 1783–1810. évekből. *In:* Patera 1913, 259. Ribay és Széchenyi Ferenc kapcsolatához lásd még Vyvíjalová 1969, 47–76. Johann Christian Engel levele J. Dobrovskýnak Bécs, 1795. június 19. *In:* Krbec–Šimeček, 230.
- ⁵³ Patera 1913, 236.
- ⁵⁴ Jan Bohumír Dlačbač levele Juraj Ribaynak Prága, 1795. január 8., 1795. március 8. OSZKK, Quart. Germ. IV. 568. Mindkét levelet kiadta: Macůrek, Josef: České a uherské dějepisectví v počátcích českého a maďarského národního obrození. *In:* Josef Dobrovský 1753–1953. Praha 1953, 502–503.
- ⁵⁵ Gemeinützige Blätter. 27. sz., 1813. április 4. 209–210.
- ⁵⁶ Josef Dobrovský levele Johann Christian Engelnek Prága, 1798. november 4., melyben kifejezetten azt írja, hogy Széchenyi gróf számára szerezte be ezt a példányt Lipcséből három évvel ezelőtt. Vö. Krbec–Šimeček, 237–238.
- ⁵⁷ Josef Dobrovský Václav Fortunát Durychnak 1799. július 15. *In:* Patera 1895, 444.
- ⁵⁸ Pražák 1983, 100–102.
- ⁵⁹ Josef Dobrovský Jan Petr Cerroninak Bécs, 1821. június 29. *In:* Bartoš 1948, 152. Lásd Pražák 1983, 102.
- ⁶⁰ A recenziót kiadta Richard Pražák 1967a, 136–144. Gyarmathi művét magyarul újra kiadta Szij Enikő: A magyar nyelv grammatikailag bizonyított rokonsága a finn eredetű nyelvekkel. Budapest 1995.
- ⁶¹ Josef Dobrovský dátum nélküli (feltehetően 1799-ből származó) levelét kiadta Pražák 1962, 323. A levél megtalálható MOL P 623. Kiadásunkban a XIII. 1. sz. levél.
- ⁶² Pražák 1962, 322.
- ⁶³ Josef Dobrovský Széchenyinek szóló második levelét (feltehetően) 1803–1804-ből kiadta Pražák 1962, 323. Vö. még Pražák 1967a, 74.; A finn ka-

- tekizmusokról lásd Laine, Tuija: Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja. Helsinki 1997, 80–101.
- ⁶⁴ Josef Dobrovský levele Johann Christian Engelnek Prága, 1807. márc. 17. *In:* Krbec–Šimeček, 260–262.
- ⁶⁵ Széchényi-Index, 202, Széchényi-Index suppl. 1., 204.
- ⁶⁶ Lásd Dobrovský levelét Johann Christian Engelnek Prága, 1798. ápr. 7. *In:* Krbec–Šimeček, 233–234, továbbá Jiří Samuel Bandtkének Prága, 1815. márc. 13. *In:* Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Jiřího Samuela Bandtkeho. Kiad. V. A. Francev. Korespondence Josefa Dobrovského. Díl II. Praha 1906, 87.
- ⁶⁷ Dobrovský hungarisztikai érdeklődéséről és magyarokkal való kapcsolatáról vö. Pražák 1967a, Pražák 2001, 114–134.
- ⁶⁸ Karel Rafael Ungar Széchényi Ferencnek Prága, 1796. ápr. 20. MOL, P 623. Kötetünkben a XI. 1. sz. levél.
- ⁶⁹ Juraj Ribay levelei Josef Dobrovskýnak Cinkota, 1786. márc. 24., Pest 1786. nov. 15. (ebben olvasható, hogy Cornidesnek nem sikerült lebonyolítania a könyvcsereát a prágai és a pesti egyetemi könyvtár között), Cinkota, 1786. nov. 20., 1787. febr. 12. és Josef Dobrovský levelei Juraj Ribaynak 1787. jan. 15., 1787. febr. 4. *In:* Patera 1913, 33, 55, 58–60, 63, 70, 75, 84, 92, 139 64, 68, 94.
- ⁷⁰ Pražák 1967a, 60–62.
- ⁷¹ Karel Rafael Ungar levele Széchényi Ferencnek Prága, 1803. máj. 7. MOL P 623. Kiadásunkban a XI. 2. sz. levél. Ungar leveléről vö. Berlász 1978, 158.
- ⁷² Jan Bohumír Dlabáčról vö. Lexikon české literatury, Díl 1. 1985, 550–553. és az ott megadott irodalom.
- ⁷³ Jan Bohumír Dlabáč Széchényi Ferencnek Prága, 1805. aug. 23. MOL P 623. Kötetünkben a XVII. sz. levél. Lásd még Pražák 1967b, 356–377.
- ⁷⁴ Josef Bartsch Széchényi Ferencnek Prága, 1795. jún. 17. MOL P 623. Kötetünkben a IV. 2. sz. levél.
- ⁷⁵ A prágai könyvkereskedőkhöz vö. Rieger, 1. díl, 1860, 110. 2. díl, 1862, 23. 3. díl, 1863, 358.; Karel Chyba: Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860 2, příloha k sborníku Strahovská knihovna. Praha 1967, 67.
- ⁷⁶ Josefa Bartsch dátum nélküli (feltehetően 1799-ből) levele. MOL P 623. Kötetünkben a IV. 3. sz. levél.
- ⁷⁷ Ezt a gyűjteményt Fejérváry Károly (1743–1794) özvegye ajánlotta fel megvételre 1799-ben Jankovich Miklósnak, és tőle került az 1070 nyomtatvány és 126 kézirat a Magyar Nemzeti Múzeum állományába. Vö. Somkuti 1973, 122.
- ⁷⁸ Josef Bartsch levele Széchényi Ferencnek (feltehetően 1799-ből). MOL P 623. Kötetünkben a IV. 3. sz. levél. Lásd még Kollányi 1905, 15.

- ⁷⁹ Brandl 1883, 123.
- ⁸⁰ Wurzbach Bd. 26. 1874, 121–129. Kunitsch, Michael: Biographien merkwürdiger Männer der Oesterreichischen Monarchie. Grätz 1805, 123–144.
- ⁸¹ Josef Anton Riegger öt levele Széchényi Ferencnek (1795. ápr. 11., a többi dátum nélkül). MOL P 623. Kötetünkben a VII. 1–5. sz. levelek.
- ⁸² Strnad életéről és műveiről lásd Wurzbach Bd. 40. 1880, 49–52. Továbbá *Reise Journal* 1787.
- ⁸³ A Csáky-bizottság magyarországi jogrendszer-reformjára vonatkozó anyaga megtalálható: MOL és a bécsi HHuSA Ungarn fondjában fasc. 200. Nehezen eldönthető, hogy a Csáky-kézirat az eredeti Csáky-féle reformjavaslatok vagy annak valamelyik későbbi változata értendő. Vö. ehhez Málnási Ödön: Csáky bíbornok élete és kora (1672–1732). Kalocsa 1933, 320.
- ⁸⁴ Vö. erről Brandl 1883, 85–92, 104, 106 stb., továbbá Šmerda, Milan: Josef Dobrovský v politickém životě Moravy v 90. letech XVIII. století. In: *Časopis Matice moravské* 1971, 97–100.
- ⁸⁵ Brandl 1883, 97–100.
- ⁸⁶ Erről a kérdésről vö. többek között Kroupa 1986; Mejdřická, Květa: *Listy ze stromu svobody*. Praha 1989. Blažek magyarországi kapcsolatairól és Jakobinus szimpátiájáról vö. Pražák, Richard: *A református magyar értelmiség Cseh- és Morvaországban a cseh nemzeti megújulás kezdetén*. In: *Cseh–magyar történelmi kapcsolatok*. Budapest 2001, 91–93.; Lamberg és Opitz francia forradalommal való szimpátiájáról vö. Polišínský, Josef: *Korespondence moravského osvícence hraběte Lamberga s J. F. Opitzem o francouzské revoluci*. In: *Časopis Matice moravské* 1952, 140–148. Lamberg rokonságáról magyarországi nemesekkel vö. Bánó 1996, 64, 75, 105.
- ⁸⁷ Antonín Strnad tíz levele Széchényi Ferencnek Prágából, 1795-ből, MOL P 623. Kiadásunkban a VIII. 1–10. sz. levelek.
- ⁸⁸ Wurzbach Bd. 16. 1867, 243–246.
- ⁸⁹ Kovács 1997, 104–114, 189–191.
- ⁹⁰ Josef Mader hét levele Széchényi Ferencnek Prágából, 1795–1796-ból és 1806-ból. MOL P 623. Kiadásunkban a X. 1–7. sz. levelek. Mader leveleinek tartalmi kivonatát közli: Gárdonyi 1904, 8–11.
- ⁹¹ Jan Mayer Széchényi Ferencnek Prága, 1803. márc. 15. OSZKK, Fol. Lat. 1678/III. Kiadásunkban a XIV. sz. levél.
- ⁹² Széchényi-Suppl 1.
- ⁹³ Wurzbach Bd. 18. 1868, 127–130.
- ⁹⁴ Rieger 3. díl, 1863, 506.
- ⁹⁵ Feltehetően a Széchényi-Suppl. 1.
- ⁹⁶ Tobiás Gruber Széchényi Ferencnek 1795. aug. 6. (MOL P 623.) és 1803. márc. 28 (OSZKK Fol. Lat. 1678/III). Kötetünkben a IX. 1–2. sz. levelek.
- ⁹⁷ Feltehetően az Széchényi-Index és az Széchényi-Index suppl. 1.

- ⁹⁸ Tobiáš Gruber Széchényi Ferencnek Prága, 1804. márc. 19. OSZKK Fol. Lat. 1678/III. Kötetünkben a IX. 3. sz. levél.
- ⁹⁹ Wurzbach Bd. 52. 1885, 234–236.
- ¹⁰⁰ František Adam Valdštejn naplója magyarországi útjáról 1796–1800-ból. Státní oblastní archiv Praha, inv. č. 320–326. Vö. még Jávorka 1957, 43–58.; Diaria itinerum Pauli Kitaibli. Szerk. Gombócz Endre. Budapest 1945, I, 19–226, II, 593–696.
- ¹⁰¹ Jávorka 1957, 75–77.
- ¹⁰² František Adam Valdštejn Széchényi Ferencnek Bécs, 1799. márc. 15. (MOL P 623.) és 1802. dec. 19. (OSZKK Fol. Lat. 1678/III). Kiadásunkban a XII. 1–2. sz. levelek. Valdštejn valószínűleg az 1799-es kiadású első katalógust kapta meg Széchényitől. A Supplementum 1. 1803-ban Pozsonyban jelent meg, a Széchényi-Catalogus manuscriptorum 1814–1815-ben Sopronban.
- ¹⁰³ Wurzbach Bd. 2. 1857, 362–363.; Hanuš 1, 1921, 126, 253–254.
- ¹⁰⁴ Jan Rudolf Chotek Széchényi Ferencnek Prága, 1803. aug. 1. (MOL P 623.) és Prága, 1804. jan. 20. (OSZKK Fol. Germ. 883). Kiadásunkban a XV. 1–2. sz. levelek.
- ¹⁰⁵ Vö. Szabó Dezső: A herceg Festetics-család története. Budapest 1928; Süle Sándor: A keszthelyi Georgikon 1797–1848. Budapest 1967; Georgikon 175. Szerk. Sági Károly. Budapest 1972; Csiki László: A keszthelyi agrár-felsőoktatás története. Keszthely 1989; Georgikon 200. Szerk. Fülöp Éva Mária. Keszthely 1996.
- ¹⁰⁶ Kurucz György: A Georgikon alapításától 1848-ig. *In*: Georgikon 200. Keszthely 1996, 84.
- ¹⁰⁷ Valószínűleg Festetics ismerte August Ludwig Schlözer hanákokról szóló értekezését, mely 1770-ben Lipcsében elnyerte Josef Alexander Jablonowski herceg díját. Slavík 1975, 80.
- ¹⁰⁸ Kroupa 1986, 93, 99.
- ¹⁰⁹ Festetics Imre Hugo Franz Salmnak Páty, 1820. aug. 2., Kőszeg, 1821. jan. 27., hely és dátum nélkül. MZAB, a Salm család levéltára G 150, 79. k., Nr. 420. Közli Deák 1986, 98–101, 163–175.
- ¹¹⁰ A kézirat megtalálható: OSZKK Budapest, Quart. Gall. 91.
- ¹¹¹ Asbóth János Direktionális V. Inspector és Georgikoni Directornak Méltóságos Gróf Tolnai Festetics György, cs. k. kamarás úrnak kegyes rendeléséből és költségével, Magyar Országnak és Morva Országnak némelly részeiben és Béts körül 1806dik esztendőnek 14dik szeptemberétől fogva 23dik octoberig tett gazdaságbeli utazásának le írása. OSZKK Fol. Hung. 2681.
- ¹¹² Czirer János Direktionális Ingenieurnek Morva Országban tett utazásáról szálló hivatalos tudósítása 23 rajzokkal együtt (1807). Uo. Fol. Hung. 2680.
- ¹¹³ Feltehetően a Széchényi-Suppl. 2.
- ¹¹⁴ Zechenter fordításai: Geklen Adelaida. Szomorújáték, melyet francziából

- (Voltaire után) fordított. Bécs 1772; A hihető Mahomet, avagy a fanaticizmus, szomorújáték, melyet (Voltaire után) magyarra fordított. Pozsony, é. n.; Fedra és Hypolitus. Szomorújáték (Euripides után) fordított. Pozsony 1775; A Horáziusok és Kuriáziusok szomorújáték versekben és öt részben (Corneille után). Pozsony 1781; Mitridátes, szomorújáték (Racine után), magyarra fordított. Pozsony 1781; A magyar Anakreon, melyet egyesenes görög nyelvből fordított. Prága 1785. Vö. Szinyei 14. köt. 1914, 1764. Zechenterről vö. még Wurzbach Bd. 59. 1890, 244–245. Újabb: Bíró Ferenc: A felvilágosodás korának magyar irodalma. Budapest 1999, 231–232.
- ¹¹⁵ Kazinczy Ferenc: Fogságom naplója. *In*: Kazinczy Ferenc válogatott művei. Kiad. Szauder József. Budapest 1960. I, 211–331. Vö. még Ferenc Kazinczy a Brno. (Kazinczy Ferenc brünni fogságának naplója). Ford. Marcella Husová. Kiadta és a bevezető tanulmányt írta Richard Pražák. Brno 2000, 88.
- ¹¹⁶ Zechenter Antal Széchényi Ferencnek Prága, 1811. nov. 11.; 1812. febr. 29. MOL P 623. Kötetünkben a XVIII. 1–2. sz. levelek.
- ¹¹⁷ Valószínűleg a Széchényi-Suppl. 2. és a Széchényi-Catalogus numerum.
- ¹¹⁸ Zechenter Antal Jankovich Miklósnak Prága, 1833. nov. 24., Jankovich Miklós hagyatéka, OSZKK Levelestár.
- ¹¹⁹ Zechenter Antal Jankovich Miklósnak Prága, 1834. febr. 13., 1834. okt. 20., 1834. nov. 5., 1835. szept. 8., 1835. okt. 17., 1835. dec. 12., 1836. jan. 12. Uo. Jankovich hagyatékában található egy Zechenternek szóló levél fogalmazványa (Pest, 1835. dec. 4.), mely Jankovich segítő szándékáról tanúskodik.
- ¹²⁰ Wurzbach Bd. 2. 1857, 295–297.
- ¹²¹ Vö. Bright 1935, 13–46.
- ¹²² Jean de Carro Széchényi Ferencnek Bécs, 1816. nov. 26. MOL P 623. Kötetünkben a XXIII. sz. levél.
- ¹²³ Pražák 1958, 86.
- ¹²⁴ Uő adta ki Vörösmarty Mihály levelét František Palackýnak (1829. jan. 2.). Vörösmarty levele Palackýhoz, *In*: Filológiai Közöny 1957, 1. sz., 134–135.
- ¹²⁵ MTAKK Irod. lev. 4-r 29. sz.
- ¹²⁶ Vörösmarty fordításáról vö. Pražák 1958, 86. Arany fordítását lásd Arany János hátrahagyott versei. Budapest 1888, 429–430.
- ¹²⁷ Pražák 1958, 86–88.
- ¹²⁸ Wurzbach Bd. 2. 1857, 324–325., Rieger 2. díl, 1862, 104.
- ¹²⁹ Cerroni gyűjteménye megtalálható MZAB, G 12, Cerr. I.–III. Részletes leírását lásd Mojmir Švábenský: Cerroniho sbírka. 13. stol. – 1845. Inventáře a katalogy Státního oblastního archivu v Brně. č. 26. Brno 1973.
- ¹³⁰ Cerroni pesti tartózkodásának dokumentumát lásd A budapesti egyetemi könyvtár vendégkönyvei (1786–1826). EKK J 53. Vö. még Pražák 1967a, 17.
- ¹³¹ Juraj Ribay és Jan Petr Cerroni levelezése megtalálható MZAB, Cerroni gyűjtemény, G 12, Cerr. II, 84. Jan Petr Cerroni négy levele Juraj Ribaynak,

- OSZKK, Quart. Germ. 568. Ribay és Cerroni kapcsolatáról lásd Blanka Kubešová–Pitronová: Dvě studie k česko-uherským stykům z konce 18. století. Kéziratok doktori értekezés. Brno 1952, 78–87.
- ¹³² Johann Christian Engel Jan Petr Cerroninak Bécs, 1809. jan. 12. és 1809. márc. 1. Cerroni gyűjtemény, G 12, Cerr. II, 9. MZAB. Közli Deák 1986, 133–136.
- ¹³³ Jan Petr Cerroni Miller Jakab Ferdinándnak Brünn, 1810. máj. 23. és 1810. jún. 28., OSZKK, Quart. Lat. 781/10. Közli Deák 1986, 142–145.
- ¹³⁴ Mednyánszky Alajos J. P. Cerroninak Veszele, 1819. máj. 25.; jún. 17.; szept. 28. Közli Deák 1986, 145–151.
- ¹³⁵ Pázmány Péter végrendelete Nagyszombat 1636. nov. 12. és 1637. febr. 17. MZAB, Cerr. II, č. 314, f. 172, č. 69, f. 159.
- ¹³⁶ Uott Cerr. II, č. 266.
- ¹³⁷ Széchényi Ferenc Jan Petr Cerroninak Bécs, 1812. jan. 15., MZAB, Cerroni gyűjtemény, G 12, Cerr. II, č. 245, f. 23.; Vö. XIX. sz. levél, 168, 169. j.
- ¹³⁸ Jan Petr Cerroni Széchényi Ferencnek Brünn 1812. febr. 20. OSZKK Fol. Germ. 803. Kötetünkben a XIX. sz. levél.
- ¹³⁹ Michael Tekusch Széchényi Ferencnek Brünn, 1812. márc. 5., MOL, P 623. Kötetünkben a XX. sz. levél.
- ¹⁴⁰ Tekusch életéről vö. Wurzbach Bd. 43. 1881, 222–223., Színnyei 13. köt. 1909, 1378–1379., Slovenský biografický slovník. 6. sv. Martin 1994, 37.
- ¹⁴¹ Tekusch Mihály Romy Károly Györgynek Brünn, 1806. aug. 19., MTAKK Magyar irod. levelezés 4-r 14. sz.
- ¹⁴² Kroupa 1986, 184–190, 196–199.
- ¹⁴³ Correspondenz-Nachrichten aus Ungarn vom 22. April 1814. Hesperus 1814. H. 8. 316–317.; Literarische Nachrichten aus Ungarn von Herrn Doktor Romy in Keszthely. Hesperus 1814. H. 11. 446–447.; Correspondenz- und Neuigkeiten. Ungarn. Hesperus 1818. H. 3. 100–101.
- ¹⁴⁴ Vö. Korrespondenznachricht aus Ungarn vom 24. April 1814. Hesperus 1814. H. 8. No 40. 316–317.; Literarische Nachrichten aus Ungarn von Hrrn. Doktor Rumi in Keszthely vom 1. November 1814. Hesperus 1814. H. II. No 55. 446–447.; Aus Ungarn 25. Dezember 1817. Hesperus, H. 3. No 13. 101–102. A Hesperus előfizetőiről lásd 1814. H. 2. A Hesperus magyarországi vonatkozású cikkeiről lásd Fried István: Romy Károly György a kultúrközvetítő. Filológiai Közöny 1963, 204.; Cseh–magyar kapcsolatok a XIX. század első évtizedeiben. Uo. 1966, 157.; Sopron és környéke a Hesperusban. Soproni Szemle 1964, 182.
- ¹⁴⁵ Vö. Deák 1986, 61–66.
- ¹⁴⁶ Christian Karl André Széchényi Ferencnek 1812. szept. 27., OSZKK, Fol. Germ. 803. Kötetünkben. a XXI. sz. levél.
- ¹⁴⁷ Kollányi 1905, 311–313.

- ¹⁴⁸ Hanuš 2, 1923, 9, 21–25.
- ¹⁴⁹ Széchényi-Catalogus, Széchényi-Index, Széchényi-Suppl. 1, Széchényi-Index suppl. 1, Széchényi-Suppl. 2, Széchényi-Index suppl. 2, Széchényi-Catalogus manuscriptorum I–III., Széchényi-Catalogus numerum I–III.
- ¹⁵⁰ H. F. Salm levelei Széchényi Ferencnek Bécs, 1816. szept. 10. (OSZKK Fol. Germ. 803.); Brünn, 1816. okt. 22. (MOL P 623), Kötetünkben a XXII. 1–2. sz. levelek.
- ¹⁵¹ Gemeinnützige Blätter. 91. sz. 1812. nov. 12. 738.
- ¹⁵² Schweizer, M. Baptista: Kirchliche Romantik. Die Einwirkung des hl. Clemens Maria Hofbauer und das Geistesleben in Wien. *In*: Historisches Jahrbuch der Görresgesellschaft. 48. Bd. 1928, 413–464. Hofbauer cseh származásáról vö. Kubalík, Josef: Apoštol Varšavy a Vídne, Bohemia sancta. Praha 1989, 250; Schauber, Vera–Schindler, Hanns Michael: Rok se svatými. Kostelní Vydří 1994, 103.; Gillemot Katalin: Gróf Széchényi Ferenc és bécsi köre. Budapest 1933, 14–73.; Fraknoi 1902, 347.

RICHARD PRAŽÁK

Styky Ference Széchényiho s Českými zeměmi a dopisy zasílané Széchényimu z Čech a Moravy

Zakladatel Maďarského Národního muzea a Zemské Széchényiho knihovny hrabě Ferenc Széchényi (1754–1820) měl velmi bohaté styky s Čechami a Moravou. Tyto styky byly podmíněny především příbuzenskými i přátelskými vztahy k české šlechtě. Rodina Széchényiů byla příbuzná s rodinou Kinských, Desfoursů, Clam-Gallasů a Schwarzenbergů.¹ Oblíbená sestra Ference Széchényiho Anna Borbála (narozena 2. března 1753) se po úmrtí svého prvního manžela (zemřel v roce 1774) provdala 17. srpna 1777 za hraběte Františka Václava Desfourse (1737–1809). Také u Desfourse šlo o druhé manželství, oženil se s Annou Borbálou Forgáčovou po smrti své první ženy Antonie Walderode jako vdovec s vdovou. Bylo to však manželství velmi šťastné, narodilo se v něm sedm dětí, a Desfoursové žili střídavě ve svém pražském paláci na Malé Straně a v zámku na Malé Skále u Turnova, obnoveném po vypálení vzbouřenými sedláky v roce 1775. František Václav Desfours byl velitelem pluku karabiníků a často pobýval delší čas mimo domov (do roku 1781 byl v Pardubicích, roku 1782 v Uherském Hradišti a roku 1783 v Tuřanech u Brna). Konečně v roce 1784 odešel s platem 2000 zlatých již jako generál do penze. Jeho manželka Anna Borbála pobývala na počátku manželství ještě v Šoproni, teprve od 80. let 18. století po penzionování F. V. Desfourse žili trvale na Malé Skále, kde se narodila většina jejich dětí. V zimě pobývali často v pražském paláci Desfoursů. Počátkem devatenáctého století se však dostali do

hospodářských potíží a museli maloskalské panství prodat. Odstěhovali se do Šoproně, kde František Václav Desfours 14. listopadu 1809 zemřel. Desfoursové žili v Čechách již od doby panování císaře Rudolfa II. a přišli sem z Lotrinska. Vlastnili také zámek Hrubý Rohozec u Turnova. Československo opustili až po roce 1945. Zakladatelem české dynastie Desfoursů byl císařský generál Mikuláš Desfours v 17. století a bojoval na straně císařovně proti vzbouřeným českým stavům již v bitvě na Bílé Hoře v roce 1620.²

V roce 1777 se Ferenc Széchényi oženil s vdovou po svém bratrovi Júlíí, rozenou Festeticsovou, sestrou zakladatele Georgikonu hraběte Györgye Festeticse. V roce 1781 se jim narodil syn Lajos, který se od roku 1799 často objevoval v Praze u rodiny Clam-Gallasů až posléze 24. prosince 1800 se zasnoubil a 16. května 1801 oženil s Louisou Clam-Gallasovou. Zdá se, že Ferenc Széchényi se z nějakého vážného důvodu této svatby nemohl zúčastnit, neboť odcestoval do Prahy až 19. května 1801.³ Lajos Széchényi byl v Praze např. 12. října 1799 a odtud se vypravil za svou tetou Annou Borbálou Desfoursovou na Malou Skálu. Také její manžel F. V. Desfours se angažoval ve věci chystaného sňatku Lajose Széchényiho s Louisou Clam-Gallasovou a již v prosinci 1799 se chystal do Prahy jednat o tomto zamýšleném sňatku s rodinou Clam-Gallasů. Clam-Gallasové byli příbuzní i s rodinou Festeticsů.⁴

Cesty Ference Széchényiho do Prahy a do Českých zemí jsou již staršího data. Již v roce 1787 vykonal svou velkou cestu do Českých zemí, Německa, Belgie, Francie, Anglie a zpět, a to v doprovodu své ženy Júlie a svého tajemníka Jánose Ribiniho, jehož pověřil napsáním latinského cestopisu *Descriptio itineris seu peregrinationis C. Francisci Széchényi per Germaniam, Belgium, Galliam et Scotiam*. Tento cestopis se měl nacházet v pozůstalosti Ference Széchényiho v Zemském archivu v Budapešti, jak se o tom zmiňuje ještě Domokos Kosáry.⁵ Dnes se tam však nachází jen německý cestopis, psaný vlastní rukou Széchényiho *Reise Journal vom 23. Mai 1787 bis d. 16. Juli desselben Jahres, enthaltend die Reise von Wien über Prag, Dresden, Leipzig, Dessau, Berlin, Braunschweig, Hamburg, Hannover, Kassel, Wetzlar, Coblenz, Köln, Aachen, Spa*.⁶

Českými zeměmi projížděl Széchényi se svými společníky ve dnech 23. až 29. května 1787. Po svačině ve Znojmě 23. května cestovali ještě tři dny do Prahy přes Jihlavu, Golčův Jeníkov a Německý Brod.⁷ Do Prahy dorazili patrně 25. května večer a již 26. května začali prohlížet pamětihodnosti Prahy. Radovali se z vyhlídky z věže pražské radnice, prohlédli si Týnský chrám s hrobkou slavného astronoma Tycho de Brahe. Széchényi tu připomíná nápis *Non fascēs, nec opes, sola artis scepra perennant* (Ani moc, ani bohatství, jen vzdělání je trvalé). V pražské univerzitní knihovně, zvané Klementinum, je přijal knihovník Barthelotti a ukázal jim několik dřevorytů z doby Karla IV., převezeneých sem z Karlštejna. Ukázal jim i jednu z prvních biblí, tištěných v Mohuči Johannem Guttenbergem v roce 1462, a „nejstarší“ slovanskou bibli z roku 1475. V tomto případě jde o Nový zákon tištěný česky v Plzni roku 1476, který dřívější badatelé četli jako rok 1475.⁸ Széchényi připomíná v Klementinu i sochu Steplingovu, která byla zhotovena na přání císařovny Marie Terezie na počest tohoto významného filozofa a matematika, profesora pražské univerzity, který zemřel v roce 1778. Dále se zmiňuje o tom, že inkunábule v Klementinu pocházejí z let 1450–1500 a uvádí i některé rukopisy, chované ve fondech univerzitní knihovny (Kunhutina modlitba z roku 1300, dopisy Melanchtonovy atd.). Széchényi zde píše o tom, že Kunhuta byla dcerou českého krále Přemysla Otokara II. a dominikánskou mniškou – byla abatyší v klášteře sv. Jiří. Kunhutu si však zřejmě spletl s její dcerou svatou Anežkou. Ve spojitosti s Klementinem oceňuje Széchényi bohatý knižní dar hraběte Františka Josefa Kinského univerzitní knihovně v Praze. Daroval jí 12.000 svazků ze své bohaté knihovny.

27. května navštívil Széchényi mineralogický kabinet profesora Mayera, který byl zřízen s podporou rytíře Ignáce Borna a knížete Karla Egona z Fürstenbergu a hraběte Františka Josefa Kinského, který byl od roku 1790 jeho ředitelem, kdežto do té doby vedl tento kabinet profesor přírodních věd dr. Jan Mayer, jehož adjunktem byl jeho bratr dr. Josef Mayer. Oficiálně se tento kabinet nazýval „das k. k. öffentliche Naturalienkabinet.“⁹ Zmiňuje se také o

jednotlivých minerálech, např. z povodí Jizery, která protékala Turnovem i Malou Skálou, a uvádí také, že nejcennější kusy této sbírky byly odvezeny do Vídně. Píše také o setkání s profesorem astronomie a znalcem klimatologie Antonínem Strnadem, který mu ukázal vzácný sextant Tycho de Brahe i další kusy sbírky, kterou zdědil po zesnulém profesoru Steplingovi. Zmíněný sextant Tycho de Brahe sestavil v Praze v roce 1600 Erasmus Habermel. V oblasti klimatu panovaly tehdy v Českých zemích podle Strnada jižní a jihozápadní větry, z nichž posledně jmenované přinášely bouřky a deště. Význam Ference Széchényiho v době jeho pražského pobytu v květnu 1787 byl dán i pozváním na oběd a na večeři. Na oběd jej pozval 27. května 1787 pražský arcibiskup hrabě Antonín Petr Příchovský z Příchovic, na večeři kníže Karl Egon Fürstenberg.

28. května diskutoval Széchényi při obědě v Lounech již jenom s tamními hospodářskými úředníky o úrovni českého hospodářství a jeho obchodních aktivitách. Zajímal ho zejména vztah zeměpána a poddaného, peněžní dávky, rozsah roboty, tělesné tresty, právní vztah k půdě atd. Nocoval poté již na severní hranici Čech v Mostě. Další den 29. května pobýval Széchényi v Duchcově u hraběte Emanuela Valdštejna, který mu ukázal svůj zámek, zahradu a nemocnice se sirotčincem. Széchényi měl stěží na mysli Emanuela Ernsta Valdštejna (1716–1789), který v té době již téměř třicet let žil jako biskup v Litoměřicích, ale spíše hostitele slavného Casanovy a majitele duchcovského zámku Josefa Karla Emanuela Valdštejna (1755–1814).¹⁰ Valdštejnové byli příbuzní význačných uherských šlechtických rodů Batthyányů, Zichyů, Sztárayů a dalších a měli v rodě i vlastní uherské příbuzenstvo, jehož zakladatelem byl Emanuel Valdštejn (1773–1829), manžel hraběnky Terezie Sztárayové, otec hraběte Jánose Nepomuka Waldsteina (1809–1876), prezidenta královské uherské zemské komise pro výtvarná umění, majitele panství Velký Meder (Nagy Megyer) v župě Komárno.¹¹ János Waldstein provázal Istvána Széchenyiho na jeho balkánské cestě, kterou podnikl od června do října 1830 a při níž získal pro svůj projekt regulace Dunaje i srbského knížete Miloše Obrenoviće.¹² Za pobytu v Srbsku vykrystalizovala v Széchenyim myšlenka sje-

nocení zájmů různých společenských vrstev v boji za národní nezávislost, která se pak stala jednou z vůdčích idejí celého maďarského reformního hnutí a neprávem bývá spojována až se jménem Kossuthovým.¹³ V Srbsku Széchenyi obdivoval také přípravy k zavádění liberálně demokratického zákonodárství po vzoru Code Napoleon a Waldstein si tehdy zapsal do deníku, že i v Uhrách je zapotřebí nových demokratických zákonů, je nutno osvobodit rolníky, aby měli možnost získat majetek, a zajistit svobodu obchodu. Obchod a spojení s jinými národy spolu s pěstováním národnosti pokládal za tři hlavní prostředky rozvoje Uher i István Széchenyi ve své „závěti“, kterou napsal za těžké nemoci v Galaci v červenci 1830, kdy již pochyboval o svém uzdravení.¹⁴

Pokračování cesty Ference Széchényiho z Duchcova, kde byl hostem Valdštejnů, jej přivedlo do lázeňského města Teplice. Majitelem lázní zde byl kníže František Václav Clary-Aldringen, císařský komoří a nejvyšší lovčí. Rodina Clary-Aldringenů měla rozsáhlé příbuzenské svazky s Uhrami. Byli příbuzní s Pálffyovými, Nádasdyovými a dalšími uherskými rodinami, které měly své majetky i v Čechách a na Moravě. Nádasdyové např. v Lesonicích u Třebíče, Pálffyové v Zdíkově u Prachatic atd. Leopold Clary-Aldringen (1736–1800), český místokancléř ve Vídni a původně podnikatel v Sedmíhradsku, ctitel Dobnerův a podporovatel Královské české společnosti nauk, byl otcem Vojtěcha Václava Clary-Aldringena (zemřel 1809), který se oženil s hraběnkou Nádasdyovou. Karel Ignác Clary-Aldringen (1729–1771), prezident soudu v Temešváru, měl za manželku Antonii z Fünfkirchenu.¹⁵

Cesta do Českých zemí v květnu 1787 tak seznámila Széchényiho s nejvyššími činiteli Českého království (arcibiskup pražský hrabě Antonín Petr Příchovský z Příchovic, někdejší nejvyšší purkrabí pražský kníže Karel Egon z Fürstenbergu) a dalšími významnými šlechtici (císařský komoří a nejvyšší lovčí František Václav Clary-Aldringen, známý mecenáš Casanovův hrabě Josef Karel Emanuel Valdštejn), seznámil se i s představiteli české vědy (universitní profesori Jan Mayer a Antonín Strnad) a cesta sama mu dala výstižný obraz o českém kulturním bohatství (pražské památ-

ky, univerzitní knihovna v Klementinu) atd.¹⁶ Údajně se za svého pobytu v Praze již tehdy setkal Ferenc Széchényi s významnými českými vědeckými a kulturními představiteli Josefem Dobrovským a Karlem Rafaelem Ungarem. Pro to však nemáme oporu v pramenech.¹⁷ Třebaže v pramenech nemáme bezpečnou zprávu o tehdejší setkání Karla Rafaela Ungara s Ferencem Széchényim, nelze je vyloučit. Ungar byl v té době (od roku 1780) ředitelem univerzitní knihovny a v roce 1787 byl rovněž děkanem teologické fakulty, kde působil od roku 1778 jako profesor teologie.¹⁸ Vzhledem k tomu, že Ferenc Széchényi navštívil při své cestě do Prahy v květnu 1787 jak univerzitní knihovnu, tak katolický seminář v Praze, je možné, že již tehdy se s Ungarem setkal.¹⁹

S většinou dalších českých učenců se patrně Ferenc Széchényi setkal až za svého delšího pobytu v Čechách v letech 1794–1795. Vyjimku tvoří jeho příbuzný hrabě František Josef Kinský (1739–1805), přední mecenáš české vědy a vychovatel české šlechty. Jeho spis *Erinnerungen über einen wichtigen Gegenstand von einem Böhmen* (Prag 1773) byl jedním z nejvýznamnějších děl českého osvícenství. Jeho autor se v něm pokusil o výchovu české šlechty ve smyslu zlepšení jejího vzdělání i mravní výchovy ve smyslu osvícenském. Nevíme, zda tento spis Kinského znal i Ferenc Széchényi. Spíše se seznámil s vědeckými díly Kinského na poli mineralogie, jak o tom svědčí i Széchényiho zájem o přírodovědný kabinet pražské univerzity, který se těšil zvláštní podpoře Františka Josefa Kinského. Mám za to, že Széchényi znal Kinského studii *Schreiben des Herrn Grafen K. an Herrn von Born über einige mineralogische und lithologische Merkwürdigkeiten in Böhmen* (Abhandlungen der Privatgesellschaft in Böhmen, zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte und der Naturgeschichte I, Prag 1775, str. 243–263), která obsahuje jeho dopisy s přírodovědnou tematikou, psané dalšímu významnému členu Soukromé společnosti nauk v Čechách Ignáci Bornovi, který odpověděl na Kinského studii v též čísle *Abhandlungen* článkem *Antwort des Herrn von Born auf das Schreiben des Herrn Grafen von K.* (Abhandlungen der Privatgesellschaft in Böhmen, zur Aufnahme

der Mathematik, der vaterländischen Geschichte und der Naturgeschichte I, Prag 1775, str. 253–263). Rytíř Ignác Born (1742–1751) byl původem ze Sedmíhrad a vynikl jako mineralog a badatel o hornictví. Byl členem Soukromé společnosti v Čechách a později i Královské české společnosti nauk a v letech 1771–1772 vydával v Praze časopis *Prager Gelehrte Nachrichten*. Popudem ke Kinského korespondenci s Bornem se stal dvousvazkový Bornův popis jeho vlastní slavné mineralogické sbírky *Lithophylacium Bornianum seu Index Fossilium, quae collegit, in classes et ordines disposuit et digessit Ignatius de Born (I–II, Pragae 1772–1775)*.²⁰

Kdy se přesně Ferenc Széchényi seznámil s Františkem Josefem Kinským a Ignácem Bornem, nevíme. Zachovaly se dopisy Františka Josefa Kinského Ferenci Széchényimu z doby, kdy byl Kinský ředitelem vojenské akademie ve Wiener-Neustadtu a velitelem pluku v Šoproni. První dopis adresoval Kinský Széchényimu z moravského Rousínova 19. srpna 1780 a druhý ze Šoproně 18. září 1781.²¹ V Šoproni sídlil pluk, který Kinský vedl a odtud se patrně připojil k doprovodu císaře Josefa II. při jeho cestě do Itálie v roce 1781.²² Z prvního dopisu vyplývá, že Kinský sháněl Széchényimu nějaké knihy prostřednictvím knihkupce Assmana a z druhého poznáváme Kinského blízkou znalost Széchényiho rodiny. Zmiňuje tu jeho matku, rozenou hraběnkou Marii Czirákyovou, i jeho manželku rozenou hraběnkou Festeticsovou. Také rodina Kinských byla příbuzná s mnoha uherskými šlechtickými rody Battyhyányů, Esterházyů, Festeticů, Széchényiů, Zichyů a dalších.²³

Vojákem z povolání byl i hrabě František Josef Mitrovský (1733–1808), jehož stručný dopis Ferenci Széchényimu z Petrovaradína nedává bližší představu o rozsahu jejich vzájemných styků. Je poděkováním za Széchényiho dopis ze 17. listopadu 1786, v němž mu Ferenc Széchényi blahopřál k jmenování vrchním velitelem rakouské armády, bojující proti Turkům.²⁴ František Josef Mitrovský udělal velkou vojenskou kariéru. Již v roce 1773 se stal generálmajorem, 1784 podmaršálkem a 1789 generálem-polním zbrojmistrem. Zúčastnil se na straně císaře Josefa II. bojů proti Turkům, v 90. letech 18. století byl velícím generálem v Sedmíhradsku. Byl

ctitelem maďarského historika Ignáce Auréla Fesslera, předchůdce romantiků. V Mitrovského knihovně se dochoval i spis *Testament politique de l'Empereur Joseph II.* (1791), který seznamoval čtenáře s myšlenkami Jeana Jacquese Rousseaua i francouzské revoluce a přiblížil jim i ústavu americké republiky. Dříve bylo autorství tohoto spisu mylně připisováno Ignáci Martinovičovi.²⁵ Mitrovský se oženil s hraběnkou Karolinou Koháryovou a byl spřízněn s uherskými šlechtickými rodinami Forgáchů, Illésházyů a Serényiů. Všechny tyto rodiny měly majetky v Českých zemích. Forgáchové zde drželi statky již od konce 16. století (Brumov, Velké Pavlovice aj.), Brumov získali Illésházyové v polovině 17. století po sňatku Györgye Illésházyho s Marií Forgáchovou a již v roce 1651 koupili i panství Vsetín, jež dříve patřilo uherskému kardinálovi Petru Pázmányovi. Serényiové se usadili na Moravě již koncem 16. století a zůstali zde až do roku 1945. Vlastnili Nový Světlov, Vlachovice a od roku 1628 dokonce i známé lázně Luhačovice. Během 17. a 18. století k jejich statkům přibyly i Pohořelice, Bánov, Kunín, Lysice, Drnovice a jiné i Blatná a Škvořetice v Čechách, kde získali ještě i Ledec nad Sázavou. Nejdéle vlastnili Serényiové východomoravské Luhačovice (1628–1945) a Lomnici u Blanska (1662–1945).²⁶

Otec Františka Josefa Mitrovského Jan Nepomuk Mitrovský působil až do roku 1747 v Uhrách a teprve zbytek života strávil jako c. k. rada na Moravě, kde roku 1760 v Dolní Rožince zemřel.²⁷ Mnohem známější byl jeho jmenovec Jan Nepomuk Mitrovský (1757–1799), svobodný zednář a stoupenec Kanta, vulkanolog a mineralog. V roce 1780 se stal zakladatelem a prvním prezidentem *Mährische Gesellschaft der Natur- und Vaterlandskunde*. Byl autorem spisku „*Physikalische Briefe über den Vesuv und die Gegend von Neapel*“ (Leipzig 1785). Mitrovský se zajímal také o francouzskou revoluci, četl díla Blumauera, Condorceta, Volneye, ale také spis Ignáce Auréla Fesslera o Matyáši Korvínovi z roku 1793. Do Brna povolal i významného německého národohospodáře Christiana Karla André.²⁸

S Ignácem Bornem spojoval Ference Széchényiho zájem o mineralogii. V závěru Bornova života mu Széchényi významně pomohl,

když na uherském zemském sněmu podepřel Bornovu žádost o indigenatus v Uhrách, jak o tom svědčí list Ignáce Borna Ferenci Széchényimu z Vídně 14. prosince 1790.²⁹ Széchényi vlastnil ve své knihovně řadu Bornových spisů, zejména jeho proslulé dílo *Briefe über mineralogische Gegenstände, auf seiner Reise durch das Temeswarer Banat, Siebenbürgen, Ober- und Nieder-Hungarn, an den Herausgeber derselben Johann Jakob Ferber, Mitglied der Königlichen Großherzoglichen Akademie der Wissenschaften zu Vicenza und zu Florenz geschrieben. Frankfurt und Leipzig 1774 (anglické vydání Londýn 1777, italské Benátky 1778, francouzské Paříž 1780)*.³⁰

Nejrozsáhlejší styky s příslušníky české šlechty a české vědy navázal Széchényi za svého pobytu v Čechách v letech 1794–1795. Do Čech přijel i se svou manželkou Julií 8. září 1794 a zamířili nejprve do Karlových Varů. Později střídali pobyt v paláci Desfoursů v Praze na Malé Straně a na jejich záměčku na Malé Skále u Železného Brodu s léčebnými pobyty v Karlových Varech. 12. srpna 1795 odvezl Ferenc Széchényi svou paní z Prahy již definitivně do vlasti.³¹ Kromě léčení Julie Széchényiové v Karlových Varech byl pro dlouhodobý pobyt Ference Széchényiho a jeho ženy v Čechách ještě jeden závažný důvod. Již 16. srpna 1794 byl uherský palatin Alexander Leopold seznámen na základě hlášení vedoucího vídeňské policie hraběte Franze Sauraua s úlohou Széchényiho tajemníka Józsefa Hajnóczyho při přípravě jakobínského spiknutí v Uhrách. Hajnóczy byl ještě týž den zatčen a odvezen do Vídně.³² Tento zákrok vůči jeho osobnímu tajemníkovi musel Széchényiho vyděsit a přiměl ho k tomu, aby se uchýlil do klidnějšího zázemí v Čechách pod ochranu své sestry Anny Borbály a jejího manžela hraběte Desfourse.

V této době se Széchényi zřejmě seznámil s příslušníky šlechtické rodiny Pachtů, Šternberků aj. a dále i se zdejšími českými i německými vědci Josefem Dobrovským, Janem Bohumírem Dlabáčem, Josefem Antonem Rieggerem, Josefem Maderem, Tobiášem Gruberem aj. Jan Josef Pachta, jehož matka byla maďarského původu, byl milovníkem hudby a na svém zámku v Právníně

u Benešova hostil roku 1832 několik měsíců dokonce velkého německého hudebního skladatele Richarda Wagnera.³³ Pachtu obýval i palác v Praze, kde patrně přijal také Ference Széchényiho, s nímž si pak dopisoval v letech 1795–1797.³⁴

Bohaté intelektuální zázemí je příznačné pro rodinu Šternberků. S nejproslulejším tehdejším členem této rodiny zakladatelem českého Národního muzea hrabětem Kašparem Šternberkem (1761–1838) se Ferenc Széchényi osobně neseznámil, oba však jistě dobře věděli o své činnosti.³⁵ Dobře se znal Széchényi s dalším členem rodiny Šternberků, který měl rovněž velké zásluhy o založení českého Národního muzea. Byl to hrabě František Šternberk (1763–1830), pocházející z pobočné větve Šternberků. Po matce užíval František Šternberk přídomek „z Manderscheidu“ a stal se známým mecenášem české vědy. Již koncem 18. století docházel do společnosti českých vědců, scházejících se u profesora Jana Mayera. Neobyčejně cenná byla Šternberkova sbírka mincí, na jejímž rozvíjení se podíleli i významní numismatikové Mikuláš Adaukt Voigt a Josef Mader, a také jeho rozsáhlá sbírka rytin a kreseb. V roce 1796 založil František Šternberk „Privatgesellschaft patriotischer Freunde der Künste“ a za své zásluhy o numismatiku se stal také čestným členem Královské české společnosti nauk. Šternberk udržoval velmi přátelské vztahy s Josefem Dobrovským a Františkem Palackým, jehož aktivity na poli vydávání starých českých historických pramenů po jeho příchodu do Prahy v roce 1823 podporoval i finančně. Po smrti Josefa Bartsche (zemřel v roce 1803) zakoupil Šternberk i většinu jeho sbírky k dějinám českého knihtisku a k všeobecnému slovníku českých učenců.³⁶ Také s Ferencem Széchényim se seznámil František Šternberk v roce 1794 zřejmě na základě zájmu o numismatiku, oba si vyměňovali české a uherské mince. Už v prvním dopise, pravděpodobně z roku 1794, mu Šternberk posílá dlužnou částku za vzácnou minci českého knížete Boleslava III. (vládl 999–1002), v dalším dopise, patrně z roku 1795, mu opět posílá blíže nespécifikované mince. V dopise z 15. února 1795 jej žádá o opatření mincí českého knížete Spytihněva. Zřejmě se jednalo o Spytihněva II., který

vládl v letech 1055–1061. A dále jej prosil také o mince českého knížete Vladislava I., který vládl v letech 1110–1117. Nejvzácnější z těchto mincí byl bezesporu denár knížete Vladislava I., na němž je vyobrazen z jedné strany kníže sedící na trůně s odznaky své moci a na druhé straně jsou postavy českých světců sv. Václava a sv. Vojtěcha. Šternberk pak vyslovuje pochybnost, zda známý brakteát českého krále Přemysla Otokara I. (vládl 1197–1230) je pravý a není napodobeninou z továrny Ignáce Borna ve Sklenném na dnešním Slovensku. Také v dopise z 21. ledna 1796 František Šternberk děkuje Széchényimu za zaslání mince, které mu doporučil profesor Mader. Denár českého knížete Soběslava I. (vládl 1125–1140) již zařadil do své sbírky, u brakteátů má dosud pochybnosti o jejich původu. Protože zná zájmy Ference Széchényiho, bude se zajímat také o uherské mince, aby jimi rozmnožil Széchényiho sbírku. Kdyby Széchényimu v jeho sbírce něco chybělo, má Šternberkovi napsat a ten se mu pokusí potřebné mince opatřit. V listě z Prahy 26. dubna 1796 skutečně posílá Széchényimu dva uherské dukáty po 15 zlatých. Zajímá se o brakteát českého krále Václava II. (vládl 1283–1305), který byl popsán v Széchényiho katalogu mincí a kde je nápis, týkající se českých zemí i Uher.³⁷ Šternberk vyřizuje Széchényimu i pozdravy jeho dalších českých známých profesora Jana Mayera a abbé Tobiáše Grubera. Ve vzájemné korespondenci zaznívá i jméno ředitele Numismatického kabinetu ve Vídni Franze Neumanna, který spojoval numismatiku s archeologií, a profesora numismatiky na pražské univerzitě Josefa Madera.³⁸

Příslušníky uherské šlechty, např. hraběte Vécseyho, znal i Adam Šternberk (1751–1811) z hlavní leopoldovské větve Šternberků, jehož matkou byla hraběnka Marie Christine Ditrichsteinová. Jeho dopis Ferenci Széchényimu z Vídně 15. března 1796 se rovněž dochoval v pozůstalosti Ference Széchényiho v rodinném archivu Széchényiů v Zemském archivu v Budapešti.³⁹ Se Széchényim si psala i Adamova sestra Louise Šternberková (1762–1831), a to v letech 1796–1811.⁴⁰ Nejdůležitější z jejích dopisů Széchényimu je první dopis z Prahy 29. ledna 1796, zmiňující se o jakobínském procesu v Uhrách, o němž se Louise dozvěděla od svého staršího

bratra Adama ve Vídni. Louise nabízí Széchényimu pobyt v Praze v případě, že by v Pešti nebylo bezpečno.⁴¹

Ještě v roce 1795 psal Ferenci Széchényimu třikrát také Joachim Šternberk (1755–1808),⁴² bratranec Adama Šternberka a starší bratr Kašpara Šternberka, který sloužil 14 let v rakouské armádě a teprve poté se věnoval studiu matematiky, astronomie, chemie i hudby. Joachim Šternberk se spolu s Jeanem Pierrem Blanchardem zúčastnil 31. října 1790 v Praze památného Blanchardova výstupu se vzducholodí. V roce 1792 se zúčastnil Joachim Šternberk spolu s Josefem Dobrovským cesty do Švédska a Ruska, kterou Dobrovský popsal ve svém známém cestopise *Litterarische Nachrichten von einer auf Veranlassung der böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften im Jahre 1792 unternommenen Reise nach Schweden und Russland* (Prag 1796), který měl značný význam i v dějinách ugrofinistiky. Po této cestě vykonal Šternberk ještě sám zvláštní cestu do baltských zemí a do Ruska v roce 1793 a napsal o ní cestopis, vydaný ještě v témž roce pod názvem *Reise von Moskau über Sophia* (což znamená Riga) *nach Königsberg mit einer kurzen Beschreibung von Moskau* (Berlin 1793).⁴³

Ve svých dopisech Joachim Šternberk vyjadřuje obavu z vojenské situace, kdy hrozí vpád francouzských vojsk do Čech. Ve svém dopise z Radnice 3. října 1795 píše také o škodách, způsobených bouří na jeho majetku. Je rád, že může žít v každodenních starostech a nemá vliv na politiku. Připomíná Leibnitze a jeho harmonii věčných pravd, třebaže tolik disharmonie na světě tuto ideu oslabuje natolik, že člověk ztrácí schopnost si ji představit. V závěru svého dopisu píše o nespokojenosti lidu s válkou a připojuje děkovní dopis kaplanu Józsefu Kiblinovi za mapu, kterou mu poslal. V reakci na Széchényiho dopis Joachim Šternberk v listě z 13. prosince 1795 zdůrazňuje malost veřejných poměrů a poukazuje přitom na *Sonnenfelse* a jeho podobenství, jak je vyjádřil v dopisech o vídeňském divadle *Briefe über die wienerische Schaubühne von einem Franzosen* (in: *Sonnenfels gesammelte Schriften*, Band 5 und 6, Wien 1784, S. 131n.). Oproti „šťastnému pokroku monarchie“ svědčí skutečnost o opaku: uplatňuje se demoralizující vliv

francouzských válek, obavy vzbuzují i anglické nepokoje. Šternberk se staví proti odvodům rolníků do armády a antihumánnímu jednání s lidem. V nedatovaném dopise (patrně rovněž z roku 1795) doufá, že Francouzi se zastaví u Rýna, když basilejský mír uznal Porýní za východní hranici Francouzské republiky. Poukazuje na nepokoje rolníků v Bavorsku a opatření proti vývozu v Českých zemích, jež se setkala s nesouhlasem u lidu a byla využívána ze strany Židů proti nemajetným výrobcům, až posléze tato opatření pro všeobecný odpor musela být zrušena. Stejně jako v jiných dopisech pozdravuje Széchényiho manželku Júlíi a vzpomíná na jejich pobyt v Praze.⁴⁴ Další dochovaný dopis Széchényimu poslal Joachim Šternberk z Březiny až 1. května 1803 a poděkoval mu v něm za katalog Széchényiho knihovny, který se stane ozdobou jeho domácí bibliotéky. Pro potomstvo to bude stejný památník jako slova na mohutné skále u Salzburgu, kde se praví: „O tobě hovoří skály.“⁴⁵ Zřejmě právě z okruhu přátel Ference Széchényiho či přímo z jeho podnětu byla uveřejněna v časopise Vereinigte Ofner und Pester Zeitung (No. 9. z 29. ledna 1804, 107) obsáhlá zpráva o tom, že Joachim Šternberk věnoval 300 zlatých na napsání vědeckého díla o vývoji školství a umění v Čechách od nejstarších dob do současnosti, jež mělo být zasláno do 1. ledna 1806 dalšímu českému korespondentovi Ference Széchényiho Tobiáši Gruberovi, který tehdy zastával funkci sekretáře Královské české společnosti nauk. Tato společnost měla zasláná díla posoudit a rozhodnout, kdo dostane hlavní cenu.

Zvláštní pozornost si zaslouží cestopis Joachima Šternberka *Reise nach den ungarischen Bergstädten Schemnitz, Neusohl, Schmöllnitz, dem Karpathengebirge und Pest im Jahre 1807* (Wien 1808), v němž autor píše o Széchényiho knihovně v Pešti toto: „Ich machte den Anfang mit wahrlich grossen und eben so seltenen Institut den gräflich Széchényischen Bibliothek und Münzsammlung, welche dieser nicht nur seiner Nation, sondern für jeden Gelehrten und denkenden Mann unvergessliche Menschenfreund seinem Vaterlande widmete. Alles was er durch eigene ausgebreitete literarische Kenntnisse mit unermesslichem Geldaufwand durch so viele,

dem edelsten Zwecke gewidmete Jahre, gesammelt hat, ist hier unter den Aufsicht des gelehrten Bibliothekars Ferdinand von Miller in der besten Ordnung aufgestellt. Die Zahl der Manuscripte dürfte nicht leicht irgendwo vollständiger angetroffen werden. Es wäre überflüssig, sich auf einzelne Fächer einzulassen, in den die mehrern Bände und Supplemente, so diese schätzbare Sammlung der gelehrten Welt bekannt machen, der redendste Beweis ihrer Vollständigkeit sind. Der gelehrte und eben so gefällige Herr Bibliothekar erleichtert dem Wissbegierigen die Ubersicht durch seinen interessanten und zweckmässigen Vortrag. Der höhere Sinn der Menschen wird bey einem solchen Anblick, wo sich die edelsten Seelenkräfte in ihrem schönsten Lichte darstellen, regen gemacht."⁴⁶ Šternberk dále uvádí, že synovec hraběte Ference Széchényiho hrabě Batthyány jej doprovodil do univerzitní knihovny, kde se Šternberk seznámil se známým statistikem profesorem Mártonem Schwartnerem.⁴⁷ Pravděpodobně šlo o hraběte Vince Batthyánye (1772–1827), který rovněž napsal několik zajímavých cestopisů o Uhrách a okolních zemích, které vyšly v letech 1805–1818.⁴⁸ O několik stránek později se Šternberk zmiňuje, že lékař hraběte Széchényiho jej doprovodil do místních lázní. Patrně se jednalo o chirurga Smetanu, podle jména soudě českého původu, který v těchto letech působil u Széchényiů.⁴⁹ V dalším textu chválí Šternberk pešťské a budínské zahrady, zejména zahradu hraběte Orczyho, a zmiňuje se také o německém divadle na Budíně. Zajímavé je i jeho srovnání uherské a anglické ústavy.⁵⁰

Pozoruhodná je krátká, ale výstižná část o dějinách Uher a jejich konstitučním zaměření, jíž předchází zmínka o pokroku školství a vědy v Uhrách, podmíněným příchodem cizích národů. Šternberk píše: „Nicht weniger Interesse müsste eine nähere Untersuchung der so vielen Lehranstalten gewähren, welche, so wie die Wissenschaften in Ungarn überhaupt, ihre Entstehung und ihren Fortgang hauptsächlich der Einwanderungen mehrerer fremden Völkerschaften zu verdanken haben, denn wenn man die Berührungspuncte dieses Landes betrachtet, so wird man schon gewahr, dass Ungarn seine Ausbildung nur aus sich selbst erhalten konnte.

Dazu führte vor allem jener glückliche Zeitpunkt unter Stephan I., welcher die deutsche Gefangenen befreite, die sich hier niederliessen; ferner die Begünstigung deutscher Colonisten unter Béla IV., so wie die Pracht und Grösse unter Ludwig, welche alles an diesen Hof zog, was sehenswürdig war. Wissenschaften und Gelehrsamkeit fanden ihren Beschützer in Matthias Corvinus. Diese und ähnliche glückliche Zeiträume legten den Grund zu Ungarns Wohl. Diese edle Nation wusste, bey den grössten Anhänglichkeit an ihren König, sich bis auf den heutigen Tag in der Verfassung ihrer Vorältern zu erhalten, und hatte das Glück, den Folgen mancher Constitutions-Veränderungen anderer Staaten ruhig zu gesehen haben. Doch die genauere Ausführung dieser viel umfassenden Gegenstände gehört nicht für diese wenigen Blätter.⁵¹

Nejvýznamnější bylo v letech 1794–1795 Széchényiho seznámení s představiteli české vědy. Patrně již v roce 1794 se seznámil s předním českým osvícencem, zakladatelem vědecké slavistiky Josefem Dobrovským, který již 3. ledna 1795 píše Ribayovi o tom, že Ferenc Széchényi projevil velký zájem o kopiář uherských listin, uložený v knihovně pražské kapituly, mezi nimi zejména o listy Matyáše Korvína.⁵² Na opis uherských listin z rukopisného kopiáře v pražské kapitulní knihovně naléhal Juraj Ribay na Dobrovského již ve svém dopise ze 17. července 1794.⁵³ O tomto vědeckém snažení Ference Széchényiho v pražských knihovnách a archivech psal v téže době Ribayovi také strahovský knihovník Jan Bohumír Dlačač. V listě Ribayovi z 8. ledna 1795 se Dlačač zmiňuje o tom, že vzdělaný hrabě Széchényi shromáždí v Praze vzácné knihy a mince a že odkoupil knihovnu po zemřelém kanovníku Rocherovi za 1.064 zlatých. Na Ribayovu otázku, jaké knihy Széchényi v Praze nakupuje, uvádí Dlačač v dopise Ribayovi z 8. března 1795, že jsou to první vydání klasiků a historické, právnícké i teologické knihy i rukopisy, vztahující se k Uhrám. Poznámka na konci Dlačačova listu Ribayovi z 8. ledna 1795, zda je pravda, že v Pešti a Budíně bylo odhaleno spiknutí, mohla být vyvolána informací Széchényiho.⁵⁴ Po smrti Ribayově (zemřel 31. prosince 1812 v Torzse) uveřejnil časopis *Gemeinnützige Blätter* v dubnu 1813 pochvalný nekrolog,

v němž vysoce vyzvedl jeho sbírku slovanských knih a psal zde rovněž o úmyslu Andráse Skolky vydat Ribayova díla z jeho rukopisné pozůstalosti tiskem.⁵⁵

Jak víme z dopisu Josefa Dobrovského Johannu Christianu Engelovi z Prahy 4. listopadu 1798, opatřil Josef Dobrovský ještě v roce 1795 Ferenci Széchényimu z Lipska slovník Fausta Vrančiče *Dictionarium nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae* (Venetiis 1595).⁵⁶ V létě 1799 přijel Ferenc Széchényi znovu do Čech, pobýval u své sestry Anny Borbály Desfoursové na Malé Skále i v pražském paláci Desfoursů a zřejmě se setkal i s mnoha svými českými přáteli, jimž přivezl svůj *Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci com. Széchényi. Tomus I. Scriptores Hungaros et rerum hungaricarum typis editos complexus. Pars 1 A–L a Pars 2 M–Z. Sopronii 1799*. Předal jej osobně Dobrovskému a požádal jej, aby mu zprostředkoval setkání s Václavem Fortunátem Durychem v Turnově, k čemuž však nedošlo.⁵⁷ Václav Fortunát Durych se po vydání prvního svazku svého díla *Bibliotheca slavica* ve Vídni v roce 1795 pokoušel vydat na podnět Dobrovského druhý svazek v univerzitní tiskárně na Budíně. Když Durych odešel v roce 1796 z Vídně do Turnova, vymohl mu jeho přítel profesor vídeňské univerzity Josef Valentin Zlobický roční přídavek k penzi ve výši 200 zlatých, aby mohl dokončit druhý svazek svého díla *Bibliotheca slavica*. Podle dopisu Václava Fortunáta Durycha Josefu Dobrovskému z 26. července 1799 se mělo v Budíně již začít se sazbou. Pro vydání Durychova díla v univerzitní tiskárně na Budíně se zřejmě pokoušel Dobrovský v létě 1799 získat také hraběte Ference Széchényiho a tento úmysl podporoval i srbský metropolita Stratimirović, řecko-katolický biskup v Mukačevě Bačinskij i právní historik a diplomatik Márton György Kovachich. Smrtí Durychovou v roce 1800 však tato záležitost ztratila na aktuálnosti, neboť Durych druhý svazek díla *Bibliotheca slavica* nikdy nedokončil.⁵⁸ Z Dobrovského korespondence lze usuzovat, že Széchényi se v univerzitní tiskárně na Budíně snažil také o tisk dalších knih českých autorů, z nichž zde posléze vyšla kniha Jana Aloise Hankeho *Rezension der ältesten Urkunde der slavischen*

Kirchengeschichte. Literatur und Sprache. Ein Pergamentcodex aus dem VIII. Jahrhundert (Ofen 1804), která měla obsahovat staroslověnský kódex z 8. století, což Dobrovský odmítl a tuto památku řadil až do 13. století.⁵⁹

Patrně ještě v roce 1799 napsal Dobrovský svůj nedatovaný dopis Ferenci Széchényimu, v němž se zmiňuje o zakladateli ugrofinistiky Sámuelu Gyarmathim, na jehož knihu *Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammaticae demonstrata* (Göttingen 1799) uveřejnil tehdy Dobrovský obsáhlou recenzi v *Allgemeine Literatur-Zeitung* (Jena und Leipzig 1799, Dritter Band, N. 214, 215, S. 57–59).⁶⁰ V tomto dopise nabízí Dobrovský Széchényimu také Jusleniův slovník (*Juslenii Danielis episcopi sca-rensis in Svecia lexicon fennico-latino-svecicum, Holmiae 1745*), který koupil za své cesty do Švédska v roce 1792 ve Stockholmu.⁶¹ Druhý nedatovaný dopis Josefa Dobrovského Ferenci Széchényimu patrně pochází z let 1803–1804. K dopisu přiložil Dobrovský i své pojednání *Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von spätern Erdichtungen zu reinigen. I. Bořivojs Taufe. Zugleich eine Probe, wie man alte Legende für die Geschichte benützen soll. Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, Prag 1803, 111 stran. Zároveň posílá Dobrovský pro Széchényiho knihovnu některá svá ugrofinská, a to patrně dílo Bertholda Vhaela, *Grammatica fennica, Holmiae 1733*, již zmíněný Jusleniův slovník, finský katechismus a „něco o čeremištině, voťáčtině a čuvaštině”. Jedná se zřejmě o díla, která získal v roce 1792 za své cesty do Ruska. Jde o dílo kazaňského pravoslavného metropolity Benjaminu Grigorjeviče Puceka Sočiněníja prinadležaščije k čeremisskoj grammatike (Sankt Petěrburg 1775), Sočiněníja prinadležaščije k grammatike votskogo jazyka (tamtéž 1775) a Sočiněníja prinadležaščije k grammatike čuvašskogo jazyka (tamtéž 1769). O čuvaštině se tehdy věřilo, že náleží k ugrofinským jazykům. Finský katechismus je jediná kniha z Dobrovského knižní zásilky Széchényimu, kterou nelze ani hypoteticky přesněji určit. První finský katechismus, jehož autorem je Jacobus Petri Finno, pochází z roku 1583. Velmi známý malý katechismus*

Martina Luthera uveřejnil v roce 1628 ve Stockolmu finský Canutus Martini Carelius, a pozoruhodný je i finský katechismus biskupa ve Vyborgu (Viipuri) Petrusa Bjugga z roku 1643. Po prvním úplném vydání bible ve finštině v roce 1642 se tisk náboženských knih ve finštině velmi rozrostl.⁶² Podle dopisu Josefa Dobrovského Johannu Christianu Engelovi z Prahy 17. března 1807 poslal Dobrovský Széchényimu také svůj spisek Glagolitca. Über die glagolitische Literatur: das Alter der Bukwiza: ihr Muster, nach welchem sie gebildet worden: den Ursprung der Römisch-Slawischen Liturgie: die Beschaffenheit der dalmatischen Übersetzung, die man dem Hieronymus zuschrieb u. s. w. Ein Anhang zum Slawin (Prag 1807). Psal zde o údajném větším stáří cyrilice než hlaholice, o povaze a vývoji staroslověnské literatury a také o původu staroslověnské liturgie atd.⁶³ Dobrovský patrně zaslal Széchényimu i další své práce, které nacházíme v původních katalogích a indexech Széchényiho knihovny. Jedná se např. o Dobrovského spisek Historisch-kritische Untersuchungen, woher die Slawen ihren Namen erhalten haben (Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen, 6. Band, Prag 1784) a recenzi na první svazek Durychova díla Bibliotheca slavica, kterou Dobrovský uveřejnil v Allgemeine Literatur-Zeitung v Jeně roku 1799.⁶⁴ Snaha o pěstování hungaristiky a úzké styky s Uhrami vedly Dobrovského k myšlence, že by měl Uhry osobně navštívit. Konkrétně o tom uvažoval např. v roce 1798 a 1815.⁶⁵ Dobrovského styky s Maďary byly velmi rozsáhlé, kromě Ference Széchényiho si dopisoval z Uher také s Sámuelem Gyarmathim, Johannem Georgem Schwandtnerem, Johannem Christianem Engelem, Jurajem Ribayem, Miklósem Jankovichem, Karlem Georgem Rumym a dalšími. O maďarské problematice si často psal i s Bartolomějem Kopitarem, Václavem Fortunátem Durychem, Janem Petrem Cerronim aj. Také ve svých vědeckých pracích se často vyslovoval k hungaristické a ugrofinistické problematice a plným právem v něm proto můžeme spatřovat zakladatele české hungaristiky a ugrofinistiky.⁶⁶

Ve styku s Ferencem Széchényim byl také Karel Rafael Ungar (1743–1807). Nelze přitom s určitostí říci, zda již od roku 1787

nebo až z doby dlouhodobého pobytu Széchényiho v Českých zemích v letech 1794–1795. Tehdy začala jejich korespondence, z níž se zřejmě zachovala jen malá část. V dopise z Prahy 20. dubna 1796 opakuje Ungar své upozornění na známou Breitkopfovou aukci v Lipsku, kde otec dalšího majitele založil známé knihkupectví a vydavatelství, proslulé zejména vydáváním hudebních děl. Materiál v aukci získal pražský knihkupec Gerle. Z listu Ference Széchényiho profesoru Strnadovi se Ungar dozvěděl, že hrabě dosud nedostal jeho dopisy a prosí jej proto, aby mu neopomenul poslat katalog *Cornidesův* (*Danielis Cornides Bibliotheca Hungarica, sive Catalogus scriptorum de rebus omnis generis Hungariae, Pestini 1792*).⁶⁷ Daniel Cornides (1732–1787) byl kustodem univerzitní knihovny v Pešti a profesorem heraldiky a diplomatiky na pešťské univerzitě. Po jeho předčasné smrti jeho práce vycházely až do roku 1802.⁶⁸ Cornidesovu činnost sledoval na základě Ribayových zpráv pečlivě také Josef Dobrovský.⁶⁹ Podle Ribaye se shodoval Dobrovský s Cornidesem i v názoru na původ slova *tót*, které oba odvozovali od *Gót*.⁷⁰ Druhý Ungarův dopis Ferenci Széchényimu je datován v Praze 7. května 1803. Tento dopis vyjadřuje Ungarovu chválu nad činností Széchényiho, která vedla k vybudování jeho proslulé knihovny. Děkuje mu také za zasláný katalog pro pražskou univerzitní knihovnu. Jednalo se zřejmě o *Catalog Bibliothecae Hungaricae Nationalis Széchényianae. Tomus I. Scriptores Hungaros et rerum Hungaricarum typis editos complectendis supplementum I. A–Z. Posonii 1803*. Tím podle Ungara Széchényi vyjádřil i své sympatie k českému národu a posílil vztahy mezi Čechy a Maďary. V závěru svého dopisu připomíná Ungar Széchényimu i společné léčení v Chebu.⁷¹

Za zaslání katalogu jeho knihovny Ferenci Széchényimu poděkoval také Jan Bohumír Dlabač (1758–1820), který byl v letech 1786–1820 knihovníkem strahovského premonstrátského kláštera. Byl přítelem Josefa Dobrovského i vídeňského vědce Michaela Denise, dobře známého i Ferenci Széchényimu, a byl také autorem díla *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren* (1–3, Prag 1815). Od roku 1796 byl

Dlabač členem Královské české společnosti nauk.⁷² Ve svém dopise z Prahy 23. srpna 1805 se Dlabač Széchényimu omlouvá za pozdní poděkování za katalog jeho knihovny. Ví o tom, že Královská česká společnost nauk již dříve poděkovala hraběti za tento katalog. Česká veřejnost bude podle Dlabače pokládat Széchényiho za druhého Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic byl významným českým humanistou na přelomu 15. a 16. století. Ačkoli již v 16. století se dostalo jeho tvorbě náležitého ocenění (Matouš Kolín z Chotěřiny, Tomáš Mitis Limuzský aj.), jeho dílo se dostalo ve střední Evropě do popředí až v souvislosti se zájmem raného osvětenství o humanismus. V Bohuslavu Hasištejnském z Lobkovic byl spatřován průkopník náboženské tolerance a již v letech 1719 a 1721 vyšel ve Wittenbergu jeden z nejdůležitějších životopisů Hasištejnského od Johanna Christiana Kollera a německý životopis Hasištejnského *Der große Böhme Bohuslaw von Lobkowicz und Hassenstein nach seinen eigenen Schriften geschildert* vydal v Praze roku 1808 i český osvícenec Ignác Cornova. Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic znal díla uherských humanistů Januse Pannonia a Antonia Bonfiniho a spolupracoval s Celtesovou *Sodalitas literaria danubiana*, k jejímuž odkazu se hlásili v osmdesátých letech 18. století také čeští vědci Mikuláš Adaukt Voigt a František Faustin Procházka. Posledně jmenovaný napsal o této společnosti *Abhandlung von der gelehrten Gesellschaft an der Donau, Miscelaneen der böhmischen und mährischen Literatur Ersten Bandes Erster Theil*. Prag 1784, S. 1–67, v němž stejně jako již dříve Voigt vyzvedá úlohu Hasištejnského pro sblížení středoevropských národů. Dlabačovo označení Széchényiho jako druhého Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic má být zřejmě oceněním činnosti hraběte Ference Széchényiho ve prospěch středoevropské vědecké a kulturní spolupráce.⁷³

Kromě Karla Rafaela Ungara a Jana Bohumíra Dlabače zásoboval Ference Széchényiho knihami a rukopisy zejména vídeňský obchodník s knihami a antikvář Josef Bartsch, který často pobýval i v Praze. Již v červnu 1795 mu psal o Draskovichově rukopisu, který mu poslal jeden úředník knížat Lobkoviců. Šlo zřejmě o hlášení

biskupa Györgye Draskoviche císaři Ferdinandovi I., které mu Draskovich posílal jako jeho zplnomocněný zástupce na tridentském koncilu v letech 1562–1563 a jež se dochovalo v rukopisném oddělení Maďarského národního muzea v Budapešti.⁷⁴ Bartsch sháněl Széchényimu pravidelně hungarika. V dopise z Prahy 12. července 1792 se zmiňuje také o pražských knihkupectvích, odkud získával knihy pro hraběte Széchényiho. Šlo např. o Albrechtovo knihkupectví a nakladatelství; jeho majitel Jan Bedřich Albrecht vydal známou publikaci o české korunovaci císaře Leopolda II. *Archiv der doppelten Krönung Leopolds II. et Marie Louisens, Infantin in Spanien in Prag im Jahre 1791*. Dále to bylo knihkupectví Wolfganga Gerleho (1744–po roce 1818). Wolfgang Gerle se stal v roce 1770 pražským měšťanem a knihkupcem, od 80. let 18. století i nakladatelem. Roku 1777 založil v Karolinu první pražský čtenářský a vzdělávací kroužek (Learned Club) a otevřel také první pražskou čítárnu novin a časopisů (Lesekabinett, Celetná ul. č. 22). Roku 1781 zřídil v Praze půjčovnu knih a od roku 1784 pořádal měsíční knižní aukce. Gerle sídlil na Starém městě pražském v Ungeltu v domě U Ježíška (čp. 138, nyní 863), knižní obchod měl v Jezuitské ul. č. 496 (Karlova ul. č. 186). Jeho syn Wolfgang Adolf Gerle (1781–1846) byl známým spisovatelem historické (např. *Bilder aus Böhmens Vorzeit*) i turistické (*Beschreibung der Stadt Prag, Burgfesten und Ritterschlösser* aj.) literatury. Nejvýznamnější bylo tehdy v Praze knihkupectví Jana Bohumíra Calveho (1757–1805), který je provozoval v letech 1786–1805. Toto knihkupectví sídlilo v domě U zlaté lilie (Malé náměstí č. 12) na Starém městě pražském. Po smrti Jana Bohumíra Calveho v roce 1805 vedla knihkupectví jeho vdova a v roce 1810 na ně získal koncesi knihkupec Tempský.⁷⁵ Ve zmíněném dopise z Prahy 12. července 1792 blahopřeje Bartsch Széchényimu k narození syna, zřejmě šlo o tehdy desetiměsíčního Istvána Széchényiho, který se narodil 21. září 1791 ve Vídni.⁷⁶ V nedatovaném dopise (patrně z roku 1799)⁷⁷ píše Bartsch Széchényimu, že kaplan Kiblin při své cestě z Wroclavi jej uvědomil o dobrém zdraví Széchényiho manželky. Bartsch dostal knihy z Wroclavi a podařilo se mu získat řadu uherských

knih z pražských sbírek. Zmiňuje se rovněž o tom, že je za 4.000 zlatých na prodej knižní sbírka Fejérváryho.⁷⁸ V závěru Bartsch připomíná, že Ribay svou sbírku hungarik již odevzdal. Svou sbírku slovanských knih prodal Ribay Miklósi Jankovichovi v roce 1807, bednu knih však koupil Ferenc Széchényi od Juraje Ribaye již v roce 1797.⁷⁹ Josef Bartsch sbíral látku k dějinám českého knihtisku a k slovníku českých učenců. V ukončení kteréhokoliv z těchto děl mu zabránila 23. února 1803 smrt. Pohřben byl v Praze-Košířích. Většinu Bartschových sbírek získal po jeho smrti do svého vlastnictví hrabě František Šternberk.⁸⁰

Za svého pobytu v Českých zemích v letech 1794–1795 se Ferenc Széchényi hojně stýkal také s profesorem statistiky a státního práva Josefem Antonem Rieggerem (1742–1795). Riegger vyučoval nejprve na vídeňském Tereziánu (již od roku 1764) a v roce 1765 se stal profesorem ve Freiburgu. Již ve svých 27 letech v roce 1769 získal titul vládního rady a v roce 1778 byl jmenován profesorem státního práva na univerzitě v Praze. Za císaře Josefa II. získal také pravomoc cenzora knih a divadelních představení, za císaře Leopolda II. byl jmenován dvorním radou. Ačkoliv po vypuknutí Velké francouzské revoluce byl loajální k monarchii, nevyhnul se podezření ze sympatií k jakobinismu, ve svém pražském časopise „Für Böhmen von Böhmen“ zaujal proto rozhodný protirevoluční postoj. Z velkého počtu Rieggerových vědeckých prací uvedme alespoň *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen* 1–12 (Prag und Leipzig 1787–1794), *Rieggeriana* 1–2 (Wien, Freiburg und Prag 1792), *Archiv der Geschichte und Statistik insbesondere von Böhmen* 1–3 (Dresden 1792–1795) atd.⁸¹ Jeho četné nedatované dopisy Ferenci Széchényimu spadají zřejmě do let 1794–1795. Jediný datovaný dopis Rieggera Széchényimu z Prahy 11. dubna 1795 se zmiňuje pravděpodobně o Széchényiho cestě do Karlových Varů. V tomto dopise nazývá Riegger Széchényiho přítelem člověka („Menschenfreund“) a v dalším (nedatovaném dopise) si povzdechne „Kéž by i Čechy měly svého Széchényiho!“ Riegger se zařadil do dlouhé řady těch, kdo Széchényimu opatřovali potřebné knihy, získal pro něho např. díla uherského humanisty italského

původu Antonia Bonfiniho anebo starověkého klasika Eutropia. Zasiłal mu i seznamy knih, z nichž si měl Széchényi vybrat, které knihy by potřeboval.⁸² Spolupráce mezi Széchényim a Rieggerem byla přerušena nečekanou Rieggerovou smrtí. Zemřel 5. srpna 1795 ve Vídni.

Hojnou korespondenci vedl Ferenc Széchényi v letech 1795–1796 s profesorem astronomie a meteorologie na pražské univerzitě Antonínem Strnadem (1746–1799). Strnad vstoupil v roce 1764 do jezuitského řádu a po jeho zrušení v roce 1773 se věnoval studiu matematiky a astronomie. Od roku 1781 se stal profesorem praktické astronomie na Karlově univerzitě v Praze a zároveň byl jmenován ředitelem pražského planetária. V roce 1792 se stal děkanem filozofické fakulty a v roce 1795 rektorem pražské univerzity. Popsal podrobně zatmění slunce, k němuž došlo 4. června 1788, a zavedl v budově Klementina denní meteorologická pozorování jako podklad pro budoucí předpovědi počasí. Z jeho četných prací uveďme alespoň *Chronologische Verzeichniss der Naturbegebenheiten in Böhmen von 633 bis 1700* (Prag 1790), *Beschreibung berühmter Uhr und Kunstwerke am Altstädter Rathaus und auf der königlicher Sternwarte in Prag* (Dresden 1791), *Observationes astronomica* (Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen (Band 1–6, Prag 1774–1784) aj. Své osobní setkání se Strnadem v Praze v květnu 1787 popsal Széchényi již ve svých německých cestovních zápiscích.⁸³ Z obsahu Strnadových dopisů se zdá, že i Strnad náležel k okruhu knižních agentů Ference Széchényiho, kteří mu obstarávali potřebné knihy a rukopisy. Strnad opatřil Széchényimu již zmíněný rukopis Draskovichův, na který upozorňoval Széchényi také Josef Bartsch. V dopise z Prahy 27. května 1795 Strnad Széchényimu přislíbil, že mu obstará i rukopis Csákyho, což se mu nepodařilo. Pravděpodobně se jednalo o jeden ze sbírky rukopisů kardinála Imre Csákyho (1672–1732), vztahující se k jeho návrhu reformy právního systému v Uhrách, k němuž vyzval Csákyho v roce 1716 císař Karel VI.⁸⁴ Z dopisu Strnada Széchényimu z Prahy 30. května 1795 vyplývá, že Strnad sháněl pro Széchényiho knihy až v Norimberku a v Augsburgu. V této době se

Széchényi zdržoval i s manželkou v Karlových Varech, odkud psal Strnadovi dopis, v němž znovu urgoval obstarání Csákyho rukopisu, jak se o tom zmiňuje Strnad ve svém listě Széchényimu z Prahy 15. června 1795. V dalším listě z 26. června 1795 již píše, že se mu podařilo obstarat pro Széchényiho potřebné knihy, z nichž pak uvádí konkrétně některá díla k dějinám Uher i Osmanské říše (Zrínyi, Krieger, Tafarner aj.) a seznamuje jej s astrognosticonem, přístrojem pro pozorování nebeských těles, který sestavil mechanik Haeschel z Augsburgu a který chce Strnad Széchényimu poslat. Podotýká, že oproti přístroji Hoeschelovu je přístroj Hartigův (zřejmě z pražské sbírky technických přístrojů hraběte Franze Antona Hartiga) mnohem slabší. V dalším nedatovaném dopise z Prahy se Strnad zmiňuje o jiném astronomickém přístroji, který získal Strnad pro Széchényiho od vídeňského astronoma Franze Triesneckera. (Jednalo se o tzv. horologium nocturnum, přístroj k určování místního času podle polohy hvězd.) Zdá se, že odvoz astronomických přístrojů pro Széchényiho do Uher trval dosti dlouho. Teprve v dopise z Prahy 1. listopadu 1795 se zmiňuje Strnad o odvozu agnosticonu a dalších astronomických přístrojů do Uher pomocí vozky Koppmana. Urguje platbu peněz za celní poplatky, kterou již dvakrát požadoval na Széchényiho agentovi ve Vídni. V dopise z Prahy 24. listopadu 1795 se omlouvá Széchényimu, že pro povinnosti rektora mu málo píše a ptá se, zda v pořádku obdržel přístroje zaslané z Norimberka (zřejmě se jedná o tytéž přístroje, o nichž mu psal v listě z 1. listopadu 1795).

V Strnadově dopise Széchényimu z Prahy 24. listopadu 1795 je zajímavá zmínka o Josefu Dobrovském. Strnad píše, že se chová pošestile a svým jednáním kompromituje Královskou českou společnost nauk, jejímž je tajemníkem. Tvrdí teologicky neudržitelné věci a požaduje obnovu jezuitského řádu atd. Podivné jednání Dobrovského vysvětluje skutečnost, že právě v červnu 1795 u něho propukla duševní choroba, ve vážné formě trvala dva měsíce a po krátkém pobytu v blázinci se Dobrovskému vracela i později. Tuto chorobu zmírnila nepochybně přátelská pomoc hrabat Nostitzů, u nichž Dobrovský působil jako vychovatel v letech 1776–1787, kdy

byl jmenován vicedirektorem generálního semináře v Hradisku u Olomouce, a znovu pak požíval jejich podpory právě po propuknutí duševní choroby v 90. letech 18. století.⁸⁵ Ve stejný den, kdy psal Strnad Széchényimu, 24. listopadu 1795, oznamoval Dobrovský ve svém listě Durychovi, že se cítí úplně zdrav, ačkoli i v tomto dopise se objevilo jeho blouznění o Slovanech, jež nemělo nic společného s jeho vážnou slavistickou prací.⁸⁶

V příloze k listu z Prahy 24. prosince 1795 přikládá Strnad Széchényimu dopis hamburského ekonoma Büsche pražskému profesorovi matematiky Gerstnerovi. Zmiňuje se také o tom, že Riegerovy rukopisy byly levně prodány Židům v době, kdy Strnad nebyl v Praze. V listě z Prahy 19. ledna 1796 děkuje Széchényimu za blíže nespecifikovanou laskavost, za níž mu bude vděčen až do konce svého života. Další Strnadův dopis Széchényimu z Prahy 20. dubna 1796 svědčí o prohloubení jejich přátelství, když si dovolí hraběte žertovně oslovit jako příslušníka barbarského kmene Massagetů z doby římské a omlouvá se mu, že od něho nedostal vinou jiných žádné dopisy, ačkoliv mu v poslední době psal čtyřikrát. Těžko říci, kam přesně míří Strnadova zmínka o našich napodobovateli jakobínů. Je známo, že se nacházeli nejen v řadách občanských (např. reformovaný superintendent moravský Michal Blažek, čáslavský bankovní úředník Opitz aj.), ale i v řadách české a zvláště moravské šlechty (hrabě Lamberg, hrabata Mitrovští aj.). Někteří z nich měli úzké styky s Uhrami, např. Blažek byl původně jako vychovatel ve službách Gedeona Rádaye st. a hrabě Lamberg byl příbuzný s Esterházyovými, Festeticsovými a s Gudenusovými, což byla uherská šlechtická rodina nizozemského původu.⁸⁷ Mnohé z českých stoupců jakobinismu mohl osobně znát i Ferenc Széchényi. Strnadovo smýšlení, jak vyplývá i z tohoto dopisu, bylo výrazně protirevoluční,⁸⁸

V letech 1795–1806 si s Ferencem Széchényim pilně dopisoval také profesor numismatiky na pražské univerzitě Josef Mader (1754–1815). Rodák z Vídně, žil od roku 1779 v Praze, kde se stal záhy profesorem státovědy; v roce 1791 byl děkanem právnické fakulty v Praze. Po studiu práv se stále více věnoval své oblíbené

numismatice a za zásluhy v tomto oboru se stal v roce 1796 řádným členem Královské české společnosti nauk Z jeho prací jmenujme alespoň *Vermischte Aufsätze aus der Moral, Staatskunst und Staatskunde* (Prag 1788), *Ueber Begriff und Leseart der Statistik* (Prag 1790), a zejména jeho numismatické práce *Versuch über die Brakteaten, besonders über die böhmischen* (Abhandlungen der k. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, Prag 1797) *Kritische Beiträge zur Münzkunde des Mittelalters* (Prag 1803, 1810, 1811, 1812).⁸⁹ Veškeré dopisy Josefa Madera Ferenci Széchényimu se téměř bez výjimky týkají numismatiky. V dopise z Prahy 10. prosince 1795 píše Mader Széchényimu, že od jeho odjezdu z Prahy soustavně hledal uherské mince. Výsledek není skvělý, neboť našel jen dva vzácnější kusy, jedním je denár krále Bély, nemůže však určit kterého, a druhý je tolar Josefa I. Z Bělových denárů se ke knížeti a později králi Bělovi I. váží typy H 10, H 11 a H 12, k Bělovi II. typy H 49 až H 54 atd.⁹⁰ Tolar Josefa I. CSH 1708 je zřejmě totožný s číslem 1158 v katalogu László Huszára.⁹¹ Mader se zmiňuje také o mincích a medailích Rudolfa II., Marie Terezie a dalších vzácných nálezech. Přesně určuje, kdy žádá na Széchényim dlužné částky a kolik a kdy je ochoten mince vyměnit. Podrobný rozbor Maderových dopisů Ferenci Széchényimu z hlediska numismatického provedl již Albert Gárdonyi ve studii z roku 1904, kde podává přesné popisy Maderem předložených mincí.⁹²

Mezi popisy mincí vkládá Mader jen výjimečně další zmínky, když se ptá na Széchényiho zdravotní stav v dopise z 10. prosince 1795 či mu v listě z Prahy 29. prosince 1795 zasílá novoroční blahopřání. Tvrdošijně se však vrací k numismatickým otázkám. V posledně jmenovaném dopise např. k mincím uherského krále Bély, jež není schopen blíže identifikovat. Pokud není spokojen s provedenou výměnou mincí, dá to Mader jasně najevo, např. když místo požadované mince uherského krále Štěpána II. (sem spadají denáry Štěpána II. H 44 až H 47)⁹³ obdržel minci Zikmunda Lucemburského, kterou již má ve své sbírce, jak píše v listě Széchényimu z Prahy 4. ledna 1796. Jak vyplývá z Maderova dopisu Széchényimu z Prahy 8. července 1796 velice stojí o brakteát

českého krále Václava I. Mohlo jít přímo o nejznámější český brakteát z doby Václava I., nazývaný Trůnící král. Zájem o brakteáty vedl Madera k vydání již zmíněné studie *Versuch über die Brakteaten, besonders über die böhmischen* z roku 1797. Mader připomíná, že o tuto minci má zájem i český sběratel hrabě František Šternberk.

Poté vzájemné dopisování mezi Josefem Maderem a Ferencem Széchényim ustalo a bylo obnoveno až 26. června 1806, kdy Mader Széchényimu sděluje, že pro něho koupil 6 mincí v úhrnné hodnotě 293 zlatých 42 krejcarů. K Széchényimu se obrací s dotazem: Schönvisner ve své numismatické práci (zřejmě se jednalo o práci Istvána Schönvisnera *Notitia Hungaricae rei numariae ab origine ad praesens tempus, Budae 1801, str. 168*) uvádí, že v listině uherského krále Ondřeje II. z roku 1209 se hovoří o pražském groši, ačkoli čeští numismatikové zjistili, že pražský groš neexistoval před rokem 1300, a proto by Mader rád věděl, zda zmíněná listina Ondřeje II. není falzifikátem. V poslední době se hodně zabýval uherskými mincemi a některá tvrzení Schönvisnera by chtěl opravit. Důkladněji to pak Mader učinil až ve své studii *Einige Anmerkungen und Zusätze zu Herrn Abt Schönvisner. Notitia Hungariae rei numariae. Budae 1801*. In: Joseph Mader, *Kritische Beyträge der Münzkunde des Mittelalters III*, Prag 1810, str. 50–109. V listě z Prahy 17. července 1806 Mader Széchényimu sděluje, že nejmenovaný majitel sbírky je ochoten ty kusy, o něž Széchényi projevil zájem, prodat za 360 zlatých. Žádá Széchényiho o brzké sdělení, zda je může za tu cenu koupit. K této transakci se váže i poslední Maderův dopis Széchényimu z 24. července 1806, kde potvrzuje přijetí Széchényiho dopisu z 12. července 1806, v němž hrabě zřejmě reagoval ještě na nabídku 6 zlatých mincí, které – jak uvádí Mader – ihned zakoupil a ještě 15. července 1806 je odeslal do Šoproně.⁹⁴

Z okruhu pražských univerzitních profesorů korespondoval s Ferencem Széchényim ještě lékař a přírodovědec Jan Mayer (1754–1807), který mu 15. března 1803 v dopise z Prahy děkuje za jeho katalog a gratuluje maďarskému národu k synovi, který svou lásku k vlasti osvědčil takovým způsobem.⁹⁵ Jedná se zřejmě již o bra-

tislavské vydání katalogu Széchényiho knihovny z roku 1803.⁹⁶ S Mayerem se setkal Széchényi již za svého prvního pobytu v Praze v květnu 1787, kdy navštívil jeho přírodovědný kabinet na pražské univerzitě. Mayer (od roku 1797 dvorní rada) napsal řadu lékařských i přírodovědných spisů, z nichž uvedme alespoň *Sammlung physikalischer Aufsätze, besonders die böhmische Naturgeschichte betreffend* (5 svazků, Dresden 1791–1795).⁹⁷

K vědecké korespondenci Ference Széchényiho náležejí i listy člena Královské české společnosti nauk, geologa a vodohospodáře abbé Tobiáše Grubera (1744–1806) Ferenci Széchényimu. Gruber působil jako stavební a lodní odborník v letech 1774–1777 v župách Temes a Bács v Uhrách a o svém působení zde vydal svědectví ve svém spisku *Herrn Tobias Grubers, Weltpriesters und k. k. Bau- und Navigationsdirektors in Temeswarer Banat Briefe hydrographischen und physikalischen Inhalts aus Krain an Ignaz Edler von Born, k. k. wirklichen Hofrath.* (Wien 1781).⁹⁸ Ve svém dopise z 6. srpna 1795 Gruber Széchényimu odpovídá na jeho list, který mu poslal 30. července téhož roku z Lobkovic a v němž mu sděluje svůj úmysl opustit České země. (K tomu pak došlo 12. srpna 1795.) Lituje, že se nesetkali, když byl v Praze, neboť mu chtěl osobně odevzdat slíbený barmometr a termometr. Předává mu pozdravy rodiny Šternberkovy a sděluje Széchényimu, že podle dr. Mayera se uzdravil ze své choroby. Český pobyt i lázeňská kúra měly zřejmě blahodárný vliv na Széchényiho i jeho manželku. V dalším dopise z 28. března 1803 mu děkuje za katalog.⁹⁹ To, že vlastní knihovnu odevzdal veřejnosti, je příkladem pro budoucnost. Gruber vzpomíná na svůj pobyt v Uhrách před třiceti lety, kdy pobýval v Temešském Banátu a zkoumal tok řeky Marose mezi Szegedem a Gyulafehérvárem. Rád vzpomíná na tu dobu, kdy Széchényiho krajané mu prokázali mnoho laskavostí. Nyní už není v aktivní službě, tráví svůj čas vědou a uměním a je šťasten, že může Széchényiho počítat mezi své přátele.¹⁰⁰ V listě z Prahy 19. března 1804 Gruber Széchényimu děkuje za doplňky ke katalogu Széchényiho knihovny.¹⁰¹ Széchényiho katalogy a jejich doplňky pokládá za vzor i pro ostatní knihovny, aby své katalogy cílevědomě budo-

valy nejprve podle všeobecných kategorií, pak podle národů a posléze podle tematiky. Příkladem tu může být knihovna v Göttingen. Chválí také úvodní slovo Johanna Christiana Engela k suplementu katalogu, který vyšel v Bratislavě v roce 1803 a který Gruber obdržel od Széchényiho již v předchozím roce.¹⁰²

S Ferencem Széchényim udržoval styky i František Adam Valdštejn, který spolu s uherským učencem Pálem Kitaiblem napsal významné botanické dílo *Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae I–II* (Vindobonae 1802–1805). František Adam Valdštejn (1759–1823) byl synem Emanuela Filipa Valdštejna a Marie Anny Lichtensteinové. Zpočátku nastoupil vojenskou dráhu, v letech 1787–1789 se zúčastnil bojů proti Turkům a ještě v roce 1809 také války proti napoleonské Francii. Od roku 1789 začal vědecky pracovat v botanice a pobýval na svém statku ve Vedrůdu (slovensky Voderady) v Uhrách v bratislavské župě nedaleko Trnavy. Po smrti svého staršího bratra Josefa Karla Emanuela Valdštejna v roce 1814 převzal rodinný statek v Duchcově. Svou botanickou sbírku zanechal Valdštejn po své smrti v roce 1823 českému Národnímu muzeu v Praze.¹⁰³ S uherským učencem Pálem Kitaiblem se František Adam Valdštejn seznámil v červenci 1795 v Bardějově a poté s ním vykonal cestu do Vysokých Tater a na východní Slovensko. Společně vykonal i létě 1796 i cestu do Marmarose a v létě 1802 také velkou cestu do Chorvatska. Při všech těchto cestách sbírali materiál pro svůj spis o uherské fióře.¹⁰⁴

25. března 1799 poslal František Adam Valdštejn Ferenci Széchényimu z Vídně několik exemplářů nabídkového seznamu na dvě zamýšlená díla *Ankündigung eines Werkes unter dem Titel Botanische Reisen in Ungarn und eines anderen unter dem Ausschrift Plantae rariores Hungariae indigenae, descriptionibus et iconibus illustratae*, z nichž pak vzešlo již uvedené dílo jediné. Výzvu k objednávce těchto spisů s krátkým obsahem obou děl podepsali Valdštejn a Kitaibel společně ve Vídni 17. března 1799.¹⁰⁵ Ve svém dopise Széchényimu Valdštejn píše, že Evropa užasne nad bohatstvím Uher a toto dílo bude přínosem i pro přírodní vědy. Jelikož se v něm píše pouze o rostlinách zdomácnělých v Uhrách, může napo-

moci i rozvoji uherského patriotismu. Valdštejn prosí Széchényiho, aby jednotlivé prospekty rozdal svým krajanům a přispěl tak k prenumeraci díla. V dalším dopise Széchényimu z Vídně 19. prosince 1802 mu Valdštejn na jeho žádost potvrzuje, že s velkou radostí obdržel katalog jeho knihovny a prosí jej, aby mu poslal po jejich vydání i doplněk ke katalogu a katalog rukopisů.¹⁰⁶

1. srpna 1803 se ve svém dopise z Prahy obrátil na Ference Széchényiho také říšský hrabě Jan Rudolf Chotek (1748–1824), za císaře Josefa II. nejvyšší dvorní kancléř, za císaře Leopolda II. ministr financí a od roku 1802 nejvyšší purkrabí v Českých zemích. V roce 1803 se stal Jan Rudolf Chotek také prezidentem Královské české společnosti nauk a zůstal jím až do své smrti v roce 1824.¹⁰⁷ Jak vyplývá z jeho dopisu Széchényimu hodlal v Českých zemích založit podobnou instituci, jakou byl Festeticsův Georgikon v Uhrách, a prosí proto Ference Széchényiho, aby mu poslal jeho stanovy a při té příležitosti jej žádá také o zaslání katalogu jeho knihovny. V dopise z Prahy 20. ledna 1804 oznamuje Chotek Széchényimu, že s radostí přijal jeho psaní z 10. září 1803, v němž mu slíbil, že u svého švagra Györgye Festeticse zprostředkuje pro Chotka zaslání stanov Georgikonu. Zároveň mu děkuje za zaslání tří prvních svazků katalogu Széchényiho knihovny, které by neměly chybět v žádné knihovně. Do svého dopisu vkládá Chotek svůj krátký životopis, v němž uvádí v jakých oborech státní správy pracoval a které funkce zastával. Nyní má od roku 1802 propůjčenu hodnost státního ministra, je nejvyšším purkrabím a prezidentem českého gubernia.¹⁰⁸

Georgikon, vyšší škola pro výchovu hospodářských úředníků, měla propagovat nové agrotechnické metody a nové způsoby vedení zemědělských podniků. Byla založena roku 1797 v Keszthely u Blatenského jezera švagrem Ference Széchényiho hrabětem Györgyem Festeticsem.¹⁰⁹ Festetics udržoval úzké styky s Českými zeměmi. Karel Bulla, bratr průkopníka českých divadelních her v Praze Františka Jindřicha Bully, který byl v letech 1786–1789 ředitelem německého divadla v Pešti a Budíně, byl v letech 1797–1799 prvním profesorem na Georgikonu a na jeho návrh získala

vyšší zemědělská škola v Keszthely i své jméno Georgikon.¹¹⁰ György Festetics poslal již v roce 1801 na cestu do Čech a Moravy svého syna László Festeticse, jehož francouzský cestopis o této cestě „Voyage en Moravie et en Bohême” se dochoval v Rukopisném oddělení Széchényiho knihovny v Budapešti a je dokladem jeho zájmu o hospodaření na moravských velkostatech i o průmyslové podnikání v Brně.

László Festetics se vydal na cestu 14. srpna 1801 a na Moravu se dostal příchozem z Holiče do Hodonína a odtud směřoval přes Hanou na Brno. Druhá část jeho cestopisu se nazývá Všeobecné poznámky o Moravě (*Observationes générales sur la Moravie*) a zde si všímá etnického složení obyvatel Moravy, mezi něž kromě Čechů, Němců a Slováků zařazuje jako zvláštní etnickou skupinu i „Hanáky”. Lze předpokládat, že Festetics znal pojednání Augusta Ludwiga Schlözera o Hanácích, jež získalo roku 1770 v Lipsku prémii polského knížete Josefa Alexandra Jablonowského.¹¹¹ V Brně připomíná László Festetics hraběte Mitrovského a z nešlechticů Christiana Karla André a Viktora Heinricha Rieckeho. Se všemi třemi se zřejmě znal dobře i Lászlóův strýc Imre Festetics, který byl v roce 1793 členem brněnské zednářské lóže a tajné společnosti *Freimaurer Gesellschaft*.¹¹² László Festetics obdivuje hrad Pernštejn a odtud se stáčí na sever, cestuje do Vyškova a Kroměříže. Ve Vyškově spatřuje bránu k Hané, která jako zemědělská oblast stále přitahuje jeho pozornost. V Kroměříži oceňuje zámek jako sídlo arcibiskupa a připomíná i krásné kroměřížské zahrady. Zvláštní kapitolu věnuje Olomouci, kterou pokládá za metropoli Moravy a sídlo univerzity. Podrobně popisuje její umělecko historické památky. Odtud cestuje László Festetics do Čech, nejprve do Hradce Králové a do Josefova, přes Trutnov a Krkonoše se dostává až do Adršpachských skal. V Adršpachu (Adersbach) je hostem hraběte Blümegena. Po dalším putování se dostává do Liberce v severních Čechách, navštěvuje známé lázně Libverda, kde se setkává se svým příbuzným, hrabětem Christianem Clam-Gallasem, nejvyšším maršálkem království českého a navštěvuje i jeho zámek ve Frýdlantu. Do rodiny Clam-Gallasů, jak víme, se přiženil také syn

Ference Széchényiho Lajos Széchényi. Přes Mnichovo Hradiště, Mladou Boleslav a Benátky se vrací László Festetics do Prahy. V Mladé Boleslavi připomíná kapitulní kostel, zasvěcený patronu české země svatému Václavovi. V Praze si prohlíží památná místa, chrám sv. Víta na Hradčanech, Vyšehrad, ale také mineralogický kabinet pražské univerzity a strahovskou knihovnu. Poté přijíždí do Karlových Varů a připomíná jejich léčebné prameny i založení města císařem Karlem IV. Z Karlových Varů se vrací přes Plzeň, Zelenou Horu a České Budějovice domů. V závěrečné patnácté kapitole Všeobecné poznámky o Čechách (*Observationes générales sur la Bohême*) chválí krásu české přírody, malebné hory i historické pamětihodnosti Čech. Chválí Čechy také jako středisko obchodu a průmyslu.¹¹³

Později vyslal György Festetics na Moravu i ředitele Georgikonu Jánose Asbótha, který podle svého rukopisného maďarského cestopisu navštívil v roce 1806 moravské statky hraběte Magnise (Strážnice aj.) i další statky (Zdounky u Kroměříže) a na pokyn hraběte Festeticse věnoval zvláštní pozornost i soukenkám v Brně.¹¹⁴ Asbótha doprovázel na této cestě inženýr János Czírer, který připomíná kromě strážnického panství hraběte Magnise i jejich pobyt ve Veselí, Ostrohu a Napajedlích, kde všude sledovali ustájení dobytka a stav pomocných hospodářství (mlýny ve Veselí, pivovar v Ostrohu). Také on si všímá soukenek v Brně a v Náměšti nad Oslavou a organizace práce v těchto továrnách.¹¹⁵

Katalog své knihovny poslal Ferenc Széchényi i synovi Jana Rudolfa Chotka Karlu Chotkovi (1783–1868), který v letech 1807–1810 procestoval jako dvorní sekretář celou monarchii. V létě 1809 pobýval zřejmě nějakou dobu v Pešti, odkud poděkoval v dopise z 15. července 1809 Ferenci Széchényimu za jeho katalog.¹¹⁶

Na Ference Széchényiho se v letech 1811–1812 obrátil i Maďar Antal Zechenter (1751–pravděpodobně 1836), žijící většinu svého života v Praze. Byl to překladatel divadelních her z francouzštiny do maďarštiny, později překládal i z angličtiny a řečtiny. Své první překlady vydával ve Vídni a v Bratislavě, v roce 1785 vyšel jeho překlad Anakreona z řečtiny maďarsky již v Praze.¹¹⁷ Působil tu

jako sekretář dvorské válečné rady a 20. července 1800 se tu setkal s Ferencem Kazinczym a dalšími uherskými jakobíny, převáženými z Kufsteina do Mukačeva.¹¹⁸ Zechenter napsal Széchényimu dva dopisy z Prahy 9. listopadu 1811 a 29. února 1812. V obou prosí Széchényiho o pomoc při vydání svých překladů z řečtiny a angličtiny. Kdežto v případě Zechenterových překladů z Voltaira, Corneille a Racina v 70. a počátkem 80. let 18. století šlo o novátorské činy, tyto pozdní překlady Antala Zechentera byly méně kvalitní a navíc přicházely již poněkud pozdě. Např. filozofickou báseň Alexandra Popea *Essay on Man* (1733–1734) přeložil do maďarštiny pod názvem *Az embernek próbája* György Bessenyei již v roce 1772 ve Vídni, Ossiana přeložil v roce 1815 do maďarštiny Ferenc Kazinczy zřejmě mnohem dokonaleji než Antal Zechenter. Zechenter v obou dopisech upozorňuje na svůj překlad díla řeckého klasika Apolonia z Rhodosu *Argonautika*, jehož předplatné u bratislavského knihkupce a nakladatele Pétera Simona Webera avizoval Zechenter již v časopise *Magyar Kurír* 16. listopadu 1810 a 25. ledna 1811 a pro jehož vydání prosí Széchényiho o pomoc, a to zřejmě i o pomoc materiální. Zechenter oceňuje v úvodu svého prvního pražského dopisu z 9. listopadu 1811 význam uherského sněmu z roku 1792 pro rozvoj maďarské literatury, kultury i jazyka. V druhém dopise z Prahy 29. února 1812 potvrzuje, že obdržel z rukou hraběte Šternberka od Széchényiho doplněk jeho katalogu i zvláštní katalog mincí¹¹⁹ a upřímně mu za ně děkuje.¹²⁰

Se svými stížnostmi na své nevydané maďarské překlady se dvaosmdesátiletý Zechenter obrátil 24. listopadu 1833 také na kustoda Maďarského národního muzea Miklóse Jankoviche. Tento dopis je jediným dokumentem, kde se uvádí Zechenterův věk, tj. 82 let, a datum narození: 11. února 1751 v Budíně. Zechenterovi leží na srdci zejména jeho překlad Apolonia z Rhodosu *Árgóhajósok*, pro jehož vydání se před více než dvaceti lety již snažil získat podporu Ference Széchényiho a jehož předplatné vyhlásil – zřejmě bez většího úspěchu – již v roce 1810. Uvádí tu tituly svých již před padesáti lety vydaných prací (nový je tu jen titul II. *József római császár, Bécsben 1772*) a uvědomuje Jankoviche o tom,

že některé své překlady poslal tajemníkovi Maďarské akademie věd Gáboru Döbrenteimu. Znovu tu zmiňuje Macphersonova Ossiana a *Essay on Man* Alexandra Popea (v Zechenterově maďarském překladu měl název *Elmelkedés az emberrül*).¹²¹ Další dopisy Zechentera Jankovichovi opakují stále stejné prosby o podporu vydání Zechenterových překladů, což ve změněné literární situaci zřejmě nebylo možné. Na Zechenterově maďarštině je patrná dlouhá odloučenost od vlasti a zastaralá spisovná norma. Ve svém listě z 20. října 1834 se zmiňuje o tom, že napsal francouzskou gramatiku latinsky, což samo o sobě bylo v této době již anachronismem. Také Zechenterovi oblíbenci z řad maďarských spisovatelů patří již k předchozímu pokolení (např. György Bessenyei a Ferenc Faludi), styk se soudobou maďarskou literaturou Zechenter již nenavázal.¹²²

Další cizinec, usazený v Českých zemích, rodák ze Ženevy, lékař Jean de Carro (1770–1857), který vystudoval v Edinburghu, ale v první části svého života působil hlavně ve Vídni a byl znám jako průkopník očkování, se musel ze zdravotních důvodů po 33 letech lékařské praxe ve Vídni vzdát a usadil se v roce 1826 natrvalo jako lázeňský lékař v Karlových Varech. Přestože se nevyhýbal riskantním situacím (v roce 1832 krátce vypomáhal jako lékař v boji proti choleře v Praze) dožil se vysokého věku.¹²³

Jean de Carro psal Ferenci Széchényimu z Vídně 26. listopadu 1816 a poslal mu seznam knih, který zaslal také londýnskému lékaři dr. Brightovi pro jeho chystanou publikaci o cestě do Uher. Széchényimu poslal stanovy K. k. Mährischschlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde a prosí jej, aby je předal řediteli Maďarského národního muzea Jakobu Ferdinandu Millerovi (1749–1823).¹²⁴ Knihy, jejichž seznam poslal Jean de Carro Dr. Richardu Brightovi (1789–1858) do Londýna, mu zřejmě podstatně ulehčily přípravu na napsání cestopisu o jeho cestě do Uher, kterou absolvoval v roce 1814 a podal o ní svědectví v knize *Travels from Vienna through Lower Hungary, with some Remarks on the State of Vienna during the Congress in the Year 1814*, Edinburgh – London 1818. V knize vyzvedá Bright zejména

činnost hraběte Györgye Festeticse a jeho Georgikonu, jímž se Uhry začaly vyrovnávat ostatním vyspělejšími zeměmi monarchie.¹²⁵

V Uhrách se stal Jean de Carro populárním v roce 1829 svým vydáním latinské ódy českého humanisty Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic „In thermas Caroli IV.” v nejrůznějších jazycích, mezi nimiž měla důstojnou úlohu i maďarština. Polyglotský výbor Jeana de Carro *Ode latine sur Carlsbad, composée vers la fin de quinzième siècle par le baron Bohuslav Hassenstein de Lobkowitz, avec une traduction polyglotte* (Prague 1829) obsahuje kromě německého překladu Wolfganga Goetha, francouzského překladu Alexandra Dumase a anglického překladu Davida Macphaersona a dalších také dva překlady do maďarštiny, a sice od Ference Kazinczyho a Pála Szemereho.¹²⁶ Kazinczyův překlad poslal v dopise z 2. ledna 1829 Mihály Vörösmarty Františku Palackému,¹²⁷ který jej předal Jeanu de Carro a ten poděkoval 29. května 1829 za tento překlad přímo Ferenci Kazinczymu.¹²⁸ Překlad latinské ódy Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic „In thermas Caroli IV.” pořídil možná i sám Mihály Vörösmarty (překlad se však nedochoval) a později v roce 1869 za svého pobytu v Karlových Varech také János Arany.¹²⁹

O Carrově polyglotě a Kazinczyově překladu psal také Ferenc Toldy ve studii *Ó cseh literatúra v Tudományos Gyűjtemény* (1830, VI, str. 117–124). Tato studie je výsledkem Toldyho cesty do Prahy v srpnu 1829. Toldy vzpomíná na památky staré české literatury, které mu ukazoval Hanka v pražském Národním muzeu. S obdivem hovoří zejména o Rukopisu královédvorském a uvádí, že Josef Dobrovský, „Révai Čechů”, klade jeho vznik do let 1290–1310. V souvislosti s Carrovou polyglotou se Toldy nezmiňuje o překladu Szemereho, ačkoliv Szemere byl jeho osobní přítel, s nímž redigoval jeden z nejvýznamnějších soudobých maďarských literárních časopisů *Élet és irodalom* (1. ročník 1826). Carrova polyglota velmi zaujala Františka Palackého. Dokazuje to jeho obsáhlá kritická studie, nazvaná *Vergleichende Bemerkungen über Hr. de Carro's Polyglotte, Jahrbücher des böhmischen Museums für Natur- und Landeskunde, Geschichte, Kunst und Literatur*, Prag 1830, I, 2, str.

255–261, a I, 3, str. 363–374. Zvláště vysoko v ní hodnotí překlad řecký (Juliusa Beyera), český (Karla Vinařického) a švédský (Bernarda von Beskova), ale i maďarské překlady radí k těm lepším. Maďarštinu pokládá vedle češtiny za nejpříhodnější pro používání časomíry v novodobých jazycích a rozvíjí zde dále srovnání mezi oběma jazyky, které naznačil již v díle Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodye (Bratislava 1818). Toto dílo napsal společně s Pavlem Josefem Šafaříkem. Z maďarských překladů v Carrově polyglotě hodnotí výše text Pála Szemereho, z něhož několikrát podává ukázky jako příklady zvláště zdařilého vystižení originálu. Tento článek je dokladem vynikajícího filologického citu Palackého pro srovnávací textovou kritiku. Uplatnil v něm se zdarem ovoce svých bratislavských jazykových studií.¹³⁰

Na Moravě byl jedním z nejvýznamnějších korespondentů Ference Széchényiho Jan Petr Cerroni (1753–1826), rodák z Uherského Hradiště, kam přišel jeho otec z Lombardie. Cerroni studoval nejprve filozofii a teologii v Olomouci, poté práva ve Vídni a od roku 1774 působil ve státních službách ve Vídni. V roce 1785 pracoval pod dvorním radou Raabem při vyvazování poddaných z roboty na státních a městských statcích, od roku 1789 pracoval jako sekretář moravsko-slezského gubernia v Brně a v roce 1799 se stal cenzorem knih a dozorcem archivů zrušených klášterů na Moravě a ve Slezsku.¹³¹ Životním dílem Cerroniho je tzv. Cerroniho sbírka, obsahující rukopisy zejména k dějinám Moravy a Slezska a uchovaná v Moravském zemském archivu v Brně.¹³² Z bohatých Cerroniho rukopisů uveďme alespoň *Genealogische Geschichte ausgestorbenen und noch blühenden adeligen Geschlechter in Mähren mit vielen Stammbäumen*,¹³³ *Monasticon Moraviae*,¹³⁴ *Nachrichten von den Lebensumständen der verstorbenen und jetzt lebenden mährischen Schriftstellern mit dem Verzeichnisse ihrer Schriften*,¹³⁵ *Nachrichten von der ehemaligen und gegenwärtigen Zustand der akatholischen Gemeiden in Mähren*¹³⁶ aj.

Cerroniho styky s uherskými učiteli se datují od jeho návštěvy Pešti v roce 1786.¹³⁷ Od té doby si dopisoval s řadou z nich (Juraj Ribay, Johann Christian Engel, Ladislav Pyrker, Karl Georg Romy,

Alajos Mednyánszky, Jakob Ferdinand Miller aj.). S Ribayem se seznámil Cerroni již za pobytu v Pešti na jaře 1786 a od té doby jej ve svých listech z let 1793–1810 často informoval o údajích, týkajících se styků mezi Moravou a Uhrami a také o hungarikách, jež se vyskytovaly v moravských knihovnách a archivech, ale rovněž v knihkupectvích a antikvariátech.¹³⁸ Ve svém dopise Cerronimu z 18. června 1795 píše Ribay o popravách uherských jakobínů na Budíně a jejich žalářování. V listě z 5. září 1797 Ribay zmiňuje Cerronimu zprávu hamburských novin „o dopadení jakobínského klubu na Jihlavsku na Moravě“, která připomíná tzv. helvetskou rebelii na Českomoravské vysočině, jež souvisela s útekem poddaných do lesů před brannou povinností.¹³⁹ V roce 1809 si dopisoval s Janem Petrem Cerronim uherský historik Johann Christian Engel, který jej žádal např. o údaje k životopisu uherského humanisty Stephana Taurina, původem ze Svitav, který napsal známý spis o Dózsově selské válce Stauromachia (Víděň 1519). Engel tento spis znovu vydal ve svém díle Monumenta Ungarica (Vindobonae 1809, 111–184), jež poslal Cerronimu s prosbou o nějaká hungarika z jeho sbírek.¹⁴⁰ Kolem roku 1810 byl Cerroni v pravidelném písemném styku s ředitelem Maďarského národního muzea Jakobem Ferdinandem Millerem, jemuž rovněž zasílal hungarika ze svých sbírek.¹⁴¹ Vlastivědný badatel statkář Alajos Mednyánszky žádal po Cerronim v roce 1819 genealogické i jiné údaje vlastivědného rázu.¹⁴² Pokud se týče hungarik v Cerronihových sbírkách, k nejvýznamnějším náležejí dvě závěti kardinála Pétera Pázmánye z let 1636 a 1637.¹⁴³ Do své sbírky převzal Cerroni i četné biografické i bibliografické údaje ze Széchényiho katalogů ke kulturním a náboženským dějinám Čech.¹⁴⁴

V dopise z Vídně 15. ledna 1812 se obrátil na Cerronihovi i Ferenc Széchényi a poslal mu sedm svazků svých katalogů knih a tři svazky katalogu mincí, a zmínil se o tom, že své katalogy poslal i Michaelu Denisovi do Vídně.¹⁴⁵ Cerroni mu poděkoval v dopise z Brna 20. února 1812 a ujistil jej, jak si tohoto vzácného daru považuje.¹⁴⁶

Za zaslání knižních katalogů jeho knihovny a katalogu mincí děkuje Ferenci Széchényimu z Brna 5. března 1812 také evan-

gelický pastor a senior Michael Tekusch (1764–1813)¹⁴⁷ rodák z Bratislavy, kde působil na tamním evangelickém gymnáziu jako profesor rétoriky a matematiky. V letech 1785–1789 studoval Tekusch na univerzitách v Göttingen a v Jeně. V roce 1785 redigoval *Pressburger Musenalmanach* a spolupracoval s Karlem Gottliebem Windischem při vydávání časopisu *Ungarisches Magazin*. Jako autor napsal dílo *Kurze Geschichte der evang.-lutherischen Kirche in Ungarn von Anfang der Reformation bis Leopold II.* (Göttingen 1794), *Syntaxis linguae latinae cum prosodia et periodologia in usum scholarum* (Bratislava 1801) a *Rede über die christliche Teilnahme an den Angelegenheiten des Vaterlandes* (Brno 1809). V rukopise zůstala jeho sbírka církevněhistorických rukopisů z 18. století *Acta ecclesiastica Tekuschiana*. V roce 1803 byl povolán na pozvání Viktora Heinrich Rieckeho jako evangelický pastor luterského vyznání do Brna.¹⁴⁸ I poté udržoval styky s Uhrami, dopisoval si např. s Karlem Georgem Rumym.¹⁴⁹

Z Německa přišel v roce 1798 do Brna jako ředitel tamní evangelické školy augsburgské konfese Christian Karl André (1763–1831). Záhy si v Brně vytvořil dobré vztahy s místní šlechtou, s rodinou Mitrovských, Salmů, Berchtoldů aj. S jejich pomocí se uplatnil zejména v organizaci vědeckých společností a při tisku časopisů, popularizujících osvětský vzdělávací program. Po smrti Jana Nepomuka Mitrovského (zemřel v Brně 20. května 1799) vypracoval André ještě podle projektu Mitrovského v roce 1800 stanovy nové sjednocené osvětské společnosti „*Privatgesellschaft der vereinigten Freunden zur Beförderung der Natur- und Vaterlandskunde in Mähren*“, která se později v roce 1806 na nátlak úřadů sjednotila s oficiální zemědělskou společností na Moravě a v roce 1811 i s hospodářskou společností slezskou a tak vznikla v tomto roce (1811) K. k. *Mährischschlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*, nazývaná zkráceně *Ackerbaugesellschaft*. I v této společnosti měl významnou pozici André, představitel hospodářského liberalismu a stoupenec hospodářské spolupráce Moravy a Uher, jehož časopisy sloužily všem těmto cílům.¹⁵⁰ Po časopise *Patriotisches Tageblatt*, který vycházel

v letech 1800–1805 a soustředoval kolem sebe přívržence reformního absolutismu Josefa II. a Leopolda II., a v němž André vzdal v roce 1800 chválu Festeticsovu Georgikonu¹⁵¹, vydával André v Praze u Jana Bohumíra Calveho v letech 1809–1821 časopis *Hesperus*, v němž recenzoval např. článek Jánose Festeticse *Verhältniss der Bauern in Ungarn zu ihren Gutsherren* (*Hesperus* 1810, Heft 9, S. 326), uveřejnil tu odpověď na otázku „Welche sind die Hindernisse, welche die Industrie in den österreichischen Ländern vorzüglich aber in Ungarn nicht emporkommen lassen“, jejímž autorem byl pravděpodobně Gregor Berzeviczy (*Hesperus* 1812, Heft 7, S. 299), podal zde přehled uherských dějin od počátku do 14. století *Blick auf Ungarn vom Ursprung des Reichs bis zum vierzehnten Jahrhundert* na základě díla Johanna Christiana Engela *Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer*, Halle 1797–1804, (*Hesperus* 1813, Heft 8, S. 424), a nadšenou zprávu o díle Mártona Schwartnera *Statistik des Königreichs Ungarn*, 2. opravené a rozšířené vydání, Budín 1809–1811, *Ideen zu einer statistischen Orts-Beschreibung in Ungarn* (*Hesperus* 1813, Heft 4, S. 202n.). Velice zajímavý je úryvek ze spisu Matyáse Rábyho, známého maďarského jozefinisty, pronásledovaného uherskou šlechtou, jehož životopis se stal vzorem pro proslulý román Móra Jókaiho *Rab Ráby*. Jedná se o článek *Einige Hauptmomente aus der Organization und Verfassung Ungarns* (*Hesperus* 1813, Heft 11, No. 79, S. 625–627). Evangelický pastor a ředitel gymnázia v Mező-Berény András Skolka napsal do Andrého časopisu obsáhlý článek *Historische-topographische Beschreibung von Mező-Berény im Békescher Komitate* (*Hesperus* 1814, Heft 5, S. 167–168, 174–176, 181–184, 196–200, Heft 6, S. 205–208, 213–216, 225–230, 236–240, Heft 7, S. 268–271, Heft 8, S. 297–298). Velmi zajímavé jsou i kratší zprávy, sestavené z dopisů uherských korespondentů, z nichž se dozvídáme mnoho nového o pokrocích maďarské vědy a literatury, např. o vydávání časopisů *Nemzeti Gazda*, *Erdélyi Múzeum* a *Tudományos Gyűjtemény*, o vydání prvního svazku sebraných spisů Ference Kazinczyho (*Kazinczy Ferenc munkái*) u nakladatele Trattnera v Pešti v roce 1814 atd. O rostoucím zájmu o

časopis Hesperus v Uhrách svědčí skutečnost, že v roce 1814 na ně přijímali v Pešti předplatné již dva knihkupci Kilián a Eggenberger.¹⁵² André uveřejnil také anonymní článek „Ehrenrettung der ungarischen Literatur“, jehož autor (pravděpodobně Karl Georg Rummy) se staví proti článku z časopisu Vaterländische Blätter (1817, Heft 2), jehož autor řadí maďarskou literaturu neprávem do rámce německé literatury popřípadě literatur slovanských (Hesperus 1817, No 62, 63). V roce 1811 začal Christian Karl André vydávat rovněž v Praze u Calveho časopis Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen, na něj přijímal předplatné i pešťský knihkupec Kilian a mezi jehož předplatiteli nacházíme mnohé zájemce z Uher. Je to např. hospodářský ředitel hraběte Józsefa Hunyadiho Carl von Appel, koncipista uherské dvorní komory a otec slavného maďarského spisovatele Józsefa Eötvöse baron Ignác Eötvös z Budína, rytmistr Imre Farkas z městečka Jóka (slovensky Jelka) v bratislavské župě či hrabě Nyári z Trnavy. Již v prvním ročníku časopisu je uveřejněn zajímavý článek barona Mednyánszkyho Uiber die Hindernisse, welche der Oekonomie in Ungarn entgegen seyn (Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen 1811, Heft 7, S. 251–256), dále tu najdeme dopis z Uher 1. října 1812, uveřejněný tamtéž (1813, Heft 1, S. 33–35) pod názvem Maximen und Erfolg der Schafveredlung besonders in Bezug auf Herrn Wirtschafts Rath Petri. Autorem dopisu z Těšína z října 1812, nazvaného Uiber einige Gegenden des Neutraer Komitats in Ungarn by mohl být Karl Georg Rummy (tamtéž, 1813, Heft 2, S. 63–64). Zpráva z uherské hranice 14. února 1813 připomíná v článku Sinken der Wolle in Ungarn (tamtéž Heft 4, S. 143) pokles cen vlny v Uhrách. Policejní místa sledovala však hospodářský liberalismus Andrého a jeho snahy o spolupráci mimovídeňských center monarchie s nedůvěrou až konečně v roce 1821 musel André Brno opustit a vrátit se do Stuttgartu.¹⁵³

V Budapešti se dochoval dopis Christiana Karla André Ferenci Széchényimu z Brna 27. září 1812, v němž mu děkuje za zaslání katalogu a píše, že by na stránkách Hesperusu rád uveřejnil článek o Széchényiho knihovně a prosí, aby mu zaslal její krátké dějiny,

charakteristiku obsahu jejich sbírek a zprávu o jejím nejnovějším stavu.¹⁵⁴ O tuto informaci pak požádal Széchényi ředitele své knihovny Jakuba Ferdinanda Millera v dopise z 14. října 1812.¹⁵⁵ Není jisté, zda André nebo někdo jiný článek o Széchényiho knihovně vůbec napsal, neboť v žádném z blízkých ročníků časopisu *Hesperus* (1812, 1813 a 1814) tento článek nenacházíme.

Do stanov společnosti „Privatgesellschaft der vereinigten Freunden zur Beförderung der Natur- und Vaterlandskunde in Mähren” vložil Christian Karl André v roce 1800 požadavek na založení Moravského zemského muzea, jehož se později chopili Hugo František Salm-Reifferscheid, prezident „Ackerbaugesellschaft”, a apelační prezident Josef hrabě Auersperg, kteří navrhli moravskému gubernátorovi Antonínu Bedřichu Mitrovskému v pamětním spise ze 7. března 1816 založení Moravského zemského muzea. V tomto dopise se odvolávali mimo jiné i na příklad Maďarského národního muzea v Pešti, založeného hrabětem Ferencem Széchényim. Již 29. července 1817 došlo nejvyšší povolení, aby při K. k. Mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde bylo zřízeno zemské muzeum v Brně a neslo jméno Muzeum Františkovo podle jména císařova.¹⁵⁶

Prezident zmíněné společnosti, příbuzný Esterházyů, starohrabě Hugo František Salm-Reifferscheid ve svém dopise z Vídně 10. září 1816 píše Ferenci Széchényimu přímo, že moravské národní muzeum v Brně bylo založeno podle příkladu, daného jím již dříve v Uhrách a děkuje mu za 12 svazků katalogů knih, mincí a rukopisů¹⁵⁷ a vyjadřuje i vděčnost „slovanského kmene na Moravě” za velkolepý příklad. Jelikož Széchényi prosil o přehled o práci Moravského zemského muzea, splňuje tuto prosbu tím, že mu posílá článek Josefa von Hormayra *Grundsteine eines mährisch-schlesischen Landesmuseum*, který vyšel v Hormayrově časopise *Archiv für Geographie, Geschichte und Kriegskunst* (3. dubna 1816, No 40–41, S. 161–168). Hormayr žil po svém propuštění z vězení na Špilberku v letech 1815–1816 jako host hraběte Salma v jeho zámku v Rájci u Brna. V dalším dopise Ferenci Széchényimu z Brna 22. října 1816 mu Salm znovu děkuje za katalogy a slavika

jeho knihovny a oznamuje Széchényimu, že byl společně s palatinem Johanem zvolen čestným členem K. k. mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde. Čestný diplom mu předá delegace této společnosti, v níž bude zastoupen Jean de Carro, dále vídeňský zemědělský odborník Johann Markus Ritter von Ehrenfeld a znalec zemědělství a zahradnictví Bernard Petri. Zároveň jej prosí, aby se postavil v čelo této delegace při předání čestného diplomu palatinu Johannovi.¹⁵⁸ Jméno Hugo Salma bylo v Uhrách dobře známé. Již v listopadu 1812 psal o jeho zásluhách o rozvoj uměleckých sbírek v Salmově zámku Rájec u Brna neznámý korespondent v časopise Gemeinnützige Blätter, který se tu obsáhle zmínil také o Salmově továrním privilegiu, jež Salm využil k budování později velmi známých strojírén v Adamově u Brna.¹⁵⁹

V posledních pěti letech svého života byl Ferenc Széchényi v intenzivním styku s rodákem z moravských Tasovic (Taßwitz) u Znojma, synem českého otce a německé matky, v roce 1909 svatořečným Klementem Maria Hofbauerem. Klement Maria Hofbauer (1751–1820) si změnil po smrti svého otce Pavla Dvořáka jméno na německé Hofbauer. Po studiu teologie v Římě byl 29. března 1785 vysvěcen na kněze a v témž roce vstoupil do řádu redemptoristů. Po více než dvacetiletém působení ve Varšavě se vrátil roku 1808 do Vídně, kde mu byl v roce 1813 svěřen kostel sv. Voršily. Stal se kazatelem, proslulým svými kázáními proti osvícenství a citovým pojetím náboženství v duchu romantismu. Byl nazýván „Heilige der Romantik“. V tzv. Hofbauerově kroužku působil plodně na slavné romantiky jako byl Clemens Brentano, Friedrich Schlegel a jeho paní Dorothea, Joseph von Eichendorf. Šlo o stoupence restaurace katolicismu proti ateistickému odkazu osvícenců ve smyslu romantického citového pojetí náboženské víry. K tomuto Hofbauerově kroužku náležel i Ferenc Széchényi, který ve svém vídeňské paláci rád přijímal členy tohoto kroužku a velmi účinně podporoval Hofbauerův charitativní program péče o chudé.¹⁶⁰

Četná díla českých autorů v původní knihovně Ference Széchényiho (Balbín, Středovský, Voigt, Strnad, Dobrovský, Pilař a Mora-

vec aj.) i ta, která se tam dostala z knihovny Juraje Ribaye (Tadeáš Hájek z Hájku, Jan Kampanus-Vodňanský, Šimon Lomnický z Budče, Komenský, Vušín, Doležal, Thám, Durych, Dobrovský aj.) svědčí o jeho přátelském vztahu k české kultuře. Řada pobytů v Českých zemích, ať už šlo o vědecké cesty, návštěvy jeho sestry Anny Borbály Desfoursové či o léčebné pobyty v Karlových Varech s manželkou Júlií, přiblížily Széchényimu mnohé představitele české šlechty i vědeckého a kulturního života v Českých zemích. Széchényiho korespondence s představiteli rodu Valdštejnů, Šternberků, Kinských, Salmů a dalších i s významnými osobnostmi české osvícenské vědy Josefem Dobrovským, Karlem Rafaelem Ungarem, Janem Bohumírem Dlabačem, Antonínem Strnadem, Janem Petrem Cerronim i německými učiteli, žijícími v Čechách a na Moravě Ignácem Bornem, Josefem Antonem Rieggerem, Josefem Madrem, Christianem Karlem André a jinými je velmi bohatá a svědčí o jeho velkém zájmu o dění v Českých zemích. Také přijetí nejvýznamnějšího činu Ference Széchényiho založení Széchényiho knihovny a vydání jejích katalogů dokládá živý zájem české duchovní elity o toto epochální životní dílo Ference Széchényiho.

POZNÁMKY

- ¹ Bánó 1996, 176–177.
- ² Bártfai Szabó 1913, 239–247.; Halada 1999, 124.
- ³ Srov. deníkové zápisky Ference Széchényiho, Memorabilien 1807, 149, 152, 371.
- ⁴ Bártfai 1913, 246–247. O přibuzenství Clam-Gallasů a Festeticsů píše Bánó 1996, 75.
- ⁵ Kosáry 1954, 237.
- ⁶ Reise Journal 1787.
- ⁷ Bártfai Szabó 1913, 295, zřejmě ještě na základě latinského cestopisu Jánose Ribiniho. Reise Journal Ference Széchényiho tyto údaje neobsahuje.
- ⁸ Kyas, Vladimír: Česká bible v dějinách národního písemnictví, Praha 1997, 26, 124.
- ⁹ Hanuš 1921, sv. 1. 357.
- ¹⁰ Reise Journal 1787
- ¹¹ Wurzbach, Bd. 52. 1885., 226, 230, 238–240, a dále Nagy, 12. k. 1865, 24, a Bánó 1996, 37, 191, 218.
- ¹² Széchényi–Waldstein 1942, 59–154, 155–319. Uveřejnil zde cestovní deník Istvána Széchényiho a Jánose Waldsteina.
- ¹³ Viz deníkový záznam Istvána Széchényiho, Széchényi 1943, 523.
- ¹⁴ Po pobytu v Galaci, kde pobýval těžce nemocný Széchényi ve dnech 19–29. července 1830, se dostal do Cařihradu a odtud cestoval v druhé polovině září přes Plovdiv a Sofii do Srbska, kde se setkal 2. října 1830 s Milošem Obrenovićem. Széchényi 1978, 663–671.
- ¹⁵ Srov. Rodinný archiv Clary-Aldringenů ve Státním archivu v Děčíně.
- ¹⁶ K této cestě viz Reise Journal 1787, dále Bártfai Szabó 1913, 295–297. a Marczali 1936, 129–132.
- ¹⁷ O setkání s Dobrovským se zmiňuje na základě Széchényiho deníku (Memorabilien 1807) Sárkány 1938, 11, neuvádí však k tomu žádný bližší časový údaj. Knihovník Berlász uvádí, že na Széchényiho zapůsobila během cesty snaha Karla Rafaela Ungara dokumentovat zájem Čechů o dění v cizině a cizinců o dění v Českých zemích v rámci fondů pražské univerzitní knihovny, ani on však výslovně neuvádí, že by se tehdy a kdy Széchényi s Ungarem osobně setkal. Srov. Berlász 1981, 20.
- ¹⁸ Wurzbach, Bd. 49. 1884, 40–43.
- ¹⁹ Za jisté to pokládá Berlász, 1981, 20.
- ²⁰ Z literatury o Ignáci Bornovi viz v poznámce k dopisu Borna č. III.
- ²¹ MOL P 623. V edici dopisy č. I. 1, 2.
- ²² Wurzbach, Bd. 11. 1964, 291. Nověji psal o Františku Josefu Kinském Brož, Ivan: Velké postavy rodu Kinských, Praha 1997, 48–86.

- ²³ MOL P 623. V edici dopisy č. I. 1, 2. O přibuzenství Kinských s uherskou šlechtou píše Bánó 1996, 37, 60, 64, 75, 176, 218.
- ²⁴ MOL P 623. V edici dopisy č. I. 1, 2.
- ²⁵ Kroupa 1986, 111–115.
- ²⁶ Pokluda 1975, 259, 261, 270–271.
- ²⁷ Rieger 5. díl, 1866, 375.
- ²⁸ Deák 2001, 35. Dále Kroupa 1986, 120–148.
- ²⁹ Srov. dopis Ignáce Borna Ferenci Széchényimu z Vídně 14. prosince 1790, MOL P 623. V edici dopis č. III.
- ³⁰ Széchényi-Index, 268, 337, 427–429.
- ³¹ Viz deníkové záznamy Ference Széchényiho, Memorabilien 1807, 237, 264.
- ³² Benda, 3. kötet, 1952, 23.
- ³³ Rieger, 6. díl, 1867, 19, a Vrkočová, Ludmila, heslo Pravonín, Slovník české hudební kultury, Praha 1997, 734.
- ³⁴ Viz dopisy Jana Josefa Pachty Ferenci Széchényimu 9. srpna 1795, 23. ledna 1796, 8. března 1796 a 2. prosince 1797, vše MOL P 623. Nevydáno.
- ³⁵ O Kašparu Šternberkovi psal nejpodrobněji Majer, Jirí: Kašpar Šternberk, Praha 1997.
- ³⁶ Hanuš, 1. sv. 1921, 198–215.
- ³⁷ Széchényi-Catalogus numorum, Pars 1, 61. K českým mincím srovnej Nohejlová Prátová, Eliška: Krása české mince, Praha 1955, a Petráň, Zdeněk: První české mince, Praha 1998.
- ³⁸ Srov. dopisy Františka Šternberka Ferenci Széchényimu z let 1794 (?) a 1795 (?), z 15. února 1795 a z Prahy 21. ledna 1796, vše MOL P 623. V edici dopisy č. V. 1–4.
- ³⁹ Viz tamtéž. Nevydáno.
- ⁴⁰ Srov. listy Louisy Šternberkové Ferenci Széchényimu z Prahy 29. ledna 1796, 13. března 1796 a 14. ledna 1811, tamtéž. Nevydáno.
- ⁴¹ Viz dopis Louisy Šternberkové Ferenci Széchényimu z Prahy 29. ledna 1796, tamtéž.
- ⁴² Srov. dopisy Joachima Šternberka Ferenci Széchényimu z Radnice 3. října 1795, z 13. prosince 1795, s. d. [1795 ?], MOL P 623, č. 56.
- ⁴³ O Dobrovského cestopise a jeho významu pro ugrofinistiku viz Pražák, Richard: Josef Dobrovský's Reise nach Schweden und Russland, Ünnepi könyv Keresztes László tiszteletére. Folia Uralica Debrecensis 8. Debrecen – Jyväskylä 2001, 483–489. O Joachimu Šternberkovi viz Wurzbach, Bd. 38. 1879, 289–291.
- ⁴⁴ Srov. dopisy Joachima Šternberka Ferenci Széchényimu z Radnice 3. října 1795, z 13. prosince 1795 a s. d. (z roku 1795 ?), MOL P 623, č. 56.
- ⁴⁵ Srov. list Joachima Šternberka Ferenci Széchényimu z Březiny 1. května 1803, OSZKK Fol. Lat. 1678/III. V edici č. VI.

- ⁴⁶ Šternberk 1808, 95–97.
- ⁴⁷ Tamtéž, 97.
- ⁴⁸ Srov. např. Über das ungarische Küstenland (Pest 1805), Reise durch einen Theil Ungarns, Siebenbürgens, der Moldau und Buccovina im Jahr 1805 (Pest 1811). Toto dílo vyšlo také maďarsky: Utazás Magyarországnak, Erdélynek, Moldáviának és Bukkovinának egy részén által az 1805-ös esztendőben. Pest 1818.
- ⁴⁹ Šternberk 1808, 101–102. O působení chirurga Smetany u Széchényiů srov. Bártfai Szabó, 1913, 426.
- ⁵⁰ Šternberk 1808, 102–103.
- ⁵¹ Tamtéž, 104–105.
- ⁵² Viz list Josefa Dobrovského Juraji Ribayovi z 3. ledna 1795, Vzájemné listy Josefa Dobrovského a Jiřího Ribaye z let 1783–1810. In: Patera 1913, 259. Ke vztahu Ribaye a Ference Széchényiho srov. též Vyvřjalová 1969, 47–76. Viz též list Johanna Christiana Engela J. Dobrovskému z Vídně 19. června 1795, In: Krbec–Šimeček, 230.
- ⁵³ Patera 1913, 236.
- ⁵⁴ Viz listy Jana Bohumíra Dlabáče Juraji Ribayovi z Prahy 8. ledna 1795 a 8. března 1795, OSZKK Quart. Germ. IV. 568. Oba listy vydal Macůrek, Josef: České a uherské dějepisectví v počátcích českého a maďarského národního obrození, In: Josef Dobrovský 1753–1953. Praha 1953. 502–503.
- ⁵⁵ Gemeinnützige Blätter č. 27. ze 4. dubna 1813. 209–210.
- ⁵⁶ Srov. dopis Josefa Dobrovského Johannu Christianu Engelovi z Prahy 4. listopadu 1798, v němž výslovně píše, že exemplář Vrančícova slovníku obdržel pro hraběte Széchényiho před třemi roky z Lipska. Viz Krbec–Šimeček, 237–238.
- ⁵⁷ Srov. dopis Josefa Dobrovského Václavu Fortunátu Durychovi z 15. července 1799, In: Patera 1895, 444.
- ⁵⁸ Pražák 1983, 100–102.
- ⁵⁹ Srov. např. list Josefa Dobrovského Janu Petru Cerronimu, Vídeň 29. června 1821, In: Bartoš 1948, 152. Viz Pražák 1983, 102.
- ⁶⁰ Tuto recenzi znovu uveřejnil Richard Pražák v příloze své knihy Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist, Brno 1967, 136–144. Gyarmathiho práci znovu vydala Enikő Szij v maďarském překladu Zsuzsy Vladár Constantínicsovė a Istvána Koszorúse A magyar nyelv grammatikailag bizonysított rokonsága a finn eredetű nyelvekkel, Budapest 1995.
- ⁶¹ Viz první nedatovaný dopis Josefa Dobrovského Ferenci Széchényimu (patrně z roku 1799), který uveřejnil Richard Pražák: 1962, 323. Originál listu se nachází v MOL P 623. V edici dopis č. XIII.
- ⁶² Druhý nedatovaný dopis Josefa Dobrovského Ferenci Széchényimu (patrně z let 1803–1804) se nachází tamtéž. Vydal jej rovněž R. Pražák 1962, 323.

- Srov. též Pražák 1967a, 74. O finských katechismech viz Laine, Tuija: Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja, Helsinki 1997, 80–101.
- ⁶³ Viz list Josefa Dobrovského Johannu Christianu Engelovi z Prahy 17. března 1807, *In*: Krbec–Šimeček, 260–262.
- ⁶⁴ Széchényi-Index, 202. a Széchényi-Index suppl. 1., 204.
- ⁶⁵ Viz jeho dopis Johannu Christianu Engelovi z Prahy 7. dubna 1798, *In*: Krbec – Šimeček, 233–234, a dále dopis Josefa Dobrovského Jiřímu Samuelu Bandtkemu z Prahy 13. března 1815, *In*: Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Jiřího Samuela Bandtkeho. K vydání připravil V. A. Francev. Korespondence Josefa Dobrovského. Díl II. Praha 1906, 87.
- ⁶⁶ K Dobrovského zájmu o hungaristiku a stykům s Uhrami srov. Pražák 1967a, a t ý ž, Josef Dobrovský magyar kapcsolatai, *Filológiai Közlöny* 14, 1968, č. 1–2., 195–207. Nové vydání této studie viz Pražák 2001, 114–134.
- ⁶⁷ Viz list Karla Rafaela Ungara Ferenci Széchényimu z Prahy 20. dubna 1796, MOL P 623. V edici dopis č. XI. 1.
- ⁶⁸ Szinnyei, 2. k. 1893, 113–115.
- ⁶⁹ Srov. dopisy Juraje Ribaye Josefu Dobrovskému z Cinkoty 24. března 1786, z Pešti 15. listopadu 1786 (zde je údaj o tom, že se Cornidesovi nepodařilo prosadit výměnu knih mezi pražskou a pešťskou univerzitní knihovnou), z Cinkoty 20. listopadu 1786, 12. února 1787 a dopisy Josefa Dobrovského Juraji Ribayovi z 15. ledna 1787 a 4. února 1787 aj., *In*: Patera 1913, 33, 55, 58–60, 63, 70, 75, 84, 92, 139 a 64, 68, 94.
- ⁷⁰ Pražák 1967a, 60–62.
- ⁷¹ Srov. dopis Karla Rafaela Ungara Ferenci Széchényimu z Prahy 7. května 1803, MOL P 623. V edici dopis č. XI. 2. Viz též Berlász 1978, 158.
- ⁷² Srov. Jan Bohumír Dlabáč, *Lexikon české literatury*, Díl 1. 1985, 550–553, a tam uvedenou literaturu.
- ⁷³ Srov. dopis Jana Bohumíra Dlabáče Ferenci Széchényimu z Prahy 23. srpna 1805, MOL P 623. V edici č. XVII. Viz též Pražák 1967b, 356–377.
- ⁷⁴ Viz list Josefa Bartsche Ferenci Széchényimu ze 17. června 1795, MOL P 623. V edici č. IV. 2.
- ⁷⁵ K údajům o pražských knihkupcích srov. Rieger, 1. díl, 1860, 110, 2. díl, 1862, 23, a 3. díl, 1863, 358; Karel Chyba, *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*, 2, příloha k sborníku Strahovská knihovna, Praha 1967, 67; *Lexikon české literatury*, 1. díl. 1985, 349, 797–799.
- ⁷⁶ Srov. dopis Josefa Bartsche Ferenci Széchényimu z 12. července (zřejmě 1792), MOL P 623. V edici dopis č. IV. 1.
- ⁷⁷ Viz nedatovaný dopis Josefa Bartsche Ferenci Széchényimu (patrně z roku 1799), *tamtéž*. V edici č. IV. 3.
- ⁷⁸ Tuto sbírku nabídla v roce 1799 vdova po spíšském statkáři Károlyi Fejérvárym (1743–1794) ke koupi Miklósi Jankovichovi a od něho se tento sou-

- bor o 1070 tištěných publikacích a 126 rukopisech dostal do sbírek Maďarského národního muzea. Somkuti 1973, 122.
- ⁷⁹ Srov. nedatovaný dopis Josefa Bartsche Ferenci Széchényimu (patrně z roku 1799), MOL P 623. Viz též Kollányi 1905, 15.
- ⁸⁰ Brandl 1883, 123.
- ⁸¹ Wurzbach, Bd. 26. 1874, 121–129., Kunitsch, Michael: Biographien merkwürdiger Männer der Oesterreichischen Monarchie. Grätz, 1805. 123–144.
- ⁸² Srov. dopis Josefa Antona Rieggera Ferenci Széchényimu z Prahy 11. dubna 1795 a jeho čtyři nedatované dopisy MOL P 623. V edici dopisy č. VII. 1–5.
- ⁸³ O Strnadově životě a díle viz Wurzbach, Bd. 40. 1880, 49–52. Dále *Reise Journal 1787*.
- ⁸⁴ Písemnosti Csákyho komise, připravující reformu právního systému Uher se nacházejí v Archivu regni v MOL Budapest a také ve fondu Ungarn, fasc. 200, Hofarchiv Vídeň. Dnes lze těžko určit, zda Csákyho rukopisem je míněn původní Csákyho reformní návrh nebo některá z jeho pozdějších variant. Srov. k tomu Ödön Málnási, Csáky bíbornok élete és kora (1672–1732), Kalocsa 1933, 320.
- ⁸⁵ Srov. k tomu Brandl 1883, 85–92, 104, 106 aj. a dále viz Milan Šmerda, Josef Dobrovský v politickém životě Moravy v 90. letech XVIII. století, *In: Časopis Matice moravské* 1971, č. 1–2, 97–100.
- ⁸⁶ Brandl 1883, 97–100.
- ⁸⁷ K této otázce srov. Kroupa 1986, a Mejdřícká, Květa, Listy ze stromu svobody, Praha 1989 aj. Ke stykům Blažka s Uhrami a jeho sympatiím k jakobinismu viz Pražák, Richard A református magyar értelmiség Cseh- és Morvaországban a cseh nemzeti megújulás kezdetén. *In: Pražák* 2001, 91–93. O sympatiích Lamberga a Opitze k Velké francouzské revoluci srov. Josef Polišínský, Korespondence moravského osvícence hraběte Lamberga s J. F. Opitzem o francouzské revoluci. *In: Časopis Matice moravské* 1952, 140–148, o Lambergově příbuzenském poměru k uherské šlechtě viz Bánó 1996, 64, 75, 105.
- ⁸⁸ Viz dopisy Antonína Strnada Ferenci Széchényimu z Prahy 27. května 1795, 30. května 1795, 15. června 1795, 26. června 1795, 1. listopadu 1795, 24. listopadu 1795, 24. prosince 1795, 19. ledna 1796, 20. dubna 1795 a jeden dopis s. d., vše MOL P 623. V edici dopisy č. VIII. 1–10.
- ⁸⁹ Wurzbach, Bd. 16. 1867, 243–246.
- ⁹⁰ Kovács 1997, 104–114, 189–191.
- ⁹¹ Srov. Huszár, László: Münzkatalog Ungarn. Budapest 1979, č. 1158, 235.
- ⁹² Gárdonyi 1904, 8–11.
- ⁹³ Kovács 1997, 180–189.
- ⁹⁴ Viz dopisy Josefa Madera Ferenci Széchényimu z Prahy 10. prosince 1795, 29. prosince 1795, 4. ledna 1796, 8. července 1796, 26. června 1806, 17. července 1806 a 24. července 1806, vše MOL P 623. V edici č. X. 1–7.

- ⁹⁵ Viz dopis Jana Mayera Ferenci Széchényimu z Prahy 15. března 1803, OSZKK, sign. Fol. Lat. 1678/III. V edici č. XIV.
- ⁹⁶ Széchényi-Suppl. 1.
- ⁹⁷ Wurzbach, Bd. 18. 1868, 127–130.
- ⁹⁸ Rieger 3. díl, 1863, 506.
- ⁹⁹ Zřejmě šlo o Széchényi-Suppl. 1.
- ¹⁰⁰ Srov. dopisy Tobiáše Grubera Ferenci Széchényimu z 6. srpna 1795. (MOL P 623) a z 28. března 1803 (OSZKK Fol. Lat. 1678/III). V edici dopisy č. IX. 1–2.
- ¹⁰¹ Patrně se jedná o Széchényi-Index a Széchényi-Index suppl. 1.
- ¹⁰² Srov. dopis Tobiáše Grubera Ferenci Széchényimu z Prahy 19. března 1804, OSZKK Fol. Lat. 1678/III. V edici č. IX. 3.
- ¹⁰³ Wurzbach, Bd. 52. 1885, 234–236.
- ¹⁰⁴ Viz deník Františka Adama Valdštejna z cest po Uhrách z let 1796–1800, Státní oblastní archiv Praha, inventární číslo 320–326. Srov. též Jávorka 1957, 43–58, a Gombócz, Endre (ed.), *Diaria itinerum Pauli Kitaiblí*, Budapest 1945, I, 19–226, a II, 593–696 aj.
- ¹⁰⁵ Jávorka 1957, 75–77.
- ¹⁰⁶ Srov. dopisy Františka Adama Valdštejna Ferenci Széchényimu z Vídně 15. března 1799 (MOL P 623) a list z Vídně 19. prosince 1802 (OSZKK Fol. Lat. 1678/III). V edici dopisy č. XII. 1–2. Valdštejn obdržel od Széchényiho zřejmě první katalog: *Széchényi-Catalogus. Supplement 1*. vyšel v Bratislavě v roce 1803 a katalog rukopisů dokonce až v letech 1814–1815 opět v Šoproni.
- ¹⁰⁷ Wurzbach, Bd. 2. 1857, 362–363, aj. Hanuš, I. sv., 1921, 126, 253–254.
- ¹⁰⁸ Viz dopisy Jana Rudolfa Chotka Ferenci Széchényimu z Prahy 1. srpna 1803 (MOL P 623) a z Prahy 20. ledna 1804 (OSZKK Fol. Germ. 883). V edici dopisy č. XV. 1–2.
- ¹⁰⁹ Srov. Szabó, Dezső: *A herceg Festetics-család története*, Budapest 1928; *dále Süle, Sándor: A keszthelyi Georgikon 1797–1848*, Budapest 1967; *Georgikon 175*. Szerk. Károly Sági. Budapest 1972; *Csiki, László: A keszthelyi agrárfelsőoktatás története, Keszthely 1989; Georgikon 200*. Szerk. Éva Mária Fülöp. Keszthely 1996 aj.
- ¹¹⁰ Kurucz, György *A Georgikon alapításától 1848-ig, in: Georgikon 200. Keszthely 1996*, 84.
- ¹¹¹ Slavík 1975, 80.
- ¹¹² Kroupa, 1987, 93, 99.
- ¹¹³ Tento rukopis je uložen v OSZKK Quart. Gall. 91.
- ¹¹⁴ Viz Asbóth János *Direktionális V. Inspector és Georgikoni Directornak Méltóságos Gróf Tolnai Festetics György, cs. k. kamarás úrnak kegyes rendelkezéséből és költségével, Magyar Országának és Morva Országának némelly ré-*

- szeiben és Béts körül 1806dik esztendőnek 14dik szeptemberétől fogva 23dik octoberig tett gazdaságbeli utazásának le írása. OSZKK Fol. Hung. 2681.
- ¹¹⁵ Czírer János Directionális Ingenieurnek Morva Országban tett utazásáról szóló hivatalos tudósítása 23 rajzokkal együtt (1807). tamtéž, Fol. Hung. 2680.
- ¹¹⁶ Šlo zřejmě o druhý doplněk ke katalogu: Széchényi-Suppl. 2.
- ¹¹⁷ Srov. Zechenterovy překlady Geklen Adelaida. Szomorújáték, melyet franciából (Voltaire után) fordított. Bécs 1772; A hihető Mahomet, avagy a fanaticizmus, szomorújáték, melyet (Voltaire után) magyarra fordított. Pozsony, é. n.; Fedra és Hypolitus. Szomorújáték (Euripides után) fordított. Pozsony 1775; A Horátziusok és Kuriátziusok szomorújáték versekben és öt részben (Corneille után). Pozsony 1781; Mitridátés, szomorújáték (Racine után), magyarra fordított. Pozsony 1781; A magyar Anakreon, melyet egyenesen görög nyelvből fordított. Prága 1785. Uvádí Szinnyei, 14. k. 1914, 1764. K Zechenterovi srov. též Wurzbach, Bd. 59. 1890, 244–245, a nověji Bíró, Ferenc: A felvilágosodás korának magyar irodalma, Budapest 1999, 231–232.
- ¹¹⁸ Viz Ferenc Kazinczy, Fogságom naplója. *In*: Kazinczy Ferenc válogatott művei. Kiad. Szauder József. 1960, I. k. 211–331. Srov. též český překlad Ferenc Kazinczy a Brno. Věžeňský deník Ference Kazinczyho a jeho pobyt v Brně. Překlad Marcella Husová. K vydání připravil, poznámky a vysvětlivky pořídil a úvodní studii napsal Richard Pražák. Brno 2000, 88.
- ¹¹⁹ Patrně se jednalo o druhý svazek katalogu: Széchényi-Suppl. 2. Katalog muncí je: Széchényi-Catalogus muncium.
- ¹²⁰ Viz dopisy Antala Zechentera Ferenci Széchényimu z Prahy 11. listopadu 1811 a z Prahy 29. února 1812, MOL P 623. V edici dopisy č. XVIII. 1–2.
- ¹²¹ Srov. dopis Antala Zechentera Miklósi Jankovichovi z Prahy 24. listopadu 1833, pozůstalost Miklóse Jankoviche, OSZKK Levelestár.
- ¹²² Viz dále dopisy Antala Zechentera Miklósi Jankovichovi z Prahy 13. února 1834, z 20. října 1834, z 5. listopadu 1834, z 8. září 1835, ze 17. října 1835, z 12. prosince 1835 a z 12. ledna 1836, vše tamtéž. V pozůstalosti Jankovichově se nachází i koncept Jankovichovy odpovědi Zechenterovi z Pešti 4. prosince 1835, který svědčí o Jankovichově dobré vůli Zechenterovi pomoci.
- ¹²³ Wurzbach, Bd. 2. 1857, 295–297.
- ¹²⁴ Srov. list Jeana de Carro Ferenci Széchényimu z Vídně 26. listopadu 1816, MOL P 623. V edici dopis č. XXIII.
- ¹²⁵ Srov. Bright 1835, 13–46.
- ¹²⁶ Pražák 1958, 86.
- ¹²⁷ Týž uveřejnil také dopis Mihálye Vörösmartyho Františku Palackému z 2. ledna 1829. Vörösmarty levele Palackýhoz, Filológiai Közlöny 5, 1957, č. 1, 134–135.
- ¹²⁸ Tento dopis se nachází v Rukopisném oddělení knihovny Maďarské akademie věd MTAKK Irod. lev. 4-r 29 sz.

- ¹²⁹ K Vörösmartyho překladu srov. Pražák 1958, 86. Překlad Aranyův byl uveřejněn v Arany János hátraagyott versei, Budapest 1888, 429–430.
- ¹³⁰ Pražák 1958, 86–88.
- ¹³¹ Wurzbach, Bd. 2. 1857, 324–325, a Rieger, 2. díl, 1862, 104.
- ¹³² Nejúplnější popis této sbírky podal ve svém inventáři Mojmír Švábenský, Cerronihó sbírka. 13. stol.–1845. Inventáře a katalogy Státního oblastního archivu v Brně č. 26, Brno 1973, 1169 stran.
- ¹³³ Cerronihó sbírka, MZAB, sign. G 12, Cerr. I, č. 38–43.
- ¹³⁴ Tamtéž, Cerr. I, č. 73–78.
- ¹³⁵ Tamtéž, Cerr. I, č. 83–87.
- ¹³⁶ Tamtéž, Cerr. I, č. 88–89.
- ¹³⁷ Doklad o pobytu Cerronihó v Pešti přinášejí A budapesti egyetemi könyvtár vendégnőnyvei (1786–1826), EKK J 53. Srov. též Pražák 1967a, 17.
- ¹³⁸ Viz korespondence Juraje Ribaye a Jana Petra Cerronihó MZAB, sign. Cerronihó sbírka, G 12, Cerr. II, 84 a 4 dopisy Jana Petra Cerronihó Juraji Ribayovi, OSZKK Quart. Germ. 568. O styčích Ribaye a Cerronihó psala ve své rukopisné doktorské disertaci Blanka Kubešová–Pitronová, Dvě studie k česko–uherským stykům z konce 18. století, Brno 1952, 78–87.
- ¹³⁹ Oba dopisy viz Cerronihó sbírka, G 12, Cerr. II, 84, MZAB. Srov. též Blanka Kubešová–Pitronová, l. c., 82–83.
- ¹⁴⁰ Srov. listy Johanna Christiana Engela Janu Petru Cerronimu z Vídně 12. ledna 1809 a 1. března 1809, Cerronihó sbírka, G 12, Cerr. II, 9, MZAB. Viz též Deák 1986, 133–136.
- ¹⁴¹ Srov. Jan Petr Cerroni Jakobu Ferdinandu Millerovi z Brna 23. května 1810 a 28. června 1810, OSZKK Quart. Lat. 781/10. Viz též Deák 1986, 141–145.
- ¹⁴² Viz Deák, 1986, 145–151.
- ¹⁴³ Srov. závěť kardinála Pétera Pázmánye z Trnavy 12. listopadu 1636, MZAB, Sběrka Cerronihó, G 12, Cerr. II, č. 314, f. 172, a závěť kardinála Pétera Pázmánye z Trnavy 17. února 1637, tamtéž, Cerr. II, č. 69, f. 159.
- ¹⁴⁴ Viz tamtéž, Cerr. II, č. 266.
- ¹⁴⁵ Viz dopis Ference Széchényiho Janu Petru Cerronimu z Vídně 15. ledna 1812, MZAB, Cerronihó sbírka, G 12, Cerr. II, č. 245, f. 23. Srov. dále Széchényi-Catalogus, Széchényi-Index, Széchényi-Suppl. 1, Széchényi-Suppl. 2, Széchényi-Index suppl. 2, Széchényi-Catalogus numerum.
- ¹⁴⁶ Srov. dopis Jana Petra Cerronihó Ferenci Széchényimu z Brna 20. února 1812, OSZKK Fol. Germ. 803. V edici č. XIX.
- ¹⁴⁷ Srov. dopis Michaela Tekusche Ferenci Széchényimu z Brna 5. března 1812, MOL. P 623. V edici č. XX.
- ¹⁴⁸ K životopisu Michaela Tekusche viz Wurzbach, Bd. 43. 1881, 222–223, Szinnyei, 13. köt. 1909, 1378–1379, a Slovenský biografický slovník, 6. svazek, Martin 1994, 37.

- ¹⁴⁹ Viz dopis Michaela Tekusche Karlu Georgu Rumymu z Brna 19. srpna 1806, MTAKK Magyar irod. levelezés 4-r 14 sz.
- ¹⁵⁰ Kroupa, 1986, 184–190, 196–199.
- ¹⁵¹ 7. sv. časopisu Patrioticshes Tageblatt doporučoval uherským čtenářům Anhang zu Ofner Zeitung No. 49. 1803. (Vereinigte Ofner und Pester Zeitung No. 49. z 19. června 1803., 594.) s tím upozorněním, že v Pešti je k dostání pouze u profesora Schediuse.
- ¹⁵² Srov. např. příspěvky Correspondenznachricht aus Ungarn vom 24. April 1814, Hesperus 1814, H. 8, No 40, 316–317, Literarische Nachrichten aus Ungarn von Hrn. Doktor Rumi in Keszthely vom 1. November 1814, Hesperus 1814, H. II, No 55, 446–447, a Aus Ungarn 25. Dezember 1817, Hesperus, H. 3, No 13, 101–102. O předplatném Hesperusu u pešských knihkupců Kiliana a Eggenberga viz Hesperus 1814. H. 2 (obálka). O maďarských zprávách v Hesperusu viz Fried, István: Romy Károly György a kultúrközvetítő. Filológiai Közlöny, 1963. 204.; Cseh–magyar kapcsolatok a XIX. század első évtizedeiben. tamtéž 1966. 157.; Sopron és környéke a Hesperusban. Soproni Szemle 1964. 182.
- ¹⁵³ Viz Deák 1986, 61–66.
- ¹⁵⁴ Srov. dopis Christiana Karla André Ferenci Széchényimu z Brna 27. září 1812, OSZKK Fol. Germ. 803. V edici č. XXI.
- ¹⁵⁵ Kollányi 1905, 311–313.
- ¹⁵⁶ Hanuš, 2. sv. 1923, 9, 21–25.
- ¹⁵⁷ Srov. katalogy uvedené v poznámce číslo 145 a dále Széchényi-Catalogus manuscriptorum.
- ¹⁵⁸ Viz dopisy Hugo Františka Salma Ferenci Széchényimu z Vídně 10. září 1816 (OSZKK Fol. Germ. 803) a z Brna 22. října 1816 (MOL P 623), v edici č. XXII. 1–2.
- ¹⁵⁹ Víz Gemeinnützige Blätter. č. 91 z 12. listopadu 1812, 738.
- ¹⁶⁰ Srov. M. Baptista Schweitzer, Kirchliche Romantik. Die Einwirkung des hl. Clemens Maria Hofbauer auf das Geistesleben in Wien, Historisches Jahrbuch der Görresgesellschaft, 48. Band, 1928, 413–464. O Hofbauerově českém původu a předcích srov. Josef Kubalík, Apoštol Varšavy a Vídně, Bohemia sancta. Životopisy českých světců a přátel božích. Praha 1989, 250, a Vera Schaubert – Hanns Michael Schindler, Rok se svatými, Kostelní Vydří 1994, 103. Gillemot, Katalin: Gróf Széchényi Ferenc és bécsi köre. Budapest 1933. 14–73. Fraknoi 1902, 347.

Széchenyi Ferencnek írott levelek Cseh- és Morvaországból

O! hätte doch Böhmen einen Széchenyi!

I. Josef Kinsky¹ – Széchenyi Ferencnek

1.

Rousínov, 1780. augusztus 19.

MOL P 623. 9. sz. 54.

Augusztus 13-án megkapta az ezer forintot Assmann kereskedőtől és hitelezőtől, aki öt százalékkal többet adott, megnövelve ezzel a grófnál lévő tőkét. A pénzt legkésőbb március elsejéig visszaadja, s kéri, hogy hasonló helyzetben ő is szolgálataival viszonyozhassa a gróf szívességét, s türelmetlenül várja, hogy láthassa és személyesen mondhasson köszönetet.

Morgenthau² le 19 d'Aout 1780.

Mon cher Ami! En vous remerciant encore un fois pour vous bontés, j'ai reçu les mille florins et le Creancier est le Marchand Assman qui a donné la Somme le 13 d'Aout a cinq pour cent, comme vous lui devez sans cela, il est bien aisé qu'il a pu augmenter le Capital chez vous. Moi pour moi personne je ne manquerais pas de vous rendre l'argent le Premier de Mars le plus tard, et je vous supplie dans une occasion pareille avec moi, et aussi dans tous autres si en est si longtemps que je vivrais, vous me trouverez a votre service,

je suis bien impatient de vous voir et de me remercier de bouch.
Adieu portez vous bien at soyiez assuré de l'estime, amitié et attache-
ment que je vous porte. J'ai l'honneur detre

Cher Ami

Votres tres humble et obéissant serviteur
Kinsky

2.

Sopron, 1781. szeptember 18.

MOL P 623. 9. sz. 54.

Kinsky katonai hírekről számol be Széchényinek: Tige tábornok megkapta a Savoyai dragonyos ezredet, Richecourt a megüresedett Löwenstein, Zeschwitz pedig a Lichtenstein lovassági ezredet. Szívélyes üdvözlését küldi a gróf egész családjának.

Mon cher Ami

Dans ce moment je recois la nouvelle que le General Tige³ a eu le Regiment des Savoije Dragons, Richecourt⁴ le Regiment de Löwenstein vacant, et Zeschwitz⁵ le Regiment de Lichtenstein, je sais que vous prenez part a la Consolation de notre vieux Tige, ainsi comme votre fascon noble et remplis de l'amour du prochain de penser m'est connu j'ai voulu vous le dire pour que nous pouvons nous réjouir tous les Deux. A Madame Votre Mere⁶ et Épouse et a votre respectable familia mes tres humble respect, en vous embrassant je suis

Cher Ami

Votre tres humble serviteur
Kinsky

Odenburg, le 18 de 7bre 1781.

II. Franz Josef Mitrovský⁷ – Széchényi Ferencnek

Pétervárad,⁸ 1786. november 23.
MOL P 623. 9. sz. 54.

Köszöni Széchényinek e hónap 17-én írott levelét, melyben jókívánságait fejezi ki főparancsnoki kinevezéséhez. A kinevezés ténye számára azért is örvendetes, mert Széchényi szomszédságának és barátságának előnyével jár, és kölcsönös szolgálásokat tesz számukra lehetővé.

Hochgebohrner Graf!

Ich bin Euer Excellenz für die mir eröffnete wohlmeinende Gesinnungen und Glückwünsche – wovon mir Dero Zuschrift von 17ten dieses so willfähige Merkmale giebt, gelegenheitlich des Antritts des mir von dem Monarchen anvertrauten General Kommando – auf die verbindlichste Art verpflichtet. Es ist diese Begebenheit für mich um so schmeichelhafter, als es mir den Vortheil Dero angenehmen Nachbarschaft und Freundschaft, der durch wechselseitige Gegendienste zu entsprechen mir jederzeit zum wahrhaften Vergnügen gereichen wird. Ich habe die Ehre mit ausnehmender Hochachtung zu beharren

Euer Excellenz

gantz gehorsamster Diener

Mitrovsky

Peterwardein

Den 23t November 1786.

III. Ignác Born⁹ – Széchényi Ferencnek

Bécs, 1790. december 14.

MOL P 623. 9. sz. 56.

Megköszöni Széchényi Ferenc közbenjárását, mellyel Born számára a magyarországi indigenátus megszerzését támogatja az országgyűlésen. Kéri a grófot, hogy a Festetics György által szavatolt, és Széchényi által kifizetett váltót a Born 20 000 forintra megállapított vagyoni szerződésére vonatkozó nyugta ellenében kézbesítse. Továbbá arról értesíti a grófot, hogy a kísérletekhez szükséges érceket már megrendelte, amelyeket Stampfer gróf utasítására Schmöllnitzből Bécsbe fognak szállítani.

Hochgebohrner Graf!

Ich sehe es als eine meiner vorzüglichsten Pflichten Euer Exzellenz für die thätige Verwendung zu denken, mit welcher Hochdieselben die Proposition wegen des mir zu verliehenden Indigenats auf den königlichen Landtagen unterstützen. Ich weiß, daß ich diese Ehre vorzüglich Euer Excellenz vermögenden Fürsprache zu verdanken habe, und meine Erkentlichkeit für dieses mir bezeugte Wohlwollen kennt keine Gränzen.

Zugleich soll ich Exzellenz gehorsamst ersuchen, mir den von dem Grafen Festetics¹⁰ verbürgten und von Euer Excellenz bereits bezahlten Wechsel, gegen meine Quittung, daß ich die Vermögenscontract stipulierte 20 000 Fl empfangen habe, auszuhändigen, indem der bestellte Advocat des Grafen Festetics Beyschaft geleistet hat, verabfolget, oder aber von Euer Exzellenz wegen des vom gedachten Grafen verbürgten und von Euer Exzellenz bezahlten Wechsels zu monat/20 Fl. an den Herrn Grafen Georg von Festetics nichts haben wollen .

Endlich soll ich Hochderselben noch erinnern, daß ich die zu Abführung der Probe¹¹ erforderlichen Erzte bereits anverlangt habe, welche Seine Exzellenz der Graf von Stampfer oder jedoch

noch nicht weiß, worin mein Vorschlag bestehet, von Schmölniz¹² mit einer eigenen Gelegenheit hieher zu senden anbefohlen hat.

Ich bin mit der Vollkommensten Verehrung

Euer Exzellenz

unterthänig gehorsamster

Born

Wien den 14. Dezember

IV. Josef Bartsch¹³ – Széchényi Ferencnek

1.

Prága, év nélkül [1792?] július 12.

MOL P 623. 9. sz. 56.

Beszámol prágai könyveszerzéseiről az itteni Albrecht illetve Gerle könyvkereskedések útján és ennek anyagi vonzatairól, érdeklődik Széchényi családja iránt, hálálkodik Széchényi nagylelkűségéért, szeretné neki mihamarabb tiszteletét kifejezni Prágában.

Prag 12. July

Euer Excellenz

Was ich von der Albrechtischen Buchhandlung zu Prag¹⁴ vermuthet habe, ist wirklich erfolgt. Die aus dem Altenburger Catalog¹⁵ verlangte Bücher sind zwar meistens erstanden, allein da diese, wahrscheinlich verschuldete Handlung nach Ihrem Eigenen mir gemachten Eingeständnisse Selbe in loco auszuzahlen, und auf Ihre Kosten nach Prag überbringen zu lassen nicht im stande ist, auch Selbst in Sachsen nicht den mindesten Credit hat; So bin bemüßiget gewesen, besonders nach dem der licitant auf baldige Abnehmung dringt, dieses geschäft dem hiesigen Buchhändlern Gerrle

[sic!]¹⁶, der Sie innerhalb drey wochen zu erhaltene Vorschrift, gantz zu übertragen, in der Hoffnung: Euer Excellenz werden meine diesfalls bereits gemachte Anstalten um so eher billigen, weil doch immer besser ist sicher hierinn zu gehen als so namhaftes geld vorauszahlten, folglich aufs Schief zu gehen. Doch erwartet Albrecht für seinen in dieser fache schon gemachte Briefwechsel per 30 Xr, und gehabte Mühe eine kleine Discretion.

Die dem Domherr Schmidt¹⁷ gemachte Erinnerung absichtlich auf die devision, ist bisdaher noch immer ohne alle Würkung geblieben. Dessen ungeachtet aber werde nie aufhören, zu bitten, biß ich Selben zu einen gewissen Entschluß vermöge.

Euer Excellenz haben mir in der Calevenischen Wechselstube¹⁸ 5 Fl. gnädig angewiesen; ich habe selbe unter viehlen Dank, und mit Rührung erhalten. Ich wäre in der That recht betroffen, mich noch immer mit neuen, und so ausserordentlichen Gnaden, die ich nie verdient habe, und nie verdienen werde, überhäufft zu sehen. Und eben dieses soll mir den beständigen stoss abgeben, den höchsten Vergelter um so nachdrücklicher anzuflehen, womit Er dem gantzen Hoch Gräfflichem Hause Seinen zeitlich und Ewige Seegen in Überfluß angedeyen lasse.

Schließlich wünsche von Hertzen: daß der Säuerling¹⁹ Euer Excellenz, so wie Excellenz Gräfin, welcher mich Ebener massen zu Gnaden Empfehle, recht wohl anschlage, denn aber das süsse Vergnügen zu Prag haben möge, Euer Excellenz nebst allen meinen wärmsten Dankgefühl meine tiefeste Ehrfurcht Persönlich darlegen zu können – mit dieser gesinnung Ersterbe

Euer Excellenz

gehorsamster
Bartsch

2.

Hely nélkül, 1795. június 17.

MOL P 623. 9. sz. 56.

A Csehországban tartózkodó Széchényinek szóló levelében Bartsch reméli, hogy a Draskovich-kéziratot a gróf megkapta, ezenkívül további négy hungarikumot sikerült beszereznie számára.

Euer Excellenz werden wahrscheinlich das Draskowitzische Manuscript²⁰ durch den Herrn Kohaut [?] aus dem fürstlichen Lobkowitzischen Hause²¹ nebst den Bücher Verzeichnissen erhalten haben.

Von den Herrn Forstmeister von Ehrenwert, der Sich zu Gnaden Empfielt, habe ebenfalls 4 Stück von den Ungaricis erhoben. Szondi [?] war nicht mehr vorfindig, vermuthlich hat Selber der Ehemalige Besitzer zurück für sich behalten

Empflehle mich zu Gnaden
Josef Bartsch

3.

Hely és dátum nélkül [1795?]

MOL P 623 9. sz. 56.

Kiblin Józseftől értesült a grófné jó egészségi állapotáról (a karlsbadi kúra után); Boroszlóból érkezett könyvek, továbbá a lipcsei Kühn-féle árverés könyveinek jegyzékét küldi. Néhány prágai könyvgyűjteményből is sikerült magyar műveket megszereznie, melyeket pontosan ki is fizetett. A Breitkopf-aukciótól biztos híreket kapott arról, hogy a „Theuerdank” Németországban előforduló négy darabja közül a legszebb, pergamenre nyomott példányát megszerezték. Hírek a Fejérváry-féle könyvgyűjteményről, illetve Ribay hungarika-gyűjteményéről.

Euer Excellenz

Nichts weniger, als Saumseeligkeit war es: daß ich bisdaher mit meinem Schreiben innegehalten habe, sondern blosser Schonung, vorzüglich, weil ich weiß, daß Euer Excellenz von der einen Seite an leeren Complimenten gar kein Belieben tragen, und ich von der anderen Seite wieder zu schreiben schon von Natur nie aufgelegt ware.

Dies ist die Lage meines bisherigen Betragens, die Euer Excellenz um so eher gnädigst bequhemigen werden, da ich ohnehin von Hochderoselben, so wie von Ihro Excellenz Gräfin besten Wohlbefinden von Seiten des Herrn Kyblin²² bestens unterrichtet ware.

Hinüber über dieses Vorläuffige: Eyle ich mit Vergnügen einem Gegenstand entgegen, der mir nun Stoff zu den gegenwärtigen Zeilen gewährt. Und dieser betrifft die vor ein Paar Tügen von Breslau²³ angelangte Bücher, wovon das Verzeichnüß Beygeschlossenen wird.²⁴ Auch jene aus der Kühnischen Licitation in Leiptzig sind hier bereits angelangt; wozu noch eine Samlung Hungarischer Schriften kömmt, die ich zu Prag aus mancherley Büchersammlungen zusammen gebracht habe. Alles ohne Ausnahme ist richtig bezahlt. Auch ich habe das von Seiten Euer Excellenz mir gnädigst angewiesene empfangen, Gott vergelte es tausend fach.

So viehl die Breitkopfsche Auction belangt: so wird selbe (nach sicheren Nachrichten) kaum in drey Wochen können beendigt werden. Indessen aber sind wir eben nach diesen Berichten versichert worden, daß Hochdieselben den Theuerdank,²⁵ NB. das Beste unter den vieren in Deutschland existierenden, und auf Pergament gedruckten Exemplaren würllich erstanden haben.

Wie ich höre: so ist die verkäuffliche Fejervesische Bücher Sammlung²⁶ in Hungarn auf 4000f. abgeschätzt worden.

Ribay hat Seine Hungarica schon hinweg gegeben.²⁷ Mit diesem habe das Vergnügen mich zu ferneren Gnade zu empfehlen.

Verbleibe mit aller erdenklicher Hochachtung und Ehrfurcht
Euer Excellenz

gantz gehorsamster
Bartsch

An Ihro Excellenz Gräffin²⁸ bitte gantz demüthigst meinen Handkuß zu melden, mit dem Beysatze: daß ich jenen glücklichen Zeitpunkt mit Sehnsucht entgegen sehe, wo ich das Vergnügen haben werde, Beyde Hochdieselben baldigst in Prag zu sehen.

Die Bücher sind sämmtlich dem *Herrn* Calve übergeben worden. Noch folgen zwey neue Bücher Catalogen, die ich eben unter dem heutigen Datum nebst den Verzeichnissen der itzt abgelieferten Bücher an den *Herrn* Kyblin addressirt habe.

V. František Šternberk²⁹ – Széchényi Ferencnek

1.

Hely és dátum nélkül [1794?]

MOL P 623. 9. sz. 54.

Visszaküldi Széchényinek azokat az érméket, melyekre nem tart igényt, s megküldi tartozását egy ritka III. Boleslav érméért.

Ich gebe mir hiemit die Ehre Eurem Excellenz diejenigen Stücke, die ich nicht brauchen kann, und die 2 Umschläge derjenigen, die ich zu behalten wünschte, zurück zu schicken. Verstehe ich das recht, so ist die Summe von 1 Fl. 36 kr. dasjenige, das ich dafür schuldig bin, und ich trage diese Schuld hier ab. Dies ist in der That mir sehr genüge Vergeltung der seltene Boleslaw III. den ich erhalte.

Ich bitte Euer Excellenz, mir anzeigen zu wollen, ob ich ihn nicht auf eine würdigere Ort aufwiegen sollte. Leben Sie wohl Herr Graf und erhalten Sie ihre güte Gesinnungen.

F. S.

2.

Hely és dátum nélkül [1795?]

MOL P 623. 9. sz. 54.

Büszke arra, hogy hozzájárulhat a gróf gyűjteményének gyarapításához, annál is inkább, mert lekötöztette Széchényinek. Szíve szerint csak értékes darabokkal állna elő, de ez nem könnyű egy ilyen gazdag gyűjtemény esetében.

Ich bin zu stolz darauf, Euer Excellenz Sammlung mit einem kleinen Beytrag bereichern zu können, um die Gelegenheit die mir ist mein gutes Glück dazu darbietet, nicht mit dem größten Vergnügen ergreifen zu wollen; und das um so viel mehr als ich bei Euer Exzellenz Schuldner bin. Ich wünschte nur mit wichtigen Stücken aufwerten zu können. Die wird aber bei Ihrem Reichtum, schwerlich je der Fall seyn.

Euer Exzellenz ergebener Diener
Franz Sternberg

3.

Prága, 1795. február 15.

MOL P 623. 9. sz. 54.

Hálójáról biztosítja Széchényit azért a barátságért és igyekezetért, mellyel az ő nemzeti éremgyűjteményét felkarolja, támogatja. Szeretné a Neumann által fellelt darabokkal gyarapítani gyűjteményét, amihez Széchényi segítségét kéri. Legfontosabb volna számára a Sptyihněv érem, de a Wladislaw No. 8-at is szívesen megvenné. Szomorú lenne, ha az I. Ottokar érméről bebizonyosodna, hogy az nem eredeti, hanem a Born öntödéből származó brakteáta lenne. A Johann No. 3. kevésbé érdekes, mert a feliratot csak tulajdonítják János királynak.

Prag den 15ten Febr. 1795.

Ich kann Euer Excellenz nicht genug für die Freundschaft und dem gefälligen Eyfer danken, mit welchem Sie sich meine patriotische Sammlung an zu nehmen, die Gütte haben. Es interessirte mich allerdings sehr, die von Herrn Abbé Neumann³⁰ aufgefundenen Stücke, meinem kleinen Schatze einverleiben zu können und ich bitte Euer Excellenz, sie gelegenheitlich für mich in Empfang nehmen lassen zu wollen. Die Münze Spitichnevs³¹ ist mir die Wichtigste – Wladislaos No 8 war mir nothwendig. Auch von Ottokar No. I wäre es traurig, wenn die Beschuldigung, daß es ein unächter, vom Herrn Ignaz Born Fabrick³² herrührende Brackteat sey, sich jemanden erproben lassen sollte. Johann No. 3 ist von daher weniger interessant, weil sie eher Innschrift ist und diesem Könige blos attribuirt wird. Indessen bleibt das ganze einer sehr angenehmer acquisitium für die ich Euer Exzellenz recht verbindlichst danke

Euer Exzellenz

Allerergebenster Diener
Franz Sternberg

4.

Prága, 1769. január 21.

MOL P 623. 9. sz. 54.

Megköszöni a neki küldött érmeket, melyeket Mader professzor kézbesített számára. Soběslaw érmét már beiktatta gyűjteményébe, a brakteátákkal kapcsolatban azonban még nem tisztázott minden. Mióta Széchényit ismeri, érdeklődése a magyar érmékre is kiterjed, különösen, ha módja van azokkal a gróf gyűjteményét gyarapítani. Két dukát leírását mellékeli, az utóbbit lehetősége van megszerezni. Ezért, ha bármelyik hiányozna Széchényi gyűjteményéből, kéri, tudassa vele, ha

*azonban meglennének neki, ne fáradjon külön az írással.
Felesége is a gróf és neje baráti emlékezetébe ajánlja magát,
Dr Mayer is készül írni, Gruber abbé pedig ajánlja magát.*

Prag den 21ten Jänner 1796.

Hochgebohrner Graf!

Ich habe Euer Exzellenz Schreiben nicht eher beantworten sollen als bis ich Ihnen mit geben konnte, daß der mir verbindlichsten Dank, die Nachricht geben konnte, daß die mir gütigst zugesandten Stücke glücklich angelangt waren. Nun hat Sie mir Herr Professor Mader³³ vor einigen Tagen eingehändigt. Die Münze Sobieslaus ist bereits meiner Sammlung, die Ihnen schon manchen wichtigen Zuwachs verdankt, einverleibt; es gibt aber noch so viel dunkles im Reiche der Brackteaten, daß ich mir kaum zutraue den wahren Platz desjenigen dem Sie mir überschickten, so bald ausfindig machen zu können. Seitdem ich das Glück habe Euer Excellenz zu kennen, sind auch Ungarische Münzen der Gegenstand meiner Aufmerksamkeit geworden, zumalen wenn sich die Gelegenheiten darbieten Ihren Schatz damit zu vermehren. Ich lege hier die Beschreibung zweyer Dukaten bey,³⁴ wovon ich den letzten mir alle Augenblick eigen machen kann. Den ersten besitzt ein Mann, der nur anticke Münzen sammlt und dem eine goldne Römische Münze nützlicher wäre. Sollte der eine oder der andere Euer Excellenz abgehen – so bitte ich Sie, es mir zu wissen zu machen. Besitzen aber schon dieselben, so machen Sie sich nicht die Ungelegenheit zu schreiben, und ich lasse die Stücke wo sie liegen.

Meine Frau³⁵ empfiehlt sich Ihnen und Ihrer Frau Gemahlin freundschaftlichen Andenken. Bringen mich Euer Excellenz gütigst in die Erinnerung alle Ihre lieben angehörigen, und bleiben Sie meiner ganzen Hochachtung und Ergebenheit versichert

Euer Excellenz

Unterthänigster Diener
Franz Sternberg

Dr Mayer³⁶ soll diesen Tagen Euer Excellenz geschrieben haben und Abbé Gruber³⁷ empfiehlt sich Ihrem Gnaden

5.

Prága, 1796. április 26.

MOL P 623. 9. sz. 54.

Bizonyára megbocsátja neki Széchényi hosszú hallgatását, de hasznosan töltötte ezt az időt, megszerezte számára a megígért két ritka magyar dukátot 15 forintért. A legközelebbi bécsi postakocsival küldi azokat, valamint az I. Vespasianus érmét. Együttal egy most megszerzhető magyar dukát sztaniol-lenyomatát is küldi. Mader professzorral együtt igen érdekli egy a Széchényi katalógusban leírt II. Vencel brakteáta, melyen a Bohemiae et Ungariae felirat található, ennek kéri a pontos leírását. Büsch úr jegyzékét, melyből nem tart igényt semmire, köszönettel visszaküldi. Felesége, Mayer és Gruber urak ajánlják magukat, ő maga reméli, hogy egy ismételt karlsbadi kúra alkalmával ismét láthatja Széchényit.

Prag den 26ten April 1796.

Hochgebohrner Graf!

Euer Excellenz werden mir gewiß mein langes Stillschweigen verziehen, wenn ich Sie versichere, daß ich diese ganze Zeit gebraucht habe um die versprochenen zwey seltenen Hungarischen Duckaten für Euer Excellenz zu erwerben. Es war daran keinen Tausch mir Römischen Münzen zu denken, und ich bekam sie endlich für 15 Fl. Ich schicke denselben daher mit folgenden nächsten Wiener Postwagen. – Die unangebrachte Münze I. Vespasiani, und die zwey erkaufte Duckaten.

Ich habe den Staniol-Abdruck eines hier ebenfalls befindlichen und leicht zu habenden Hungarischen Duckaten beygelegt. Da es mich und den Professor Mader (welcher sich gehorsamst empfählt)

sehr interessierte mit einem in Euer Excellenz Catalog beschriebenen Brackteat Venceslai II.³⁸ – auf welchem der Titel Boemiae et Ungariae erscheinen soll, naher bekannt zu werden, so bitten wir beyde, um eine genaue Zeichnung derselben, welche (wie die beyliegenden) die Schattierung der Vertiefung und das Maaß dieser Vertiefung mittels einer Durchschnittlinie angeben müste – und noch mit Anmerkung des Gewichts und des Silber gehalts. Das Verzeichniß des Herrn Büsch,³⁹ aus welchem ich nichts brauchen kann, stelle ich mit Danck zurücke.

Ich bitte Euer Excellenz, mich Ihrer Frau Gemahlin zu Gnaden zu empfehlen, die meinige wünscht Ihnen beyden besonders genannt und die Herrn Mayer und Gruber Ihnen angelegentlichst empfehlen zu werden. Ich schmeichle mich der Hoffnung Euer Excellenz bey Gelegenheit der Wiederholung der Carlsbader Cur zu sehen, und verbleibe indessen mit der vorzüglichsten Hochachtung
Euer Excellenz

Gehorsamer Diener und Freund
Franz Sternberg

6.

Hely és dátum nélkül [1796?]
MOL P 623. 9. sz. 54.

Neumann abbé megküldött darabjaiból a számára szükségeket kiválasztja, a többöt köszönettel visszaküldi Széchényinek.

Euer Excellenz beschäme mich durch die wiederholten Beweise Ihrer Güte. Ich werde so frey seyn unter den überschickten Stücken des Herrn Abbé Neumann, die mir nötigen auszusuchen und die übrigen Euer Excellenz zurück zu stellen, – und bitte Sie meines Danks und meiner ganz vorzüglichen Hochachtung versichert bleiben zu wollten.

Franz Sternberg

7.

Prága, 1803. július 7.
OSZKK Fol Lat. 1678/III.

Megkapta a neki ajándékba küldött katalógust a levél kíséretében, de németországi utazásából hazatérve csak most köszöni meg. Széchenyi patriotizmusából merített ösztönzést, ő is hasonló áldozatot kíván hozni saját nemzete számára. Ilyen megfontolásból gyűjti nagy szorgalommal a csehországi érmekeket, és ebbéli igyekezetében az a tudat sem tartja vissza, hogy Széchenyi ezen a téren is megelőzi. A jó szándékot tekintve hasonló akar lenni Széchenyihez, bár a hazának szerzett érdemekeit illetően nem léphet a nyomába. Köszöni a háromkötetes katalógust, mely a magyar irodalom megismertetéséhez bizonyára igen fontos lesz, és várja a megígért folytatást. Azt kívánja, sokáig éljen és tevékenykedjen szeretett hazája javára.

Hochgebohrner Graf!

Ich habe längst das schätzbare Geschenk Ihres Katalogs und die begleitende Zuschrift erhalten; Diese aber, da ich zu einer schleunigen Abreise in das Deutsche Reich genötigt wurde, nicht eher beantworten wollen, als bis ich mich wieder auf vaterländischen Boden, und an dem Orte befinden würde, an welchem mir das Glück zu Theil ward, Ihre nähere Bekanntschaft zu machen. Es schien mir, daß mein Dank Ihnen, so zu sagen, eigentlicher an dem Orte gebühren, an dem ich Ihrem Patriotismus Nahrung für den meinen gefunden habe, und an dem ich meine Nation ein Opfer, denjenigen ähnlich das Sie der Ihrigen so ähnlich gemacht haben, einst zu bringen wünschte. Eine solche Hoffnung belebt den Eifer mit dem ich, (nicht ohne Glück) Böhmische Münzen sammle, und den auch die Gewißheit von Ihnen übertroffen worden zu seyn, nicht erkalten soll. Ich will Ihnen in der Güte der Absicht gleich werden, wenn ich auch die Größe Ihren Verdienste um das Vaterland hier nicht erreiche.

Empfangen Sie nun, Edler Mann, meinen herzlichen Dank für die übersendeten drey Theile eines Werkes, welches zur Kenntniß der ausgedehnten Ungarischen Litteratur gewiß wichtig und mir in aller Rücksicht interessant ist, und für die mir gütig versprochene Fortsetzungen, denen ich mit gespannter Erwartung entgegen sehe.

Mögen Sie lange und glücklich dem Lande, den Sie solche Beweise Ihrer Liebe geben, erhalten werden, und stets der freundschaftlichen Hochschätzung versichert bleiben, mir der ich die Ehre habe zu beharren

Euer Exzellenz

aufrichtigster Diener

Franz Graf von Sternberg

Prag den 7t Julius 1803.

VI. Jáchym Šternberk⁴⁰ – Széchényi Ferencnek

Březina,⁴¹ 1803. május 1.

OSZKK Fol. Lat. 1678/III.

Megkapta a Széchényi jóvoltából már országos könyvtár katalógusát a gróf jóindulatának jeleként és saját könyvtára díszéül. Az utókor számára ugyanolyan emlékmű lesz ez, mint Salzburgnál az a hatalmas sziklába vájt út, amelynek felirata: „Rólad beszélnek a sziklák”. Ha ő maga keveset tehetett hazájáért ezekben a zűrzavaros időkben, nem az akarat hiányzott, hanem az erő. Ha körülményei engedik, ha van még egy kis ideje hátra, szándékában áll anyanyelvére átültetni azokat az ismereteket, amelyeket legutóbb Franciaországban és Angliában szerzett.

Excellentissimo Domino Comiti
Francisco Szechenyi *Sacrae Caesareae* Majestatis
Consiliario intimo Comes Joachimus
Sternberg *Salutem Plurimam Dicit*

Indicem Bibliothecae Hungaricae munificentia tua regnicolaris accepi, et in gratam memoriam tuae in me benevolentiae et Bibliothecae meae ornamentum reposui.

Erit et hoc posteritati monumentum, ut in ditione Salisburgensi per immensam saxarum molem perfracta via, cui brevis est felix inscriptio: te saxa loquuntur.⁴²

Si perpauca tantum in patriae meae emolumentum inter belli strepitus et Europae varias calamitates et strages saeculi nostri perficere licuit, defecere vires, non voluntas⁴³; quid de iis, quae novissima itinera in Galliam utque Angliam me edocuerunt, in patrias voces convertere⁴⁴ circumstantiae sinent, tempus, si a Stygiis eris vix reduci nova virtute operare licet, docebit.

Vale. Dabam Brzezinae in Bohemia

1. Mense Majo 1803. Joachimus Comes
Sternberg

VII. Josef Anton Riegger⁴⁵ – Széchényi Ferencnek

1.

Prága, 1795. április 11.
MOL P 623. 9. sz. 56.

Reméli, hogy Széchényi szerencsésen megérkezett (feltehetően Karlsbadba). Szívességet kér nővére (Carignani özvegye) számára, akinek egy peres ügyben benyújtott hivatalos feljegyzéséhez kéri a gróf támogatását. Emberbarátnak nevezi őt, akihez bizalommal fordulhat kérésével.

Exzellenz!

Ich hoffe, und wünsche es, daß Euer Exzellenz Ihre Reise im hohen Wohlseyn werden zugebracht, und glücklich angekommen seyn.

Und gleich bey dieser Gelegenheit muß ich um eine Gnade bitten, und meine Schwester, Wittve von Carignani,⁴⁶ bestens empfehlen. Sie leget ein gehorsamstes Promemoria bey, und bittet um gnädige Unterstützung. Ihr Gesuch und ihre Sache scheint mir, sowiel ich davon weiß, gerecht zu seyn.

Eure Exzellenz sind Menschenfreund – und dieß ist mit wenigen Worten gesagt.

Ich darf also ganz sicher hoffen, daß ich mit meiner Empfehlung keine Fehlritte wage werde.

Ich bin mit aller Ehrfurcht und Hochachtung

Eure Exzellenz

unterthänigster Riegger

Prag den 11. April 1795.

2.

Hely és dátum nélkül [Prága, 1795–1796]

MOL P 623. 9. sz. 56.

Beszámol a megbízások teljesítéséről: a kért művek, többek közt Bonfini, Eutropius megszerzéséről.

Exzellenz!

Nunmehr werde ich Rechenschaft über alles, was noch nicht geschah, geben.

Für die Republicas⁴⁷ und Bonfinius⁴⁸ ist alles mit einem Soog abgethan. Für den alten Eutropius⁴⁹ wünschte der Überlasser nur

eine andere Edition zu erhalten. Wenn es Euer Exzellenz erlauben, so werde ich es über mich nehmen: die gänzliche Ausgleichung zu treffen.

Ich bin mit aller nur möglichen Verharrung

unterthäniger Riegger

3.

Hely és dátum nélkül [Prága, 1795–1796]

MOL P 623. 9. sz. 56.

Széchenyi távolléte alatt is mindent megtesz könyvüzleteinek lebonyolításáért. Nagylelkű mecénásnak nevezi a grófot, aki nek minden szolgálatot szívesen megtesz. Egy most kapható elektromos gépezet leírását mellékeli. Azt kívánja, bárcsak Csehországnak is lenne egy Széchenyije!

Exzellenz!

Ihre Wünsche sollen gewiß alle erfüllet werden. Ich schätze mich glücklich, etwas dazu beytragen zu können. Die Respublicae,⁵⁰ wovon ich ein Verzeichniß geliefert habe, werden auch einzeln verkauft und die Preise bestimmt werden. Auch in Ihrer Abwesenheit werde ich, wenn Sie es erlauben, Ihre Geschäfte besorgen, und dann erst zeigen können, was man den Umständen und Gelegenheit nach leisten kann.

Großmüthiger Gönner! Ich habe alle Wege eingeschlagen, um Ihnen auf alle Art Dienste leisten zu können. Ich weiß dankbar zu seyn.

Mit Ihrer gnädigen Erlaubniß lege ich die Beschreibung einer Elektrik bey,⁵¹ die hier zu verkaufen ist. O! hätte doch Böhmen einen Széczényi! [sic !]

4.

Hely és dátum nélkül [Prága, 1795–1796]

MOL P 623 9. sz. 56.

A könyvjegyzékekben megjelölt könyveket küldi megtekintésre Széchényinek, a kiválasztottakat majd beszerzi. Hálával tartozik a grófnak iránta való nemes, emberbaráti cselekedetéért.

Exzellenz!

Die in den Bücher Verzeichnissen bemerkten Bücher schicke ich zur Einsicht, und allergüthigster Auswahl. In Ansehung der gleiche bleiben Eure Exzellenz selbst das näher zu bestimmen. Ich werde sodann handeln, wie für meine eigene Sache. Eure Exzellenz muß ich gehorchen. An diese erhabene, edle, menschenfreundliche Behandlung werde ich immer dankbar mich zurückerinnern. O könnte ich Ihnen meine Gefühle aufdecken!

5.

Hely és dátum nélkül [Prága, 1795–1796]

MOL P 623. 9. sz. 56.

Könyvügyleteikről, Riegger lekötelezettségéről és Széchényinek tett további szolgálatairól.

Exzellenz!

Für die bisher überschickten Bücher kann ich um so weniger Preise ansetzen, als Eure Exzellenz sich gnädig zu meinem Bleiben wenden, was Sie gethan haben. Ich wünsche nur, daß es wichtige Sachen gewesen waren. Eines und das andere hat doch seinen Werth und seine Seltenheit. Ich hoffe aber noch bessere Sachen leisten zu können. Die Anstalten sind schon getroffen worden. Wenn ich mit dem Reliquis aufwerten kann, so wird es mich un-

endlich erfreuen. Ich wünschte es in keinen besseren Händen zu übergeben und vielleicht wird es manchmal Euer Exzellenz erinnern an

Ihren Riegger

VIII. Antonín Strnad⁵² – Széchényi Ferencnek

1.

Prága, 1795. május 27.

MOL P 623. 9. sz. 56.

Tájékoztatja a grófot, hogy sikerült végre megszerezni a Draskovich püspök feljegyzéseit tartalmazó kéziratkötetet, amit el is küld Széchényinek; számlát saját nevében adott; a fiatal szerzetesnek, aki a kötetet elhozta, lelkére kötötte, hogy a másikat, a Csáky-féle kéziratot is igyekezzen megkeresni. Ha ez utóbbi eljut hozzá, a lemásoltásáról gondoskodik.

Illustrissime ac Excellentissime *Domine Domine Sacri Romani Imperii Comes!*

Tandem bonis avibus et post tot rerum molimina et cunctationes (non tamen Fabii⁵³) adlatus est Tomus adnotationum Episcopi Draskovich⁵⁴, quem Bibliothecae⁵⁵ custos vix exterius noverit, quia in medio cubili nobis se praesentibus videndum in terra stitit; quemque religiosus Juvenis e praelectionibus rediens et in Bibliotheca catalogi redactor illico inventum ad me detulit, et ego Excellentissimo *Domino Domino* Comiti vero cum solatio transmitto. Apocham meo nomine dedi, sed eidem religioso homini ea qua par est energia imposui, ut alterum MS in folio a Czáky⁵⁶ conscriptum quanta potest diligentia et simul celeritate exquirere conetur, quod ego hic loci describendum illico curabo, si (felix eheu) accepero. Nolim igitur, ut cum descriptione in Thermis⁵⁷ Tibi Excellentissime

Domine negotia facessas, sit Tibi potius comes in Patriam Drasskovicus, Tecumque incolumi ad sedem Tuam commigret, quod ex animo vovet

Tui Excellentissime Domine Domine

Pragae die 27 Maii 1795.

reverentissimus
Antonius Strnad
Astronomus Regius mp

2.

Prága, 1795. május 30.

MOL P 623. 9. sz. 56.

A Karlsbadba címzett levélben Strnad elnézést kér Széchényi-től, hogy ott-tartózkodásának első napjaiban zavarja, de utasítást kér; küldjék-e utána a Draskovich-féle kéziratkötetet, mivel Bartsch, akihez továbbították, nem kapott megbízást ezzel kapcsolatban. Bartsch már kétszer járt a perjelnél a Széchényi által keresett könyvek ügyében, ő maga pedig ismét szolt a fiatalabb szerzeteseknek, hogy próbálják azokat megszerezni. Az augsburgiak és a nürnbergiek még nem válaszoltak; az augsburgi mechanikus több gépezet elkészítésével van elfoglalva; a nürnbergi, akinek a két pár glóbuszt kell Bécsbe küldenie, valószínűleg a többi megrendelt tárgyat is azokkal együtt küldi majd, hogy a költségeket csökkentse.

Excellentissime ac Illustrissime Sacri Romani Imperii Comes
Domine Domine Gratosissime!

Quodsi primis illico diebus Tuae in thermis Carolinis⁵⁸ commorationis molestiam Literis meis legendis habeas, benigne ignosce, siquidem die ipsa abitus Bartschium⁵⁹ conveni, qui plenus dubiis et admirabundus mihi narravit: sibi MS in folio (Draskovich⁶⁰ in margine vel á Tergo notatum) submissum esse cum hac animadver-

sione: ad Thermas Carolinas mittendum; iam vero asserit Bartschius: sibi nihil commissum esse, quod ad Therma mittendum haberet, quare ex Te Excellentissime Domine prima occasione quaererem, an Liber hic MS Tibi eo mittendus sit, nec ne? Aut, quid hoc faciendum iubeas, significare non graveris; nescio, an libro huic acclusam a me pagellam legeris, qua Tibi Excellentissime significavi, quid hac adhuc die actum sit apud crucigeros. Bartschius quidem binis iam apud priorem⁶¹ vicibus aderat, ut ea, quae adhuc in illa penu libraria reperirentur, et desiderantur a Te, tanto citius exquirantur, et ad locum mittantur sibi destinatum; ego quidem iuniores clericos denuo monui, ut operam omnem navarent, et quo citius, eo melius saltem consignatos exquirerent; forte his adiutoribus negotium facilius terminabitur.

Quid Augustani,⁶² quid Norimbergenses faciant, itidem ignoro, siquidem trium fere hebdomadarum spatio responsum utriusque mechanici avidissime praestolor; primum equidem scio pluribus perficiendis machinis occupatum, et alter, qui duo globorum paria Viennam mittenda habet, probabilius ubi perfecerit haec, residua una eademque occasione submissurus est; quod equidem bene, si sumtibus parcere velit; scribo utique hodie.

Caeterum, ut usus Thermarum Tibi Excellentissime Domine sit auspiciatissimus, ex animo precor, mecumque mei omnes, quos ego una mecum ulterioribus Tuis gratiis commendo, ac ea qua par est cum veneratione manet

Tui Excellentissime Domine Domine

Pragae die 30 Maii 1795.

reverentissimus
Antonius Strnad

3.

Prága, 1795. június 15.

MOL P 623. 9. sz. 56.

Köszönetet mond Széchényi leveléért; beszámol arról, hogy ismételten kérte a szerzetesek perjelét, keressék meg a Csáky-féle kéziratot; Augsburgban és Nürnbergben már csaknem elkészültek a grófnak megrendelt eszközök, remélhetőleg július végére Strnad elküldheti ezeket oda, ahová Széchényi rendel. A továbbiakban is készséggel áll a gróf rendelkezésére; jobbulást kíván neki és hitvesének a karlsbadi és egeri kúra eredményeképpen. Levelét Lenhard prelátussal, csehországi elemi iskolai főigazgatóval küldi, aki karlsbadi gyógykezelésre indul.

Excellentissime ac Illustrissime Sacri Romani Imperii Comes
Domine Domine summe colende!

Literis Tuis mihi gratiose inscriptis iucunditatem tantam conciliasti servulo Tibi devinctissimo, quam qui maxime; ab iis receptis me denuo ad Priorem Crucigerorum contuli, et praeter reliqua notata, cum primis Czaky Ms⁶³ exquirerent oravi, promisit equidem, sed brevi iterum monendus erit, si monitionem ipse non praevenerit.

Augusta Vindelicorum et Nurnberga certior redditus sum: res a me in usum Excellentissimi ibidem commissas ad finem fere perductas et ad me propediem expediendas; quare bene spero fore, ut ad finem Iulii omnia eo sint in ordine, ut sub Tuum Excellentissime reditum aut citius ad agentem Viennam, aut Te abituro una mittantur, prout nempe disposueris.

Si quid adhuc esset, quod iubeas, voluntatis Tuae significatione mihi insinuata illico et lubentissime perfecturus sum; interea precor, ut usus aquarum Carolinarum⁶⁴ et acidularum Egrensiarum⁶⁵ Tibi, et Tuae Excellentissimae sit saluberrimus, Deusque optimus Te Tuis, Tuosque Tibi, Patriae et reipublicae literariae servet quam diutissime incolumem! Praesentium lator est praelatus scholasticus

Dominus Lenhard⁶⁶ et normalium scholarum per Bohemiam supremus rector, qui valetudinis ergo ad Thermas se conferens oravit, num nihil ego eo mittendum habeam; occurrit, ut cum Tu Excellentissime tot Pragae didicisti nosse, etiam hunc Virum vere meritis gravem si noveris, mihi vix disgratiae imputabis.

Interea obsecro ut iisdem gratis et pretiosa benevolentia porro eum prosequi non gravareris, qui Tui et rerum tuarum est studiosissimus et reverentissimus

Pragae die 15 Junii 1795

Antonius Strnad

4.

Prága, 1795. június 26.

MOL P 623. 9. sz. 56.

Értesíti a grófot, hogy lassan minden rábízott ügyet sikerül elintéznie; a tisztelendő perjel kétszer is küldött olyan könyveket, amelyek Széchényi gyűjteményébe illenek, és ígéri, hogy az általa keresett többi munkát is igyekezik felkutatni. Augsburgból a nap folyamán minden műszernek meg kell érkeznie. Hoeschel mechanikus az asztrognosztikont a kívánságoknak megfelelően úgy szerkesztette meg (egy végtelenített csigás mechanizmus segítségével), hogy szépen és pontosan szemlélteti az égitestek mozgását, és az árát is méltányosan szabta meg: ezért a szerkezetért és a két megfelelő termométerért 31 aranyat kér. Strnad áttanulmányozza a használati utasítást, és bármikor készséggel bemutatja működését a grófnak és hitvesének. 80 forintnál nem lett több a kísérőlevélben szereplő összeg, a vám ezért jóval kevesebb lesz. Klinger ígéri, hogy a következő hetekben küldi a többi alkatrészt, így a barométerekkel együtt – melyekhez várja az üvegcsöveket – rövid időn belül mindent a gróf rendelkezésére tud bocsátani. A továbbiakban is kész bármiben Széchényi segítségére lenni. Utóiratként fűzi

a levélhez, hogy Bartsch most értesítette a szerkezet megérkezéséről – elintézi a költségeket, átveszi a vámhivatalban és ellenőrzi, de már most tudja, hogy a Hartig-féle szerkezet sokkal gyengébb minőségű. A termométerek megfelelőek, minden rendben.

Illustrissime ac Excellentissime Sacri Romani Imperii Comes!

Domine Domine Gratosissime!

Res Tuas Excellentissime Domine curae meae commissas exoptatum finem iam iam obtenturus, hac occasione significo et quidem: (a) Prior Venerabilis Crucigerorum omnem impendit operam Tibi ex asse satisfaciendi, binis iam vicibus libellos usui Tuo futuros submisit, inter quos ex coris ignatis sunt: *Turkenkrieg unter dem Grafen Hohenlohe et Zeriny*.⁶⁷ 2. *Beschreibung der Moldau und der Valachey in 4to*.⁶⁸ Krieger *Ratio Turcici belli sub Carolo VI*.⁶⁹ Paul Tafarner : *Gesandtschaft des Grafen Oettingen und Lesslie an die Ottomanische Pforte*.⁷⁰ *Leben und Regierung der Herzoge in Hungarn*.⁷¹ *Luna Ottomanica*,⁷² his addiderunt 10 alios libellos similis argumenti; huic Viro Venerabili cum heri gratias egissem, cum voluptate porro me certiozem reddidit se ultro adlaboratum, curaque et cooperatione Bartschii et in reliquos notatos, et praesertim in Emerici Czáki MS collectanea varia⁷³ inquisitum.

Augusta Vindelicorum omnia hodie (pro coelo et aeris temperie constituta) Pragae adesse debent, quare in officio veredario dispositiones feci, ne prius cistam nisi me praesente tentent aperire; mechanicus Hoeschel⁷⁴ votis et desiderio meo satisfecit, quia astrognosticon⁷⁵ ita construxit, ut et sufficiens obtineatur corporum coelestium augmentum, et motus declinationis (ope cochleae infinitae) delicatissimus, simulque accuratus habeatur, quae duo hanc machinam et commendant, et tamen pretium non multum augent, siquidem tam pro hoc planisphaerio⁷⁶; quam duobus correspondentibus⁷⁷ thermometris (quibus ea, quae deerunt additurus sum notata) iustum constituit pretium 31 aurei caesarei; me hercle, si possem, pro me ipso similem machinam compararem, ita enim contentus sum, ut nihil plus desiderem; hanc igitur (Te Excellen-

tissime Egrae⁷⁸ commorante) in coelo probabo, et ubi omnia in libello consignata problemata percurrero, usum Tibi Excellentissime omnium facile ostendam, idque intra unius diei spatium, si ita arriserit et res Tuae admiserint, ut ipse spectator cum Excellentissima tua coniuge adesse potueris.

Praeterea in literis apertis pretium omnium maius non apposuit, nisi 80 flo; vel ideo telonii pendendi summa in officio telenario multo minor erit, quod me suadente, recte fecit.

Hisce hebdomadis residuas machinulas submittere promisit Klingerus,⁷⁹ quibus obtentis omnia congregata erunt curae meae commissa usque ad barometra, pro quibus tubos vitreos nondum obtinui hos, qui observationibus partim, partim et itineri faciendo apti essent; nihilominus tamen sine curis sis Excellentissime, stato enim tempore etiam illud una cum paradiigmate observationum inserendarum certo certius habebis.

Nihil igitur amplius deesse videtur, quam ut si aliquid adhuc desideraretur, de voluntatis Tuae significatione certior reddas, atque ita votis Tuis Excellentissime Domine Comes ad amussim satisfacere valeam, quod spero fore, ut fiat.

Interea me ulterioribus Tuis gratiis et pretioso affectui, quam etiam Excellentissimae Tuae Dominae Comitissae quam demississime commendo, ac cum ea qua par est veneratione maneo

Tui Excellentissime

Pragae die 26 Junii 1795.

reverentissimus, et
studiosissimus
Antonius Strnad
Astronomus regius

Si ausim orare, Abbati Tuo, viro integerrimo, Giblinio,⁸⁰
salutem et felicitatem significare non gravare.

Bartschius nomine Excellentissimi Domini Comitissae mihi actu expediendo salutem, pro qua summas refero gratias, venit portitor

currus diligentiae et instrumentum adesse epistola consueta significat; solvo impensas vecturae teloniorum et illud recipio, illico probo, sed iam discrimen tantum obtineo, ut Hartegiana⁸¹ machina longe sit inferior. Thermometra correspondent; omnia bona et ad gustum meum et mei Collegae sunt; gaudeo; utinam et Vos Excellentissimi ita gauderetis eo riso,⁸² de quo tamen non dubito.

iterato me commendo gratiis, maneoque
 Excellentissimorum qui supra.

5.

Hely és dátum nélkül [Prága, 1795]
 MOL P 623. 9. sz. 56.

Széchenyi parancsára kiállította Triesnecker bécsi csillagászhoz a kísérőlevelet és itt mellékeli; Triesneckert értesítette a gróf érkezéséről; átküldi a horologium nocturnumot is, amelyet Triesnecker Bécsben csináltat majd meg Voigtländernél (a gróf azalatt Magyarországon tartózkodik); kéri, hogy Augsburgból Hoeschel választát olvassa át Széchenyi, és jelezze, ha a számára elkészített szerkezetek jegyzékéből valami kimaradt. Őmásnap, amikor Klingerneck is válaszol, Hoeschelnek is megírja a gróf további kívánságát. Koppman kocsisnak 44 Ft-ot fizetett, számlát nem kért, mivel Schöninger kocsis aznap vagy másnap meghozza a nürnbergi fuvarlevelet Klingertől, azt Koppman aláírja, ő átvesszi tőle, és ezzel igazolja magát Széchenyi előtt. Koppmannal arról is megállapodott, hogy amint lehet, Bécsbe szállítja a glóbuszokat, és a gróf ügynökénél biztonságba helyezi. – Ebéd után szívesen tiszteletét teszi és személyesen kíván a grófnak jó utat.

Illustrissimo ac Excellentissimo Domino Domino
e Comitibus Szechiny felicitatem!

Litteras ad Triesneckium⁸³ Astronomum Viennensem *Caesareo-*regium ut iussisti, patentes exaravi, et hic adiicio; cum eidem Triesneckio hesterno veredo simul adventum Tuum Excellentissime nunciavi; horologium nocturnum⁸⁴ pariter submitto, quod ille Vienna apud Voittländer⁸⁵ (interea Tu in Ungaria commoratus fueris) perficere curabit; Augusta Vindelicorum responsum Hoeschelii obtentum perlegere non graveris, et si forte ex elencho paratorum instrumentorum, quibus singulis sua sunt pretia assignata, usibus Tuis aliquid omiserit, notare non graveris, cui die crastino uti etiam Klingero rescribere meditor, voluntatisque Tuae significationem ulteriorem manifestabo. Koppmanno aurigae 44 flo solvi, apocham autem solutionis nullam accepi propterea, quod auriga Schöninger (hodie vel cras venturus) Den Nürnberger Fracht-Brief vom Klinger extradere debeat, quam subscribet Koppmannus, et ego ab illo recepturus me Tibi denique legitimaturus; cum eodem Koppmanno ratione globorum Viennam prima occasione deferendorum et ad *Dominem* Agentem deponendorum transegi ita, ut absque curis ulterioribus esse liceat securus.

Interea Tibi Excellentissime iter secudent Tuum Superi, Teque Tuis sanum et incolumem reddant, vovet is, qui Tui est et erit semper

reverentissimus et
ad omnia porro officia
paratissimus
Antonius Strnad mp

a prandiis, si faveris, illico sum compariturus
et praesens Tibi precaturus iter felicissimum,
simulque ex Te Excellentissime excepturus,
quod porro iusseris.

6.

Prága, 1795. november 1.

MOL P 623. 9. sz. 56.

A gróf Prágából való elutazása óta két ládát szállítottatott Koppman kocsisal, az elsöben az asztrognosztikont, a két termométert, a higrométert és a többi apróságot, a másikban a hidrosztatikus és hidraulikus szerkezet alkatrészeit. Ez utóbbi ára 28 Ft; a vámra, a szállításra és egyéb költségekre 6 rajnai forintot költött. Ezt az összeget szeptember óta várja, jóllehet kétszer is írt Széchényi ügynökének Bécsbe, de csak egy választ kapott, amiben ismét számlát kérnek tőle, noha azt ő a kocsisal elküldte. Triesnecker panasolja, hogy augusztus végére a megbeszélés szerint elkészítette a kis szerkezetet, de nem tudja, kinek adja át. – Strnad azt kéri, hozzák el Triesneckerától és a neki megfelelő időben küldjék vissza Prágába.

Illustrissime ac Excellentissime Sacri Romani Imperii Comes
Domine Domine!

Ab habitu Praga Tuo duas cistas expedivi per aurigam nostratem Koppman; et primam quidem cum instrumento astrognostico,⁸⁶ duobus thermometris, hygrometro uno et aliis minutiis provisam, alteram autem machinulas et modulos ad mechanicam hydrostaticam et hydraulicam continentem; pretium ut notum est, posterioris erat 28 flo Nürnberggae, in telonia, vecturam et alia impensi sunt rhenensen⁸⁷ 6 flo; pro quibus ab Septembri pretium exspecto, licet iam binis vicibus ad *Domine*m Agentem Tuum scripserim Viennam, unica tamen vice responsum solum de rite receptis obtinuerim, iteratam autem petiit a me apocham, quam tamen per aurigam expedivi, prouti ab officio telonii obtinui impressam et scripto certificatam.

Praterea diebus hisce Clarissimus Triesneckerus Astronomus Viennensis sibi questus est, quod machinulam⁸⁸ illam ex conducto sub finem Augusti paratam habeat, et modo cui tradat nesciat; optarem

Excellentissime ut Triesneckerus quantocius reddatur certior, et machinula pro Te Excellentissime parata ab illo auferatur, mea vero commoda occasione remittatur Pragam.

Excellentissimae Tuae Dominae Coniugis, cui et Tibi Tuisque valetudinem precamur constantem, me gratiis porro commendo, ac maneo

Excellentissimi Sacri Romani Imperii Comitis Domini Domini
Pragae die 1 Nov. 795

observantissimus
Antonius Strnad
Astronomus Regius et hoc tempore Rector
Universitatis Carolino-Ferdinandae.

7.

Prága, 1795. november 24.

MOL P 623. 9. sz. 56.

A Sopronba címzett levélben Strnad elnézést kér, hogy rektori teendői miatt ritkábban írhat. Örül, hogy Széchényi megkapta levelét. Nem a pénz, hanem a biztonság kedvéért szeretné tudni, hogy a Nürnbergből küldött szerkezetek rendben megérkeztek-e, és elégedett-e velük a gróf. Ő maga átnézte ezeket, és sokkal jobbnak és számban is többnek találta, mint a Hartig-féleket. Összesen 34 Ft-ot fizetett értük, amit alkalomadtán kér a gróftól. Köszöni a Mayernek és neki küldött ürmösbort. A meteorológiai megfigyelésekre megfelelő lesz a következő év januárja, a termométerekkel és a higrométerrel minden rendben, de azt nem tudja, a barométer is elkészül-e. Ha megérkeznek az üvegcsövek, az egyiket a mannheimi barométer mintájára készíti el és elküldi; Gruber azonban, úgy tűnik, elfelejtkezett a dologról. Dobrovsky ostoba, és már attól félnek, hogy újból őrjöngeni kezd, és a Társaságot, melynek titkára, lejárhatja. Teológiailag helytelen dolgokat állít, arról álmodozik, hogy a jezsuita rend visszatér, azt akarja, hogy ennek

az intézménynek az embereit visszahelyezzék, a könyvtárból eladott könyveket visszaadják és így tovább. A marburgi egyetemen a constantisták rendjét leleplezték, 19 hallgatót elbocsátottak és a prágai egyetemnek átküldték névsorukat.

Illustrissime ac Excellentissime Sacri Romani Imperii Comes
Domine Domine, ac Musagetes Gratosissime!

Raritatem Literarum mearum negotiis meis omnino copiosissimis Rectoratui meo adnexis si benignissime excusaveris, novo me gratiarum beneficio cumulabis, ita enim temporis angustiis coarctor frequentius, ut ne quidem meis vacare liceat; hodie, si etiam frequentius manum e charta abrumpere cogar et filum pertexere uti deceret, vix valeam, nihilominus porro scribendum censeo; gaudeo igitur primum, ac vel maxime, quod literae meae Excellentiae Tuae rite extraditae sint, dubitatum siquidem, an veredo publico per Viennam Edimburgam⁸⁹ rite perventurae sint, nec ne; quod cum levatum sit discrimen modo, tutius deinceps fidere petero.

Alterum est: non tam pecuniarum causa, verum potius securitatis, quod nempe scire voluerim, an machinulae Tibi Excellentissime Norimberga submissae, quas ad unam omnes inspexi et longe meliori statu reperi, numero etiam auctiores, quam Hartegianae⁹⁰ sint, ad salivam sint, et num integrae Tibi Sempronii⁹¹ extraditae; pretium earum est 28 flo, in telonia, et vecturam, nisi fallor 5 flo 45 x aut 6 flo expendi, in scheda enim Domino Agenti missa omnia signata erant; in summa ergo, quantum recordari licet essent mihi 34 flo pendendi, pro qua orabo, ubi Excellentiae Tuae commodum fuerit.

Absinthiatum quam mihi, tum etiam Mayero nostro non modo commode, sed etiam salutare veniet, uterque enim stomachi debilitaticus vexamur; interea grates maximas pro gratia Tua in me singulari.

Si observationum meteorologicarum initium cum Januario anni sequentis fiat, satis superque commodum erit; nullus enim dubito, quin thermometra sibi continuo constant; hygrometrum vero munere suo pariter defungetur; an vero barometro provisus iam

sis, ignoro; quodsi nullum adhuc prae manibus esset, hisce hebdomadis vitra passaviensia⁹² a me nunc constituta advenient, quorum unum secundum exemplar Manheimensis barometri aptarem, et adaptatum transmitterem; Gruberus⁹³ enim, ut ex sermone intellexi, mihi oblitus fuisse videtur.

Dobravskys⁹⁴ stultus est, et periculum tantum subtimescimus, ne denuo ad extremam deveniat maniam, quod ex aliis iam Excellentissime audiveris, Societati nostrae⁹⁵ cum a secretis sit, praecavendum necessario est, ne in delirio nos compromittat, siquidem visibiles et invisibiles dispescit, et posteriores Δ notat; Providentiam continuo nominat et Societatem Jesu iam iam redire somniat, nuper infra porticum Ecclesiae hybernorum *Patrum* homines huius instituti sibi restitutos voluit, libros quos ex bibliotheca venditos videt, restitui mandat et sic centena alia.

In Universitate Hassiensi Marpurgi⁹⁶ ordo constantistarum⁹⁷ detectus, supremo mandato Principis 19 Academici relegati sunt, et Universitati nostrae pro notitia submissi.

Sed quid ego? tempusne Tibi Excellentissime adeo pretiosum otiosis narrationibus fallam? me hercle in hoc potius intentus esse debui, ut Tu et Excellentissima Tua Coniunx me et meos gratiis ulterioribus prosequamini, favere porro non gravemini ei qui Vestrarum Excellentiarum et totius nobilissimae Domus Vestrae est

reventissimus
Antonius Strnad mp

Pragae die 24 Nov. 795.

ausimne Kiblinio et Diepoldio⁹⁸
humanissimam inscribere salutem?

8.

Prága, 1795. december 24.

MOL P 623. 9. sz. 56.

A Sopronba címzett levélben a következőkről számol be Strnad: mellékeli a Hamburgból Büsch által Gerstner professzornak Prágába küldött levelet, amit neki továbbítottak, hogy juttassa el a grófnak. Saját korábbi levelében elfelejtette megírni, hogy Adams londoni mechanikus megjelentette a nála gyártott valamennyi szerkezet leírását. A rézmetszetű táblák közt ráismert azokra, amelyeket a gróf az özvegy Wallis grófnétól vett. Szívesen elküldi a könyvet, hogy annak alapján Széchényi beszerezhesse Voigtländernél, ami hiányzik. A Riegger-féle kéziratokat és másokat meglehetősen olcsón kiárusították, főleg zsidóknak. Sajnos épp nem tartózkodott Prágában, de Bartsch jelen volt. Tavasz elejétől alkalma lesz az egyetem archívumában kutatni, egyúttal megnézi, talál-e a gróf számára hasznos iratokat is. Amennyiben talál, szívesen készített Széchényi számára hiteles másolatot, ha kívánja.

Illustrissime ac Excellentissime Sacri Romani Imperii Comes
Domine Domine omni observantia colende!

Litteras hic adpositas Hamburgo a Clarissimo Büsch⁹⁹ Professori Gerstner¹⁰⁰ Pragam submissas, mihi que traditas Tuae Excellentissimae Dominationi tradendas habeo, neque dubito, meas ante dies viginti ad Te datas Tibi Excellentissime rite fuisse traditas; in his autem, quod res Tuas vel maxime concernit, oblitus sum significare: a Domino Adams¹⁰¹ Londinensi mechanico celeberrimo luci publicae datam esse Descriptionem omnium instrumentorum tam geometricorum, quam etiam aliorum apud se fabrefactorum; in tabulis aeri incisus oculos feriere meos illicoque in memoriam revocata sunt illa, quae Tu Excellentissime Comes a vidua Comite Vallis¹⁰² hic loci 20 ducatis emisti. Liber hic si Tibi prae manibus non esset, hunc illico submittere iam compactum paratus sum propterea, quod hic Tibi

futurus sit manufactor, ut defectum in cista suplere possis apud Voightländer,¹⁰³ MS Riegeriana¹⁰⁴ et alia, pretio valde exiguo, et Judaeis potissimum sunt divendita; dolui sane, quod me Praga absente venum sint proposita, Bartschium tamen adfuisse scio; an aliqua pro Te Excellentissime emerita sint, istud ignoro. Sub veris initium occasionem nanciscar (in Universitatis nostrae Archivio discutiendo) videndi an aliqua essent, quae usui Tuo essent Servitura, quorum copias authenticas hic loci describendas Tecum, si placuerit, lubentissime communicaturus. Interea Tuo et Excellentissimae Tuae Coniugis ulteriori favori et pretiosis gratiis meos una mecum commendo, ac iugi cum veneratione maneo

Tui Excellentissime Domine Domine

reverentissimus

Antonius Strnad mp

Pragae die 24 Dec. 795

Ad Calendas Januarias 1796 vota mea sincerissimo de corde manantia si gratiose susceperis, gaudebo quam vel maxime; Deus Te Tuosque servet Sibi, Regi, Regno et mihi quam diutissime!

9.

Prága, 1796. január 19.

MOL P 623. 9. sz. 56.

Sopronba címzett levelében köszönetet mond a grófnak iránta való egyedülálló jóságáért. Noha nem képes háláját úgy kifejezni, ahogy kellene, élete végéig nem szűnik meg tanúsítani; jól tudja, hogy Széchényi mindig is különösen jóindulatú és kegyes volt övéi iránt.

Excellentissimo ac Illustrissimo Sacri Romani Imperii Comiti
de Széchényi, Salutem et felicitatem!

Pro beneficio Tuo in me singulari etsi gratiam referre non possim, quanta debetur, cum tamen habenda sit, quantam vel maximam

animus meus referre possit, talem nunc reddo, reddamque, quoad vixero, ut illam nulla memoria, aetas nulla obliterare valeat; utinam par essem sensus omnes animi erga Te mei manifestandi! verum cum me facultates deficiant, voluntatis meae significationes ulterior Tua in me benevolentia et gratia supleat, necesse est; quod Te facturum Excellentissime! tanto certius mihi adpromitto, quanto etiam sciam fundatius: Te erga Tuos egregie semper ut discretum, ita et gratiosum fuisse.

Excellentissimae, Lectissimaeque Coniugi Tuae, si me et meos commendaveris, novo gratiae beneficio cumulabis; ego interea nihil praetermittam, quin ulteriori favore dignus habear. Vale igitur quam optime, ita diutissime faveque Tui

reverentissimo
Antonio Strnad.

Pragae 19 Jan. 796

10.

Prága, 1796. április 20.

MOL P 623. 9. sz. 56.

Szemrehányásai miatt tréfásan Massagetesnek szólítja Széchényit. Nem az ő hanyagsága, hanem Ungar betegsége volt az oka, hogy halogatta levele elküldését; Ungar ugyanis csatolni akarta saját írását. Őt méltatlanul éri vád, mivel négy levelet is írt eközben, amiket nem adtak át a grófnak. Vajon az efféle ügylet is gyűlöletes a jakobinus-utánczók számára? Csak azért nem tépi össze levelét, mert Széchényi könyvgyűjteményére vonatkozik. Bárcsak prófétai lelkület szállná meg, hogy előre látva a bolondok kíváncsiságát, átkokkal tölthetné meg levelét és azoknak a gonosz emberi lényeknek, ama sátáni nyájnak így készítené elő, hogy elolvassák. – Az egyetem köszöntőversét a király születésnapja alkalmából, amit ő mondott el nyilvánosan, és amit ki is nyomtattak, félreteszi a gróf mielőbbre várt érkezésére.

Illustrissimo ac Excellentissimo *Sacri Romani Imperii* Comiti

Salutem et continuam Felicitatem!

Quodsi litteris Tuis Excellentissime Masagetes!¹⁰⁵ tardius, quam par sit, respondeam, istud non culpa meae qualiscunque negligentiae, sed Ungarii¹⁰⁶ cum valetudine sua dimicantis fere continuis viginti diebus accidit, qui suas meis acclusas voluit literas, propterea meas in dies distuli.

At – quod in exordio scribis: tacuimus uterque diu satis, illud me non modice attonitum reddidit; quaternas enim interea ad Te Excellentissime exaravi literas, quarum nullam Tibi extraditam, exinde arguor; an etiam commercium istud nostris Jacobitarum imitatoribus odiosum est? me Hercle! nihil literarum sufractione mearum obtinent amplius, quam quod res Tuas et supelectilem literariam concernentes supprimant, de his enim potissimum erat scriptionis meae ad Te argumentum; aliud vero plenum actionis gratiarum, pro dono vini absinthii.

Utinam mihi liceret subiri genius propheticus! ut praevisa denuo scurrarum curiositate paginam maledictis refertissimam consignarem et legendam malevolentissimis homuncionibus, et vero illi satanae gregi praeparare possem!

Vota nostrae Universitatis in die natali Regis Augusti concepta et a me publice dicta, typisque commissa, sub adventum Tuum servo, quem mihi maturissimum, Tibi et Tuis felicissimum exopto!

Excellentissimae et Lectissimae Dominae et Coniugi Tuae, quam ego ex animo vere reveor, et fave dicto! sancte etiam amo, gratiis, sicuti etiam Tuis Tu me commendatum Habebis, commenda, et qua optime, diutissime vive valeque favens porro

Pragae 20 Aprilis 796

Vestrum
reverentissimo
Antonio Strnad.

Salus plurima Comitibus prolibus!
Salus Diepoldio, et Giblinio!

IX. Tobiáš Gruber¹⁰⁷ – Széchényi Ferencnek

1.

Prága, 1795. augusztus 6.
MOL P 623. 9. sz. 54.

*Széchényi július 30-án Lobkovicében kelt leveléből sajnálat-
tal veszik tudomásul, hogy kedves barátjukat nélkülözniük
kell. Sajnálja Széchényi hirtelen elutazását Csehországból.
Ha tudná, hogy a gróf hazafelé tartva Prágában is időzik, ő
is odautazna, főképp, hogy a megbeszélt barométert és termo-
métert személyesen adhassa át neki, de úgy tűnik, ez a talál-
kozás most nem jön létre. Két Schönhofba címzett levelet mel-
lékel Széchényinek Czernin gróftól, aki sajnos nem tudta
azokat személyesen eljuttatni, és elnézést kér, hogy az egyiket
az ott időző Kinský tábornok akaratlanul felbontotta, azt
hívén, az neki szól. A Šternberk család üdvözlését is át kell
adnia Széchényinek, Dr. Mayer, úgy tűnik, fölépült betegsége-
ből. Reméli, hogy a csehországi fürdőkúra jótékony hatás-
sal volt Széchényire és feleségére.*

Euer Excellenz

schätzbares Schreiben aus Lobkowitz¹⁰⁸ vom 30ten Julii hat nicht nur bey mir sondern auch bey der übrigen Ihnen bekannten Gesellschaft die unangenehme Empfindung erregt, die sich gewöhnlich einzustellen pflegt, wenn man der Hoffnung einen sehnlichst gewünschten Freund zu sehen beraubt wird.

Da sich gerade damals bessere Witterung einstellte, so war man geneigt, Eure Excellenz schleuniges Vorbeyreisen eher einem dringenden Rufe nach Hause, als dem Wetter, oder übele Wegen zu zuschreiben, zumahl da die schmeichelhafte Ausdrücke Ihrer Beur-
laubung den eiligsten Abschied von Böhmen zu verrathen schie-
nen. Wirklich bewog mich die Vermuthung, daß Euer Exzellenz
auch durch Prag ohne Aufenthalt passiren würden, auch meine

Rückreise auf 3 Tage zu verschieben. Hätte ich aber nur eine Spuhr von Ihrer Verweilung daselbst gehabt, so würde Schönhof¹⁰⁹ mich zurück zu halten nicht fähig gewesen seyn ; vorzüglich, um das versprochene Barometer und Thermometer Ihnen selbst einhändigen zu können, die Beyde nun freylich warten müßen, bis eine anständige Gelegenheit sich vorfindet, oder ich selbst das Vergnügen haben kann, sie bis zu Euer Excellenz zu begleiten. Beyliegende 2 Briefe wurden nach Ihrer Abreise von Prag nach Schönhof adressirt. Der eröffnete kam in die Hande des aldort anwesenden Generals Kinsky,¹¹⁰ welcher in der Vermuthung, daß er ihm zugehöre, voreilig das Siegel erbrach ; mich aber versicherte, sobald er den Fehler vermerkte, nichts gelesen zu haben. Von mir kann ich dieß mit Gewißheit betheuern. Graf Czernin¹¹¹ machte mir den angenehmen Auftrag, selbe an Euer Exzellenz zu befördern; mit der aufrichtigen Bedauerung, daß er sie nicht selbst habe einhändigen können. Die freundschaftliche Empfehlung der Sternbergischen Familie werden Euer Exzellenz sich besser vorstellen können als ich selbe auszudrücken vermag. *Doktor* Mayer scheint durch seine vorgegangene Krankheit gewonnen zu haben; ich fand ihn besser als ich es vermuthete. Jetzt, da Euer Exzellenz mit Ihrer theuersten Gräfin, (welcher auch nur Sie den hohen Grad meiner Verehrung schildern mögen) sich wieder im Kreise Ihrer lieben würdigen Familie befinden, hoffe ich bessere Wirkung der Brunnenkur für beyde. Zwar darf ich eben darum keine dringende Gesundheitsursache zu einer wiederholten Reise nach Böhmen wünschen; aber wem es an dem ist, daß so eine Reise neue Vervollkommung der Gesundheit geben soll, so bin ich herzlich froh, wieder persönlich meiner warmen Theilnahme an Ihrem Wohlbefinden einiger Maßen Luft machen, und meine aufrichtige Ergebenheit bezeugen zu können, womit ich in jedem Winkel der Welt seyn würde

Euer Exzellenz

ganz eigener Diener
Gruber

Prag am 6ten Aug. 1795.

NS. Darf ich bitten, den Herr. Abbé Gibling [sic!]¹¹² mich zu empfehlen?

2.

Prága, 1803. március 28.
OSZKK Fol. Lat. 1678/III.

Köszönetet mond a grófnak, hogy Mayerral megküldette könyvtárának – azaz most már a haza könyvtárának – katalógusát. Azzal, hogy saját könyvgyűjteményét a köznek átengedte, uralkodóknak és az utókornak egyaránt példát mutat. Grubernek is drága Magyarország emléke, mivel harminc évvel korábban a Temesi bánságban építési igazgatóként azt a feladatot kapta, hogy a királyi tábla számára igazítsa ki a Maros folyó térképét Szeged és Gyulafehérvár között, Bács megyét bejárva pedig kutassa fel a régi folyammedrek nyomait. Köztudott, hogy ezeken át egykor a Duna vize átfolyt a Tiszába. Azért emlékszik örömmel vissza ezekre az időkre, mert a gróf honfitársai sok jószolgálatot tettek neki. Most, hogy már visszavonult, a tudományok és művészetek tanulmányozásával tölti idejét, és örül, hogy Széchényit barátai közé számíthatja.

Illustrissimo et Excellentissimo Domino Francisco Comiti Széchényi Sacrae Caesareae et Regiae Apostolicae Majestatis Camerario, actuali intimo Status Consiliario, Illustris Ordinis Regii Neapolitani Sancti Januarii Equiti, supremo Comiti Inclyti Comitatus Schimeghinensis etc etc.

Tobias Gruber salutem plurimam dicit

Indicem Bibliothecae antea tuae, nunc patriae – quae quidem rationes semper in Te conjunctae fuere – mihi amicissimus noster Dominus Mayer¹¹³ nomine tuo misit. Quo sane magnifico benevolentiae erga me tuae argumento laetor, gratiasque refero, utut impares, sinceras tamen, easque maximas.

Summo me gaudio afficit generosus ille tuus animus, quo domesticum literarum thesaurum publici juris facere decrevisti: quo quasi primo molimine innueres, quid Regibus posterisque porro faciendum incumberet.

Grata mihi etiam est Hungariae quondam a me cultae memoria, ut qui triginta abhinc annis in Bannatu Temesiensi rerum aedilium praefectus stipendia meruerim, fluminis Marusii mappam Szege-dino Carolinam¹¹⁴ usque adverso itinere descriptam tabulario regio reposuerim, ac Comitatu Baczensi peragrato vestigia veterum alveorum indicaverim, quis aquas Danubianas ad Tibiscum olim transfusas fuisse constaret.

Commemorare haec juvat non tam, ut me de Patria tua bene meritum, quam pro officiis popularium tuorum, quibus abunde tum fruebar, gratum intelligeres.

Nunc Caesaris piissimi decreto curis aedilibus solutus in otio literario conquiesco, duplicis Academiae, scientiarum nempe et artium liberalium studiis, ut licet, servio, ac Te Dominum Excellentissimum in amicis habere summopere delector. Vale.

Pragae 28 Martii 1803.

3.

Prága, 1804. március 19.

MOL P 623. 9. sz. 54.

Ismételten hálás köszönetet mond Széchényinek, hogy a nagyobbik katalógushoz hasonlóan a kettős pótkötetet is elküldte, amelyből az első a magyar írók betűrendjében, a második a tudományok sorrendjében tartalmazza a címleírásokat. Ez lehetne a minta más könyvtárak számára is, hogy előbb általános, majd nemzetek szerinti, végül pedig téma szerinti katalógusban tárják fel állományukat. Dicséretes példa erre a göttingeni könyvtár, ahol pontos rendszerben határozták meg az egyes tudományágak ismeretanyagát és határait. Könyvtáros szakember munkája szükséges azonban ahhoz, hogy

a könyvek szakrendjét megállapítsa, illetve azokat – az emberi ismeretek mérhetetlen változatosságát figyelembe véve – úgy osztályozza, hogy minden egyes mű saját megfelelő besorolását elnyerje. Ezért az a férfiú, aki az első pótkötet bevezetését írta (akinek a nevét ugyan nem tudja), nagy dolgot vitt véghez.

Excellentissime Domine!

Pro transmissis binis supplementis¹¹⁵ Bibliothecae hungaricae, altero scriptores hungaros complectente, altero in scientiarum ordinem digesto grates repeto, quas pro majoris voluminis catalogo¹¹⁶ amplissimas habui. Typus is sit et aliis bibliothecis, ut quae reposita habent, primo generali, dein nationali, ac demum mathematicarum catalogo manifestent; sic enim literarum cultoribus quam maxime profuturas putem: in quo quidem Gottingensis bibliotheca laudabili exemplo praeluxit exacto ordine scientiarum materiam limitesque definiens. Sed opus ac labor sit homini bibliothecario librorum ordines statuere, eosque ob immensam fere cognitionum humanarum varietatem ita partiri, ut singula quaeque stationem propriam nacta esse videantur. Quapropter virum,¹¹⁷ qui supplemento primo praefatus est, cujus quidem nomen nescio, magni aliquid praestitisse existimem.

Vale Domine Excellentissime! meque Tibi singulari studio devinctum habe – tuum

Tobiam Gruber mp

Pragae 19 Martii 1804.

X. Josef Mader¹¹⁸ – Széchényi Ferencnek

1.

Prága, 1795. december 10.

MOL P 623. 9. sz. 56.

Közli Széchényivel, hogy mióta a gróf Prágát elhagyta, szorgalmasan kutatott magyar érmék után. Az eredmény elég szegényes, eddig csupán két becsesebb darabot talált. Az egyik Béla király dénárja, de hogy melyiké, azt nem sikerült megállapítania, ezt Széchényitől szeretné megtudni. A másik darab I. József tallérja. Madai nem ismeri e tallért, s a Széchényigyűjteményből is hiányzik. Felajánlja továbbá II. Rudolf 1587. évi fülespénzét és egy nagy rézérmet, melynek előlapján koronás ülő asszony előtte álló gyermek fejére teszi a kezét (Maria Theresa Rome. Kayserin), hátlapján magyar ruhás herceg kardot rántva, lábai alatt jobbról a szlavón, balról az osztrák címer (Josephus archidux Austriae etc.). Béla király dénárjáról megjegyzi, hogy sem Joachim éremkatalógusában, sem másutt nem sikerült megtalálnia. Minthogy e dénár az ő kedves középkori éremgyűjteményéből való, amelyben úgysis kevés a magyar érem, csak más középkori éremért cserébe engedné át e darabot. Tudatja, hogy nemrég vásárolt egy 1300 darabból álló középkori éremgyűjteményt, melyben több mint 20 darab karoling érmen kívül Arnulf bajor hercegnek egy Salzburgban veretett solidusa is megvan. Reméli, hogy Széchényi Prágában helyrejött egészsége változatlanul jó.

Exzellenz

Hoch-und wohlgebohrner Herr Graf

Ich habe mich seit Euer Exzellenz Abreise von hier¹¹⁹ zwar sehr fleissig um Ungarische Münzen bewerben; habe allen meinen Münz-korrespondenten Aufträge gegeben, bisher aber nur wenig aufgetrieben. Doch sind zwey Stücke darunter, die wie ich glaube, von

Belange sind: und weil ich zu dem einen noch einen anderen Liebhaber weiß, so muß ich mich anfragen, ob ich dasselbe für Euer Exzellenz aufheben soll.

Von welchem Bela der in Zeichnung beygelegte Pfennig sey, getraue ich mich nicht zu bestimmen, sondern wünschte dieß von Euer Exzellenz zu erfahren: er ist ganz dünne.

Ein sehr sauber geprägter Thaler *Josef I.* Brustbild; an den Seiten, in der Umschrift, das alt und neu *Ungarische Wape*, und die Hl. Maria. Rückseite *Doppel Adler* mit dem *Ungarischen Wape* und erster: Mittelschildchen. Neben dem Adler, unterhalb: C-H ganz unten: C S H 1708. Man bemerkt aber, daß der 8 aus einem 7 gemacht worden. *Madai*¹²⁰ hat diesen Thaler nicht, und überhaupt nur 2 *Ungarische Thaler Josephs I.*; und nach meinem Auszuge, wenn er richtig ist, steht in *Hochdero Münzkataloge* gar keiner. Ich finde da auch keinen Gulden von *Ferdinand III.*, und könnte mit einem von J. 1653 dienen.

Von *Rudolf II.* eine Münze, mit Henkel, 1/2 lothschweren Brüstbild an den Seiten *Quadrirts Wappen* und Hl. Maria. Rückseite *doppel Adler* etc. K-B. von 1587.

Eine Thaler grosse kupferne Medaille. Eine gekrönte sitzende Frau legt einem vor ihr stehenden Kind die Hand auf den Kopf *Maria Theresa Romische Kayserin* Rückseite der Prinz in *Ungarischer Tracht* den Säbel ziehend: zu seinen Füßen, rechts, wie mir scheint, das *Slawonische*, links das *Oesterreichische Wappen Josephus Archidux Austriae* etc.

1/2 Fl Brüstbild, in einem Vierecke: an den Seiten das *Wappen*, und die Hl. Maria; unten 1/4 Rückseite *Wappen* mit *oesterreichisch burgundischen* Mittelschildchen auf der Brust des *doppel Adlers* N-B von 1702. Umschrift wie gewöhnlich.

Von dem Pfennig des Bela muß ich noch erinnern, daß ich ihn weder in *Joachims Münz- oder Groschenkabinete*,¹²¹ noch in einem anderen Münzbuche angetroffen zu haben mich erinnere. Da er in meine Sammlung gehört, und zwar in mein Lieblingsfach, das *medium aevum* – war überdieß in *Hungaricis* ohnehin so schlecht besetzt ist, so möchte ich ihn nicht gerne anderst, als tauschweise

gegen andere Münzen medii aevi von mir entlassen. Die übrigen Stücke stehen um das, was sie mich gekostet haben, d.i. um 4 Fl 49 X zu dienen. Ich war vor einiger Zeit so glücklich eine ganze meistens aus Münzen medii aevi bestehende Sammlung von 1300 Stücken zu kaufen, die den einzigen Fehler hatte, daß sie theuer war. Aber der Anblick von mehr als zwanzig Münzen der Fränkischen Könige aus dem Karolingischen Stamme, worunter einige meines Wissens inediti, eines Solidus von Bayerischen Herzoge Arnulf, zu Salzburg geprägt, von dem ich ebenfalls nirgends was gefunden habe, und andere dergleichen waren eine zu starke Versuchung für mich.

Ich bitte, Ihre Exzellenz Hochdero Frau Gemahlin meine ehrerbiethigste Empfehlung, und meinen Wunsch, daß ihre in Prag hergestellte Gesundheit¹²² unerschüttert fortdauern möchte, zu melden, und verharre

Eure Exzellenz

gehorsamster
Josef Mader

Prag den 10. Dez. 795

2.

Prága, 1795. december 29.

MOL P 623. 9. sz. 56.

Büszke arra, hogy új darabokkal gyarapíthatja a magyar éremtárat: öt darab érmét 5 forintért ajánl fel Széchényinek, a szállítási költségeket is hozzászámolva az árhoz. Ami Béla király dénárját illeti, a gróf által felajánlott négy darab középkori érméért kész átadni neki. Ismét kéri Széchényit, tudassa vele, melyik Béla király pénzéről lehet szó, szerinte az elsőről, esetleg a másodikról, bár neki nincs sok gyakorlati tapasztalata a magyar éremtan terén. Reméli, hogy hamarosan ismét módja lesz régi magyar királyokkal „személyesen megismerkedni”. Újévi jókívánságait küldi.

Excellenz
Hoch-und wohlgebohren

Ich bin nicht stolz darauf, daß ich ein so reiches *Ungarische* Münzkabinet einen angenehmen Beytrag leisten kann. Was den Preis betrifft, so glaub ich bereits geschrieben zu haben, daß die 5 grösseren Stücke auf 4 Fl. 49 X mir zu stehen gekommen: welche ich also bey Gelegenheit entweder mir in Prag, oder meinem Freunde in Wien, Herrn Hussard Kameralzahlmeister bey dem *Italienischen* und *Niederländischen* Departement (am Schulhofe, oder obern Jesuitenplatze N. 243) anzuweisen bitte. Was den Bela betrifft, so ist er mir zwar theuer zu stehen gekommen, da ich ihm zu Gefallen (weil ich ihn in meinem Auszuge aus hochdero Kataloge nicht fand) eine ziemliche Anzahl anderer ganz unnützer Pfennige mitnehmen müßte. Allein Euer Excellenz biethen mir 4 Medium Aevums Münzen auf einmal an, ohne einen Preis ansetzen, also wie ich es auslege, zum Ersatz für den Bela. So fällt also selbst die Frage weg, was ich fordere. Indessen wäre es eine Gewissenssache, wenn ein armer Professor einen grossen, und reichen Herren etwas in Rechnung zu bringen vergässe, was sich irgend hinein bringen läßt: so muß ich schon so kaufmännisch verfahren, und die Transportspesen aufrechnen. Ich weiß noch nicht genau, was sie betragen, aber sie werden ohne Zweifel aus den 4 Fl. 49 X eine schöne runde Summe von 5 Fl. machen. Die mir zugedachten Münzen sind noch nicht angelangt; und ich sende die meinigen auch um einen Posttag später, weil ich zwar einmal damit weitlich schon auf dem Wege nach dem Posthause war, als mir einfiel, den Bela mir erst abzeichnen zu lassen. Aber mit dem am nächsten Dienstag abgehenden Wagen reisen sie sicher. Ich wiederhole die Bitte, mich bey Gelegenheit zu belehren, von welchem Bela wohl das Stück seyn möchte. Ich glaube, vom 1sten oder allenfalls dem 2ten: ich kann aber leicht irren, da ich gerade in der *Ungarische* Münzkunde wenig praktische Kenntniß habe. Euer Excellenz wären auf dem beßten Wege, sie mir beyzubringen; ich wünschte, daß ich bald wieder Gelegenheit geben könnte, mich einige alte Ungarische Könige in

natura kennen zu lehren. Mit einem Neujahrswunsche will ich nicht läßtig fallen, aber von ganzem Herzen versichere ich, daß ich stäts seyn werde

Euer Excellenz

ergebenster
Josef Mader

Prag den 29. dez. 795.

3.

Prága. 1796. január 4.

MOL P 623. 9. sz. 56.

A cserébe kapott érmeiről ír. A Béla király két darab érme nagyon szép és értékes, ugyanígy nyilatkozik a firenzei garasról és IV. Henrik rézérméről is. Azt sajnálja csupán, hogy II. István ígért érme helyett Zsigmond érmét kapta, ami már megvan gyűjteményében. Az ismételt kérdés mellett, melyik Béláról is van szó, szeretné tudni, vannak-e olyan magyar érmék, melyeken az „S” Stephant jelent, ami egyébként a Sanctus helyén szokott állni. Továbbra is mindent megtesz, hogy magyar érméket kutasson fel.

Excellenz

Hoch-und wohlgebohrner Herr Graf!

Erst heute hab ich von der Deligence das Schächtelchen erhalten. Der Inhalt desselben hat mich zugleich erfreut und bestürzt gemacht. Der eine Bela ist gar sehr schön; auch der andere, seiner doppelten Blessur ungeachtet, sehr schätzbar; eben so der Florentinergroschen (auf welchen ich nur den ganzen Hexameter des Rückens lesen zu können wünschte: Det tibi florere –Florentia vere oder veri) und die Kupfermünze Heinrichs 4. Aber welche unglückliche Verhandlung hat der mir verheissene Stephan II., den ich mit solcher Sehnsucht erwartete, erbitten! Er ist um 300 Jahre jünger

geworden, und heißt Sigismundus. Und daß er gerade ein Sigismund werden müßte, den ich schon habe! Wenn er sich in einen anderen Stephan, oder Peter, oder Andreas, oder Ladislaus, oder Karl, oder Maria, etc., etc. hätte metamorphosiren wollen, so wäre es zu verschmerzen. Doch Euer Excellenz werden diesem Verstoffe der Oedenburger Deligence leicht auf den Grund kommen, und die beßte Remedir treffen. Nebst der wiederholten Anfrage, von welchem Bela wohl das von mir gesandte Stück seyn möge – was zu wissen mich sehr interessirt – nehme ich mir die Freyheit, mich zu erkundigen, ob es nicht Ungarische Münzen gebe, auf denen S. Stephan bedeutet, was freilich sonst Sanctus zu bedeuten pflegt. Mit der Versicherung, daß ich mir ferner alle Mühe geben werde, Ungarische Münzen aufzuspühren, verharre ich mit ehrenbiethigster Hochachtung

Euer Excellenz

gehorsamster
Josef Mader

Prag den 4. Jänner 1796.

4.

Prága, 1796. július 8.
MOL P 623. 9. sz. 56.

Fontos volna számára Vencel király brakteátájának rajzolatával megismerkedni, melyet egyébként Šternberk gróf szándékozik megszerezni. Mátyás király három magyar dukátjának, melyeket lassanként beszerez, megadja a pénzverdei jegyeit, hátha valamelyik hiányzik Széchényi gyűjteményéből. Kettőn Mária és Szent László képe látható, a harmadikon csak Szent László és a négyelt pajzs hétküllös kocsikerékkel. Darabja 4 forint 30 krajcárba kerül. Végül emlékezteti a grófot 5 forint tartozására a télen küldött érméért.

Excellenz
 Hochgebohrner Reichsgraf
 gnädiger Herr!

Da ich immer hofte, daß ich die Ehre haben werde, Euer Excellenz heuer wieder hier zu sehen, auch inzwischen nichts Besonderes von Ungarischen Münzen auftreiben konnte, wollte ich nicht mit einem leeren Briefe beschwerlich fallen. Jene Hofnung scheint nun vereitelt zu seyn, und so werde ich die Aufklärung vermissen, ob der von mir geschickte Pfennig von Bela II oder III sey?

Noch wichtiger wäre es mir gewesen, die Zeichnung des Brakteats vom Wenzel, *König* von Böhmen und Ungarn, um welche aber *Herr Graf von Sternberg*¹²³ gebeten hat; einsehen zu können. Von drey Ungarischen Dukaten des *Königs Mathias*,¹²⁴ die ich nach und nach bekomme, will ich doch die Münzzeichen angeben, weil es möglich wäre, daß gerade diese Stempel Euer Excellenz fehlten. Zwey mit der Hl. Jungfrau, und Hl. Ladislaus, der eine N – T der andere – ich weiß nicht sicher H oder N, doch glaube ich das letztere und ein Schwaan. Der dritte mit Hl. Ladislaus, und 4 feldigem Wappen N.¹²⁵ Jedes Stück steht um 4 Fl. 30 X (wovon jedoch ein Theil, allenfalls ein Pfennig, in irgend einem alten Münzstücke, nach meinem Wunsche bestehen sollte) zu Dienßten. Im Falle, daß was davon anständig wäre, an wen könnte ich dasselbe hier abgeben? Ich nehme mir die Freyheit, auf die 5 Fl. zu erinnern, die mir auf meine im Winter gesandten Münzen, als Ersatz des inneren Werthes, noch zu gutem kommen. Ein *König* Stephan hat sich wohl noch nicht vorgefunden? Ich verharre mit ehrerbithigster Hochachtung

Euer Excellenz

gehorsamster
 Josef Mader

Prag den 8. July 1796.

5.

Prága, 1806. június 26.

MOL P 623. 9. sz. 56.

Értesíti a grófot, hogy a prágai éremárverésre adott megbízását teljesítette: hét darabot vásárolt számára 293 forint 42 krajcárért. A 353. tételnél azonban megszakadt az árverés, mert a zsidók, akik eddig is a legtöbb darabot vásárolták, az egész gyűjteményt együtt akarták megvenni. Sürgeti kiadásainak megtérítését, mert még a tíz év előtti tartozását sem kapta meg a gróftól. Kéréssel fordul Széchényihez: Schönwisner említi numizmatikai munkájában, hogy Endre király 1209. évi oklevelében prágai garasról van szó, s minthogy a cseh numizmatikusok megállapították, hogy 1300 előtt nem volt prágai garas, szeretné tudni, vajon nem hamisított-e Endre király szóban forgó oklevele? Sokat foglalkozott az utóbbi időben magyar numizmatikával, s szeretné Schönwisnernek a középkori magyar éremtanra vonatkozó adatait egy munkájában helyesbíteni. Egy I. Lajos alatt nyomott érmén ez áll: MonetA BVDENSIV – ezzel kapcsolatban kérdezi, volt-e Budának pénzverési joga?

Exzellenz

Hochgebohrner Reichsgraf

Gnädiger Herr!

Es ist sehr schmeichelhaft für mich, daß Euer Exzellenz nach so vielen Jahren, als ich das letztenmal von Hochdenselben ein Schreiben erhielt, sich meiner noch erinnerten, und mit Aufträgen mich beehrten. Nur hätte ich gewünscht, daß bey jeder Nummer das maximum, worauf ich mich einlassen dürfe, ausgesetzt werden wäre. So getraute ich mich gleich bey der ersten (141. Stephan) als schon etlich und neunzig Gulden dafür gebothen wurden, nicht, weiter zu gehen. Bey den folgenden bekam ich mehr Muth, als ich sah, daß fast alle Stücke, der Dukat mit 8 Fl und darüber bezahlt wurden. Ich erstand also

N. 214	um 8. Fl	14 X
215	4.	31
217	85.	10
218	83.	50
222	16.	50
224	10.	17
229	84.	50
	293.	42

Die nächste Nummer wäre nun gewesen 512, allein die Auktion machen mit N. 353 ein Ende, weil die Juden, die bis dahin das Meiste gekauft hatten, ein Complot machten, und schlechterdings die übrigen Nummern alle zusammen kaufen wollten. Auf meine Vorstellung, daß auf diese Art die auswärtigen Liebhaber, welche auf einzelne Stücke Commission gegeben haben, in ihrer gegründeten Erwartung daß stückweise verkauft werde, getauscht wurden, unterblieb das, und der Besitzer versprach, nach einiger Zeit die Auktion zu reassumiren (hier aber in Wien) und Euer Exzellenz es wissen zu machen. Ich bitte um Belehrung, mit welcher Gelegenheit ich obige 7 Stücke übermachen soll, und um Anweisung auf den Betrag dafür, damit ich sie auslösen könne, weil meine eigene Barschaft durch einen Zusammenfluß von ausserordentlichen häuslichen Auslagen ganz erschöpft ist. Ich habe von einem Münztausche noch 5 Fl zu fordern. Wenn Euer Exzellenz sich noch erinnern, so bitte ich bey dieser Gelegenheit darum. Ich wage zugleich ein gar wichtiger literärische Bitten! Schönwiesner¹²⁶ (p. 168, 69) will schon im J. 1209 Prager Groschen¹²⁷ in einer Urkunde des *König* Andreas gefunden haben; und die Böhmisches Numismatiker halten es für ausgemacht, daß vor 1300 in Böhmen selbst keine existirt haben.¹²⁸ Jene Urkunde des *König* Andreas wird wohl interpolirt seyn. Mir wäre ungemein interessant darüber Licht zu haben: weil ich von Ungrischen Münzen, und über Ungarische Münzen ziemlich Viel gesammelt habe, und in einem dritten Beytrag zur Münzenkunde des Mittelalters Berichtigungen und Zusätze zu Schönwiesners Werk liefern möchte.¹²⁹ – Auf einem unter

König Ludwig I. geprägten Oben steht: MonetA BVDENSIV –. Hat die Stadt Ofen Münzrecht gehabt?¹³⁰

Mit ehrerbiethigster Hochachtung verharre ich
Euer Exzellenz

N.S. Da ich keinen Hofeschematismus zur Hand habe, so bitte ich um Vergebung, daß ich die Adresse nicht nach Gebühr einrichten kann.

gehorsamster
Josef Mader
k.k. Prof.

Prag 26 Juny
1806.

(Auf dem Graben im Toskanischen Hause)

6.
Prága, 1806. július 17.
MOL P 623. 9. sz. 56.

A prágai árverésen megvásárolt 7 aranyérmén kívül Széchényi még 21 darabot kívánt megszerezni. Ezeket a gyűjtemény tulajdonosa kész a grófnak 360 forintért átengedni, ha a pénzt előre megküldi. Mayer doktortól különböző nehézségek miatt most nem tudja az aranyérmet megszerezni.

Exzellenz
Hochgebohrner Reichsgraf
Gnädiger Herr!

So eben schreibt mir der Besitzer jener Gold münzen, wovon die Auktion am 23. Juny abgehalten, aber bey der 351sten Nummer abgebrochen worden, daß er mir die Nummern, welche ich ersucht

hatte, in jedem Falle zurückzuhalten, in dem ich darauf Commission habe (nehmlich für Euer Exzellenz: 512, 515, 517, 531, 537, 538, 539, 540, 546, 548, 555, 556, 562, 573, 574, 575, 580, 581, 582, 583, 585) um 360 Fl überlassen wolle. Ich bitte daher, Euer Exzellenz wollen mir baldmöglichst zu wissen machen, ob diese Münzen um diesen Preis anständig seyn; und in diesem Falle den Betrag pr 653 Fl 42X (mit Innbegrif der bereits überschickten Goldstücke, welche 293 Fl 42 X ausgezahlt haben) gerade an mich einsenden. Denn da ich von Herrn Mayer¹³¹ jetzt beträchtlich weit entfernt wohne, und Er bald nicht zu Hause ist, bald wegen kränklicher Umstände nicht gerne Leute sieht, so macht es mir einige Weitläufigkeit, das Gold von Ihm abzuverlangen, und wieder mittelst der nachher eingehenden Rimesse Ihm zu ersetzen.

Mit ehrerbiethigster Hochachtung verharre ich
Euer Exzellenz

gehorsamster
Mader

Prag 17. July
1806.

7.

Prága, 1806. július 24.
MOL P 623. 9. sz. 56.

A kért aranyérméket, melyekért 293 forint 42 krajcárt adott ki, már e hó 15-én elküldte Sopronba. Csak ma kapta meg a gróf 12-éről kelt levelét, valamint Janich udvari ágens írását, aki azt írja, nála veheti föl Mader az érmekért kifizetett pénzt, de ha postakocsival hozatja el, az külön költségeket jelent számára. Segíteni fog Széchényinek a már említett aranyérmek megszerzésében. Amennyiben megvenné azokat, a 360 forintot postakocsival küldje el neki, vagy Bécsbe, Frutsch császári pénztárosnak, aki helyette is kiállíthat számlát.

Hochgebohrner
Verehrtester Herr

Ich habe die für *Seiner* Exzellenz erstauenden Goldmünzen für die ich 293 Fl 42 X ausgelegt habe, bereits mit der den 15ten dieses Monats von hier abgegangenen Diligence, unter der Adresse *Seiner* Exzellenz nach Oedenburg abgeschickt. Erst heute (24sten) erhalte ich Ihren vom 12sten datirten Brief; und in der Zwischenzeit (am 22sten) ein Schreiben von *Ungarischen* Hofagenten Herrn von Janich. Dieser schreibt mir, daß ich das Geld bei Ihm in Wien erheben lassen möchte, weil er keine sichere Gelegenheit habe es mir herein zu schicken. Nun ist aber der k. Postwagen die sicherste Gelegenheit! Dagegen macht es mir neue Umstände, und Unkosten, das Geld mir wieder herein schicken zu lassen. Ich habe seit dem (am 17sten) *Seiner* Exzellenz gemeldet, daß der Besitzer der Goldmünzen, die übrigen Stücke welche *Seiner* Exzellenz verlangten, welche aber wegen abgebrochener Auktion damals gar nicht zu Verkauf gekommen sind, um 360 Fl. überlassen wolle. Sollten *Seiner* Exzellenz diese Münzen um diesen Preis nehmen wollen, so bitte ich mir die ganze Summe von 653 Fl 42 X oder wenn *Seiner* Exzellenz sie nicht nehmen, die 293 Fl 42X mittelst des Postwagens zu schicken, oder sonst hier mir anzuweisen. – Doch eben fällt mir ein, daß ich Ihnen da Weitläufigkeiten verursache, und Sie auch in Abwesenheit *Seiner* Exzellenz an die Versuchungen nicht werden treffen können. Also will ich denn doch Anstalt machen, die 293 Fl. 42 X bey den Herrn Hofagenten zu erheben. Die 360 Fl aber, wenn *Seiner* Exzellenz die Münzen nehmen, wünschte ich aber entweder durch den Postwagen, oder allenfalls daß sie in Wien dem Herrn Frutsch, k.k. Casse beamten (in der Herrengasse N. 38 im Stock departements Hause) ausgezahlt würden, dessen dafür ausgestellte Quittung ich als meine eigene ansehen werde. Ich verharre mit vollkommenster Hochachtung

Euer Hochgebohrn

gehorsamster
Josef Mader

Prag 24 July 1806.

XI. Karel Rafael Ungar¹³² – Széchényi Ferencnek

1.

Prága, 1796. április 20.
MOL P 623. 9. sz. 56.

Ungar megismétli két korábbi levelének tartalmát, melyekben hírt adott Széchényinek a Breitkopf-féle aukcióról, és arról, hogy Gerle prágai könyvkereskedő megszerezte a „Theuerdank” egy ritka szép példányát Széchényi számára, valamint köszönetet mond a gróf által küldött kiváló ürmösborért. Széchényi Strnadnak írott leveléből értesül, hogy ezeket a leveleit nem kapta meg, ezért megismétli kérését Cornides könyvtárának katalógusáról, melynek alapján módja lesz Széchényi könyvtárát magyar művekkel gyarapítani. Várja, hogy újra Prágában üdvözölhesse a grófit.

Hochgebohrner Graf!

Zweymal habe ich mir die Freiheit genommen Eurer Excellenz zu schreiben. Im ersten Brief¹³³ gab ich Eurer Excellenz einige Nachrichten von der Breitkopfschen Auktion und von dem schönen Exemplar des Theuerdank¹³⁴ das für Euer Exzellenz der Buchhändler Gerle erstanden hat, und den ich noch kein gleiches an Schönheit gesehen habe. Im zweyten erstattete ich einen gehorsamsten Dank für den ganz vortrefflichen mir gnädigst überschickten Wermuth. Aus dem von Eurer Exzellenz an Herrn Strnadt¹³⁵ überschickten Brief vermurthe ich, daß Euer Exzellenz auch meine Briefe nicht erhalten haben. Ich wiederhole daher nochmals meine gehorsamste Danksagung für den Wermuth, und bitte auf den versprochenen Katalog des Cornides und dero Bibliothek¹³⁶ nicht zu vergessen, damit ich bald Gelegenheit finde Euer Exzellenz Sammlung von Ungarischen Schriften mit etwas zu vermehren.

Ich suche den Augenblick mit größter Sehnsucht entgegen, wo

mir die Gnade haben werden Euer Exzellenz in Prag zu verehren
und bin mit tiefester Ehrfurcht

Euer Excellenz

Prag den 20ten April 1796.

gehorsamster
Carl Ungar mp.

2.

Prága, 1803. május 7.¹³⁷

[OSZK K Fol. Lat. 1678/III.]

MOL P 623. I. cs. 29. sz. 610. f. Másolat

Tehetségének és hazaszeretetének ércnél maradandóbb emlékművét alkotta meg Széchényi, amikor ilyen gazdag és válogatott könyvtárat gyűjtött össze, majd átengedte hazájának, hogy tehetségeit táplálja vele. Azzal, hogy a magyar könyvtár általa összeállított katalógusait elküldte a prágai könyvtárnak, újabb tanújelét adta a cseh nemzet iránt érzett rokonszenvének, amit már korábbi csehországi tartózkodása idején csodáltak és szerettek benne. Ez az ajándék alkalmas arra, hogy tovább erősítse a magyarok és csehek közti köteléket. Micsoda öröm látni, hogy az előkelők, akik eddig karjuk erejével védtek a népeket, most ilyen szerencsés erőfeszítéseket tesznek a tudományok terén, s hasonló erőfeszítések vállalására ösztökélnek és segítenek is abban! – Saját nevében is köszönetet mond: a gróf ajándékával és levelével ismét bizonyította jóindulatát, amivel korábban, Prágában és egeri gyógykezelésük idején is megörvendeztette.

Illustrissimo et Excellentissimo Domino, Domino Francisco Comiti Szechényi de Sarvari Felső-Videk, Sacrae Caesaræo-Regiæ Apostolicæ Majestati a Sacrationibus Consiliis et a Cubiculis, Comitatus Simighiensis Supremo Comiti, Regni Hungariæ Cubiculariorum Magistro, Tabulæ Septem Virorum Assessori, Regii Neapolitani Sancti Ianuarii Ordinis Crucis majoris Equiti.

Carolus Ungar
 Augusto a Consiliis, et Custodia Bibliothecæ Pragensis
Salutem Plurimam Dicit

Exegisti monumentum aere perennius¹³⁸ et ingenii Tui multis ac reconditis litteris excultissimi, et Tui in Patriam Te ac Tui similibus dignam optimatibus amoris: dum in colligendo locupletissimo juxta et lectissimo librorum adparatu nec operæ, nec sumptibus pepercisti, eundemque alendis Pannoniæ Tuæ ingeniis destinasti.

Quod vero Bibliothecæ Tuæ Hungariæ a Te concinnatis indicibus librariam supellectilem, qua Divorum Mariæ Theresiæ et Josephi II. favoribus Bohemi publice utimur, augeas, rem facis animo Tuo, quem in Te apud nos hospite jam olim suspeximus et amavimus, in gentem¹³⁹ nostram propensissimo plane consentaneam.

Sed et ad firmandum, quod inter Hungaros, et Bohemos dudum intercessit, pulcherrimum illud vinculum insigne munus Tuum sane plurimum valebit. Quidni enim volupe nobis sit, quorum fortissimis dextris adhuc defensi sumus, eorum felicissimos in litteris conatus adcuratius jam nosse, iisque ad paria¹⁴⁰ audenda et exstimulari, et adjuvari?

Quare pro tam luculento Tui in nos omnes studii argumento, quot et quantis Tibi nominibus obstringamus, quando per Te conjicis, nihil est, quod pluribus prædicem.

Patere tantum Comes Excellentissime! ut meo quoque nomine Tibi gratias, quas possum maximas dicam.

Maximum et dono eximio, et literis humanissimis adjecisti cumulum illis benevolentiae significationibus, quibus quum alias Pragae tum Egrae,¹⁴¹ quo ad aquas una veneramus, me beasti, quarum memoriam nulla unquam delebit oblivio. Vale.

Dabam Pragae in Caesereo-Regia Bibliotheca ad diem VII. maii MDCCCIII.

XII. František Valdštejn¹⁴² – Széchényi Ferencnek

1.

Bécs, 1799. március 25.

MOL P 623. 9. sz. 54.

Waldstein megküldi Széchényinek, a művészetek és tudományok pártfogójának az általa kiadott botanikai munka prospectusának néhány példányát a magyarországi kutatóútja során felfedezett növényekről. Európát minden bizonnyal bámulatba fogja ejteni Magyarország gazdagsága, s remélhetőleg a természettudomány is hasznosítja majd. Mivel ez a mű csak Magyarországon honos növényeket ír le, reméli, hogy a magyar nemzet hazaszeretete megrendeléseivel segíti e vállalkozást, ezért kéri a grófot, hogy az itt csatolt példányokat ossza szét környezetében, és buzdítsa honfitársait a megjelenő munka előfizetésére.

Monsieur le Comte

Vous connaissons comme le protecteur des beaux arts et des Science, permettez que je m'adresse a vous en vous envoiant quelques exemplaires du Prospectus d'un ouvrage de Botanique des plantes nouvelles, découvertes dans mes voiajes de la Hongrie.¹⁴³ L'Europe

serait étonné des richesses de votre patrie, par les découvertes faites par un particulier on verra ce qu'on pourrait en tirer pour l'histoire naturelle, si le gouvernement voulait faire quelques dépenses en faisant voyager plusieurs individus. Comme cet ouvrage ne contiendra absolument que des plantes native en Hongrie, je me flatte que la Patriotisme de cette nation aidera par des souscription mon entreprise qui est fort dispendieuse, en conséquence je vous pris donc Monsieur le Comte de distribuer dans les contrées que vous habiter les exemplaires ci joints, et d'animer vous com patriotes a la prenumeration. J'ai l'honneur de rester avec la plus haut considération

Monsieur le Comte
 Votre tres humble serviteur
 François Comte de Waldstein

Vienne le 25. Mars

2.

Bécs, 1802. december 19.
 OSZKK Fol. Lat. 1678/III.

Széchenyi kérésére hálával és nagy örömmel nyugtázza, hogy megkapta könyvtárának – melyet honfitársai használatának szentelt – katalógusát. Kéri, ha megjelenik – mint Széchenyi írja – az első pótkötet a kéziratok katalógusával, abból is küldjön példányt. Az újév közeledtével jókívánságait fejezi ki a következő és az azutáni évekre.

Excellentissimo ac Illustrissimo Domino Comiti Szécheny
 Comes Franciscus Waldstein Salutem Plurimam Dicit

Prompto, uti par est, ac lubenti animo petitioni Tuae satisfacio. Accepi indicem¹⁴⁴ pretiosorum voluminum celeberrimae illius Bibliothecae, quam regia liberalitas Tua popularium Tuorum usibus

consecravit.¹⁴⁵ Pulchrum sane, gloriosum et immortalis memoria dignum, ita bene de patria atque litteris mereri. Quam grata mihi fuerit eiusdem doni submittio, quantamque ex illa tanquam luculentissimo benevolentiae Tuae testimonio voluptatem perceperim, exprimere verbis haud possum.

Solennes igitur Tibi gratias habeo, et si supplementum primum, ut scribis, cum reliquorum operum manu exaratorum¹⁴⁶ catalogo lucem publicam attigerit, et illud mihi pro Tua in me bonitate submittere ne graveris, impense oro. Commendo me ulteriori amicitiae Tuae ac imminente novi anni auspicio opto, ut et futurum illum et plures alios quam felicissimos agas, aeternaque laude florentem meritorum Tuorum gloriam beatus et incolumis summa animi voluptate augeas.

Dabam Vindobonae XIV. Calendas Januarii MDCCCII.

XIII. Josef Dobrovský¹⁴⁷ – Széchényi Ferencnek

1.

Hely és dátum nélkül [1799]
MOL P 623. 9. sz. 56.

Örömeire szolgál, hogy Széchényi hasznát vette szerény nyelvhasonlításainak, amennyiben Gyarmathi még nem merítette volna ki ezt a területet. Ezt a tudóst a vogulok közé kellene küldeni, ahol még sok felfedezni való lenne. Juslenius finn lexikonja valószínűleg megtalálható Magyarországon. Amennyiben az ő Stockholmban vásárolt példányára a grófnak szüksége lenne, elküldi neki, de nem fogad el érte pénzt, hanem jó magyar bort kér gyenge gyomrára.

Edler Herr
(oder Exzellenz, wie man will).

Es macht mir viel Vergnügen, dass Sie von meinen geringfügigen Sprachvergleichen einen guten Gebrauch machen wollen. Sollte aber *Dominus* Dyarmathi [sic!] nicht schon alles erschöpft haben. Diesen Mann sollten die ungrische Magnaten unter die Woguličen [sic!] schicken. Da wäre noch viel zu erndten. Juslenii Lexikon fennicum¹⁴⁸ muss wohl in Ungern zu finden. Wenn ich Ihnen mit meinem in Stockholm gekauften Exemplar dienen kann, so will ich es auf Verlangen schicken. Dafür nehme ich aber kein Geld an, sondern einen guten ungrischen Wein, den ich für meinen geschwächten Magen brauche,

Josef Daubrawsky
manu propriae

2.

Hely és dátum nélkül [1803–1804]

MOL P 623. 9. sz. 56.

A következő ismert műveket küldi annak az embernek, aki magyar könyvtárával oly szép áldozatot hozott nemzetéért és ezzel maradandó emlékművet alkotott.

Euer Exzellenz,
Hochgebohrner Graf!

Nicht leicht hätte ich mich entschliessen können, hier bekannte Stücke an jemand andern zu überlassen, als an einen Mann, der seiner Nation durch die Sammlung der Ungrischen Bibliothek ein so schönes Opfer brachte und sich dadurch ein bleibendes Denkmal stiftete.

Euer Excellenz

ergebenster
Diener
Josef Dobrowsky mp.

Verzeichniss.

1/ Finnischer Catechismus		30x
2/ Grammatica finnica	1f	
3/ Juslenii Lexicon finnicum	4	
4/ Uiber die tscheremissische Sprache	1f	30x
5/ Uiber die wotische Sprache	1	
6/ Uiber die tschuwaschische Sprache	1	
	9f	

Es liegen bey:

Bořivoy's Taufe.

Nachrichten von heidnischen Grabhügeln, welche ich als einen Beweis meiner Verehrung anzunehmen bitte.

Lindenthals Lexicon lapponicon¹⁴⁹ von Ihre's herausgegeben habe ich nicht beygelegt, weil ich vermuthe, dass es als ein neueres Werk etwa in Buchläden noch zu haben sey.

XIV. Jan Mayer¹⁵⁰ – Széchényi Ferencnek

Prága, 1803. március 15.

OSZKK Fol. Lat. 1678/III.

Nagy lelki gyönyörűséggel fogadta a magyar könyvtár katalógusát. Nem tudja eldönteni, vajon a négy éves munka nagyságát, a hozzáértést vagy a nagylelkűséget csodálja-e inkább. Találjon Széchényi követőkre, akik tudományos gyűjteményüket – saját kincstárukat – megnyitják honfitársaik javára. Szerencsekívánatait fejezi ki a magyar nemzetnek jeles fiához, aki hazaszeretetét így bizonyítja. Azért fohászkodik, hogy a szerencsésen elkezdett munka a haza és művelt fia javára befejeződhessen.

Ad Illustrissimum et Excellentissimum
Dominum

Franciscum Comitem de Széchényi de Sávári [sic!] Felső-Videk
Sacrae Caeserae Apostolicae Regiae Majestatis cubicularium,
et consiliarium intimum;
ordinis Regii Neapolitani *Sancti* Januarii Equitem magni crucis,
Supremum comitem *Inclyti* Comitatus Schimeghiensis, etc. etc.

Joannes Mayer, *artium Liberalium, Philosophiae* et Medicinae
Doctor, Consiliarius Caesareo-Regius actualis,
Regni Coloniae Consiliarius aulicus,
Regiae Societatis Scientiarum Bohemae
aliarumque plurium
membrum, etc.

Non sine magna animi voluptate munusculum litterarium: Indicem Promptuarii Typographici rerum Hungaricarum ab Excellentissimo Musarum Patrono et amico recepi. Incertus, operum molem vel solertiam magis in quadriennio spatio an liberalitatem magnatis tanti Regni dignam, admirarer. Gravitationem operis natio Hungarica agratuletur, mirabitur posteritas. Floreat, vigeat nobilissimus Author Instituti, quem divinam artem fruendi affluentiam opum ad amplificandam Doctrinam, juvandos studiosos, et ingenia patria cum immortalis sui nominis gloria procreanda patriae lares concessere. Inveniat imitantes! apparatus litterarios, gazas musarum commodis popularium suorum patere instituentes! Agratulator Hungariae genti de cive illustri amorem ita comprobante, et voto mea depono, ut quae felicibus adeo auspiciis coepta, in patriae et litteratorum bonum ad apicem perfectionis educantur.

Vale Illustrissime et Excellentissime Musarum Patriae Maecenas,
et fave!

Dabam Pragae, Idibus Mensis Martii. MDCCCIII.

XV. Johann Rudolf Chotek¹⁵¹ – Széchényi Ferencnek

1.

Prága, 1803. augusztus 1.
MOL P 623. 9. sz. 54.

Tervéhez, hogy Prágában egy, a magyarországi Georgikonhoz hasonló intézményt alapítson, kéri Széchényit, küldje meg neki a keszthelyi mintaiskola alapszabályzatát egy rövid történeti áttekintéssel együtt. Szeretné megkapni továbbá Széchényi nemzeti könyvgyűjteményének katalógusát. Jóllehet, nem hiszi, hogy a gróf személyesen emlékszik rá, azért ismerve Széchényi nagylelkűségét, reméli, kérése nem lesz hasztalan.

Hoch und wohlgebohrner Graf!

Der Wunsch, eine Anstalt hierlandes zu gründen, welche ich aus vielen Rücksichten von der größten Wichtigkeit zu seyn erachte, und wozu Euer Exzellenz mit einem so edlen Patriotismus das rühmlichste Beispiel gegeben haben, dringt mir die Bitte ab, daß es denenselben gefällig seyn möchte, mir die Statuten Ihres Georgicon, und eine kleine historische Darstellung über den Ursprung und die alleinfalligen späteren Verbesserungen, und Erweiterungen desselben mittheilen zu lassen.

Dürfte ich demselben noch die Bitte um ein Exemplar des Katalogs Ihrer prächtigen Nationalbüchersammlung beifügen?

Obschon ich mir kaum schmeicheln darf, daß Euer Exzellenz sich persönlich meinem erinnern werden, so halte ich mich doch von Ihrem Bestreben, das Gute, wo es meiner gedeihen mag, zu befördern, überzeugt, daß ich hierinn keine Fehlbitte mache.

Mit vorzüglicher Hochachtung habe ich die Ehre zu verharren
Eurer Exzellenz

Gehorsamster Diener
Johann Chotek

Prag den 1ten Aug. 1803.

2.

Prága, 1804. január 20.
OSZKK Fol. Germ. 883.

Nagy örömmel vette a gróf szeptember tizedikén kelt mindkét levelét, melyben megígéri közbenjárását sógoránál, Festetics grófnál a Georgikon alapszabálya ügyében, valamint a katalógus első három kötetét. Ezek a könyvjegyzékek egyetlen könyvtárból sem hiányozhatnak, az övének is díszei lesznek. Széchényi kívánságára mellékeli rövid hivatalos életrajzát, sajnálkozását kifejezve amiatt, hogy ereje nem engedte oly módon szolgálnia hazáját, mint azt szerette volna.

Hoch und wohlgebohrner Graf!

Mit besonderem Vergnügen habe ich dero beide Schreiben vom 10ten September 1803., in welchem Euer Exzellenz wie Ihre Vorsprache bei Ihrem Herrn Schwager Grafen von Festetitz [sic!] wegen der Verfassung seines Landwirtschaftslehreinstituts verheissen, später sodann die in Druck gegebenen ersteren drey Bände dem Kataloge Ihrer vortreflichen, und in Ihrer Art wirklich einzigen Büchersammlung mir zu übersenden, die Güte haben, erhalten, und statt Ihnen hiemit dafür meinen verbindlichsten Dank ab. Die Verzeichnisse dieser, und der anderen noch von Eurer Exzellenz Ihren Mitbürgern auf eine so edle, und großmuthige Art gewidmeten kostbaren Sammlungen können in keiner Bibliothek entbehret werden, und werden eine vorzügliche Zierde der meinigen seyn.

Ihren ausdrücklichen mit so vieler Güte für mich dargestellten Verlangen zufolge setze ich hier meinen ämtlichen Lebenslauf in gedrängter Kürze, und mit dem Bedauern her, daß meine Kräfte nur sehr unvollkommen meinem Wunsche, dem Vaterlande nützlich zu seyn, entsprochen haben.

Nach zweyjährigen Länderreisen wurde ich im Jahre 1771 bei der niederösterreichischen Regierung als Rath angestellt, und diente bey allen drey Abtheilungen dieser Behörde im Kriminal-

Zivil- und politischen Fache über fünf Jahre, nach welchen die unvergeßliche Maria Theresia mich zum Hofrath bei der böhmisch-österreichischen Hofkanzley ernannte. Zu Ende des Jahres 1781. wurde mir von Kaiser Joseph nebst meinen Referaten noch das Präsidium der neu errichteten Zensurhofkommission aufgetragen, bald darauf die Würde eines Seiner 30 wirklichen Dienstkämmerer verliehen; im Jahre 1782. nachdem ich von einer ämtlichen Begleitungsreise des damaligen russischen Großfürsten, dem nachherigen Kaiser Paul dem Ersten, und seiner Gemahlin zurück kam, ernannten mich Seiner Majestät zum Vizepräsidenten dem Hofkammer und Ministerialbankodeputation, und bald darauf zum Hofkanzler bei der mit diesen Finanzstellen vereinigten böhmisch-österreichisch-galizischen Hofkanzley, und sodann mit Beibehaltung meiner anderen Aemten zum Präsidenten der Domainenhofkommission, und der Steuer- und Urbarialhofkommission. Im Jahre 1789. zwangen mich Gesundheits- und ämtliche Verhältnisse alle meine Aemten niederzulegen.

Als Kaiser Leopold zur Regierung gelangte, und die Stände der meisten Erblande eine neue Verfassung erhielten, wurde ich anfangs von den niederösterreichischen und dann von den böhmischen zum Wortführer, und ersten Deputirten erwählt, wenige Zeit darauf von diesen Regenten zum Finanz- und Kommerzminister ernannt, welche Stelle ich bis in das Jahr 1797 begleitete, in welchem Kaiser Franz der Zweyte mich meinem Dienste zu entlassen gerufte.

Ich genoß die ländliche Ruhe im Schooße meiner Familie, und Freunde durch einige Jahre, aber im Herbste 1802. beriefen mich Seiner itzt regierende Majestät, ungeachtet meiner zunehmenden Kränklichkeit, wieder auf die Bahne der Geschäfte, verleihen mir die Würde Ihres wirklichen Staatministers, und befahlen mir, als obersten Burggraf und Gubernialpräsident die Leitung des Königreichs Böhmen zu übernehmen.

Indem ich hiemit Ihrer zeitigen Aufforderung, die ich als eine jeden, den Eure Exzellenz mit Ihren so höchst interessanten Werke beehren, statt eine andere Dankbarkeitsbezeugung, auferlegte

Pflicht ansehe, genug zu thun mich bestrebet haben, ersuche ich Dieselben von dem ausgezeichneten Hochachtung versichert zu seyn, mit welchem ich mich zu nennen die Ehre habe.

Eurer Exzellenz

gehorsamer Diener

Johann Rudolph Graf Chotek

Prag den 20ten Jänner 1804.

XVI. Karel Chotek¹⁵² – Széchényi Ferencnek

Pest, 1809. július 15.

MOL P 623. 9. sz. 54.

Megköszöni a Magyar Nemzeti Múzeum neki megküldött katalógusát, ennek kapcsán sajnálkozását fejezi ki, hogy kora és a körülmények miatt nem tehetett hasonló szolgálatot hazájának.

Hochgebohrner Graf

Ich kann es nur der unverdienten Güte und Nachricht zuschreiben, mit welcher mich Euer Exzellenz seit dem Augenblicke behandelten als ich das Glück hatte mich Denenselben zu nähern, daß Euer Exzellenz auch mir, den so schätzbaren Catalog des Ihrem Nahmen verewigenden ungarischen National-Musäums zusenden wollten.

Indem ich den Empfang dieses, für jeden österreichischen Staatsbürger so höchst interessanten Werkes bestättigen, kann ich nur bedauern daß meine Jahre und einem dieses Verhältniße, mich bisher leider noch nicht im Falle gesetzt haben, meinem Vaterland wesentliche Dienste zu leisten. Wenn der heißeste Wunsch und das eifrigste Bestreben der österreichischen Monarchie überhaupt, und besonders diesem Königreiche einst recht nützlich zu werden, für

ein Verdienst gelten können, so ist es auch das einige, welches mich berechtigen könnte, meinen Nahmen, in der so ehrenvollen Sammlung der ausgezeichnetesten Staatsbürger aufgenommen zu sehen.

Erlauben mir Euer Exzellenz mit der Versicherung meines wärmsten Dankes, auch jene der unbegrenzten Verehrung zu verbinden, mit welcher ich die Ehre habe zu seyn.

Euer Hochgebohren

gehorsamster Diener
 Carl Graf Chotek
 k.k. Hofsekretär

Pesth am 15t July 1809

XVII. Jan Bohumír Dlabáč¹⁵³ – Széchényi Ferencnek

Prága, 1805. augusztus 23.
 MOL P 623. 9. sz. 56.

Fájlalja, hogy betegsége, és a két apátjuk halála folytán a strahovi kolostor és könyvtár reá hárult ezernyi ügyes-bajos dolga miatt eddig nem köszönhette meg, hogy Széchényi elküldte ajándékol könyvtára katalógusát. Tudomása van arról, hogy a Prágai Királyi Tudós Társaság már korábban megköszönte a gróf hasonló ajándékát. Széchényi nevét örökre bejegyzik a strahovi könyvtár évkönyveibe, s a cseh utókor új Hassensteinjeként tiszteli majd. Új apátjuk és az egész kolostor köszönetét tolmácsolja a magáéval együtt.

Illustrissime ac Excellentissime Domine Domine Comes
Musarum Fautor et Orbis Hungarici Decus!

Doleo fatum meum Excellentissime Comes! cui vix sero praestare licet, quod alii jam dudum praestitere. Scio enim societatem scientiarum Pragensem Regiam¹⁵⁴ iam pridem pro ei ab Excellentia Tua peramice dono oblato catalogo praestantissimae Bibliothecae Tuae gratias per litteras egisse; quod officium equidem mihi sanctissimum erat: sed morbi frequentissimi, quibus jam per annos aliquot succubui, vita ruri recuperandae bonae valetudinis causa acta atque alia sexcenta Bibliothecae et Canoniae nostrae duorum Abbatum morte afflicta negotia hucusque manum a scribendo retardarunt. Nunc superatis aliis porro obicibus pennam meam omnino rudem arripio, et immortales Excellentiae Tuae refero grates, quod aequae benigne Bibliothecam nostram Strahowiensem praestantissimae Bibliothecae tuae catalogo exornare decreveris. Perenne sane Nomen tuum in Annalibus Bibliothecae nostrae erit, nosque Nepotibus narrabimus nostris, quanto amore in litteras et in Bibliothecam nostram ferebaris. Posteritas certe nostra Bohema in Te suum alterum Bohuslaum Hassensteinium¹⁵⁵ semper reverebitur, Tuique nominis maxima animi voluptate recordabitur. Accipe et a meo hodierno *Domino* Abbate Musarum cultore maximo totaque canoniam Strahowiensem grates, quasquas reddere possumus; accipe et a me nonnulla pericula litteraria in perenne meae in Te gratitudinis monumentum. Quod si hisce exiguis munusculis animum Excellentiae Tuae recreavero, maximi id loco gaudii reponam.

Illustrissimae, ac Excellentissimae Dominationis Tuae

Pragae 23. Augusti
1805.

Servus humillimus
Godofredus Joan Dlabacz mp.
Bibliothecae Profectus in Strahow.

XVIII. Antal Zechenter¹⁵⁶ – Széchényi Ferencnek

1.

Prága, 1811. november 9.
MOL P 623. 9. sz. 56.

Az 1792. évi diéta és az utána következő országgyűlések a magyar irodalom és nyelv fejlődése érdekében jelentős lépéseket tettek, támogatván azon hazafiak műveinek kiadását, akik anyanyelven írtak. Reméli, hogy a jelenleg Pozsonyban üléselő országgyűlés nagyjai hasonlóképpen fognak cselekedni, bár ezidáig a magyar nyelven író honfiak ezt nem tapasztalták. Zechenter Széchényi jóindulatát és segítségét kéri, mint a múzsák egyedüli pártfogójáét, hogy görögből és franciából fordított verseire hívja fel az országgyűlés figyelmét, és győzze meg az ország nagyjait arról, hogy érdemesek a megjelenésre. Egyúttal angoltól épp most fordított két művét szeretné a grófnak dedikálni és elküldeni nagyrabecsülése jeléül.

Monseigneur!

Après ce louable enthousiasme, que les Hauts États, et ordres du Royaume d’Hongrie ont fait paraître en toute occasion pour le progrès de la Litterature hongroise, et la culture de la langue nationale, surtout dans la Diéta de l’an 1792 et les successives, délibérant par un article séparé sur un point ci important, on avoit lieu d’espérer, qu’Ils prendront aussi des mesures analogues a ce sujet, en facilitant l’impression des ouvrages, que les zélés patriotes s’empres- sent de composer dans cette langue. Cependant jusqu’a ce moment il n’est comparu aucune Disposition pareille, de sorte, que les auteurs hongrois sont encore abandonnés, comme auparavant, à

leurs propre sort, et par conséquent hors d'état, d'exécuter leurs desscin si avantage eux à la Patrie.

Je me trouve dans le même cas a l'égard de mon poème les Argonaute traduit immédiatement du grec d'Apollonius¹⁵⁷ en vers hongrois sous le titre Az árgo hajósok, versezet négy könyvben, et des deux autres, a savoir l'Essai sur l'homme Elmékedés az Emberrül de Pope,¹⁵⁸ et Darthula du célèbre Ossian.¹⁵⁹ Touchant les Argonautes j'ai à la vérité fait l'annonce réitérés par le Courrir Hongrois¹⁶⁰ nomément le 16me 9bre 1810. Nro 27. et 28, et le 25me janvier 1811. Nro 25. afin de m'assurer une prénumération suffisante, et conforme au prix du papier, et de l'impression, qui est déjà monté a un degré exorbitant, mais suivant les les rapports, qui m'arrivent de l'Hongrie, il y a peu d'espérance d'en venir sitot a but, a moins que les Grands du Royaume rassemblés maintenant à Pressbourg ne daignent pas appuyer cette entreprise patriotique par une prénumération plus nombreuse, que le Libraire Simon Pierre Weeber¹⁶¹ Pressbourg recueillera. J'ose donc implorer la grace et le secours puissant de Votre Excellence, comme l'unique Protecteur des muses, de vouloir bien s'interesser d'un poème si digne d'être mis au jour, en le recommandant aux Grands du Royaume, et les engageant, de me prêter Leur aide, étant persuadé, qu'une sezle parole de Vôtre Excellence effectuera plus auprès d'Eux, que cent représentations de ma part.

Touchant les deux autres ouvrages, traduits immédiatement de l'anglaise en prose hongroise, je prends la très respectueuse liberté, de les offrir a Vôtre Excellence come une marque incontestable decce dévouement parfait, que je Lui porte dans mon ame, en attendant avec un desir ardent Sa haute permission de les Lui dédier, et Ses ordres gracieux, comment je pourroit les faire parvenir le plus surement aux mains de Votre Excellence, come aussi, qui seront les personnes assidués qu'Elle daignera choisir, pour en hater, et signer l'impression car enfin dans mon éloignement de

ma patrie, et dans l'impossibilité d'y surveiller moi même, je dois absolument recourir a Sa haute Protection laquelle je tacherai de mériter de plus en plus par les Sentiments de vénération sans bornes, et le respect le plus profond, avec lequel je ferai toute ma Vie!
 de Votre Excellence!
 le très humble très obéissante
 Antoine de Zechenter mp.
 Concepiste de Guerre

à Prague le 9me 9bre 1811.

2.

Prága, 1812. február 29.

MOL P 623. 9. sz. 56.

Gróf Šternberk közvetítésével megkapta Széchényi katalógusait (könyvtárának kiegészítő katalógusát és az éremkatalógust), melyet személye iránti nagyrabecsülésnek tekint, és köszönetet mond érte. Reméli, hogy a gróf kézhez vette novemberben írott levelét, melyben Széchényi segítségét kérte Apollóniosz Argonautikája és két másik költemény magyar nyelvű fordításának kiadásához. Méltatja Apollónoszt, aki korának híres tudósai közé tartozott, és költeménye érdemes arra, hogy magyarul is megjeljen. Ismételten kéri Széchényit mint a magyar irodalom ügyéért elkötelezett mecénást, hogy a jövőben is támogassa őt.

Monseigneur!

Vôtre Excellence a daigné me donner une nouvelle marque de Sa Protection, et Bienveillance, en m' honorant de la Continuation du Supplement de Sa Bibliotheque nationale, avec un cathalogue raisonné du Recueil numismatique du même Institut.¹⁶² Je les ai récu d'abord des mains de monsieur le Comte de Sternberg,¹⁶³ qui s'est

gracieusement offert, de faire parvenir encore mes très humbles remerciements à Vôtre Excellence. Je m'empresse donc, de m'en acquitter avec toute la sensibilité de mon ame, étant pénétré de reconnaissance à tant des traits de bonté, que je ne saurois mériter autrement, que par ce dévouement parfait, que je Lui porterai toute ma vie, aussi garderai je ces livres précieux comme un monument éternel du vrai patriotisme, qui anime toutes Ses hautes entreprises tendentes uniquement au bien de la Patrie, et au progrès des sciences, et belles lettres, ce que doit nécessairement Lui attirer l'amour, et la vénération de cette grande Nation comme aussi d'administration de tout l'univers. Je ne doute pas au reste, que Votre Excellence aura reçu la lettre, que j'ai pris la très respectueuse liberté, de Lui adresser encore au mois de novembre passé à Presbourg, implorant Sa puissante Entremise auprès les grads du Royaume, afin de me prêter leurs secours, pour l'édition du Poème az argo hajosok traduit immédiatement du grec d'Apollonius, et recherchant en en même tems la haute permission de Vôtre Excellence, de pouvoir dédicier mes deux autres oèmes, savoir Elmékedés az Emberrúl, et Darthula à son illustre Nom, dont les deux derniers sont reconnus unanimement pour des chefs d'oeuvre de Pope, et d'Ossian, de sorte, que j'attends avec un désir ardent les ordres gracieux de Vôtre Excellence pour les Lui faire parvenir le plus sûrement. Touchant les argonautes, il est connu, qu'Apollonius étoit du nombre des sept savans de la cour de Ptolemé¹⁶⁴ sous la dénomination de sept étoiles, et employé à la bibliothèque royale d'Alexandrie. Calimache¹⁶⁵ étoit son maître, et après son Confident. Virgil par l'imitation des plusieurs passages de ce poème a montré évidemment la grande estime, qu'il avoit de cet auteur, ce que je pourrai par un grand nombre des parallèles mises à la fin de l'ouvrage. Longin¹⁶⁶ lui donne le témoignage de n'avoir jamais quitté le sublime, Quintilien avoue, qu'il avoit composé un poème fort précieux, ce Poème est par conséquent selon le jugement des savans le plus aurédité un vrai trésor, et le plus anoplé, qui soit parvenu jusqu'à nos jours. Tout cela m'a déterminé, de le dédicier aux illustres

chevaliers de la Toison d'or, d'autant plus, que tous les connoissens, à qui je lui communiqué, l'ont trouvé fidel à l'original, et digne de paroître aujourd'hui.

J'ose donc reiterer mes très humbles prieres à Vôtre Excellence, de vouloir bien s'interesser pour un projet si avantag eux à la Litterature hongroises, et de me continuer sa haute Protection encore à l'avenir, dans lesquelles je me récomande, étant avec un dévouement parfait, et le respect le plus profond,

de Vôtre Excellence!

le très humble très obéissant

Antoine de Zechenter

Concepiste de guerre

XIX. Johann Peter Cerroni¹⁶⁷

– Széchényi Ferencnek

Brünn, 1812. február 20.

OSZKK Fol. Germ. 883.

Megköszöni Széchényi január 12-i levelét, a könyv- és éremkatalógus megküldött kötetét, melyeket a gróf példamutató nagylelkűsége a tudományra fogékony közönség rendelkezésére bocsátott. Biztosítja Széchényit, hogy ezt a számára oly értékes ajándékot nagy becsben tartja és méltatni fogja.

Hochgebohrner Graf

Durchgedrungen von der innigsten Dankbarkeit für die vorzügliche ehrenvolle, und für mich sehr schmeichelhafte Aufmerksamkeit, welcher Euer Exzellenz mich zu würdigen beliebten, bestätigte ich hiemit den wichtigen Empfang der mir mit der hochverehrlichen Zuschrift von 12ten Jänner *laufenden Jahres* hochgeneigt überschikten Sieben Bände des Katalogs, der von Euer Exzellenz

zum öffentlichen Gebrauch, und zum wesentlichen Vortheil des wißbegierigen Publikums mit eben so nachahmungswürdiger Großmuth, als seltenen Freygiebigkeit gewidmeten vortreflichen, und zahlreichen hungarischen eigenen – dermaligen Regnicolar-Bibliothek,¹⁶⁸ und die drey Bände des Catalogs, der zum gleichen Zwecke bestimmten reichhaltigen hungarisch-siebenbürgischen Münzsammlung,¹⁶⁹ mit der ehrfurchtvollen ungeheuchelten Versicherung, daß ich dieses mir sehr angenehme Geschenk, als ein bleibendes Merkmal Euer Exzellenz hoher Zuneigung, und eines ausgezeichneten Wohlwollens stets hochzuschätzen, zu verehren, und zu preißen wissen werde.

Ich bin mit unbegrenzter Verehrung

ganz gehorsamster Diener
Johann Peter Cerroni
K. K. mährisch-schlesischer
Gubernial-Secretar

Brünn den 20te Februar 1812.

XX. Michael Tekusch¹⁷⁰ – Széchényi Ferencnek

Brünn, 1812. március 5.
MOL P 623. 9. sz. 56.

Köszöni a gróf által küldött katalógusköteteket és az éremkatalógust. Alig képes kifejezni háláját azért a jóindulatért, amelyet Széchényi közel tíz éve iránta tanúsít. Óvja az isteni gondviselés a grófot, a haza és a tudományok ékességét és oltalmazóját.

Excellentissime Domine,
Maecenas litterarum gravissime!

Percepi par gaudio ac pietate in Te submissos mihi nuper et Catalogi Bibliothecae Tomos, qui mihi defuere quosve saepe optaveram, et Nummorum¹⁷¹ Hungariae ac Transilvaniae Catalogum. Quantopere voluntatem hanc atque benevolentiam, quam erga me iam a decennio fere in Moravia degentem testatam facis, colam ac venerer, effari haud possum. Accipe, Maecenas, pro insigni Tuo munere maximas animi mei grates. Servet Te, Decus atque Praesidium patriae bonisque litteris, divina providentia in multos annos, stemmaque Tuum domi forisque beet et augeat.

Dabam Brunnae in Moravia die 5ta Martii Anno Christi 1812

Michael Tekusch
Ecclesiae Augustanae Confessionis Brünn
Verbi Dei Minister et per Moraviam
senior

XXI. Christian Karl André¹⁷²

– Széchényi Ferencnek

Brünn, 1812. szeptember 27.

OSZKK Fol. Germ. 883.

Köszönetet mond a katalógusért és elnézést kér a késedelemért, melynek oka felesége betegsége és nemrég bekövetkezett halála. A most megkapott fontos irodalmi ajándék Széchényi patriotizmusának és tudományok iránti szeretetének egyaránt szép emlékműve. Maga részéről Hesperus című lapjában szeretné ezt a vállalkozást érdeme szerint méltatni, ennek érdekében kéri Széchényitől 1/ a könyvtár eredetének és történetének rövid bemutatását, 2/ a gyűjtemény tartalmának jellemzését, 3/ híreket legújabb állapotáról.

Hochgebohrner,
Allerverehrungswürdigster Herr Graf,

Je mehr ich mich durch das erhaltene, herrliche, literarische Geschenk und noch mehr durch die bis itzt aufgeschobene schuldige Danksagung beschämt fühle: destomehr sehe ich mich gedrunge, wenigstens meine doppelte Beschämung zu bekennen. Ich will meine Schuld nicht noch durch eine lange Aufzählung der Ursachen, welche allenfalls meine Nachlässigkeit entschuldigen könnten, vergrößern. Nur den einzigen Umstand erlaube ich mir anzuführen, daß es mein fester Versag war, Ewer Exzellenz persönlich aufzuwarten, wenn mich jedoch die schwere Krankheit meiner Frau und ihr kürzlich erfolgter Tod verhinderte.

Empfangen demnach hiemit Ewer Exzellenz meinen schriftlichen, wärmsten Dank für das wichtige, literarische Geschenk, von dem es wohl noch lange unentschieden bleiben wird, ob es ein sprechendes Monument von Ewer Exzellenz Patriotismus oder von Hochdero Liebe zu den Wissenschaften sei.

Das ich an meinem Theil gern beitragen möchte, eine so ruhmwürdige Unternehmung den Zeitgenossen nach Würden und Verdienst, zur gerechten Schätzung und allgemeinen Nachahmung in meiner Zeitschrift (Hesperus)¹⁷³ darzustellen: so wage ich Ewer Exzellenz

1/ um eine gedrängte Darstellung des Ursprungs und der Geschichte des schönen Instituts

2/ um eine Charakteristik des Werths dieser herrlichen Sammlungen

3/ um Nachrichten von Ihrem neuester Zustandes¹⁷⁴

ganz gehorsamst zu bitten, der ich mit tiefster Respekt verharre

Ewer Exzellenz

unterthänigster Diener

Christian Carl Andre

itzt fürstlich Salmischer Wirtschaftler

Brünn 27. September 1812.

XXII. Hugo Franz Salm¹⁷⁵ – Széchényi Ferencnek

1.

Bécs, 1816. szeptember 10.
OSZKK Fol. Germ 883.

Széchényi nagyszerű ajándékot adott a Morva Országos Múzeumnak, melyet Auersberg gróffal együtt alapítottak éppen Széchényi magyarországi példája nyomán. A megküldött könyv-, kézirat- és éremkatalógus 12 kötete olyan gazdag, hogy azzal lehetetlen versenyezni, példaértékű lehet azonban a morvaországi hazafiak számára. Közvetett módon a morvaországi szlávuság Széchényinek köszönheti, hogy elől járt egy ilyen nagyszerű művelődési intézmény létrehozásával. Támogatásával és bátorításával segítse ezen a téren a „gyengébb gyermekeket”. Minthogy Széchényi bizonyos biográfiai kimutatást kért az ő morvaországi intézményükről, ezt olyan módon teljesíti, hogy Hormayr Archivjából néhány oldalt mellékel, melyben az osztrák történész őt és morvaországi múzeumalapító tevékenységét bemutatja és méltatja.

Hochwohlgebohrner Graf

Euer Exzellenz haben dem mährischen National Museum, welches ich und der Graf Auersberg¹⁷⁶ nach dem vortrefflichen von Ihnen viel früher in Ungarn gegebenen erhabenen Vorbild begründeten, ein herrliches Geschenk gemacht. So niederschlagend es auch sein könnte wenn man die Fülle den Reichtum der 12 Bände Ihres Bücher Schriften und Münzen Verzeichniß durchgeht, so unmöglich es auch scheint mit Euer Exzellenz zu wetteifern, um so mehr muß es den Muth aller Mähren entzünden wenigstens in dem Verhältniß der Größe des Markgraftums, zu seiner des Königreichs

nicht zu weit zurückgestehen, und die von Ihnen bereits so rühmlich durchlaufene Bahn auch zu betreten, und zwar freudig und hoffend, glaubend an sich selbst, und mit Liebe für das Vaterland.

Mittelbarer weise dankt der Slawen Stamm in Mähren Ihnen als Beispiel vorangegangen früheren großherzigen Bemühungen einer Anstalt, die so viel zu seiner Bildung wirken kann, so sehr seine Volkstümlichkeit befestigen weiß.

Möchten Euer Exzellenz Gütigst fortfahren, durch Unterstützung durch Mitheilung, dem jüngeren schwächeren Kind angedeihen zu lassen. Euer Exzellenz äusserten den Wunsch über mich Ihren schwachen erstrebten Nachahmen einige Biographische Nachweisungen zu erhalten, ich kann diesen mich so ehrenden Verlangen nicht besser entsprechen als indem ich hier einige Blätter des Archivs für Geographie Geschichte und Kriegskunst¹⁷⁷ beilege in welchem Baron Hormayr¹⁷⁸ Oesterreichs Tyrtäus¹⁷⁹ in eigentlichem Sinn, mein dem Staat, den Menschen gewidmetes bisheriges Streben dargestellt hat. Gewohnt jeden Funken für das Vaterland zur Flamme angestecken führte er die Feder mit Freundes Hand, und ließ meinen reinen, festen, guten Willen schon die Ehre widerstehen, welche eigentlich nur der That gebührt.

Mit der höchsten Verehrung

Euer Exzellenz ganz gehorsamster Diener

Wien den 10t September

1816

Hugo Franz Altgraf zu Salm
Reifferscheidt k.k. Kämmerer
Johanniter Orden Ritter

Direktor der k.k. mährisch schlesischer Gesellschaft
des Ackerbaues Natur und. Vaterlands Kunde

Mitglied der k.k. Niederösterreichischen Ackerbaugesellschaft
member of the Jennerian Society¹⁸⁰ in London

Mitglied der Gesellschaft der Mineralogie in Jena

2.

Brünn, 1816. október 22.

MOL P 623. 9. sz. 56.

Salm a morvaországi Ackerbaugesellschaft ülése után köszönetét fejezi ki Széchényinek az őket pártoló támogatásáért és ajándékozásáért, a Széchényi-könyvtár 12 kötetes katalógusának megküldéséért, valamint azért a nagylelkű gesztusért, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében található szlavikák másolatát a Mährisches Landesmuseumnak adományozta. Széchényinek ez a tette általános csodálatot és tiszteletet váltott ki Salm morvaországi honfitársai körében, és ezért egyhangúlag – János főherceggel együtt – a társaság tiszteletbeli tagjává választották, egyszersmind nevét, mint a monarchia egy Magyarországgal szomszédos tartományának mecénásáét a társaság évkönyvébe bevezették. A díszoklevelet az Ackerbaugesellschaft három kiváló, Bécsben tartózkodó tagja, De Carro doktor; Ritter von Ehrenfeld és Bernard Petri fogja neki átadni. A társaság kérését tolmácsolja Széchényinek, hogy e küldöttség élén ugyanezt a tiszteletbeli tagságról szóló oklevelet ő maga adja át János főhercegnek, hisz ő a legméltóbb erre, aki annyi áldozatot hozott a nemzeti művelődésért.

Euer Excellenz

Ich erwartete absichtlich den Erfolg der ersten Sitzung der k.k. mährisch-schlesischen Gesellschaft des Ackerbaues¹⁸¹ ab, ehe ich Ihnen noch einmal meine Empfindungen des Dankes für Ihre freundschaftliche Aufnahme und gütige Unterstützung wiederholte, indem ich im Voraus überzeugt war, ich würde eine Nachricht mittheilen können, von der ich mir schmeichle, daß sie nicht unangenehm seyn dürfte.

Auf dem Vortrag über Eurer Excellenz schätzbares Geschenk der zwölf Bücher-und Münzenkatalogs, und über das wahrhaft großmüthige eines ungrischen Magnaten würdige Anerbiethen: für das

zu errichtende mährische Landesmuseum¹⁸² die Slavica Ihrer und der ungrischen unschätzbaren Nationalsammlung kopiren zu lassen, – entstand eine allgemeine Bewegung der Bewunderung und Freude in der zahlreichen Versammlung, und unaufgefordert und einstimmig beschloß man, Eure Excellenz zugleich mit *Seiner* kaiserlichen Hoheit, Erzherzog Johann,¹⁸³ der sich schon früher erklärte uns die Ehre seines Beitritts zu gönnen und uns die schätzbarsten Mittheilungen gemacht hatte, als Ehrenmitglied aufzunehmen und Ihren verehrten Namen als den eines Mäcen nicht bloß eines Landes, sondern auch der andere unter einem Herrscher stehenden Provinzen den Annalen der Gesellschaft einzuverleiben.

Als Direktor und wahrhaft mit dem innigsten Gefühl der Freude, daß die meiner Leitung anvertraute Gesellschaft sich einen so schönen dankbaren Enthusiasmus überließ, bin ich so frey, Eure Exzellenz vorläufig hievon zu benachrichtigen, und obgleich es bey uns nicht Sitte ist, Anderen als Prinzen des kaiserlichen Hauses Diplome außer dem gewöhnlichen Wege zu senden, so glaubte ich und die Gesellschaft doch bei Eurer Exzellenz eine ehrenvolle Aufnahme machen zu müssen.

Ich habe unter unserer in Wien befindlichen Mitgliedern drey der schätzbarsten ersucht, als Deputierte der Gesellschaft Eurer Exzellenz das Ehrendiplom zu überbringen. Der als Schrifsteller ausgezeichnete Doktor De Carro,¹⁸⁴ mein persönlicher Freund, – der als Schaaf- und Bienenzüchtler und eifriger Patriot eben so ausgezeichnete Ritter von Ehrenfeld,¹⁸⁵ und der ebenso als Schaafzüchtler und wegen der gemeinnützigen Verbreitung edler Schaafzaren in unserer Monarchie verdiente Herr Bernard Petri,¹⁸⁶ den ich auch persönlich als einen sehr achtungswerthen Mann kenne, dürften Eure Exzellenz vielleicht angenehme Überbringer des Merkmals unserer Achtung und innigen Verehrung seyn.

Eure Exzellenz Anhänglichkeit und Verehrung unseres Erzhäuses Österreichs wage ich meinen Brief mit einer Bitte zu beschließen, welche darinn besteht, daß Eure Exzellenz die Güte haben möchten, Sich zu einer von Ihnen zu bestimmenden Stunde an die Spitze obbenannter Deputation zu stellen, und Seiner kai-

serlichen Hoheit, dem Erzherzog Johann das Ihnen zu diesem Behuf zu übergebende Ehrendiplom als Ehrenmitglied zu überreichen.

Verzeihen Eure Exzellenz, daß ich Sie mit dieser Bitte belästige, aber mir ist es sehr daran gelegen, vom innigverehrten Prinzen verstärkte Beweise unserer unbeschränkten Hochachtung zu geben. Wie könnte ich dieses besser, als wenn ich gerade Eure Exzellenz, eine so seltene Erscheinung unserer Zeit, der mit so großen Opfern Nationalbildung, und durch diese wahre Vaterlandsliebe zu befördern suchte, der Dolmetsch unserer Gesinnungen zu seyn.

Ich habe die Ehre, mit den vollkommensten Hochachtung zu verharren:

Eurer Exzellenz
ganz gehorsamster Diener

Hugo Altgraf zu Salm

Brünn den 22 Oktober 1816.

XXIII. Jean de Carro¹⁸⁷ – Széchényi Ferencnek

Bécs, 1816. november 26.

MOL P 623. 9. sz. 56.

Megküldi Széchényinek azon könyvek jegyzékét, melyeket Bright londoni orvosnak küldött, hogy azokat felhasználja magyarországi utazásáról készülő munkájához. Megküldi továbbá a Morvaországi és Sziléziai Társaság alapszabályzatát, melyet – Széchényi közvetítésével – Miller Jakabhoz kíván eljuttatni.

Monsieur le comte

J'ai l'honneur d'envoyer ci-joint á Votre Excellence le catalogue des livres expédités á Mr le Dr. Bright¹⁸⁸ de Londres, pour lui servir de matériaux á l'ouvrage qu'il se propose de publier.

J'y joins aussi le diplôme, une lettre et les Statuts que le Société de Moravie et de Silésie¹⁸⁹ désire faire parvenir à Mr Ferdinand Alois Miller¹⁹⁰ de Brasso, espérant que Votre Excellence voudra bien se charger de les lui envoyer.

J'ai l'honneur d'être avec respect,

Monsieur le comte

de Votre Excellence

le très humble et obéissant Serviteur

Jean de Carro

Vienne, le 26. nov.e 1816.

Nota des livres sur la Hongrie envoyés à Mr. le Dr. Bright, de Londres, pour lui servir de matériaux au Voyage en Hongrie, qu'il veut publier.

Griselini	Geschichte des Temesvarer Banats	2 Theile
Piringer	Hungarns Banderien	2 Theile
Engel	Geschichte des Ungrischen Reichs	5 Bände
Bredetzky	Beyträge zur Topographie von Ungarn	5 Bände
	Ungarn's Constitution	
Teleky's	Catalog	
Marienburg	Geographie von Siebenbürgen	2 Theile
Kelemen	Institutiones juris privati Hungarici	4 Tomi
	Paraszti Majorság	2 vol.
Schedius	Zeitschrift	6 Bände
Lübeck	Miscellen	3 Bände
	De Indole Rusticorum	
Bartholomaeides	Notitia comitatus Gomoriensis	
Beregszaszi	Aenlichkeit der ungrischen Sprache	

Korabinsky	Geograph. Histor. Lexikon	
Windisch	Geographia von Ungarn	2 Theile
Kölesi	Ungarischer Plutarch	3 Theile
Horányi	Nova Memoria Hungarorum	
Grellmann	Histoire des Bohémiens	
Oláh	Hungaria et Attila	
Lübeck	Ungrische Miscellen	1. 2.
Rosenmann's	Staatsrecht von Ungarn	
Demian	Darstellung des Königreichs Ungarn	2 Bände
Pray	Dissertationes in annales veteros Hunnorum	
Rohrer	Versuch über die deutschen Bewohner Versuch über die slavische Bewohner Versuch über die jüdische Bewohner (der österreichischen Monarchie)	
Deling	Bergbaukunst Siebenbürgische Quartalschrift Catalogus Nummorum veterum Hung. et Transilv. Széchenyi et Atlas in folio	6 Tomi
	Über die Oesterreichische Handlung auf der Donau	
Horvath	Bibliotheca jurisconsultorum Hungariae	
Bürger	Anbau des Mais	
Novotny	Sciagraphia	2 Tomi cum supplemento
Demian	Beschreibung der Militär-grenze	2 Theile

Becker	Bergmannische Reise	2 Theile
Fuker	Beschreibung des Tokaier Gebirgs Über Tokays Weinbau Beschreibung der Waraschd'schen und Banatschen Militärgrenze	
Genersich	Reise in die Karpathen	
Csokonai Vitéz	Poétai Munkai Calendarium in usum Ecclesiae (um die ungarischen Namen kennen zu lernen)	2 vol.
Horvath	Statistica regni Hungariae	2 vol.
	Memoria Hungarorum	3 vol.
Grossinger	Historia physica	11 vol.
Kazinczy	Munkáji	11 vol.
Schraud	Geschichte der Pest in Syrmien (in den Jahren 1795 und 1796)	
Schönwiesner	Antiquitates Sabariensis	
Gyöngyössi	Magyar Verseinek	2 vol.
	Versei	2 vol.
Virág Benedek	Magyar Századok	2 vol.
	Euridice	
	Poemak	
Horatzius	Poetikaja	
Virag	Az üdősb Kátó Poetai munkáji	
Schraud	Historia Pestis Syrmiensis	3 vol.
Szirmai	Notitia comitatus Ugochiensis	

Wallaszky	Conspectus Reipublicae litterariae in Hungaria	
Baroty Szabó Dávidnak ¹⁹¹		3 vol.
Hunyady János	Tövisék és Virágok Elementa jurisprudentiae Hungaricae	
Gyöngyösi	Maradványi	2 vol.
Szirmay	Notitia comitatus Zempléniensis	
Himfi's	Szerelmei Regek a Magyar Elő-időből A Magyar Játék-Szin Tractatus an Nomina Hungarorum et propria ant. appelat.	2 vol. 4 vol.

JEGYZETEK

- ¹ *Gr. František Josef Kinský* (1739–1805) katonatiszt, pedagógus, természettudós. A hétéves háborúban szolgál lovassági tábornokként a katonai nevelés elméleti kérdéseivel is foglalkozik. Mária Terézia svájci tanulmányútra küldi Pestalozzihoz. Nevéhez fűződik a bécsújhelyi Militárakademie megreformálása, melynek 1778-tól igazgatója, ahol katonai- és pedagógiai reformokat vezet be. (Allgemeines Prinzip zur militärischen Erziehung, Wien 1787.) Rousseau, Pestalozzi és Locke elveire támaszkodik a cseh nemesi ifjak számára megfogalmazott pedagógiai programjában (Erinnerungen über einen wichtigen Gegenstand von einem Böhmen, Prag 1773.), mely a nemzeti nyelv és történelem fontosságának hangsúlyozásával a cseh felvilágosodás egyik programadó munkája. Barátjával, Born Ignáccal együtt jelentős szerepe volt a Kir. Cseh Tudós Társaság megalapításában, melynek tevékeny tagja, és anyagilag is támogatja azt. Kinský gazdag könyvtárral és ásványgyűjteménnyel rendelkezett, természettudományi gyűjteménye lett a cseh Nemzeti Múzeum gyűjteményének alapja. Bornnal természettudományos kabinetet hoznak létre a Klementinumban, s az „öffentliches Naturalienkabinet” a nagyközönség számára is látogatható volt. Könyvgyűjteményéből 12 000 kötetet adományozott a Klementinum könyvtárának. Széchényi erről 1787. évi prágai látogatásakor értesült, és Kinský tettét példaeértékűnek tekintette a maga számára: a magyar nemzeti könyvtár alapító emléktáblájának latin nyelvű feliratát a prágai egyetemi könyvtárban lévő Kinský-féle felirat nyomán készítette el. Kinský ezredével 1781-ben Magyarországon állomásozik Sopron közelében, mikor József császárt itáliai útjára elkíséri. Vö. Hanuš 1. 1921, 91–107.
- ² Morgenthau (Rousínov), kisváros Morvaországban Brünntől északra.
- ³ *Gr. Ferdinand Tige* tábornok a Savoyai dragonyos ezred parancsnoka. Vö. Oesterreichischer Militär-Almanach für das Jahr 1790, 1792, 1793. Nürnberg und Wien. Széchényi Ferencnek írott négy levelét ld. (1783–1803) MOL P 623. 9. sz. 28. Kiadatlan.
- ⁴ *Gr. Carl Richecourt* a Löwenstein lovassági ezred parancsnoka, uo.
- ⁵ *Heinrich Freyherr von Zeschwitz* a Lichtenstein lovassági ezred parancsnoka, uo. Széchényinek írott két levelét 1794–1798-ból ld. MOL P 623. 9. sz. 54.
- ⁶ Széchényi Ferenc édesanyja Gr. Cziráky Mária.
- ⁷ *Gr. Franz Josef Mitrovský* (1733–1809), a neves morvaországi arisztokrata család magyar ágából származó kassai születésű gróf rokonságban áll a Forgách-, Illésházy-, Serényi-családokkal, felesége Koháry Karolina grófnő. Magas rangú katonatisztként vesz részt a hétéves háborúban, Schwednitz sikeres bevételé után grófi rangot nyert. 1784-től altábornagyként harcol a Délvidéken, Gradiska bevételénél és Belgrád ostrománál tünteti ki magát.

Utóbbi érdemeiért tábornaggyá nevezik ki, 1786-ban pedig főparancsnokká. 1788-tól Szlavóniában és Szirmióban harcol a török ellen. A 90-es évek elején Erdélyben szolgál generálisként. 1791 után morvaországi birtokára vonul vissza (Paškov, Paschkau), ahol Csehországban egyedülálló kertet alakít ki, gazdálkodik, a tudományoknak és az irodalomnak él. Morva és magyar patrióta egyszerre. Angliai utazása során az alkotmányos felvilágosult monarchia elkötelezett híve lesz, és az angol gazdaság inspirálja morvaországi törekvéseit is. Ismerte és gyűjtötte korának angol és francia irodalmát, filozófiáját, nagy klasszikus műveltséggel rendelkezett. Érdekes írása a *Rapsodies et Mélanges*, amely Mitrovský kommentárjait tartalmazza a francia forradalomhoz. Vö. Kroupa 1989, 243.

⁸ Peterwardein (Pétervárad), város Szerém megyében, ma Petrovaradin Horvátországban.

⁹ Az erdélyi szász *Born Ignác* (1742–1791) kiváló mineralógus, a korabeli tudományos és szabadkőműves élet egyik fő szervezője. Csehországi tevékenysége igen nagy jelentőségű a cseh felvilágosult tudományos élet számára. 1768-tól a cseh indigenátust megkapva birtokot vásárol a nyugat-csehországi Altzedlischben, ahol évekig gazdálkodik, folytatja kísérleteit és alkot. 1770-től prágai bányai felügyelőként többször beutazza a felső-magyarországi és erdélyi bányákat, majd Prágába visszatérve megalapítja a *Zu den drei gekrönten Säulen* szabadkőműves páholyt, és 1771–72-ben kiadja a *Prager Gelehrte Nachrichten* című heti folyóiratot, mely a tudományos élet magas színvonalú kritikai orgánuma volt az egész Monarchia számára. Vezető szerepet játszott az 1768–1770 körül megalakuló Cseh Tudós Társaság megszervezésében (*Soukromá česká společnost nauk, Privatgesellschaft zur Pflege der Wissenschaften in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte und Naturgeschichte*) és annak folyóirata, az *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen* (1775–1784) megjelentetésében. Born közeli kapcsolatban állt a cseh patrióta nemesség tudományművelő- és pártoló tagjaival (Kinský, Waldštejn, Nostic családokkal), valamint a kor kiváló prágai tudósaival: Gelasius Dobnerrel, Mikulás Adaukt Voigtal és Karel Rafael Ungarral. 1777-ben Prágából Bécsbe távozott, ahol megbízást kapott a császári Természettudományi Kabinet újjászervezésére és felügyeletére. Itt alapította meg a *Zur gekrönten Hoffnung* páholyt (1782-től *Zur wahren Eintracht*), mely tudós akadémiaként is működött és koordináló szerepet játszott a Monarchia tudományos és szabadkőműves életében. 1786 után Born visszavonulva a szabadkőműves életből ismét a természettudományok felé fordul, kémiai kísérleteknek szenteli magát, eredményeit a kohászat területén hasznosítja. Szoros kapcsolatban állt a magyarországi jozefinista értelmiséggel és arisztokratákkal, különösen Festetics Györggyel és Széchényi Ferencsel, akik barátként és mecénásként

egyaránt támogatták a kiváló tudóst. A Bornról szóló irodalomból ld. többek között: Zelwecker, Edwin: Ignaz von Born. Das Urbild von Sarastro. Bad Kissingen 1956; Haubelt, Josef: Studie o Ignáci Bornovi. Praha 1972; Teich, Mikuláš: Ignaz Born als Organisator wissenschaftlicher Bestrebungen in der Habsburger Monarchie. In: Wissenschaftspolitik in Mittel- und Osteuropa. Hrsg. von Ernst Amburger und László Sziklay. Berlin 1976, 195–205; Dolf, Lindner: Ignaz von Born. Meister der Wahren Eintracht. Wien 1986; Deák Eszter: Egy erdélyi szász tudós a csehországi tudományosság szolgálatában. In: Bohemia et Hungaria. Tanulmányok a cseh–magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Szerk. Berkes Tamás. Budapest 1998, 36–39.

- ¹⁰ *Gr. Festetics György* (1755–1819) 1798-ban a keszthelyi gazdasági mintaiskola, a Georgikon alapítója, Magyarország gazdasági, tudományos életének támogatója, Széchényi sógora. Széchényi kéziratgyűjteményének legnagyobb része Festetics György tulajdonából származik (mely javarészt az ún. Kollár-féle gyűjteményből állt). Vö. Kollányi 1905, 19.
- ¹¹ Born már az 1780-as évek elejétől próbálkozott az ezüstércek foncsorozási eljárásának (amalgámozás) tökéletesítésével. A kísérleteket eleinte egy bérelt laboratóriumban végezték Bécsben, majd 1785-től a Selmecbánya melletti Szklenón folytatták. Born eljárását 1786-ban egy gazdagon illusztrált könyvben ismertette (*Über das Anquicken der gold- und silberhaltigen Erze, Rohsteine, Schwarzkupfer und Hüttenspeisen*. Wien 1786.). Eredményei Európa-szerte elismerést arattak, s a szklenói üzemet felkereső külföldi szakemberek részvételével jött létre az első nemzetközi bányauji tudományos tanácskozás és az első nemzetközi tudományos-technikai egyesület, a Societät der Bergbaukunde. Born kísérleteit Festetics György és Széchényi Ferenc feltehetően támogatta, amire Bornnak annál inkább is szüksége volt, mivel a nagyrészt saját költségén végzett kísérletei felemésztették jövedelmét és vagyonát, s utolsó éveit súlyos anyagi nehézségek jellemezték. (A Born által kidolgozott eljárás csak halála után került gyakorlati bevezetésre.) Born jelentős adósságokat hagyott hátra 1791-ben bekövetkezett halálakor, s minden javát, köztük tekintélyes könyvtárát is elárverezték. Born leányának, Josepha Theresiának is a korábbi pártfogó, Széchényi gróf nyújtott otthont. Vö. Papp Gábor: Born Ignác könyvtárának hungarikumai. In: *Technikatörténeti Szemle* XX. Bp., 1993, 95–128.
- ¹² Schmöllnitz (Szomolnok) Szepes megye, ma Smolník Szlovákiában.
- ¹³ *Josef Johann Bartsch* bécsi könyvkereskedő és antikvárius, múzeumi őr (?–1803). Blumauer, Degen és Murr kereskedők mellett az 1790-es évek elejétől ő volt Széchényi külföldi könyvbeszerzéseinek egyik szállítója. Prágában gyakran tartózkodott különböző könyvhagyatékok megvásárlása céljából – ezek közé tartozott az 1795-ben meghalt J. A. Riegger könyvtára is. 1790-től a prágai Hradzsiban található Szt. János templom adminisztrá-

- tora, jelentős, kb. 9000 kötetes könyv- és kéziratgyűjteménnyel rendelkezett, melyből közel 3000 darabot adott el, feltehetően Széchényinek is. Vö. Schaller, Jaroslav: Beschreibung der königlichen Haupt- und Residenz-Stadt Prag. Bd. 1. Prag 1794, 529.
- ¹⁴ *Johann Friedrich Albrecht* író és fordító, ismert pl. a II. Lipót csehországi koronázásáról 1791-ben Prágában kiadott írása (Archiv der doppelten Krönung Leopolds II. et Marie Luisens, Infantin in Spanien), 1791–1795 között a korábban August Gottlieb Meissner tulajdonában lévő Schönfeld–Meissner-féle könyvkereskedés tulajdonosa. Vö. Körner, Alena: Buchwesen in Prag. Von Václav Matěj Kramérius bis Jan Otto. Wien 2002, 32.
- ¹⁵ A thüringiai kisváros kastélyának udvari könyvtárát a híres könyvgyűjtő, I. Friedrich-Wilhelm herceg alapozta meg (többek között korai Luther-nyomtatványairól volt nevezetes), az ebből kialakuló, 18/19. század fordulójától fokozatosan bővülő tartományi könyvtár katalógusáról van szó. (1849-től Thüringische Landesbibliothek.) Vö. LGB Bd. 1. 1985, 72.
- ¹⁶ A német származású (frankfurti) *Wolfgang Gerle* (1744–1818 után) 1770–1792 között neves prágai kiadó, könyvkereskedő és antikvárius. 1777-ben Prága belvárosában megnyitja könyvkereskedését (Gerlische Buchhandlung), mely a prágai kulturális élet fontos intézményének számított, a Karolinumban megalakítja az első prágai olvasóklubot (Lesekabinet), 1781-től a könyvkölcsönzést is bevezeti, 1784-től pedig városi könyvaukciokat szervez. Vállalkozásai később anyagi válságba jutottak, 1791–92-ben elárverezték könyvkereskedését, s ezután bírósági szakértőként dolgozik 1818-ig. Gerle könyvkereskedése jelentős szerepet játszott a modern európai és csehországi tudományos irodalom terjesztésében, kiadásában jelent meg a Prager Gelehrte Nachrichten és a Kir. Cseh Tudós Társaság hivatalos orgánuma, az Abhandlungen. 1779–1786 között Gerle könyvkatalógusokat is megjelentet, mint pl. az 1778-ig terjedő könyvkiadás áttekintése. Vö. Lexikon české literatury, sv. 1, 1985, 797–798.
- ¹⁷ *Johann Baptista Schmid* (1748–1801) a prágai teológiai kar tanára, a Szt. Vitus székesegyház kanonoka, halála előtt az egyetem rektora. Vö. Podlaha, Antonín: Series praepositorum, decanorum et canonicorum Metropolitanae Ecclesiae Pragensis. Praha 1912. 65.
- ¹⁸ *Johann Gottfried Calve* (1757–1805) nevéhez kötődik az 1786-tól működő prágai német kiadó és könyvkereskedés, mely főként német nyelvű szakirodalmat terjesztett. Lexikon české literatury, sv. 1. 1985, 349.
- ¹⁹ Valószínűleg az 1791. szeptember 21-én született, ekkor tízhónapos Széchényi István. Az év nélküli levelet ennek alapján datáltuk 1792-re.
- ²⁰ *Draskovich György* (1515–1587) kalocsai érsek, bíboros. Korábban pécsi püspökként Ferdinánd követe a tridenti zsinaton. A kézirat leírása a Széchényi-féle katalógusban: Draskovicz Georg. Episcopi Quinque-Ecclesiensis, et

- Caesarei in Concilio Tridentino Oratoris Literae, et Acta. fol. Pag. 816. Ezután következik a kézirat tartalmának ismertetése. Vö. Széchényi-Catalogus manuscriptorum, Vol. II. D. – M. 108–132. A Draskovich-féle kéziratról ld. még Antonín Strnad I. és 2. sz. levelét, 60. j.
- ²¹ A Lobkovitz-család székhelye Roudnicében, Közép-Csehországban található.
- ²² *Kiblin József* udvari káplán, aki 1797-től Petravich Ignáccal együtt segítségével volt Tiboldt Mihálynak a Széchényi-könyvgyűjtemény katalógusának elkészítésében.
- ²³ Breslau (Boroszló), ma Wrocław Lengyelországban.
- ²⁴ Az említett jegyzék hiányzik.
- ²⁵ *Johann Gottlob Immanuel Breitkopf* (1719–1794) lipcsei kiadó, tipográfus közel húszezer kötetes könyv-, érem- és képgyűjteménnyel rendelkezett. Vö. LGB, Bd. 1, 356–357. A Breitkopf-féle aukció kapcsán említett „Theuerdank” díszes példánya valóban Széchényi tulajdonába került, vö. 134. j.
- ²⁶ *Fejérváry Károly* (1743–1794). A Sáros megyei földbirtokos a magyar történelem forrásait gyűjtötte, hátrahagyott tékája 1070 tételnyi nyomtatott könyvet, 126 kötegre terjedő oklevél-, irat- és levélanyagot tartalmaz, különösen Sáros megye és a felvidéki evangélikusok történetéhez. Fejérváry özvegye 1799-ben felajánlotta a gyűjteményt megvásárlásra Jankovich Miklósnak, innen került több Fejérváry-kézirat a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe. Vö. Szinyei 3. k. 1894, 279., Somkuti 1973, 122.
- ²⁷ *Ribay György* (1754–1812) tudós irodalmár, könyvgyűjtő jelentős hungarika-, ószláv-, valamint cseh könyv- és kéziratgyűjteménnyel rendelkezett. (Híres ószláv és cseh könyvgyűjteményét 1807-ben adta el Jankovich Miklósnak.) Saját gyűjteményének gyarapítása mellett több éven át kutat Széchényi megbízásából régi magyar nyomtatványok után, és a maga tulajdonában lévő könyvekből is ad el a cenki könyvtár számára. 1797-ben egy láda könyvet vesz meg tőle Széchényi. Vö.: Kollányi 1905, 15. Ribay és Széchényi kapcsolatához ld. Ribay 7 levelét Széchényi Ferenchez az 1796–1805 közötti évek-ből. MOL P 623. 9. sz. 56., OSZKK Fol. Boh. Slav. 9. Kiadta Vvyjmalová 1969.
- ²⁸ Széchényi Ferenc felesége, Gr. Festetics Julianna (1753–1824).
- ²⁹ *Gr. František Šternberk* (1763–1830) a korabeli cseh tudomány és művészet pártolója, jelentős természettudományi, képzőművészeti (72 darabos rézkarcgyűjtemény), valamint görög, római és cseh pénzekből álló éremgyűjteménnyel rendelkezett, tízezer kötetes könyvtára jelentős éremtani és archeológiai szakirodalmat tartalmazott. A numizmatika terén kifejtett tudományos munkásságáért a Kir. Cseh Tudós Társaság tiszteletbeli tagja lett. Hagyatékában egész sor történeti és kritikai feljegyzés maradt fenn a csehországi éremtan és képzőművészetek vonatkozásában. 1796-ban az ő kezdeményezésére jött létre Prágában a Privatgesellschaft patriotischer Freunde der Künste, a művészetek pártfogására alakult társaság, s ennek ténykedése

nyomán egy képzőművészeti galéria a fiatal művészek számára, valamint 1800-ban egy művészeti akadémia, melynek 1802-től Šternberk az elnöke. Részt vett az 1810-ben létrejött Cseh Nemzeti Múzeum alapításában, saját gyűjteményeiből jelentős adományokat tett a nemzeti intézmény javára. Ld. Wurzbach Bd. 38. 1879, 286–289.

³⁰ *Franz Neumann* (1744–1816) numizmatikus, a bécsi éremtár igazgatója, 1783-tól a bécsi éremtár gyűjteményének felügyelője, 1798-tól annak igazgatója. (k. k. Münz- und Antiken-Kabinett). Az éremtan és az ókortudományok professzora a bécsi egyetemen, Széchényi is kapcsolatban állt vele. Ld. Széchényihez írott 12 levelét az 1793–1808 közötti évekből. MOL Bp. P 623. 9. sz. 56. Kiadatlan.

³¹ II. Szytühnev herceg, cseh uralkodó (1055–1067).

³² Ignaz Born gyára: valószínűleg az 1785-től a Selmecbánya melletti Szklenón működő kísérleti műhely, fémkohó, ahol Born az ezüstérccek amalgamozására vonatkozó kísérleteit végezte. Vö. Born levelének 11. sz. jegyzete.

³³ Josef Mader, vö. 118. j.

³⁴ A leírás hiányzik.

³⁵ František Šternberk felesége 1787-től Franziska Gräfin Schönborn (?–1825).

³⁶ Jan Mayer, vö. 150. j.

³⁷ Tobiáš Gruber, vö. 107. j.

³⁸ Leírása a Széchényi-féle éremkatalógusban: Venceslai Bohemi ab A. C. 1301 ad 1305. Vö. Széchényi-Catalogus numorum, I. k. 61.

³⁹ *Johann Georg Büsch* (1728–1800) német közgazdász, szakíró. 1756-tól a matematika tanára a hamburgi gimnáziumban, 1767-től az általa alapított kereskedelmi akadémia igazgatója. Főként a közgazdaságtan, kereskedelem és pénzforgalom témájában tett közzé műveket, emellett kiterjedt közéleti tevékenységet is folytatott. Széchényi Ferenchez írott négy levele 1795–1798-ból megtalálható MOL P 623. 9. sz. 56. Kiadatlan.

⁴⁰ *Gr. Jáchym Šternberk* (1755–1808), Kašpar Šternberk testvére, aki 1823–1838 között a prágai Nemzeti Múzeum első igazgatója volt. Természetkutató, fiatal korától a tudományoknak él, széles körű érdeklődése kiterjed a természettudományok szinte minden ágára, foglalkozik matematikával, csillagászat, meteorológiával, kémiával. (Nem áll azonban távol tőle az asztrológia és az alkímia sem.) Zeneíró és -művelő. 1784-től, katonai pályafutása befejezésétől kezdve utazásainak, a birtokain való gazdálkodásnak és tudományos kísérleteinek él. Külföldi tanulmányútjain szerzett tapasztalatait a honi ipar érdekében hasznosította. Kedvenc birtokán, a csehországi Radnicén csillagászati és meteorológiai megfigyeléseket folytat, foglalkozik bányászattal, vaskohászattal, mezőgazdasággal. 1792–1793-ban hosszabb tanulmányutat tesz – részben Josef Dobrovský társaságában – Dániában, Svédországban, majd Oroszországban. (Bemerkungen über Russland c. munkája – Dresda

1794 – a kor egyik legérdekesebb útleírása Oroszországról.) 1800–1802 közt franciaországi és angliai tanulmányutat tesz, ahol főleg a vaskohászatot és a manufaktúrák működését tanulmányozza, és intenzív tudományos kapcsolatokat épít ki. 1807-ben a felső-magyarországi bányavárosokat utazza be, halála előtt nem sokkal pedig Triestet, Fiumét és Alsó-Ausztriát. Magyarországi utazását megörökítő útleírásában (Reise nach den ungarischen Bergstädten Schemnitz, Neusohl, Schmölnitz, dem Karpathengebirge und Pesth im Jahre 1807, Wien 1808) nagy rokonszenvvel ír a magyarokról, magas színvonalúnak tartja a pesti tudományos életet, megemlíti a nemrég alapított Nemzeti Múzeumot és a tudós társaság nevesebb képviselőit, Schwartnert, Kovachichot, Schönwisnert, Schediust. Šternberk jelentős gyűjteményekkel is rendelkezett. 1790-tól tagja a Kir. Cseh Tudós Társaságnak, melyet anyagilag is támogatott, a társaság folyóiratában pedig számos tudományos dolgozatát jelent meg, köztük a Versuch einer Geschichte der Ungarn-Erdbeben, illetve más kémiai, fizikai, meteorológiai értekezések. Vö. Wurzbach Bd. 38. 1897, 286., Hanuš 1, 117–125.

- ⁴¹ Březina, a Šternberk család egyik székhelye a nyugat-csehországi Rokycany közelében található.
- ⁴² A salzburgi Mönchsbergen át fúrták a több mint 120 méteres alagutat, a Neutort (ma Siegmundstor), melynek munkálatait 16 hónap alatt, 1767-ben fejezték be. Ez a vállalkozás a kor lehetőségeit figyelembe véve technikai csúcsteljesítmény volt. Az alagút bejáratánál elhelyezték az építető Siegmund von Schratzenbach érsek mellképét az érseki jelvényekkel és ezzel a felirattal.
- ⁴³ Vö. Ovidius Epistulae ex Ponto IV. 4, 79.
- ⁴⁴ Šternberknek ez a terve végül nem valósult meg. 1800–1802 között tett franciaországi és angliai úttjáról gazdag feljegyzéseket hagyott hátra, bányák, manufaktúrák, csatornák, gépek leírásával, térképekkel stb. Kéziratban maradt feljegyzései megtalálhatók a Cseh Nemzeti Múzeum Levéltárában Prágában.
- ⁴⁵ *Josef Anton Riegger* (1742–1795) innsbrucki születésű jogászprofesszor, a bécsi Terezianum tanára, 1771 után kormány- és kamarai tanácsosként megbízzák a jezsuita vagyon adminisztrációjával. 1778-tól a prágai egyetem állam- és egyházjogprofesszora, II. József alatt az udvari Studiencomissionnál cenzori hivatalt tölt be, 1781-ben a cseh guberniumnál a cenzúrahivatal vezetője és az egyházügyek felelőse. (1782-től Bécsben a Schwarzenberg hercegek szolgálatában áll mint udvari tanácsos és birtokigazgató.) Ebben a minőségében hatáskörébe tartozott a II. József 1782. évi szekularizációs pátense után szétzilálóó egyházi könyvtárak ügye is. Maga is könyvgyűjtő tudós lévén nagy szorgalommal tanulmányozta és regisztrálta a rendi és kolostori, apátsági és kollégiumi gyűjtemények anyagát, okleveleit és kézirateit, közel ötven felszámolásra ítélt intézményt mentve meg a teljes pusztulástól. 1786-tól a Kir. Cseh Tudós Társaság rendes tagja, majd titkára. Riegger a csehországi tudomá-

- nyos statisztika megteremtője. Vö. Wurzbach Bd. 26. 1874, 121–129. Az 1790-es évek elején Riegger gazdag és értékes könyvtárának eladására kényszerült; lehetséges, hogy innen is kerültek egyes darabok Széchényi gyűjteményébe, akivel személyes kapcsolatuk a gróf második, 1794/95 fordulóján tett prágai útján alakulhatott ki. A levelek tanúsága szerint Riegger segítségével volt Széchényinek könyvek beszerzésében, Széchényi pedig nagyobb szívességet tett Rieggernek egy családi ügyben, amiért Riegger nagylelkű pártfogójának nevezi és haláláig lekötelezettje lesz a grófnak.
- ⁴⁶ Carignani özvegye, szül. Riegger Johanna 1794. december 14-én levélben fordul Széchényi Ferenchez, melyben megköszöni a gróf szíves támogató levelét egy anyagi természetű perben, s továbbra is Széchényi kegyes közbenjárásában bízik magát. MOL P 623. 9. sz. 55. Kiadatlan.
- ⁴⁷ Vö. 50. j.
- ⁴⁸ Bonfininak több művét is tartalmazza a Széchényi-féle katalógus: Széchényi-Catalogus, Pars I, 148–151.
- ⁴⁹ Eutropius római történetíró (Kr. u. 4. sz.) munkája Róma alapításától saját koráig tárgyalja a római birodalom történetét. Keletkezése idejétől az újkorig szinte töretlenül népszerű volt, előbb mint forrásmunka, majd mint tankönyvek anyaga, világos és közérthető stílusa miatt pedig még napjaink latin nyelvkönyvei is válogatnak belőle szemelvényeket. A levél alapján bizonytalan, sikerült-e a Riegger által említett „régí” művet megszerezni, több 18. századi kiadás is birtokában volt Széchényinek. (*E. L.*)
- ⁵⁰ Sem ebből a levélből, sem az előzőből nem derül ki, sor került-e a könyvvásárlásra. Az itt említett jegyzék nincs meg, ezért nem állapítható meg, milyen kiadványokról ír Riegger. A 16–17. században például számos útleírás jellegű, illetve földrajzi munka jelent meg *Respublica et urbes, Respublica sive status* címmel a különböző országokról, amire a fenti összefoglaló cím, illetve az egyenként való megvásárlás lehetősége vonatkozhat, többek közt Lyonban, Amszterdamban stb. (*Respublica et status Imperii Romano-Germanici. Lugduni Batavorum, Ex officina Elzeviriana 1634; Respublica et status regni Hungariae. Lugduni Batavorum, Elzevir 1634; Respublica Helvetorum. Lugduni Batavorum, Ex officina Elzeviriana 1627; Respublica sive status Regni Galliae. Lugduni Batavorum, Elzevir 1626; Respublica sive status regni Poloniae, Lituaniae, Prussiae, Livoniae /etc./ Lugduni Batavorum, Respublica sive status regni Scotiae et Hiberniae, diversorum auctorum. Lugduni Batavorum, Elzevir 1627; Respublica Namurcensis, Hannoniae et Lutsenburgensis. Amstelodami 1634. stb.*) Ezek közül több is szerepelt Széchényi könyvtárában. (*E. L.*)
- ⁵¹ A leírás nincs meg.
- ⁵² *Antonín Strnad* (1746–1799) jezsuita matematikus, csillagász, a két neves csehországi matematikus, Johann Tesának és Josef Stepling tanítványa.

1774-től a prágai Klementinum csillagvizsgálójának adjunktusa, 1781-től annak igazgatója. 1778-tól a matematika és asztronómia professzora. 1792-től a prágai egyetem bölcsészkarának dékánja. A prágai Óvárosháza híres asztronómiai óraszerkezetét ő indította el újra. Fizikai, asztronómiai, meteorológiai műveit ld. Wurzbach Bd. 40. 1880, 49–52. Széchényi Ferenc csehországi útínaplójának prágai fejezetében (1787. május 27.) emlékezik meg Strnad professzorral való találkozásáról a Klementinum csillagvizsgálójában. Vö. *Reise Journal 1787. (D. E.)*

- ⁵³ Tréfás utalás Q. Fabius Maximus Cunctator római hadvezérré.
- ⁵⁴ Vö. 20. j.
- ⁵⁵ Valószínűleg a strahovi kolostor könyvtára.
- ⁵⁶ A Csáky Imre-féle kéziratról későbbi levelekben is ír Strnad (1795. jún. 15., jún. 26.). Feltehető, hogy nem sikerült megszerezni, legalábbis a Széchényi-Catalogus manuscriptorum nem tartalmazza.
- ⁵⁷ *Carolinis*. Vö. alább, a május 30-án kelt levél első sorát.
- ⁵⁸ Karlsbad (Karlový Vary) Csehországban. Széchényi 1794 őszétől 1795 nyaráig tartózkodott feleségével Csehországban, közben többször is felkeresték a karlsbadi gyógyfürdőt.
- ⁵⁹ Josef Bartsch, vö. 13. j.
- ⁶⁰ A Draskovich-kéziratról vö. 20. j.
- ⁶¹ A strahovi kolostor perjele. Vö. előző levél (55. j.).
- ⁶² Augusta Vindelicorum: Augsburg.
- ⁶³ A Csáky-féle kéziratról vö. 56. j.
- ⁶⁴ Vö. 58. j.
- ⁶⁵ *Egra* (Eger), ma Cheb: város Nyugat-Csehországban.
- ⁶⁶ *Václav Lenhard* (1746–1808), a prágai Szent Vitus székesegyház kanonoka, az egyetem teológiai karának tanára, majd az egyetem rektora. Vö. Podlaha, Antonín: *Series praepositorum, decanorum et canonicorum Metropolitanae Ecclesiae Pragensis*. Praha 1912, 302., illetve Sturm, Bd. 2. 1985, 424.
- ⁶⁷ Itt feltehetően az Auserlesene christliche und überaus schöne Ermahnungen, Rathschläge und Werbungen von dem Türckenkrieg című munkáról ír Strnad (Nürnberg, 1664) vö. Széchényi-Catalogus, Tom. I. Pars I, 326., amelyben szerepel a Kurze jedoch wahrhaft verfasste Relation der sehr notablen Entreprise oder Ausschlags, welche Graf zu Hohenlohe, ...Graf Zrini, etc. anno 1664. ...vorgenommen und glücklich effectuirt. (fol. 6.) vö. Széchényi-Catalogus, Tom. I. Pars II, 235.
- ⁶⁸ Leírása a Széchényi-féle katalógusban: Curiöse Beschreibung von der Moldau und Wallachey, worinnen deroeslben Zustand und Beschaffenheit, Gränzen etc. Religion etc. der Woywoden und Fürsten, Regierungsart etc. besonders die Begebenheiten seit Anno 1686. bis 1698. vorgestellt werden. s. l. 1699. in 4. Vö. Széchényi-Catalogus, Tom. I. Pars I, 115.

- ⁶⁹ Ez a könyv valószínűleg Willibaldus Krieger következő munkájával azonos (a mű a szerző feltüntetése nélkül szerepel a Széchényi-féle katalógusban): *Religio vindicata, sive Relatio belli Turcici inter Carolum VI. et Orientem gesti annis 1716–1717. Viennae 1720.* in 8. Vö. Széchényi-Catalogus, Tom. I. Pars II, 238.
- ⁷⁰ A szerző neve helyesen Paul Taferner. Több hasonló témájú munka is található az ő neve alatt a katalógusban, ezek közül egy 1700-ban Lipcsében megjelent kolligátum tartalmazza Oettingen és Leslie követjárásainak leírását. Strnad feltehetőleg ezt a művet említi itt. Vö. Széchényi-Catalogus, Tom. I. Pars II, 431–432.
- ⁷¹ *A Leben, Regierung und Absterben der Herzogen und Königen in Hungarn* című munkának három kiadását is feltünteti a katalógus (Nürnberg 1683, 1684, 1685) vö. Széchényi-Catalogus, Tom. I. Pars I, 657–658.)
- ⁷² *Luna Ottomanica in ortu, progressu at occasu in Hungaria Seculo XVII et XVIII. sub Praesidio B. V. M. Hungarorum Dominae, consilio Leopoldi I. constantia Caroli VI. Historia annua deducta. Moguntiae 1714.* illetve uo. 1717. Vö. Széchényi-Catalogus, Tom. I. Pars I, 690–691.
- ⁷³ Vö. 56. j.
- ⁷⁴ Feltehetően *Christian* – más adatok szerint *Christoph Caspar Hoeschel* (Höschel, 1744–1820). 1772–1782 közt fizikát, mechanikát és matematikát tanított Augsburgban. 1775-ben társult apósával, Georg Friedrich Branderrel (1713–1783), aki neves mechanikus volt. Különleges műszereket, többek közt asztronómiai szerkezeteket készítettek.
- ⁷⁵ Valószínűleg a Georg Friedrich Brander (vö. előző jegyzet) által korábbi előzmények után kifejlesztett *planisphaerium astrognosticon aequatoriale* elnevezésű műszer egy példánya. (Pár sorral lejjebb Strnad használja a planisphaerium elnevezést is.) Ez a szerkezet lényegében egy kis távcső, amelyet részkörökkel és csillagtérképpel láttak el. Helyesen beállítva a megfigyelt égitest kelte, tetőzése és nyugta, valamint koordinátái leolvashatóak voltak. Széchényi útinaplójában (Reise Journal 1787) leírja, hogy Strnad megismerkedésük alkalmával több figyelemre méltó természettudományi relikviát mutatott neki. Ezek közt volt Tycho Brahe szextánsa, különféle órák, egy kopernikuszi világregndszermodell („ein sehr künstliches tychonisches und kopernisches Weltsistem”) és más érdekességek. Feltehetően ez a találkozás is fokozta érdeklődését az efféle ritkaságok iránt.
- ⁷⁶ Vö. előző j.
- ⁷⁷ A szó jelentése *megfelelő* v. *egyforma*. A szöveggörnyezetből nem derül ki, melyik jelentés illik a termométerekre.
- ⁷⁸ Vö. 65. j.
- ⁷⁹ Valószínűleg *Johann Georg Klinger* (1764–1806) kartográfus, rézmetsző, glóbuszkészítő, nyomdász és kiadó Nürnbergben.

- ⁸⁰ Másutt *Kiblinio* alakban is: Kiblin József, vö. 22. j.
- ⁸¹ Feltehetően *Franz Anton Hartig de Paula* grófról van szó (1758–1797), aki katonai és diplomáciai pályafutás után 1794-től Prágában él mint tudomány-szervező mecénás, gyűjtő és gyakorló tudós, haláláig a Kir. Cseh Tudós Társaság elnöke. Történeti és természettudományi stúdiumokkal egyaránt foglalkozik, irodalmi műveket is publikál francia nyelven (Mélanges de vers et de prose, Paris 1788; Lettres sur la France, l'Angleterre et d'Italie, Genova 1785). Számos külföldi (főleg francia) művészeti és tudományos társaság tagja. A Tudós Társaság természettudományi szekciója tagjaként Strnaddal együttműködve gazdag tudományos gyűjteményt hozott létre, melyben a Strnad leveleiben említett technikai eszközök, műszerek is megtalálhatók voltak. 1785–1791 közt a prágai szabadkőműves páholy oszlopos tagja. A kötetünkben is szereplő Jan Mayer természettudós közeli barátja. Műveinek felsorolását ld. Wurzbach Bd. 7. 1886, 392–396. (D. E.)
- ⁸² Bizonytalan olvasat. Javítva olvashatatlan másik szóból.
- ⁸³ *Franz Triesnecker* (1745–1817) ausztriai születésű jezsuita matematikus és asztronómus. 1780-tól Maximilian Hell adjunktusa a bécsi csillagvizsgálóban, 1792-től haláláig annak igazgatója, a göttingeni és prágai tudós társaság tagja. Asztronómiai és geográfiai munkáit ld. Wurzbach Bd. 47. 1883, 197–199. Másutt *Triesneckerus* alakban írja Strnad.
- ⁸⁴ Régi csillagászati, illetve navigációs eszköz. A helyi idő meghatározására szolgált éjszaka a tengeren a Sarkcsillag (mint fix pont), illetve más csillagok helyzetének alapján. Ismeretesek még az *éjszakai asztrolábium*, *nocturnal*, és *nocturlabio*, *noctilabio* elnevezések (ez utóbbi kettő spanyol és olasz nyelvterületen).
- ⁸⁵ Voigtländer: másutt Voigtländer alakban fordul elő. Valószínűleg *Johann Christoph Voigtländer*, aki 1756-ban alapította finommechanikai műszereket gyártó cégét Bécsben. Fia, Johann Friedrich Voigtlaender (1778–1857), majd unokája irányítása alatt már elsősorban optikai készülékeket állítottak elő, amivel megalapozták a márka ma is meglévő hírnevét.
- ⁸⁶ Vö. 75. j.
- ⁸⁷ A korabeli magyar szóhasználatban *rénes*, *rénesi forint*.
- ⁸⁸ Bizonyára a korábban említett *horologium nocturnum*. Vö. 84. j.
- ⁸⁹ Oedenburg (Sopron).
- ⁹⁰ Vö. 81. j.
- ⁹¹ Sopron
- ⁹² Passavium (Passau).
- ⁹³ Tobiáš Gruber, vö. 107. j.
- ⁹⁴ Josef Dobrovský, vö. 147. j., továbbá bevezető tanulmány, 38–39.
- ⁹⁵ Valószínűleg a Királyi Cseh Tudós Társaság, vö. 154. j.
- ⁹⁶ Marburg.
- ⁹⁷ A 18. század végén a német egyetemek diáksága többek közt négy nagy

- rendbe, a constantisták, az unitisták, a harmonisták és amicisták rendjébe szerveződött. Bár e rendek célkitűzései és elképzelései részben eltérőek voltak, többnyire rokonszenveztek a szabadkőműves eszmével, a tagfelvétel is általában valamilyen szabadkőműveshez hasonló szertartás keretében zajlott. 1778-ban betöltötták őket, ettől kezdve még nagyobb titokban működtek a hatóságok szigorú üldözése mellett. A constantista rendek csak hallgatók lehettek tagjai. A témáról bővebben ld. Krause, Peter: „O alte Burschenherrlichkeiten.” Die Studenten und ihr Brauchtum. 5. Aufl. Graz 1997.; 240 p., ill. Gladen, Paulgerhard: Gaudeamus igitur. Die studentischen Verbindungen einst und jetzt. (Unter mitarb. von Ulrich Becker.) München 2001.
- ⁹⁸ *Tibolth Mihály* (1765–1833) Széchényi munkatársa, a család levéltárnoka a nemzeti könyvgyűjteménnyel kapcsolatos adminisztratív feladatokat (könyveszerzés, katalógizálás stb.) végezte; a Magyarországra vonatkozó könyvek és régiségek gyűjtője, a Széchényi-katalógus szerkesztője, mindenekelőtt az ő érdeme, hogy az 1795–1798 közötti években sikerült létrehozni a könyvtár alapját. Szinnyi 14. k. 1914, 162–163.; Berlász 1981; Kollányi 1905.
- ⁹⁹ Vö. 39. j.
- ¹⁰⁰ *Franz Joseph Gerstner* (1756–1832) német származású csehországi mérnök, mechanikus. 1781-től a bécsi csillagvizsgálóban Maximilian Hellnél tanul, 1784-től a prágai csillagvizsgáló adjunktusa, a Cseh Tudós Társaság tagja. 1788-tól (más adatok szerint 1789-től) a matematika professzora Prágában, a mechanika és a hidraulika tanára, az általa alapított Politechnikum igazgatója. Több csehországi vasmű számára is dolgozik, régi mechanikai szerkezetek javításával és újak építésével is foglalkozik. 1811-től csehországi vízügyi igazgató. Vö. Wurzbach Bd. 5. 1858, 161–163.
- ¹⁰¹ *George Adams, ifj.* (1750–1795) angol mechanikus. Orvosi, fizikai, csillagászati eszközöket egyaránt gyártott. Számos munkája jelent meg több kiadásban, például 1794-ben Londonban *Lectures on Natural and Experimental Philosophy, considered in it's present state of improvement* című műve öt kötetben saját kiadásában, táblákkal illusztrálva; 1795-ben pedig *Astronomical and Geographical Essays* című művének 3. kiadása, ugyancsak táblákkal. Esetleg e két munka valamelyikét említi itt Strnad.
- ¹⁰² Valószínűleg *Maria Maximiliana Schafgotsch* (1741–1805 után), Oliver Wallis gróf (1724–1787) altábornagy özvegye. Vö. Wurzbach Bd. 52. 1885, 259., 269–271.
- ¹⁰³ Vö. 85. j.
- ¹⁰⁴ Vö. 45. j. A szöveggörnyezet, illetve a korábbi levelek alapján nem állapítható meg, Riegger gazdag könyv- és kéziratgyűjteményének melyik darabjáról vagy darabjairól ír Strnad.
- ¹⁰⁵ *A Massagetesek – massageták* – az egyik legvadabb (ugyanakkor leggazdagabb) nomád nép hírében álltak a rómaiaknál.

- ¹⁰⁶ Karel Rafael Ungar, vö. 132. j.
- ¹⁰⁷ *Tobiáš Gruber* (1744–1806) osztrák származású geológus, mérnök és vízügyi szakember, jezsuita pap, tanár. 1774–1777 közt építési és hajózási igazgató Temes és Bács megyében. 1780-tól a csehországi kamarai birtokok építési igazgatója. A Kir. Cseh Tudós Társaság tagja, 1781-ben Bécsben jelent meg Born Ignázhoz címzett levélgyűjteménye: Briefe hydrographischen Inhalts aus Krain an Ignaz Edlen von Born. Vö. Wurzbach Bd. 5. 1858, 385–386.
- ¹⁰⁸ Lobkovitz (Lobkovice) falu Kostelec nad Labem mellett Észak-Csehországban. A Lobkovic család 17. századi reneszánsz palotája található itt.
- ¹⁰⁹ Czernin gróf birtoka Csehországban, ma Krásný Dvůr, Žatectól (Saaz) délnyugatra található.
- ¹¹⁰ František Josef Kinský, vö. 1. j.
- ¹¹¹ *Gr. Johann Rudolf Czernin von Chudenitz* (1757–1845), magas rangú állami hivatalnok, irodalom- és művészpártoló főúr. Angliai utazásáról jelentős rézkarc- és képgyűjteményt hoz magával, 1823–1827 között a prágai Akademie der bildenden Künste elnöke. Jelentős emberbarát tevékenységéről ismert, pártfogója és tagja számos prágai és bécsi művelődési és jótékony-sági intézménynek. Vö. Wurzbach Bd. 3. 1858, 101–104.
- ¹¹² Kiblin József, vö. 22. j.
- ¹¹³ Vö. 36. j.
- ¹¹⁴ *Alba Carolina*.
- ¹¹⁵ Széchényi-Suppl. 1., Széchényi-Suppl. 2.
- ¹¹⁶ Széchényi könyvtárának 1799–1800-ban megjelent katalógusáról van szó: Széchényi-Catalogus, Széchényi-Index.
- ¹¹⁷ Az első pótkötet bevezetőjét Johann Christian Engel írta. A pótkötet és a külön kötetben megjelent szakmutató Petravich Ignác munkája. Vö. Berlász 1981, 134–135.
- ¹¹⁸ *Josef Mader* (1754–1815) a prágai egyetem numizmatikaprofesszora, európai híru éremtani szakember, a középkori cseh érmekről: Versuch über die Brakteaten, insbesondere über die Böhmischen, 1797. Széchényivel 1795-ben ismerkedett meg Prágában, mikor a gróf és felesége karlsbadi útjukról hazafelé tartva megállt a cseh fővárosban. Széchényi éremtani gyűjteményének jegyzéke birtokában volt. Mader és a magyarországi numizmatika kapcsolatáról ld. Kovács 1997; Mader és Széchényi Ferenc kapcsolatáról, levelezésükről ld. Gárdonyi Albert két tanulmányát: Gárdonyi 1903, 87–90.; Gárdonyi 1904. 92–99., ahol a szerző közli Mader leveleinek rövid tartalmi összefoglalóját.
- ¹¹⁹ Széchényi Ferenc és felesége Prágából való elutazására utal 1795 nyarán.
- ¹²⁰ *Mádai Dávid Sámuel* (1709–1780), orvosdoktor, magyarországi érem- és tallergyűjtő, numizmatikus. Éremtani katalógusa: Vollständiges Thaler-Cabinet. I–V. Königsberg 1765–1774. Vö. Szinnye 8. k. 1902, 241–243.

- ¹²¹ *Johann Friedrich Joachim* (1713–1767), a hallei egyetem történészprofesszora, elsősorban a német állam- és jogtörténet, diplomatika és éremtan terén alkotott. Éremtani katalógusa: *Das neu erfundene Münzkabinet*, I–IV. Nürnberg 1761–1773.
- ¹²² Karlsbadból útban hazafele Széchényi felesége megbetegedett, ezért álltak meg Prágában, ahol Desfours grófné házában kezelték.
- ¹²³ Gr. František Šternberk, vö. 29. j.
- ¹²⁴ A levélben említett három Mátyás-dukát leírását vö. Soós Ferenc: *A magyar fémpénzek feliratai és címeri*. Budapest 1998, 46.
- ¹²⁵ A nagybányai verdejegy jele (N) után címerpajzsban a hétküllös kocsikerék ábrája következik, Pongrácz János családi címere. Uo.
- ¹²⁶ *Schönwisner István* (1738–1818) a bécsi Theresianum jezsuita tanára, a budai egyetemi könyvtár másodőre, majd 1794-től az egyetemi könyvtár igazgatója. A pesti egyetemen a numizmatika és régészet professzora. Széchényi figyelmét ő irányította az éremtan felé. Mader az ő 1801-ben kiadott magyar éremkatalógusára hivatkozik: *Notitia Hungaricae rei numariae ab origine ad praesens tempus*. Budae 1801. Schönwisner állította össze Széchényi Ferenc éremgyűjteményének katalógusát és a hozzá tartozó Appendixet. (*Széchényi-Catalogus numorum, Appendix ad catalogum numorum*, Pestini 1810)
- ¹²⁷ A prágai garast, „grossi Pragenses” 1300-tól kezdték verni, II. Vencel cseh uralkodó pénzreformja részeként vezették be.
- ¹²⁸ A prágai garas első korabeli szakszerű leírását adja M. A. Voigt: *Beschreibung der bisher bekannten Böhmischen Münzen*. I–IV. Prag 1771–1787, III., 11–24.
- ¹²⁹ Vö. Mader: *Einige Anmerkungen und Zusätze zu Herrn Abts Schönwisner’ Notitia Hung. rei numariae...* Budae 1801. In: J. Mader: *Kritische Beyträge der Münzkunde des Mittelalters* (III. Prag 1810, 50–109.), melyben Mader elismerő, mégis kritikus véleménnyel ír Schönwisner művéről, különösen a brakteátákkal kapcsolatos nézeteivel száll vitába. Mader és Schönwisner kritikus véleménycseréjéről ld. Kovács 1997, 140, 240–241.
- ¹³⁰ A numizmatikai kutatás azonosította ezeket az I. Lajos idején nyomott budai pénzeket – *Moneta Budensium* –, de frott forrás nem támasztja alá, hogy valóban lett volna Budának pénzverési joga. Vö. Huszár Lajos: *Münzkatalog Ungarns von 1000 bis heute*. München–Budapest 1979. A H 500–511. között felsorolt érmék. Az éremtannal foglalkozó levelek értelmezésében és jegyzeteinek összeállításában nyújtott segítségéért köszönetet mondunk Tóth Csabának, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára tudományos munkatársának.
- ¹³¹ Valószínűleg Jan Mayer, vö. 150. j.
- ¹³² *Karel Rafael Ungar* (1743–1807), premontrei kanonok, 1780-tól a prágai egyetemi könyvtár, a Klementinum igazgatója, melynek anyagát ő rendezte össze a volt kolostori könyvtárak és Kinský gróf mintegy 12 000 kötetes

adományából. A teológia és filozófia professzora a prágai egyetemen. 1776-ban kiadja Balbin híres művét, a *Bohemia docta*-t, mely a cseh felvilágosult tudományok fontos hivatkozási alapja. Főműve az Allgemeine böhmische Bibliothek, a cseh nyelven nyomtatott könyvek katalógusszerű leírása befejezetlen maradt, továbbá a Neue Beiträge zur alten Geschichte der Buchdruckerkunst in Böhmen, 1785. Ungar 1786-ban kilépett a rendből, szabadkőműves lett és a felvilágosodás szellemi életének egyik legkövetkezetesebb szabadgondolkodója Csehországban. A prágai illuminátus páholy (Wahrheit und Einigkeit) egyik alapítója és vezetője. Tagja volt a Kir. Cseh Tudós Társaságnak, ahol könyv- és nyomdatörténeti munkákat publikált. Vö. Slavík 1975, 192–199.

¹³³ Az említett korábbi levél nincs meg.

¹³⁴ Ez a mű I. Miksa német-római császár, illetve Melchior Pfünzing nevéhez köthető, a 16. század folyamán többször is megjelent több címváltozatban. Első kiadása: *Die geuerlichaiten vnd eins theils der geschichten des loblichen streytparen vnd hochberümbten Helds vnd Ritters Herr Tewrdanncks*. Nürnberg 1517, Johann Schönsperger. Elképzelhető, hogy az Ungar által itt említett – Széchenyi tulajdonába került – példány azonos azzal, amelyet 1947-ben az Országos Széchenyi Könyvtár – minthogy magyar vonatkozása nem volt – többek között cserébe adott a Festetics-, illetve a Keszthelyi-kódexért, s a szakértő könyvtárnok, Hubay Ilona a következőt írja róla: „Hártyára írt első kiadása a Miksa császár viszontagságos burgundiai utazását elbeszélő verses históriának. Későbbi kiadásai – már papírra nyomtatva – 1519, 1537, 1553-ban jelentek meg. Miksa császár nemcsak szerzője, hanem kiadója is volt e könyvnek, melyhez a bécsi kancelláriai írást utánzó, külön betűket vésetett. A szöveget gazdagon illusztráló fametszetdíszít Leonhard Beck, Hans Burgkmaier, Hans Schäufolein és Erhard Schön nürnbergi mesterek készítették. Példányunk fametszeteit egykorú kéz kiszínezte. Rendkívül tiszta, szép példány, 18. századi aranyozott bőrkötésbe kötve.” (OSzK Irattár 143, ill. 193/1947. – (E. L.)

¹³⁵ Antonín Strnad vö. 52. j.

¹³⁶ *Cornides Dániel* (1732–1784) 1784-től a pesti egyetem diplomatika- és heraldikatanára, az egyetemi könyvtár őre. A Cornides-könyvtár egykorú nyomtatott katalógusa: *Clarissimi Danielis Cornides in Regia Universitate Hungarica quondam... professoris... Bibliotheca Hungarica, sive Catalogus scriptorum de rebus omnis generis Hungariae... Pestini, 1792*. Cornides gyűjteményéből Széchenyi vásárlásai révén számos újkori magyar történeti munka és történeti forrás került át a nemzeti könyvtárba. Vö. Berlász 1981, 208, 316.

¹³⁷ E levelet részben közli és ismerteti Berlász Jenő: Berlász 1978, 158., Berlász 1981, 167–168.

- ¹³⁸ Horatius Carmina, III. 30, 1.
- ¹³⁹ Ebből javítottuk: *ingentem*.
- ¹⁴⁰ Ebből javítottuk: *patia*.
- ¹⁴¹ Vö. 65. j.
- ¹⁴² *Gr. František Valdštejn* (1759–1823) katonai pályafutása után 1789-től a tudományoknak, elsősorban a botanikának szentelte magát, részben magyarországi birtokán, Nagyszombat közelében. A 18–19. század fordulóján többször tett utazást Magyarországon Kitaibel Pál társaságában, a magyarországi flóra és fauna tanulmányozása céljából.
- ¹⁴³ *Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae. I–III., Viennae 1802–1812.*
- ¹⁴⁴ 1799-ben, illetve 1800-ban jelent meg Széchényi könyvtárának első katalógusa – előbb két kötetben a betűrendes, majd a szakrendi rész: Széchényi-Catalogus, Széchényi-Index.
- ¹⁴⁵ A Széchényi által – több mint féléves előkészítő munka után – benyújtott ajándékozó, illetve alapító oklevelet 1802. november 26-án hagyta jóvá az uralkodó. Vö. Berlász 1981, 42–44.
- ¹⁴⁶ Az első pótkötet 1803-ban megjelent (Széchényi-Suppl. 1.), de a kéziratok katalógusa csak 1814-ben, és 1815-ben.
- ¹⁴⁷ *Josef Dobrovský* (1753–1829) filológus, a cseh nemzeti újjászületés első szakaszának legnagyobb tudományos tekintélye, a bohémisztika és szlavisztika mint önálló tudományág megalapítója, jelentősek a finnugrisztika és az orientálistika területén végzett kutatásai is. A magyarországi tudósok közül Jankovich Miklóssal, Johann Christian Engellel, Ribay Györggyel levelezett és folytatott rendszeres tudományos véleménycserét. Több, a kort foglalkoztató vitás tudományos kérdésben, így a finnugrisztika terén vagy a magyarországi és szlovák történészek között a Nagymorva Birodalom kiterjedéséről szóló vitában fejtette ki szakavatott véleményét, utóbbiban a magyarországi történészek pártjára állva. Gyarmathi Sámuel *Affinitas linguae hungaricae cum lingvis fennicae originis grammaticae demonstrata* című munkájáról írott recenziójában értékeli a kialakulóban lévő magyarországi finnugrisztika képviselőinek álláspontját a magyar nyelv és a finn-ugor nyelvek viszonyáról. Dobrovský magyarországi tudományos kapcsolatairól vö. Pražák 1967a, Uő: Josef Dobrovský magyar kapcsolatairól, Pražák 2001, 114–134.; Dobrovský és Kazinczy. In: Cseh–magyar párhuzamok. Tanulmányok a 18–19. századi művelődéstörténeti kapcsolatokról. Budapest 1991, 47–68. Ugyanez cseh nyelven: Česko–maďarské kulturní vzťahy od osvícenství do roku 1848. Brno 1994, 57–82. Dobrovský itt közölt két levele korábban megjelent: Pražák 1962, 323–326.
- ¹⁴⁸ *Iuslenii Danielis episcopi scarenensis in Svecia lexicon fennico-latino-svecicum, Holmiae 1745.*

- ¹⁴⁹ *Lexicon lapponicum cum interpretatione vocabulorum sveco-latina et indice svecano lapponico* a Erico Lindahl et Johanne Öhrling. Holmiae (Stockholm) 1780. Johannes Ihre, a híres uppsalai professzor írt ehhez a szótárhoz előszót, és ezért inkább Ihre, mint a tulajdonképpeni szerzők, Lindahl és Öhrling műveként ismerjük. Dobrovský itt pontatlanul Lindenthaltt mond a helyes Lindahl helyett. Vö. Pražák 1962, 320, 323.
- ¹⁵⁰ *Jan Mayer* (1754–1807) orvos, természettudós, botanikával, mineralógiával, zoológiával is foglalkozott. 1784–86 között a Prágai Tudós Társaság titkára, a *Sammlung physikalischer Aufsätze* kiadója.
- ¹⁵¹ *Gr. Johann Rudolf Chotek* (1748–1824) államminiszter, udvari kancellár, a csehországi helytartótanács elnöke, 1804-től haláláig a Kir. Cseh Tudós Társaság elnöke, többek közt az ő érdeme Csehország topográfiajának kiadása 1815-ben. A tudományok és művészetek lelkes támogatója. Kilépvve az állami szolgálatból, kedvenc birtokára, Nové Dvoryra vonul vissza, ahol parkokat létesít és huszonnév ezter kötetes könyvtárat hoz létre. Hivatalos életrajzát ld. a következő levélben.
- ¹⁵² *Gr. Karl Chotek* (1783–1868), Johann Rudolf Chotek fia. Csehország tartományi kormányzója, 1826–1843 között bírósági elnök. Fő érdeklődési területe az antik kultúra. Széles körű gazdasági és kiemelkedő emberbaráti tevékenységet folytatott. Nevéhez fűződik a tiroli tartományi múzeum alapítása, Prágában számos városzépítő vállalkozás (Chotkové sady, Stromovka). Palacký közeli barátja, akivel együtt aktívan tevékenykedett a Cseh Nemzeti Múzeum és a Kir. Cseh Tudós Társaság érdekében.
- ¹⁵³ *Jan Bohumír Dlabáč* (1758–1820) premontrei apát, történész. 1801-től haláláig a strahovi kolostor könyvtárosa, 1805–1810 között a kolostor levéltárosa és történetírója. Könyv- és műgyűjtőként gyakran utazott Csehország és Ausztria területén. 1796-tól a Kir. Cseh Tudós Társaság tagja, 1813–1818 között igazgatója. A Tudós Társaság kiadványaként jelenik meg cseh művészeti lexikona, az *Abhandlungen von den Schicksalen der Künste in Böhmen* (Prag 1792), illetve *Allgemeines Künstler Lexikon von Böhmen* (1815–1818). 1803-ban adja ki a strahovi kolostor latin nyelvű történetét. Irodalommal is foglalkozott, a cseh nemzeti megújulás első költőnemzedékének, az ún. Thám-körnek a tagjaként alkalmi ünnepi ódákat írt. Széchényivel annak 1787. évi prágai útján ismerkednek meg, amikor a gróf felkereste a strahovi könyvtárat. Széchényin kívül Ribay Györggyel is levelezett. Vö. *Lexikon české literatury*, sv. I. 1985, 550–553., Berlász 1981, 20–21. (*D. E.*)
- ¹⁵⁴ Az 1784-ben hivatalosan megalakult és 1790-ben II. Lipóttól királyi címet nyert Királyi Cseh Tudós Társaság (*Königliche Böhmische Gesellschaft der Wissenschaften*), melynek elődje már 1770-től működött Prágában. Vö. Josef Kalousek: *Děje Královské české Společnosti nauk*, Praha 1885. és Jaroslav Prokeš: *Počátky české Společnosti nauk do konce 18. století*. Praha 1938.

- ¹⁵⁵ *Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic* (1460–1510) humanista cseh költő. 1502–1503-ban Ulászló budai udvarában tartózkodott. Érdeklődött Janus Pannonius és Bonfini művei iránt, Magyarországon került kapcsolatba Hieronymus Balbuson keresztül Conrad Celtis humanista körével, az 1494-től Bécsben működő Sodalitas Litteraria Danubianával. Lobkovic több költeményében megjelenik a cseh–magyar sorsközösség gondolata (*Comparatio Bohemiae et Pannoniae, Bohemia ad Hungariam sororem*), s ezzel egyrészt egy már meglévő cseh- és magyarországi humanista tradícióhoz kapcsolódik, másrészt a cseh felvilágosodás korának szellemi és tudományos életében szimbólumává lesz a két „testvér nemzet”, a cseh és a magyar humanista együttműködésének. Az 1770-ben megalakult Cseh Tudós Társaság szellemi elődjének tekintette a Societast, amennyiben ők is a Duna menti vagy közép-európai kis népek tudományos és kulturális együttműködését szorgalmazták az erőszakos germanizációval szemben. Ez a neohumanista vonulata a cseh és magyar felvilágosodásnak igen népszerű volt a patrióta nemesség körében mind Csehországban, mind Magyarországon. Vö. Pražák 1967b, 356–373. (*D. E.*)
- ¹⁵⁶ A budai születésű *Zechenter Antal* (1751–valószínűleg 1836) az egyik legelső ismert magyar színműfordító. Életének legnagyobb részét Prágában tölti mint a cs. k. prágai főhaditanács fogalmazója. Az 1770–1780-as években keletkezett legtöbb fordítása a francia klasszicizmust meghonosító irányzat jegyében született. A hiteő Mahomet, avagy a fanaticizmus című, Voltaire-ből fordított darabját (Pozsony, é. n., Bessenyei György előszavával) a Ráday Pál szervezte Magyar Játsszók Társasága 1784-ben előadja a pesti Rondellában. Vö. A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig. Szerk. Pándi Pál. Bp. 1965, 3. k. 126. A levelekben említett későbbi fordításai önállóan nem jelentek meg – bizonyos szemelvények megjelenhettek korabeli folyóiratok lapjain –, nagy részük valószínűleg hagyatékában maradt, amely nem maradt ránk. Vö. Szinnyei 14. k. 1914, 1764–1765.; Pražák 2001, 116, 127.
- ¹⁵⁷ Apollóniosz Rhodiosz: Argonautika.
- ¹⁵⁸ Alexander Pope *Essay on Man* című filozófiai költeményét (1733–1734) Bessenyei György ismeretlen francia fordításból magyarította *Az embernek próbája* címmel (Bécs 1772).
- ¹⁵⁹ A felvilágosodás korából Batsányi János és Kazinczy Ferenc Ossian-fordításai ismertek. Batsányi 1785 óta folyamatosan foglalkozik a kelta bárd magyar tolmácsolásával, az elkészült részeket vö. Batsányi János *Összes Művei* I. Budapest 1953, 179–215. A Kazinczy által fordított Ossian-énekek, köztük a Zechenter által is említett Darthula megjelent: Kazinczy Ferencnek munkáji. Pesten 1814–1816. VI–VII. köt. (Ossian minden énekei).
- ¹⁶⁰ *Magyar Kurír*. Kiadja Decsy Sámuel és Pántzél Dániel, megjelenik Bécsben 1786–1834 között.

- ¹⁶¹ *Weber Péter Simon* író, nyomdász, könyvkiadó. A nagyszombati születésű, az ottani Barth nyomdász-dinasztiával rokonságban lévő Weber 1783-ban Pozsonyban nyomdát alapít a már ismert Landerer és Patzkó nyomdák mellett, később könyvkereskedést is nyit. Nyomdája 1852-ig állt fenn. 1788-tól 1794-ig fióknyomdát működtet Komáromban. Kiadja többek között Korabinszky Geographisch-Historisches und Produktenlexikonját (1784–1786), 1785–87 között a szlovák nyelvű *Presspurské nowiny* című újságot. Vö. V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézsajtó korában 1473–1800. Bp. 1999, 216–217.
- ¹⁶² Széchényi-Suppl. 2., Széchényi-Index suppl. 2., Széchényi-Catalogus numerum.
- ¹⁶³ František Šternberk, vö. 29. j.
- ¹⁶⁴ Ptolemaiosz.
- ¹⁶⁵ Kallimakhosz.
- ¹⁶⁶ A sokáig Longinosznak tulajdonított *A fenségről* (Peri hüpszusz) című értekezéséről van szó.
- ¹⁶⁷ *Johann Peter Cerroni* (1753–1826). A lombardiai származású morvaországi Cerroni egyike a korabeli Európa legnevesebb műgyűjtőinek, a diplomácia kiváló szakértője. Gazdag levelezése Brűnnben a Morva Országos Levéltárban őrzött hagyatékában maradt fenn. (Cerroniho sbírka I–II. G 12.) Az elkötelezett jozefinista és morvaországi patrióta számos fontos hivatalt töltött be a morva közigazgatásban: 1789-től a morvaországi helytartóság titkára, könyvrevizor, a gubernium levéltárának felügyelője, ahol a felosztott rendházak és kolostorok könyv- és iratanyagát kezelték. Gyűjteményének egy részét – értékes iratokat, régi nyomtatványokat – ezekből a forrásokból hozta létre. Beható forrásismeretét honismereti műveiben is hasznosította (Bohemia literata; Genealogische Geschichte des landsässigen mährischen Adels). Több könyvészeti munkát és katalógust is megjelentetett, jóllehet műveinek nagy része kéziratban maradt. A Cerroni–Miller-levelezés könyvek és katalógusok kölcsönös cseréjéről tanúskodik. Miller 1810. május 23-án megküldi neki a Széchényi-féle katalógus két supplementum-kötetét, valamint Pray György diplomatikai munkáját. Cerroni azt válaszolja, várja a katalógus további részeit, és szívből kívánja, hogy Széchényi könyvtárát személyesen is megtekinthesse. Addig is saját gyűjteményéből 130 darabot küld a Magyar Nemzeti Múzeum számára. Vö. Wurzbach Bd. 2. 1857, 324–325. Riegger sv. 2. 1862, 104. Kollányi szerint Cerroni 210 darab metszetet is adományozott Széchényi gyűjteménye számára. Vö. Kollányi 1905, 207. Ebből ma az OSZK Térképtárában található, 1807-ből származó, 50 lapból álló metszetgyűjtemény azonosítható Cerroni adományával: *Expugnationes arcium et urbium in Hungaria aeri incisae colligente Petro de Cerroni*.

- ¹⁶⁸ Széchényi-Catalogus, Széchényi-Index, Széchényi-Suppl. 1, Széchényi-Index suppl. 1, Széchényi-Suppl. 2, Széchényi-Index suppl. 2, Széchényi-Catalogus manuscriptorum.
- ¹⁶⁹ Széchényi-Catalogus numerum, pars I–II. Pestini 1807, 1 köt., Tabulae numismaticae, vol. I. S.l. d. 1 köt., Appendix ad catalogum numerum, Pestini 1810, 1 köt.
- ¹⁷⁰ *Tekusch Mihály* (1764–1813) 1789-től a pozsonyi ev. gimnáziumban az ékes-szólás és matematika tanára, a Pressburger Musenalmanach szerkesztője. 1803-ban Brünnbe kerül lelkésznek V. H. Riecke meghívására, aki a brünni ev. iskolát és egyházközséget a Türelmi rendelet után újjászervezte, és ehhez Magyarországról is kért segítséget. Tekusch ezután haláláig itt működött mint subrector és a brünni egyházközség seniora. Ismert munkái: *Kurze Geschichte der ev.-lutherischen Kirche in Ungarn von Anfang der Reformation bis Leopold II.* (Göttingen 1794); *Rede über die christliche Teilnahme an den Angelegenheiten des Vaterlandes* (Brünn 1809), kéziratban: *Acta ecclesiastica Tekuschiana*. Tekusch jelentős antik és történeti könyvtárral rendelkezett; a pozsonyi ev. líceumban található kéziratok hagyatékában filozófiai, teológiai, retorikai és esztétikai munkák, valamint gazdag levelezés maradt fenn. Vö. Wurzbach Bd. 43. 1881, 222–223., Szinnyei 13. k. 1909, 1379.
- ¹⁷¹ Széchényi-Catalogus numerum.
- ¹⁷² *Christian Karl André* (1763–1831) németországi tudós, pedagógus, gazdasági szakember. Először a neves schnepfenthali nevelőintézetben dolgozik Chr. G. Salzmann mellett, majd 1798-ban a Johann Nepomuk Mitrovský gróf meghívására érkezik Brünnbe, ahol 1821-ig, Stuttgartba való visszatéréseig a tudományos, gazdasági és szabadkőműves élet egyik központi alakja. André – Mitrovský gróf mellett – egyik fő szervezője és titkára a morvaországi gazdasági társaság elődjének tartott *Agricultur-Societät*nek, majd az 1806-ban létrejött monarchiaszerte nagyhírű K. k. mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur-und Landeskunde társaságnak. 1800–1805 között adja ki a *Patriotisches Tageblatt* című lapot, amely körül a morvaországi patrióta nemesség és értelmiség csoportosult, és a belőlük alakult *Privatgesellschaft*tal együtt a helyi patrióta törekvések kiindulópontja lett. E törekvések vezettek többek közt a Morva Országos Múzeum (Mährisches Landesmuseum) megalapításához is. 1811-től adja ki André az *Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlung* (Prága 1811–1850), mely számos magyarországi vonatkozású cikket tartalmaz. A nevével fémjelzett lapok ezzel párhuzamosan célul tűzték ki a gazdasági élet modernizálását is. Vö. Kroupa 1986, 144., 184–185., 196–203. André Johann Christian Engellel is levelezett, akinek történeti munkásságát nagyra becsülte. Vö. André levele Engellek, dátum nélkül, OSZKK Levelestár, Nr. 46.

- ¹⁷³ Az 1809-től André által kiadott *Hesperus. Ein Nationalblatt für gebildete Leser* (Prága 1808–1821) című lap a monarchia egészének szánt kulturális és gazdasági kiadvány volt. André mindhárom lapja számos magyarországi tudósítást közöl, többek közt a keszthelyi Georgikonról, Széchenyi Ferenc könyvtáralapításáról, magyarországi tudományos munkákról; magyarországi szerzők – Berzeviczy, Kazinczy, Festetics – tanulmányait is közreadja. André maga is publikált a *Hesperus*-ban egy részletes, a magyarországi tudományos és kulturális életet bemutató írást (1814. Heft 9, 268. ff.). Leveleiben említett tanulmányát a Széchenyi Könyvtár bemutatásáról ld. *Hesperus* 1812. Nr. 27. 162. (Einige neuere Nachrichten über das ungarische National-Museum in Pesth.)
- ¹⁷⁴ André tanulmányához Széchenyi utasítására Miller Jakab Ferdinánd írta meg és küldte el a kért ismertetést. Vö. Széchenyi levele Millerhez 1812. október 14-én, idézi Kollányi 1905, 311–313.
- ¹⁷⁵ *Gr. Hugo Franz Salm* (1776–1836) a neves morvaországi arisztokrata család tagja, mely a Mitrovský és Berchtold családokkal együtt igen jelentős szerepet játszott a morva tartomány anyagi, szellemi és kulturális fejlődésében. A családi hagyomány folytatójaként tudománypártoló, jelentős könyvtárral rendelkező gróf (a rájeci kastély igen gazdag könyvtára az elődök intenzív jogi, történeti, irodalmi, természettudományos és szabadkőműves érdeklődéséről tanúskodik). 1789-ban Berlinben megismerkedik a német filozófia jeles képviselőjével, Fr. H. Jacobival, s csatlakozik a német romantikusok köréhez. 1801-ben angliai utazása során több neves tudományos társaság tagja lesz, számos új eredményt ismer meg, illetve gyakorlati módszert sajátít el (például a textilpar, az állattenyésztés terén). Hosszú évekig közeli barátság fűzte Josef Hormayrhoz és Mednyánszky Alajoshoz, akiknek történeti kutatásaiba maga is bekapcsolódott. Kortársai mindenekelőtt gazdasági és technikai ismeretei alapján becsülték, gazdasági reformerként volt ismert szűkebb hazájában és Magyarországon is. Birtokain jelentős technológiai újításokat vezetett be a textil- és fajanszmanufaktúrák működésében és a vaskohászatban, számos új gyárat is alapított. Morvaországban bevezette a himlőoltást, kísérleteket végzett a kutyaveszettség gyógyítására. Gazdasági kísérletező szelleme a magyarországi Festetics családdal rokonítja, akikkel közvetlen szakmai és baráti kapcsolatban is állt. Salmnak vezető szerepe volt a morvaországi gazdasági társaság, a K. k. mährisch-schlesische Gesellschaft des Ackerbaues létrehozásában és tevékenységében, melynek 1812-től igazgatója is volt. A morvaországi patrióta mozgalom egyik vezető egyénisége, 1816-ban Josef Auersberggel együtt a Morva Országos Múzeum (Mährisches Landesmuseum, Moravské zemské museum) megalapítója, melynek gyűjteményét jelentős adományokkal gazdagította.
- ¹⁷⁶ *Gr. Josef Karel Auersberg* (1767–1829) legfelsőbb bíróság elnök, anyai ágon

- Salm rokona. Együtt alapították Brünnben a Morva Országos Múzeumot, melynek Auersberg gróf szintén számos adományt tett. Széchényi Ferencnek 1793–1807 között írott három levelét ld. MOL P 623. 26. sz. Kiadatlan.
- ¹⁷⁷ Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst (1810–1822), Joseph von Hormayr szerkesztésében megjelenő lap az osztrák birodalmi patriotizmus szellemében. A levél melléklete: *Grundsteine eines mährisch-schlesischen Landesmuseum*, 1816. április 3. No. 40–41., 161–168.
- ¹⁷⁸ *Josef Freiherr von Hormayr* (1781–1848) történész, lapkiadó, a „gesamtösterreichischer Patriotismus” jegyében a monarchia nemzeti mozgalmainak támogatója. Az 1809. évi tiroli felkelés, valamint az 1813. évi Alpenbund szervezésében való részvétele miatt Munkácson és a Spielbergben raboskodik, ahonnan szabadulva 1815–1816-ban Salm gróf vendégeként tartózkodik annak rájeci kastélyában. Wurzbach Bd. 9. 1863, 277–287. ÖBL Bd. 2. 1959, 419–421.
- ¹⁷⁹ A levélíró arra a hagyományra céloz, amely szerint Túrtaiosz dalai buzdították harcra a spártaiakat a második messzéniai háború idején.
- ¹⁸⁰ *Edward Jenner* (1749–1823) angol orvos nevéhez fűződik a himlő elleni védőoltás eljárásának kidolgozása. Ennek hatására vezettette be Salm morvaországi birtokain a himlőoltást.
- ¹⁸¹ A morvaországi patrióta és gazdaságmodernizáló törekvések eredményeként 1806-ban létrejött K. k. mährische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde. Két korábbi brünni székhelyű társaság tartható elődjének: az 1770-től Jan Křtitel Mitrovský vezetésével működő Gesellschaft des Ackerbaues und der freien Künste, más néven Agricultur-Sozietät, mely főleg nemesekből és gazdasági hivatalnokokból álló gazdasági társulás volt, valamint a Josef Karel Mitrovský (1736–1811) elnökségével 1800-tól működő Privatgesellschaft der vereinigten Freunden zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 1811-ben a sziléziai társasággal egyesülve nyerte el végleges elnevezését (Mährisch-schlesische Gesellschaft), s több-kevesebb átalakulással egészen 1898-ig állt fenn. A társaság célja Morvaország gazdasági felvirágoztatása, kísérletek nyomán technológiai újítások bevezetése a mezőgazdaságban és a modernizációt segítő tudományos ismeretek terjesztése a gazdaságban tevékeny lakosság körében. Salm mellett a társaság másik meghatározó arisztokrata vezetője Johann Nepomuk Mitrovský (1757–1799), aki a kiváló gazdasági szervezőt, Chr. K. Andrét Brünnbe hívta, s aki hosszú évekig volt a társaság titkára.
- ¹⁸² A Morvaországi Múzeum Franzensmuseum néven a morvaországi patrióta nemesek támogatásával jött létre 1817-ben, és adományok, vásárlások útján kialakult gyűjteményével a morvaországi kulturális és anyagi javak központi intézménye lett. Szellemi alapítója, Franz Salm gróf 2000 aranyat áldozott rá; létrehozásánál példaértékű volt számára Széchényi Ferenc múzeumalapítása.

- ¹⁸³ *János főherceg* (1782–1859), Lipót császár fia katonai pályafutása után alsó-ausztriai birtokán a természet tanulmányozásának és a mezőgazdaság fejlesztésének szenteli magát. 1811-től jelentős kulturális és gazdasági reformtevékenységet fejt ki Stájerországban, 1812-ben megalapítja Grácban a Johanneumot, mely rövidesen a tartomány szellemi központja lesz. 1818-tól reformgazdaságot hoz létre stájerországi birtokán, a Brandhofon. 1819-ben megalapítja a Stájerországi Mezőgazdasági Társaságot, melynek tevékenységét haláláig irányítja. Modernizációs tevékenysége kiterjedt a vasbányászatra és -iparra is, jelentős szerepe volt az 1837-ben meginduló Bécs–Grác–Trieszt vasútvonal megvalósulásában, továbbá a Bányaiipari és Technikai Főiskola, valamint a Historischer Verein für Steiermark létrehozásában. Intenzív kapcsolatban állt a brünni Ackerbaugesellschafttal, melynek tiszteletbeli tagja volt. Vö. ÖBL Bd. 3. 1965, 122–123.
- ¹⁸⁴ Jean de Carro, vö. 187. j.
- ¹⁸⁵ *Johann Markus Ritter von Ehrenfeld* (?–1843) bécsi mezőgazdasági szakember, elsősorban méhészettel foglalkozik, kisparaszti birtokokat vásárol föl, ahol gazdaságokat hoz létre. Gazdasági szakíró, ismert műve pl. *Wie kann die gesunkene Landwirtschaft und der dadurch gesunkene Bodenwerth in Österreich wieder gehoben werden?* Prag 1828. Vö. Wurzbach Bd. 4. 1858, 7.
- ¹⁸⁶ *Bernard Petri* (1767–1853) németországi mezőgazdász, Nyugat-Európában folytat mezőgazdasági és kertészeti tanulmányokat. Először Karl August pfalzi herceg szolgálatában áll, a 90-es évek elejétől Ausztriában a Lichtenberg hercegek jószágigazgatója, elsősorban birkatanyésztéssel és -nemesítéssel foglalkozik. 1808-tól saját alsó-ausztriai birtokán alakít ki jelentős merinói juhtenyésztet. Mezőgazdasági szakíróként is ismert. ÖBL Bd. 8., 1983 3.
- ¹⁸⁷ *Jean de Carro* (1770–1857) genfi születésű, európai hírű orvos, 1799-től az európai országokban a bányahimlőoltás bevezetésének kezdeményezője. 1826-ban egészségi okokból felhagy orvosi praxisával és Bécsből Karlsbadba költözik, ahol gyógyíttatja magát, majd fürdőorvosként és íróként élete végéig tevékenykedik. Topográfiai és történeti munkákat ad ki Karlsbadról, többek közt az *Almanach de Carlsbad* on mélanges médicaux, scientifiques et littéraires relatifs ces thermes et aux pays című művet. (*Carlsbad Jahrgang 1831–1856*) Memoárját is itt jelenteti meg: *Mémoires du Chevalier Jean de Carro*, 1855. Huszonkét nyelvű antológiát adott ki Prágában a híres humanista cseh költő, Bohuslav Hasisteinský z Lobkovic latin nyelvű ódájának, az *In thermas Caroli IV. idegen nyelvű fordításából*. (*Ode latine sur Carlsbad, composé par Bohuslaus Hassenstein de Lobkovitz avec une traduction polyglotte. Prague 1829*) E kiadvány számára Carro Palacký és Vörösmarty közvetítésével Szemere Pál és Kazinczy Ferenc fordításait kapta meg Magyarországról. Vö. Pražák 1967a, 128–129. Carro életéről és műveiről ld. Wurzbach Bd. 2. 1857, 295–297.

- ¹⁸⁸ *Richard Bright* (1789–1858) angol orvos, fizikus. Orvostudományi munkáit 1827-től kezdve adja ki, jelentős felfedezései vannak a róla Bright-kórnak nevezett vesebetegség terén. 1814-ben megkezdett európai útja során, a bécsi kongresszus alkalmával látogat el Magyarországra a Bécsben tartózkodó magyar főurak ajánlásával. Elsősorban Selmecbányát és a fővárost, másodsorra a Dunántúlt és Keszthely vidékét járja be. Utazását naplószerű útleírásban örökítette meg: *Travels from Vienna through Lower Hungary; with some Remarks on the State of Vienna during the Congress in the Year 1814.* (Edinburgh–London 1818.) Ebből magyarul megjelent: Bright 1935., Bright 1970.
- ¹⁸⁹ K. k. Mährisch-schlesische Gesellschaft des Ackerbaues, vö. 181. j.
- ¹⁹⁰ A brassói születésű *Miller Jakab Ferdinánd* (1749–1823) 1788-tól a pesti egyetem jogi karának statisztika és történelem tanára. II. József idején könyvvizsgáló, könyvtáros Batthyány József hercegprímás pozsonyi könyvtárában és Kollár Ádám Ferenc mellett a bécsi Hofbibliothekban. Nagyváradi katedróját elhagyva 1802-ben pályázza meg és nyeri el a könyvtáróri tisztet Széchényinél. 1803–1815 között a Nemzeti Múzeum könyv- és éremgyűjteményének őre, 1808-tól a Múzeum igazgatója. 1804-ben kezdte meg a jegyzék nélkül Pestre került Széchényi-féle kéziratanyag rendszerezését és feldolgozását, és 1813-ra készül el a katalogizálással, melynek eredményeképp megjelenik a *Catalogus manuscriptorum*. A munka III. kötetének végén Miller tanulmányt közöl a kéziratok tudományos jelentőségéről *Dissertatio critica de collectionibus manuscriptorum ac eorum usu et utilitate* címmel. Vö. Berlász 1978, 177–199. Miller életéről és tevékenységéről ld. továbbá: Szinyei 8. k. 1902, 1415–1423., Kollányi 1905, 79–83., Berlász 1981, 64–169.
- ¹⁹¹ A cím hiányzik, valószínűleg Baróti Szabó Dávidnak megjobbított, s bővített költeményes munkája. 3. kötet, Komáromban 1802.

Die Beziehungen Ferenc Széchenyis zu den Böhmisches Ländern und die an Széchenyi aus Böhmen und Mähren gesandten Briefe

Der Gründer des Ungarischen Nationalmuseums und der Széchenyi-Landesbibliothek Graf Ferenc Széchenyi (1754–1820) unterhielt sehr rege Beziehungen zu Böhmen und Mähren. Diese Kontakte waren vor allem durch sein verwandtschaftliches und freundschaftliches Verhältnis zum böhmischen Adel bedingt. Die Familie der Széchenyis war mit den Familien Kinsky, Desfours, Clam-Gallas und Schwarzenberg verwandt. Die Lieblingsschwester Ferenc Széchenyis Anna Borbala (1753–1817) heiratete nach dem Tode des Grafen Forgách, ihres ersten Gatten, im Jahre 1777 zum zweiten Mal, und zwar den Grafen Franz Wenzel Desfours. Im Prager Palais der Desfours und in deren Sommersitz in Kleinskal bei Turnau weilte auch des öfteren Ferenc Széchenyi. Die Böhmisches Länder besuchte er zum ersten Mal bei Gelegenheit seiner Reise in den Westen im Mai 1787. Längstens verbrachte er hier mit kleinen Pausen fast ein ganzes Jahr in der Zeit vom 8. September 1794 bis zum 12. August 1795. Nachdem sein Sekretär József Hajnóczy wegen der Beteiligung an der jakobinischen Verschwörung in Ungarn verhaftet wurde, hielt sich Széchenyi abwechselnd bei seiner Schwester, der Gräfin Desfours in Prag und in Kleinskal auf und in der Zwischenzeit machte er zusammen mit seiner Frau Julia, geb. Festetics, Kuren in Karlsbad. Über seinen ersten Aufenthalt in den Böhmisches Ländern im Mai 1787 schrieb er eigenhändig Aufzeichnungen in deutscher Sprache (Reise-Journal vom 23. Mai 1787). Die Aufzeichnungen von der Reise in die Böhmisches Länder schließen die Zeit vom 23. Mai–29. Mai 1787 ein. Széchenyi erinnert hier an seinen Besuch von Prag und dessen Denkwürdig-

keiten einschließlich der Universitätsbibliothek und an seine persönliche Begegnung mit den Professoren Mayer und Strnad, an seinen Aufenthalt in Dux bei dem Gastgeber des berühmten Casanova, dem Grafen Josef Karl Emmanuel Waldstein und in Teplitz bei Franz Wenzel Clary-Aldringen u.a.

Schon früher lernte Széchényi den bekannten Mäzen der tschechischen Wissenschaft Graf Franz Josef Kinsky (1739–1805) und den seiner Herkunft nach aus Siebenbürgen stammenden böhmischen Aufklärer Ignaz Born (1742–1791) kennen, mit denen ihn das Interesse für Mineralogie verband. Ignaz Born wurde an der Neige seines Lebens von Széchényi in bedeutender Weise geholfen, indem er im ungarischen Landtag Borns Antrag um das Indigenat in Ungarn unterstützt hatte. Davon zeugt der von Ignaz Born an Széchényi am 14. Dezember 1790 aus Wien geschriebene Brief. Das gemeinsame Interesse für Numismatik verband Széchényi auch mit dem Grafen Franz Sternberg (1763–1830), mit dem er in den Jahren 1794–1796 im Briefwechsel stand. Ungefähr zu derselben Zeit lernte er auch Joachim Sternberg (1755–1808), den älteren Bruder von dem Gründer des Böhmisches Nationalmuseums Kaspar Sternberg kennen und korrespondierte mit ihm in den Jahren 1795–1803 namentlich über weitgehendere gesellschaftliche Probleme, die sowohl Böhmen als auch Ungarn betrafen. Joachim Sternberg war gleichfalls der Verfasser der bemerkenswerten Reisebeschreibung „Reise nach den ungarischen Bergstädten Schemnitz, Neusohl, Schmolnitz, dem Karpathengebirge und Pest im Jahre 1807“ (Wien 1808), in der er unter anderem schildert, wie ihm der Direktor der Széchényi Landesbibliothek Jakob Ferdinand Miller die hier aufbewahrten bedeutenden Bücher und Handschriften gezeigt hatte.

Von größter Bedeutung war, dass Széchényi in den Jahren 1794–1795 die Repräsentanten der böhmischen Wissenschaft, sowohl Tschechen als auch böhmische Deutsche kennen lernte. Wahrscheinlich bereits im Jahre 1794 lernte er den Gründer der wissenschaftlichen Slawistik Josef Dobrovský (1753–1829) kennen. Dobrovský besorgte für Széchényi mehrere kostbare Bücher, z. B. das lateini-

sche fünfsprachige Wörterbuch von Faust Vrančić aus dem Jahre 1595 und schickte ihm auch einige seltene Ugrofinnica, z. B. die lateinische Grammatik des Finnischen von Vhael aus dem Jahre 1733, das lateinisch-schwedisch-finnische Wörterbuch aus dem Jahre 1745 von Juslenius usw. Er sandte ihm auch seine Abhandlung *Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von späteren Erfindungen zu reinigen. I. Bořivojs Taufe* (Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, Prag 1803). Dobrovský unterstützte auch die in Vorbereitung befindliche Ausgabe des zweiten Bandes des Werkes *Bibliotheca slavica* von Václav Fortunat Durych in der Universitätsdruckerei in Ofen und versuchte im Sommer 1799 für dieses Vorhaben auch den Grafen Ferenc Széchényi zu gewinnen. Dobrovskýs Korrespondenz ist zu entnehmen, dass Széchényi in der Ofener Universitätsdruckerei auch um den Druck von Büchern anderer tschechischer Autoren bemüht war, von denen dann hier lediglich das Buch von Johann Alois Hanke „Rezension der ältesten Urkunde der slavischen Kirchengeschichte, Literatur und Sprache. Ein Pergamentcodex aus dem VIII. Jahrhundert“ (Ofen 1804) erschienen ist, das angeblich einen altkirchenslawischen Codex aus dem 8. Jahrhundert enthalten sollte. Dies hat Dobrovský abgelehnt und reihte dieses Denkmal erst in das 13. Jahrhundert ein. Zwei Briefe von Josef Dobrovský an Ferenc Széchényi, der erste wahrscheinlich aus dem Jahre 1799, der zweite aus den Jahren 1803–1804, befinden sich im Nachlass des Ferenc Széchényi im Archiv der Familie Széchényi – aufbewahrt im Budapester Landesarchiv (Sign. P 623).

Ferenc Széchényi wurde auch vom Direktor der Prager Universitätsbibliothek Karel Rafael Ungar (1743–1807) dafür hoch geschätzt, dass er die größte Bibliothek in Ungarn aufgebaut hatte und dass er durch den viele Bohemica enthaltenden Katalog seiner Bibliothek seine Sympathien dem tschechischen Volk gegenüber zum Ausdruck brachte.

Der Bibliothekar von Strahow Jan Bohumír Dlabáč (1758–1820) vergleicht Széchényi in seinem Brief an Széchényi aus Prag vom 23. August 1805 mit dem tschechischen Humanisten Bohuslaw Hassen-

stein von Lobkowitz und sieht in beiden ein Vorbild für die mitteleuropäische kulturelle Zusammenarbeit.

Neben Karel Rafael Ungar und Jan Bohumír Dlabáč versorgte Ferenc Széchenyi mit Büchern und Handschriften insbesondere der Wiener Buchhändler und Antiquar Josef Bartsch (gestorben 1803). Bartsch weilte sehr oft in Prag und suchte hier für Széchenyi kostbare Drucke und Handschriften (z. B. die Draskovich-Handschrift aus dem 16. Jahrhundert). Während seines Aufenthaltes in Prag in den Jahren 1794–1795 verkehrte Széchenyi auch mit dem Professor für Statistik und für Staatsrecht Josef Anton Riegger (1742–1795), der in die lange Reihe derer gehörte, die für Széchenyi die notwendigen Bücher beschafften (z. B. die Werke des ungarischen Humanisten italienischer Herkunft Antonio Bonfini). In einem von seinen nicht datierten Briefen seufzte Riegger auf: „O! Hätte doch Böhmen einen Széchenyi!“ Bücher und Handschriften besorgte für Széchenyi auch der Professor der Astronomie und Meteorologie an der Prager Universität Antonín Strnad (1746–1799), der für ihn auch astronomische Geräte ausfindig machte, z. B. das *horologium nocturnum* – ein Gerät zur Bestimmung der örtlichen Zeit nach der Lage der Sterne.

In den Jahren 1795–1806 korrespondierte Széchenyi sehr fleißig auch mit dem Professor für Numismatik an der Prager Universität Josef Mader (1754–1815), der für Széchenyi alte ungarische Münzen, z. B. Denare des Königs Béla auftrieb, zum Austausch erbat er sich von ihm böhmische Münzen, z. B. Brakteaten des böhmischen Königs Wenzel I. Aus dem Kreis der Prager Universitätsprofessoren korrespondierte mit Széchenyi noch der Arzt und Naturwissenschaftler Jan Mayer (1754–1807) dessen „k. k. öffentliches Naturkabinet“ an der Prager Universität Széchenyi bereits im Mai 1787 besucht hatte.

Zu der wissenschaftlichen Korrespondenz Széchenyis gehören auch die Briefe des Mitglieds der Königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, des Geologen und Wasserwirtschaftlers Abbé Tobias Gruber (1744–1806) an Ferenc Széchenyi aus den Jahren 1795–1804, in denen Gruber unter anderem an seinen Aufenthalt im Temeswarer Banat in den Jahren 1774–1777 erinnert.

Rege Beziehungen pflegte zu Ferenc Széchenyi auch Graf Franz Adam Waldstein (1759–1823), der zusammen mit dem ungarischen Gelehrten Pál Kitaibel das bedeutende botanische Werk „Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae“ I–II (Vindobonae 1802–1805) verfasst hat. Bereits im Frühjahr 1799 sandte Waldstein an Széchenyi die Angebotsliste dieses Werkes und in seinem Brief vom 17. März 1799 sprach er die Voraussetzung aus, dass dieses Buch über die in Ungarn heimisch gewordenen Pflanzen auch der Entfaltung des ungarischen Patriotismus dienlich sein könnte. Am 1. August 1803 wandte sich an Széchenyi in seinem Brief aus Prag auch der Reichsgraf, Oberburggraf und ehemalige Hofkanzler zur Zeit der Regierung Josefs II. Johann Rudolf Chotek (1748–1824), der in den Böhmisches Ländern eine ähnliche Lehranstalt einrichten wollte, wie es die Schule zur Ausbildung von Wirtschaftsbeamten in Keszty war – genannt Georgikon, die dort bereits Ende des 18. Jahrhunderts von György Festetics gegründet wurde. Chotek hat in seinem Brief Ferenc Széchenyi gebeten, ihm die Zusendung der Statuten dieser Institution zu vermitteln. György Festetics pflegte rege Beziehungen zu den Böhmisches Ländern. Er schickte dort hin nicht nur seinen Sohn László Festetics, um die dortigen wirtschaftlichen Verhältnisse zu studieren, sondern auch seine Angestellten aus dem Georgikon. László Festetics hat darüber im Jahre 1801 eine französisch geschriebene Reisebeschreibung verfasst – „Voyage en Moravie et en Bohême“. Weitere diesmal ungarisch geschriebene Reisebeschreibungen über den Zustand der mährischen Landwirtschaft haben im Jahre 1806 im Auftrag von Festetics auch der Direktor des Georgikon János Asbóth und der Agraringenieur János Czírer geschrieben.

An Ferenc Széchenyi hat sich in den Jahren 1811–1812 auch der Ungar Antal Zechenter (1751-wahrscheinlich 1836) gewendet, der den größten Teil seines Lebens in Prag verbracht hatte, wo er bei der Militärverwaltung beschäftigt war. Dort begegnete er im Juli 1800 auch Ferenc Kazinczy und weiteren gefangengehaltenen ungarischen Jakobinern, als sie sich bei ihrem Transport aus dem Gefängnis in Kufstein in den Kerker in Munkács (Mukatschewo)

kurz in Prag aufgehalten haben. Zechenter, der in den 70er und 80er Jahren ein erfolgreicher Übersetzer von dramatischen Werken der französischen Klassiker Voltaire, Racine und Corneille ins Ungarische war, suchte bereits im ersten Drittel des 18. Jahrhunderts vergeblich einen Herausgeber für seine späteren Übersetzungen aus dem Englischen und Griechischen. Im Jahre 1816 korrespondierte mit Ferenc Széchényi auch der spätere Karlsbader Arzt, der Franzose Jean de Carro (1770–1857), der Verfasser der populären Schrift „Ode latine sur Carlsbad, composée vers la fin de quinzième siècle par le baron Bohuslav Hassenstein de Lobkowitz, avec une traduction polyglotte“ (Prague 1829), in der er die Übersetzungen der lateinischen Ode von Bohuslav Hassenstein von Lobkowitz „In thermas Caroli IV.“ in verschiedenste Sprachen, unter anderem auch ins Ungarische (Übersetzungen von Ferenc Kazinczy und Pál Szemere) veröffentlichte. Diese Polyglotte von Carro wurde in den „Jahrbüchern des böhmischen Museums“ (Prag 1830, I/2, S. 255–261, und I/3, S. 363–371) auch von dem bekannten tschechischen Historiker František Palacký hoch eingeschätzt.

In Mähren war einer der bedeutendsten Korrespondenten Ferenc Széchényis der Archivar Johann Peter Cerroni (1753–1826). Das Lebenswerk Cerronis ist die sogenannte Cerroni-Sammlung, die namentlich Handschriften zu der Geschichte Mährens und Schlesiens enthält und im Mährischen Landesarchiv in Brünn aufbewahrt wird. Széchényi schickte im Januar 1812 an Cerroni sieben Bände seiner Bücherkataloge und drei Bände von seinen Münzenkatalogen. Cerroni stand im Briefwechsel mit den ungarländischen Gelehrten Juraj Ribay, Johann Christian Engel sowie auch mit Jakob Ferdinand Miller, dem Direktor des Ungarischen Nationalmuseums und der Széchényi-Bibliothek Für die Zusendung von Bücher- und Münzenkatalogen bedankte sich bei Széchényi am 5. März 1812 aus Brünn auch der gebürtige Pressburger, der evangelische Senior der Augsburger Konfession Michael Tekusch (1764–1813). Aus Deutschland kam im Jahre 1798 nach Brünn Christian Karl André (1763–1831), der an der hiesigen evangeli-

schen Schule der Augsburger Konfession als Direktor tätig war. Bald entwickelte er in Brünn gute Beziehungen zu dem örtlichen Adel, zu den Familien Mitrovský, Salm, Berchtold u.a. In Brüner und Prager Verlagen gab André die Zeitschriften „Patriotisches Tageblatt“ (1800–1805), Hesperus (1809–1821) und „Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen“ (1811–1821) heraus, in denen er zahlreiche Artikel über Ungarn veröffentlichte. Am 27. September 1812 schrieb André an Széchényi, dass er in seiner Zeitschrift Hesperus gern einen Artikel über Széchényis Bibliothek veröffentlichen würde und bat ihn, ihm ihre kurze Geschichte, eine Charakteristik des Inhalts ihrer Sammlungen und einen Bericht über ihren neuesten Zustand zuzusenden. Um diese Information ersuchte dann Széchényi im Brief vom 14. Oktober 1812 den Direktor seiner Bibliothek Jakob Ferdinand Miller. Es ist nicht sicher, ob André, Miller oder jemand anderer einen Artikel über Széchényis Bibliothek überhaupt geschrieben hat, denn in keinem zeitlich nahen Jahrgang der Zeitschrift „Hesperus“ (1812, 1813, 1814) war dieser Artikel vorzufinden.

Die Gründung des Mährischen Landesmuseums im Jahre 1816 wurde von der Gründung des Ungarischen Nationalmuseums durch Ferenc Széchényi beeinflusst, wie dies der Altgraf Hugo Franz Salm (1776–1836) in seinem Brief an Széchényi aus Wien am 10. September 1816 zum Ausdruck brachte. In dem Brief bedankte er sich bei ihm auch für die 12 Bände von Bücher- und Münzenkatalogen und Handschriften aus dessen Bibliothek. Im Brief aus Brünn vom 22. Oktober 1816 hat dann Salm Széchényi bekanntgegeben, dass er zusammen mit dem Erzherzog Johann zum Ehrenmitglied der „K. k mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur und Landeskunde“ mit dem Sitz in Brünn gewählt wurde.

In den letzten Jahren seines Lebens pflegte Ferenc Széchényi intensive Beziehungen zu dem aus dem mährischen Tasswitz bei Znaim stammenden, im Jahre 1909 heiliggesprochenen Clemens Maria Hofbauer (1751–1820), der in Wien durch seine Predigten gegen die Aufklärung sowie auch gegen den Atheismus und seine

emotionale Auffassung der Religion im Geiste des Romantismus Berühmtheit erlangte, so dass er der „Heilige der Romantik“ genannt wurde. Hofbauer gründete in Wien einen Kreis seiner Anhänger, zu denen außer den bekannten Schriftstellern Clemens Brentano, Friedrich Schlegel u.a. auch Ferenc Széchényi gehörte, der in seinem Wiener Palais die Mitglieder dieses Kreises gern empfing und auch Hofbauers karitatives Programm der Armenfürsorge tatkräftig unterstützte.

Zahlreiche Werke tschechischer Autoren in der ursprünglichen Ferenc-Széchényi-Bibliothek (Balbín, Středovský, Voigt, Strnad, Dobrovský, Pilař, Moravec u.a.) und auch jene, die dorthin aus der Bibliothek von Juraj Ribay gelangten (Tadeáš Hájek von Hájek, Jan Kampanus-Vodňanský, Šimon Lomnický von Budeč, Komenský, Vušín, Doležal, Thám, Durych, Dobrovský u.a.) zeugen von seinem freundschaftlichen Verhältnis zur böhmischen Wissenschaft und Kultur. Eine Reihe von Aufenthalten in den Böhmisches Ländern – seien es wissenschaftliche Reisen gewesen, oder Besuche seiner Schwester Anna Borbala Desfours oder Kuraufenthalte in Karlsbad mit seiner Frau Julia – förderten seine Verbindungen mit vielen Repräsentanten sowohl des böhmischen Adels als auch des wissenschaftlichen und kulturellen Lebens in den Böhmisches Ländern. Széchényis Korrespondenz mit Franz Josef Kinsky, Franz und Joachim Sternberg, Franz Adam Waldstein, Johann Rudolf Chotek, Hugo Franz Salm-Reifferscheiden sowie auch mit bedeutenden Persönlichkeiten der böhmischen Wissenschaft zur Zeit der Aufklärung, mit den Tschechen Josef Dobrovský, Karel Rafael Ungar, Jan Bohumír Dlabač, Antonín Strnad, sowie auch mit deutschen in Böhmen und Mähren lebenden Gelehrten Ignaz Born, Josef Anton Riegger, Josef Mader, Johann Peter Cerroni, Christian Karl André und anderen ist sehr reichhaltig und zeugt von seinem großen Interesse am Geschehen in den Böhmisches Ländern. Auch die Anerkennung der bedeutendsten Tat Ferenc Széchényis, das heißt der Gründung der Széchényi-Landesbibliothek in Pest im Jahre 1802 sowie der Ausgabe von deren Katalogen bezeugt das lebhaft

Interesse seitens der tschechischen geistigen Elite von Böhmen und Mähren für dieses epochale Lebenswerk von Ferenc Széchényi.

Die Forschungen über Ferenc Széchényi und über sein Interesse für die Böhmisches Länder wurden von Richard Pražák angeregt, indem er die Briefe von Josef Dobrovský an Ferenc Széchényi (in: *Filológiai Közlöny* 10, Budapest 1962, Nr. 3–4, S. 315–326) herausgab und die Monographie „Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist“ (Brünn 1967) verfasste. Pražák hat in diesen Veröffentlichungen auf Széchényis Korrespondenz mit den Böhmisches Ländern aufmerksam gemacht. Die Sammlung von Briefen, die aus den Böhmisches Ländern an Ferenc Széchényi abgesandt wurden, hat dann auch Pražáks Doktorandin Eszter Deák fortgesetzt. Diese Briefe befinden sich vor allem im Nachlass von Ferenc Széchényi im Archiv der Familie Széchényi, aufbewahrt im Landesarchiv in Budapest (Sign. P 623) und ferner in verschiedenen Fonds der Handschriftlichen Abteilung der Széchényi-Landesbibliothek in Budapest. Unsere Ausgabe enthält die obengenannten Briefe aus den Jahren 1780–1816. In der vorliegenden Ausgabe sind jedoch nicht die von Széchényi an die böhmischen Korrespondenten gesandten Briefe enthalten. Dies wird das Thema der weiteren Forschung sein. Die einleitende Studie zu der vorliegenden Ausgabe hat Richard Pražák verfasst. Die Briefe für die Ausgabe haben Eszter Deák (deutsche und französische Briefe) und Lujza Erdélyi (lateinische Briefe) vorbereitet. Sowohl die einleitende Studie als auch die einzelnen Briefe sind mit einem Anmerkungsapparat versehen. Unsere Edition über Széchényis Beziehungen zu den Böhmisches Ländern erscheint zum 200. Jubiläum der Gründung der Széchényi-Landesbibliothek in Budapest.

Richard Pražák

